

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫ
Халықаралық Білім және
Ғылым Академиясы

РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН
ГОРОД НУР-СУЛТАН
Международная Академия
Образования и Науки

REPUBLIC OF QAZAQSTAN, NUR SULTAN
International Academy of Education and Science

www.bilimacademy.kz

«БІЛІМ, ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТТІҢ ДАМУ АСПЕКТІЛЕРІ»

атты III Халықаралық ғылыми-практикалық
интернет конференция

ЖИНАҚ СБОРНИК

III Международная научно-практическая интернет конференция

«АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ, НАУКИ И КУЛЬТУРЫ»

2022 30 СӘУІР
АПРЕЛЬ
APRIL
NUR-SULTAN

ӘОЖ (УДК) 001
КБЖ (ББК) 72

Б94

«ҚР ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК КІТАП ПАЛАТАСЫ»
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТЫҚ КІТАП НӨМІРІ (ISBN),
ӘМБЕБАП ОНДЫҚ ЖІКТЕУ, КІТАПХАНАЛЫҚ - БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ЖІКТЕУ,
ШТРИХ - КОД БЕРІЛДІ
«НАЦИОНАЛЬНАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ КНИЖНАЯ ПАЛАТА РҰ»
ПРИСВОЕНЫ (ЗАРЕГИСТРИРОВАНЫ) МЕЖДУНАРОДНЫЙ
СТАНДАРТНЫЙ КНИЖНЫЙ НОМЕР (ISBN),
УНИФИЦИРОВАННЫЙ ДЕСЯТИЧНЫЙ КЛАССИФИКАТОР
БИБЛИОТЕЧНО - БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ КЛАССИФИКАТОР ШТРИХ - КОД

Редакциялық кеңес:

Батырбаева Надия Кадыровна (төраға)
Алибаев Е.А.

Конференция өткізуге жауаптылар:

Алибаев Ерлан Акылжанович

Джуасбаев Болат Дуанбаевич

Б94

«БІЛІМ, ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТТІҢ ДАМУ АСПЕКТТЕРІ» атты III Халықаралық Ғылыми-практикалық интернет конференцияның материалдары. «АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ, НАУКИ И КУЛЬТУРЫ» Материалы III Международной научно-практической интернет конференции. НҰР-СҰЛТАН: Халықаралық Білім және Ғылым Академиясы, 2022 ж. Қазақ, орыс, ағылшын, тәжік тілдерінде.

ISBN

Бұл ғылыми басылым 2022 жылдың наурызында өткен «БІЛІМ, ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТТІҢ ДАМУ АСПЕКТТЕРІ» атты III Халықаралық ғылыми-тәжірибелік интернет-конференциясының жинағы болып табылады.

Жинақ ұстаздар, мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының педагог қызметкерлері, мектеп мұғалімдері, ғылыми қызметкерлер, студенттер, магистранттар, PhD докторанттарының (аспиранттар) ғылыми тәжірибесі, зерттеулерінің нәтижесі болып табылады.

Жас ғалымдарға арналған.

ӘОЖ (УДК) 001
КБЖ (ББК) 72

«ҚР ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК КІТАП ПАЛАТАСЫ»
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ӘМБЕБАП ОНДЫҚ ЖІКТЕУ,
ШТРИХ - КОД БЕРІЛДІ
«НАЦИОНАЛЬНАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ КНИЖНАЯ ПАЛАТА РҰ»
ПРИСВОЕНЫ (ЗАРЕГИСТРИРОВАНЫ) МЕЖДУНАРОДНЫЙ
СТАНДАРТНЫЙ КНИЖНЫЙ НОМЕР (ISBN),
УНИФИЦИРОВАННЫЙ ДЕСЯТИЧНЫЙ КЛАССИФИКАТОР
БИБЛИОТЕЧНО - БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ КЛАССИФИКАТОР ШТРИХ - КОД

ISBN 978-601-08-0781-5

© Халықаралық Білім және Ғылым Академиясы
© Международная Академия Образования и Науки
2022 ж.

O‘ZBEK MUTOZ ADABIYOTIDA YUSUF OBRAZI TALQINI
KADIROVA Saida, M. KURBANİYAZOV

Karakalpak state university
Uzbekistan, Karakalpakstan, Nukuc
dilsururi@mail.ru

Annotatsiya

Ushbu ilmiy maqola jahon va Sharq, xususan o‘zbek mumtoz adabiyotida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan Yusuf obrazi talqiniga e‘tibor qaratilgan. Bunda mavzuning manbalari va ko‘plab shoirlar ijodidagi Yusuf Ka‘non obrazining majoziy tasvirlari talqin etiladi.

Kalit sozlar: talqin, poetika, sujet, lirika, majoz, obraz, ishq ilohiy.

Annotation

This scientific article focuses on the interpretation of the image of Yusuf, which is important in the world and the East, in particular in Uzbek classical literature. Bunda is the interpretation of the sources of the subject and the figurative images of the image of Yusuf Ka'on in the works of many poets.

Key settings: interpretation, poetics, plot, lyrics, metaphor, image, work divine.

Mumtoz she‘riyatimizda, jumladan, XV asr birinchi yarmi davriga mansub shoirlarimiz ijodida salmoqli o‘rin tutadigan, muhabbat bilan murojaat etiladigan obrazlardan biri - Yusuf obrazidir.

Yusuf obrazi talqin qilingan asarlarning asl manbai - ilohiy muqaddas kitoblar: Tavrot, Injil va Qur‘oni Karim. Qur‘ondagi talqini birmuncha badiiy shakllangan. Sharqda keng tarqalgan “Yusuf qissasi” Qur‘oni Karimda “hamma qissalardan kattaroq va foydasi ziyodroq qissa - Yusuf qissasidir” deya ta‘riflanadi va u bir yuzu o‘n bir oyati karimadan iborat bo‘lib, bir yuzu to‘qqiz oyati qissaga bag‘ishlangan. U „ahsan ul-qisas“ (ya‘ni go‘zal qissa) deb ham ataladi. Bu qissaning Tavrotidagi varianti Qur‘oni Karimning Yusuf surasi asosida shakllangan. Jamiyki Yusuf haqidagi qissa va dostonlarning ilhom manbai ushbu suradir.

Rabg‘uziy bu qissaning ahsan (go‘zal) deyilishi sababini quyidagicha izohlaydi:

- 1) Qur‘ondagi boshqa hamma qissalardan foydasi ko‘proq ekanligi;
- 2) Qissa boshdan oxir, bir qavlda qirq yil, boshqa birida sakson yil ichida bo‘lib o‘tgan voqealarni o‘z ichiga olganligi;
- 3) Qur‘oni Karimda boshqa qissalar turli oyat va suralarda, Yusuf qissasi esa faqat bir oyat Yusuf surasida kelganligi;
- 4) Boshqa qissalarda voqealar begona odamlar orasida yuz berganligi;
- 5) Qissada uch hol: rohatda va mashaqqatlarda Ollohga itoatda, xaloyiq orasida ezgu muomalada, yaxshi va yomon kayfiyatda bo‘lganda bag‘ri keng ochiq bo‘lmoq borligi;
- 6) Yusufning o‘z og‘alari bilan ezgu muomala qilganligi, ularning jafosiga sabr-bardoshli bo‘lganligi;
- 7) Qissaning avvali tush, o‘rtasi tush va oxiri ham tush ko‘rish borligi;
- 8) Qissaning ishq bilan tamom bo‘lganligi;

Ushbu qissa davrlar o‘tishi bilan sharqda go‘zal adabiyot namunasi sifatida keng tarqaldi, alohida asar sifatida qalamga olindi.

Dastlab, “Qissasi Yusuf” deb atalgan asarlarda keyinchalik Yusuf yonida Zulayho ismi paydo bo‘ldi. Bu qissalar ko‘plab badiiy tasvirlar, turli voqealar bilan kengaytirilgan. Masalan, Yusuf qissalarida Misr Azizining xotini Zulayho deyilgan, ammo, Yusuf surasida Misr Azizining xotini haqida fikr yuritilganda, u Zulayho deb atalmaydi.

“Yusuf qissasi” o‘zbek va umuman badiiy adabiyotning mashhur asarlaridan hisoblanib, uni o‘rganish va tahlil etish mumtoz poetika masalalarida nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu mavzu ko‘lam jihatdan uyg‘un bir umumbashariy hodisa bo‘lib kelmoqda. Yusuf haqidagi rivoyatlar asosida ko‘plab asarlar yaratilib, bularda asosan, Zulayho bilan munosabatlari yoritilgan. Bular Abulqosim Firdavsiy „Yusuf va Zulayho“, Abu Ali ibn Sino „Yusuf qissasi, Qul Alining „Qissasi Yusuf“, Shayyod Hamza „Yusuf va Zulayho“, Rabg‘uziy „Qissasi Yusuf Siddiq alayhis-salom“, Durbek va Jomiy „Yusuf va Zulayho“ dostonlari, shuningdek, Baxtiyoriy, Suli Faqix, Shahobiddin Oshiq, Dariy, H.H. Chalabiy, Nozim Xiraviy, Hoziq va yana boshqa ko‘pgina fors-tojik, turk, ozorbayjon shoirlari dostonlar yaratdilar. Ayni paytda, Gyote va Tolstoy singari ijodkorlar Yusuf haqida asarlar bitishni orzu qilganlar. Dostonlarda har bir shoir o‘z davrining muhim voqealari, axloqiy va falsafiy qarashlarini aks ettirishga intilganlar. Masalan, Durbek qalamiga mansub „Yusuf va Zulayho“ dostonida xaloskorlik, sabr-u matonat masalalari yetakchilik qilsa, Abduraxmon Jomiy „Yusuf va Zulayho“ dostonida ishq ilohiy masalalari e‘tiborga olinganligi ko‘rinadi.

Yusuf haqidagi ilk dostonlarda Yusuf va Zulayho ilohiy obraz markazida tasvirlansa, (masalan, Yusuf va Zulayho qayta yasharishi) keyinchalik Yusuf va Zulayho muhabbati dunyoviy talqin qilina boshlandi. Durbek va A.Jomiy dostonlarida bosh qahramonlari tarixiy shaxs, hamda go'zal qiz sifatida tasvirlangan Zulayho va uning jufti Yusuf obraziga XX asrning yirik so'z ustalari Nozim Hikmat va T.Mannlar ham murojaat qilganlar. T.Mann „Yusuf va uning akalari“, Nozim Hikmat esa „Go'zal Yusuf“ asarini yaratdi. O'zbek shoiri Ramz Bobojon ham „Yusuf va Zulayho“ nomli asarini yaratgan. Shu o'rinda aytish kerakki, Yusuf doimo Zulayho obrazi bilan hamohang tarzda keladi.

Turob To'la ham ular haqida shunday deydi:

„Yusuf va Zulayholar, ya'ni bu singari dostonlar, ular agar gullar nomi bilan atalganlarida, men ularni xazonsiz hamisha gulfom doimo ochilib, turadigan gullar deb atagan bo'lar edim“

Zulayho avvaliga insoniy jon, ya'ni Qur'oni Karimning „Yusuf surasida tilga olingan „nafsi ammora“, ya'ni „yomonlikka undaguvchi nafs“ga zanjirband bo'ladi, so'ngra esa to'xtovsiz ichki kurash, dard-iztiroblar chekish orqali u bora-bora o'z xojasiga qaytib borishiga amin bo'lgan „orom topgan nafs jon“ timsoliga aylanadi. Yusuf (a.s.) haqida yaratilgan asarlar shaklan o'zgarmligi, barqaror sujetga egaligi bilan ajralib turadi.

Alisher Navoiy ham Yusuf va Zulayho dostonini yozishni niyat qilgan, ammo umri vafo qilmagan. U Durbekning „Yusuf va Zulayho“ dostoniga o'z fikrini bildiradi: „Yusuf a.s. qissasi andin mashhurroqdurkim, ehtiyoj aning tafsilina bo'lg'ay, nechunki g'arobat va shirinligi uchun akobir ham nazm va ham misraning sharhi asbobin tuzubdurlar. Ul jumladin bini Firdavsiy Tusiy va yana biri hazrat maxdumi Mavlono Nuriddin Abdurahmon al-Jomiy navarallohu marqadahukim, andoqkim Yusuf a.s. husni va jamoli ta'rifidin mustag'niydur“.

Ta'kidlash joizki, mumtoz adabiyotda Yusuf obrazi talqiniga bag'ishlangan asarlar 150dan ortiq bo'lsa, shularning 50ga yaqini turkiy-o'zbek adabiyoti mahsulidir. Shunisi ahamiyatliki, Yusuf alayhissalom muqaddas manbalarda ahli mubuvvatning bir xalqasi sifatida qaraladi.

Yusuf obrazi talqini bugungi kunga qadar o'z ahamiyatini yo'qotmagan va u bilan bog'liq obrazlarni mazmunan shartli ravishda quyidagi guruhlar asosida tahlil etish mumkin:

- 1.Yusuf sarguzashtlari bilan bog'liq turli baytlarga ishora qiluvchi baytlar.
- 2.Yorni Yusufga tenglashtirish. Unga Yusuf nisbati berilganini ifodalovchi misralar.
- 3.Ma'shuqani Yusufdan-da ustunligini aks ettiruvchi satrlar.
- 4.Oshiqni Yusuf voqealarida ishtirok etgan Ya'qubga qiyoslash.

Mumtoz she'riyatda Yusuf obrazi asosan g'azal janrida kelib, tamsil, talmeh, o'xshatish kabi badiiy san'atlarni yuzaga keltiradi. Navoiy, Atoiy, Uvaysiy, Lutfiy, Xorazmiy va boshqa deyarli barcha shoirlar ijodida Yusuf talqinini ko'rishimiz mumkin. Masalan, Uvaysiy „Rahm radifli g'azalining 2-bandida Yusuf payg'ambar va uning otasi Ya'qub payg'ambar obrazlarini keltirib o'tadi.

Qildi taqdiri azal Yusuf jamolidin yiroq,

Tong ermas, gar aylasa, Ya'qub Ka'nonim rahm.

Uvaysiy g'azalida Yusuf va Ya'qub obrazini ishlatib, talmeh san'atini yuzaga keltirmoqda.

Misraning ma'nosi: taqdiri azal uni Yusufning jamolidan yiroq ayladi. Oshiqning visol ilinjida tortadigan azoblari Yusuf orzusida Ya'qubga miqyoslanadi. Uvaysiy g'azalining asl ma'nosi o'zini „Ya'qub Ka'nonga tenglashtirib, farzandi Muhammadxondan judo bo'lishini anglatmoqda.

Alisher Navoiyning:

Zarrayi mehri jamoling Yusuf,

Topibon olam elini zor etti

satrlarida ham ayni mavzu o'zgacha ruhda talqin etilgan va „yor husnini Yusuf jamoliga qiyoslab, yor ham Yusufliqo jamoliga zor etti“ deyilmoqda.

Gar husn budurkim, sanga bor kes bu tilimni,

Yusuf

so'zidin qilsam agar zarra hikoyat.

Ushbu bayt Atoiy qalamiga mansub bo'lib, bayt quyidagicha sharhlanadi: Ma'shuqa go'zalligiga chek-u chegara yo'q. Hatto, ko'plab qissalarda go'zallik timsoli sifatida tasvirlangan Yusuf ham unga teng kelolmaydi.

Atoiy yana bir satrlarida esa Yusufni „Yusufi husn“ deb ta'riflaydi.

Solib borma meni, ey Yusufi husn,

Bukun Ya'qubtek bayt ul-hazanda.

Shoir yorini „Yusufi husn“ deb ta'riflab, Ya'qubning ahvoliga tushib qolishdan xavotir olmoqda. Yusuf haqidagi rivoyatlarga ko'ra, u Ya'qubning sevikli o'g'li. Akalari bunga hasad qilib, otasi oldidan, aldab dalaga olib chiqadi va quduqqa tashlaydilar. So'ng „Bo'ri yedi! - deb yolg'on ovoza tarqatadilar. O'g'lining hajrida yig'layverganidan Ya'qubning ko'zlari ko'r bo'lib qoladi.

Mumtoz adabiyotimizda Ya'qubning ayriliqdagi hayoti „Bayt ul-hazan” (g'am uyi) sifatida tilga olinadi. Yusuf tashlangan quduq esa, uning husni tufayli yorishib turar edi. Mumtoz she'riyatimizda ishlatiladigan „chohi zaqan” (iyak ostidagi chuqurcha) shunga ishora qiladi.

„Yusufnomalar badiiy adabiyotda o'lmas mavzular xazinasidir. U haqda qancha mulohaza yuritilsa, shuncha qirralar namoyon bo'laveradi. Mavzu talqinida epik va lirik tasvirlar o'ziga xos jozibador olam yaratganligi ko'rinadi.

Xullas, o'zbek xalqi qadimiy tarixga, boy o'tmish merosga ega. Ko'p asrlik xalqning tarixi yozma yodgorliklar va og'zaki ijod namunalari orqali avloddan-avlodga o'tib kelmoqda.

Yusuf (a.s) haqida yaratilgan asarlar shaklan o'zgarmasligi, barqaror sujetga egaligi bilan xarakterlanadi. Bu sujet yaratilgan asarlar esa nihoyatda rang-barang motivlar kasb etadi. E'tiborlisi bunday hodisa faqat Sharq adabiyotigagina xos bo'lib qolmas, balki dunyo xalqlari adabiyoti tajribasida ham muhim o'rin tutadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Абдурахмон Жомий. Сайланма. – Т.: Адабиёт ва санъат, 1982-й. 440-б.
2. Носириддин Рабғузий. Қиссаси Рабғузий – Тошкент: Ёзувчи, 1990. - 71б.
3. Хасанов Н. “Қиссаси Рабғузий”да Юсуф пайғамбар образи талқини//Узбек тили ва адабиёти, 1990-й. 11- сон, 167-176-б.
4. Qobilov. U. „Yusufnoma” mavzusi va uning Alisher Navoiy lirikasidagi talqiniga doir. „Sharq yulduzi” jurnali, - T.:2015-y. 5-son, 45-51- betlar.
5. Qobilov. U. Dunyoviy mavzuning o'zbek adabiyotidagi talqini// Xorijiy filologiya. – Samarqand: SamDCHTI, 2014-yil, №3, 39 – 46 betlar.

DIGITAL LITERACY DEVELOPMENT STRATEGIES

ҚАЙЫР Д.А., ХАМИТОВА Г.А.

Северо-Казахстанский университет имени М.Козыбаева

Петропавловск, Казахстан

20_diana_11@mail.ru

Аннотация

Цифрлық технологиялардың қарқынды дамуына және олардың тіл үйрену мен оқытудағы маңыздылығына байланысты, мұғалімдер мен студенттердің білімдерін және дағдыларын үнемі жетілдіріп отыру қажет. Бұл үшін мұғалімдер мен студенттердің бағдарламалық жасақтама тәжірибесін және олардың цифрлық дағдыларды өзін-өзі бағалауын зерттеу қажет.

Цифрлық сауаттылық компьютерді пайдалану қабілетімен шектелмейді, ол сандық медианы пайдалану мен жасауды, ақпаратты өңдеу мен іздеуді, сондай-ақ әлеуметтік желілермен өзара әрекеттесуді қамтитын негізгі дағдылар жиынтығын қамтиды. Цифрлық сауаттылық сандық құралдарды білуді, сыни ойлауды және әлеуметтік белсенділікті қамтиды. Бұл компоненттердің барлығы цифрлық сауаттылықтың ажырамас бөлшегі.

Annotation

Recognizing the rapid development of digital technologies and their importance for language learning and teaching, the teachers and the students are required to improve their knowledge and skills constantly. For this purpose, it is necessary to study teachers and students' software experience and their self-assessment of digital skills.

Digital literacy is much more than the ability to use a computer – just like traditional literacy and numeracy, it includes a set of basic skills that include the use and creation of digital media, processing and searching for information, and interacting with social networks to create and share knowledge as well as a wide range of professional computer skills. Digital literacy includes knowledge of digital tools, critical thinking and social engagement. All of these components are essential for digital literacy.

Theoretical justification

There is a significant gap between the school and the real world, and this gap is widening every day. Discussing digital literacy as a way to find, understand, organize, evaluate, and create information through digital technology is one thing, but implementing this concept in a school classroom is not always easy. The essential skills students need to succeed in the modern world can be divided into six areas:

- *solution fluency*: students should be able to solve complex problems in real time;

- *fluency of creativity*: students should be able to think differently and creatively in both digital and non-digital environments in order to create new and useful decisions;
- *critical thinking – information fluency*: students must think analytically; comparison, contrasting, evaluating, synthesizing in the highest part of Bloom’s digital taxonomy;
- *collaboration fluency*: students should be able to collaborate seamlessly both in physical and virtual space with both real and virtual partners;
- *communication – media fluency*: students should be able to communicate, not only in text or speech, but also in several multimedia formats;
- *actions, ethics and responsibility*: students must act ethically, take personal responsibility, take calculated risks, be resilient, have a global perspective, understand other cultures, traditions, customs and religions. This category also includes concern for the environment and altruistic actions.

There are some strategies that can help students develop key digital literacy skills, including content curation. It requires thinking skills and technical abilities. The teacher can use a range of them to develop digital literacy in school [3]. Digital literacy includes the following stages of working with information (Figure 1):

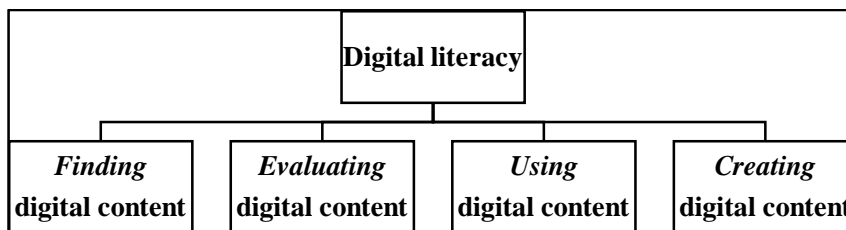

Figure 1. – Stages of working with information

The first stage, *finding digital content (information)* is an important component of digital literacy. Finding meaningful digital content is about using various search strategies to obtain high-quality information, using multiple search engines to challenge personal filter bubbles, using written, visual and audio resources to navigate through information in various modes, collecting information, which can be evaluated according to your requirements.

When the teacher begins searching for relevant digital content for his students, he tries to find out some information and considers: what is the question the student is trying to answer or topic he is exploring; the information the student has already had; what information is necessary for the student; the type of information the student needs, for example, an overview, detailed analysis/research, or statistics; what volume of information the student needs – what gaps are there in his knowledge.

The second stage, *evaluating digital content (information)*, is another important part of the digital literacy process. Digital content needs to be evaluated to make sure it makes sense:

- 1) The teacher should look critically at information to determine its relevance, suitability and reliability.
- 2) The teacher should be critical and skeptical of sources and information to ensure its authenticity.
- 3) The teacher should verify accuracy, validity and relevance as a measure of the quality of information and make sure all information and resources are appropriate for the purpose.

Anyone can post information on the Internet and for any number of reasons. Digital content – blogs, wikis, websites, and social networks – may contain fake information. Digital literacy is the ability to identify good quality digital content. Critical evaluation is the key to assessing authorship, reliability, and authenticity.

The third stage involves *using digital content (information)* for teaching and learning, it is important to consider: alignment of information with training needs, being selective about what digital content to use for, being honest, ethical and responsible with other information, using individual and collaborative practices to improve learning, your target audience is students, teachers, the school community or more.

If the digital content is qualitative, it can provide rich and varied information for teaching and learning. The digital content can be curated and distributed by teachers and students themselves. The teacher can use this content in a variety of ways to improve student learning. It can also provide a rich experience by engaging students in higher level thinking. Besides, digital content is used to develop cooperation and problem solving skills and it is updated to stay current and up to date.

When choosing a digital resource, the teacher should be guided by whether it: meets the learning objectives; corresponds to the curriculum; has educational value; corresponds to the level of students’ learning; is inclusive and accessible; engages students and promotes effective learning; encourages innovation.

In the fourth step, the teacher can **create digital content** in any number of formats, including video, audio, Power Point presentations, blogs, wikis, and different kinds of animations.

– To create meaningful digital content, the teacher, first of all, needs to understand the demands of his audience. The teacher should use creative and critical thinking skills to create quality materials that meet learning requirements. The teacher himself should have the technical competence to use effectively and confidently a range of digital tools. And no less important, the teacher should be honest, ethical and responsible when publishing the materials and he should respect the rights of other copyright holders and protect the rights of the publisher [1, p. 46].

As there are now a vast number of tools available within the digital environment, the educators and students can be active creators of digital content. It is important to look actively for new and better tools.

Content creation allows students to develop higher level skills in analysis, evaluation and creation, to work collaboratively to solve problems and create new work. The students can not only reuse or reassign the work of others, but also share their work with peers. The students develop the knowledge to use the information in an ethically acceptable way.

We have studied some material on this problem on *JISC website*. *Joint Information Systems Committee* provides network and IT services and digital resources in support of higher education institutions and research. The JISC view of digital literacy is even more inclusive, defining digital literacy as “the capacities that are appropriate for an individual to live, learn and work in a digital society” [2]. The possibilities outlined by the JISC are as follows:

- information, media, information literacy (critical use);
- digital creativity, science and innovation (creative production);
- digital communication, cooperation and participation (participating);
- digital learning and personal and professional development (training/ learning);
- digital identity and well-being (self-actualizing) [2].

There are several versions of the basic model for students and teachers. These versions are examples of how the base model can be used and they do not claim to be definitive. We have analyzed the data on these capabilities of the student and the teacher and compared them:

ICT proficiency: the student can use different ICT-based devices, a mouse, keyboard, touch screen, voice control and other forms of input. In addition, the student can choose, adapt and personalize applications and services according to his needs. **The teacher** uses ICT-based devices, applications, software, and uses learning, teaching and assessment systems as it are necessary for him. He follows the development of ICT and the introduction of new applications.

Information, media and data literacy (critical use): the student can find, manage and organize digital information. He can get information from everywhere in the Internet. The student uses files, bookmarks, link management software and tags while organizing information. **The teacher** is able to find, manage, curate, evaluate, organize and share digital content for learning, teaching and assessment.

Digital creation, scholarship and innovation (creative production): the student can design and create new digital content such as digital stories, digital games, posts, podcasts, web pages, etc. He can also design online surveys and promote new ways of working with digital apps and tools. As for **the teacher**, he uses a variety of digital media to share educational ideas. He designs and creates digital content to meet specific educational needs; he also creates digital quizzes, tests and assessments.

Digital communication, collaboration and participation (participating): the student communicates with other people through various kinds of digital media, e.g. blog posts, e-mail, presentations, video conferences, sharing photo, text messages, twitter. He actively works in digital teams, sharing actively such digital resources as links, images, bookmarks, texts. **The teacher** communicates ideas effectively through different kinds of digital media; he creates digital communications for different purposes and collaborates effectively in digital spaces, creating shared resources and assessment lists.

Digital learning and personal/professional development (learning): the student can find and participate in digital learning resources, e.g. online courses, podcasts, TED talks, online discussions with teachers and other students. The student tries to conduct self-assessment and participate in other forms of digital assessment. **The teacher** develops digital learning opportunities by using digital technologies to support classroom learning (survey tools, real-time curation/sharing tools); he supports learning through digital communications. The teacher uses digital tools to record learning events and help students use these records for review and self-assessment.

Digital identity and wellbeing (self-actualizing): the student carefully manages his digital profile and makes sure it is suitable for different networks: either personal, or academic. The student uses digital technologies in order to support his well-being and safety and he respects the well-being and safety of others

as well. **The teacher** in his turn develops a positive digital identity as an educator and manages digital reputation across various multiple platforms. He takes care of personal health, safety, relationships in a digital organization.

Discussion

Our study was aimed to survey the teachers and the 1st year students and find out their digital literacies through the surveys. The analysis of the results of these surveys will help to find out the necessity of integration CALL into the curriculum of the university more effectively. Overall, forty six first-year students and twenty teachers responded to the survey.

When answering the question *What is your experience of using computers?* more than half of respondents (students) (54%) selected 4-5 years, only 3 students have 1-3 years' experience of using computers, as for the teachers 15 of them selected 5-10 years' experience and 5 of them selected 4-5 years' experience of using computers:

Table 1. Students' and teachers' experience of using computers

Years' experience	Number of students	Percentage, %	Number of teachers	Percentage, %
1-3 years	3	7%	0	0%
4-5 years	25	54%	5	25%
5-10 years	18	39%	15	75%

The most part of the students have 4-5 years' experience of using computers, whereas only 7% have 1-3 years' experience. The number of students having 5-10 years' experience of using computers is less than those who have 4-5 years' experience by 15%. As for the teachers, there are none of them who has 1-3 years' experience of using computers. Most of the teachers (75%) have 3-5 years' experience of using computers, and 25% of teacher have 5-10 years' experience of using computers

The next table reflects the answers of the students and teachers on the question: *What digital devices do you have?* This table shows digital device ownership of the students and teachers:

Table 2. Students' digital device ownership

Device	Number of students	Percentage, %	Number of teachers	Percentage, %
Desktop PC	3	7 %	7	35%
Notebook PC	35	76 %	13	65%
Tablet	22	48 %	2	10%
Smartphone	46	100 %	20	100%

Having analyzed the answers on the next question, we concluded that ownership of digital devices is very high among students. All of them have smartphones with the possibility of Internet connection. Most of the students own a notebook (76%). Less than half of students own a Tablet (48 %) and only 3 % of students own Desktop PC. This means that students have at least two gadgets, one of which is a smartphone. Most students have a laptop and a tablet at the same time. Very few students use a desktop computer, as it is less mobile and less convenient, and requires additional space for its use. While the laptop and tablet are very convenient to use, the student can take it not only to classes, but also use it on the bus, or in the car, or take it everywhere he likes. The access to the Internet is available almost everywhere, so there is no problem to use devices and to be in touch with friends, to get the information, and to be in course of events around the world. As for the teachers, all of them have smart phones with the access to the Internet, most of teachers (65%) own notebooks, less part of teachers own desktop PCs (35%) and only 10 % of them own tablets.

The next table summarizes responses to the question: *How did you learn to use a computer?* The idea was to find out how many students and teachers learnt to use a computer by themselves or attending special courses:

Table 3. How did you learn to use a computer?

Learning source	Number of students	Percentage, %	Number of teachers	Percentage, %
Yourself	23	50 %	6	30%
Friends/ family	16	35 %	6	30%
Teaching Courses	5	11 %	8	40%
YouTube and other media	2	4 %	0	0%

Although students appear to have learned from a range of sources, self-study and help of family or friends in gaining computer skills seem to be the most common. Students recognized learning by themselves (50%) and learning from friends or family (35%) as most typical. 5 students (11%) noted that formal computer study education helped them to use computers. Only 4 % of students used YouTube or other media to learn using the computer. As far as it concerns the teachers, the number of them learning by themselves and learning from friends is equal (30% for each category respectively). Among teachers, there are no such who gained computer skills from YouTube or other media. Most of the teachers learnt to operate with the computer at special educational courses (40%). Therefore according to the data in the table, it is obvious that students mostly learnt to operate the computer by themselves, and the teachers did it at special teaching courses.

The next three questions in the questionnaire were connected with students' self-assessment of their digital skills (computer literacy/ Internet literacy/ typing speed):

Table 4. Students' self-assessment of their digital skills

Digital skills	Poor, number	%	Satisfactory, number	%	Good, number	%	Excellent, number	%
Computer literacy	3	7%	20	43%	16	35%	7	15%
Internet literacy	2	4%	17	37%	20	43%	7	15%
Typing speed	6	13%	8	17%	22	48%	10	22%

According to the results, most of the students have *satisfactory* level of computer literacy, that is 43 % of all students, and good level of Internet literacy, 43 % of respondents, correspondently. This means that computer literacy should be developed at the lessons, using different resources and technologies. Almost half of the students, 48 % of them have a good level of typing speed and 22 % of students have an excellent level of typing speed. Most clearly, the level of computer literacy, Internet literacy and typing speed of students can be seen in the following figure (Figure 2):

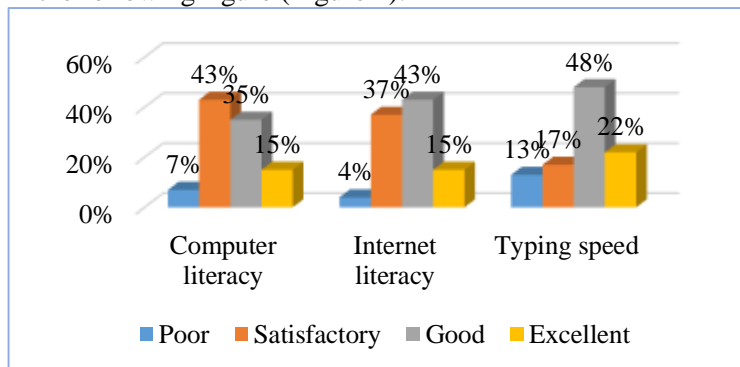

Figure 2. – Level of computer literacy, Internet literacy and typing speed of students

According to the results of this diagram, we can state that very few students have poor computer literacy and Internet literacy. And six students have problems with typing speed. This problem should be solved, as students constantly need to complete assignments using Internet resources, print various abstracts, essays and projects. This is especially important for distance learning, which is now very relevant due to the current situation with pandemic around the world. Therefore, the problem of digital literacy, computer literacy and typing speed is very important at the moment, and requires 100 percent coverage of students.

The same survey of digital skills self-assessment was conducted among teachers. The results can be seen in the following Diagram (Figure 3):

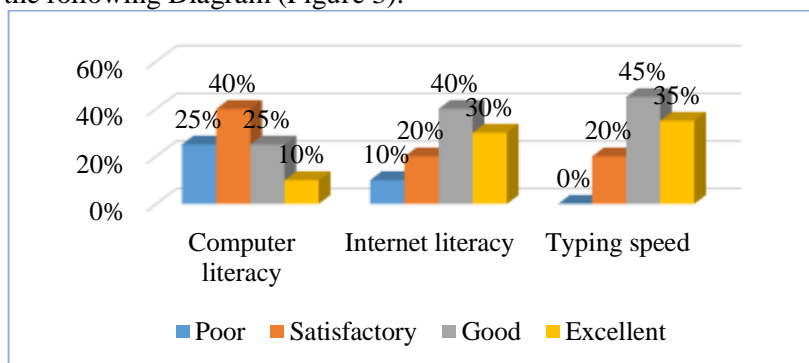

Figure 3. – Level of computer literacy, Internet literacy and typing speed of teachers

In accordance with data from this diagram, we can state that less than half of teachers have good Internet literacy skills and typing skills (40% and 45% respectively) and one third of them have excellent Internet literacy skills and typing skills (30% and 35% respectively). The level of computer literacy is mostly satisfactory (40%). It should be noted, that 25% of teachers have poor level of computer literacy. Older teachers are among this group, though they may have good or even excellent typing speed.

Conclusion

Overall, the results indicate that the teachers and the students are confident using digital technology. As for the students, they understand that digital technology is necessary for them in order to become a good digitally competent specialist. As for the teachers; they recognize that digital technology can support and augment classroom practices and they are committed to improving their digital literacies.

In this study, we set out to measure the digital literacy levels of teachers and students in comparison. There were identified the areas of CALL and ICT that require more training and support. Moreover, our study revealed the teachers should take the approaches to acquire new digital skills and knowledge.

References:

1. [Brown C., Czerniewicz L., Huang C-W., & Mayisela T. (2016). Curriculum for digital education leadership: A concept paper. Burnaby, BC: Common wealth of Learning. – 286 p.]
2. [JISC. Developing students' digital literacy. Retrieved from <https://www.jisc.ac.uk/guides/developing-students-digital-literacy>]
3. [Strategies for developing digital literacy National Library online. Retrieved from <https://natlib.govt.nz/schools/digital-literacy/strategies-for-developing-digital-literacy>]

EFFECTIVENESS OF USING PODCAST AND «REAL-WORLD» TASKS IN TEACHING LINGUISTIC AND CULTURAL UNITS
DUKEMBAY G.N., TLEUMAGAMBETOVA B.M., AVAZBAKIYEVA R.F., SYZDYKOVA A.M.
L.N.Gumilev Eurasian National University
Nur-Sultan, Kazakhstan
tleumagambetova89@bk.ru, gulzhannat0609@gmail.com

Abstract

It is necessary to form the ability and readiness to carry out interpersonal and intercultural communication with native speakers in the four types of speech activity. It takes quite a long time to lay the foundations of linguocultural units, because students need to become familiar with the language they are learning as a means of communication from their first steps. This means that they must learn how to use the graphics and spelling of the foreign language in written assignments aimed at mastering reading and speaking. The article discusses the role of real-world tasks, as well as podcasts in teaching students in e-learning of foreign vocabulary. The main principles of their application in teaching various types of vocabulary: reading and writing are revealed. «Real-world» tasks and podcasts are an effective way to bridge the gap between learning situations and real-life communication that causes many difficulties in using a foreign language. The materials of the article are of practical value for organizing work with authentic materials in a foreign language class and make a theoretical contribution to the study of the problem of teaching linguocultural units.

Key words: real-world tasks, podcast, foreign language; authentic materials, tactics and strategies, communicative approach, linguistic and cultural units.

Introduction

Today, an important aspect in the process of learning a foreign language is achieving mutual understanding between the learner and the teacher, as a result of which the student's desire for new experiences in learning English and gaining useful knowledge about the language as a means of communication is increased. The predominant emphasis in language teaching is on authentic communication, language in a cultural context, and creating an environment of interaction in the classroom. The development of information and communication technologies has opened up new perspectives for foreign language teaching. Their use facilitates, optimizes the learning process and helps to overcome the psychological barrier that arises when students use a foreign language as a means of communication. Innovations and creative technologies of education attract both teachers and students, especially in the process of learning a foreign language they are the main ways of development of independent cognitive activity of students associated primarily with the

development of such thinking operations of students as analysis, synthesis and abstraction, generalization and comparison, semantics of prediction. Thanks to the development of the Internet, its active users have been provided with such new technologies as podcasts, as well as opened up new teaching methods as «real world» tasks.

Main part

Podcasting is the process of creating and distributing audio or video programs (i.e., podcasts) on the World Wide Web. As a rule, podcasts have a specific theme and frequency of publication. They are constantly updated, and can be downloaded automatically. The first podcasts appeared in 2004. A podcast combines the advantages of radio and the Internet. Although podcasting is appropriate in almost any sphere where information is transmitted by voice and sound in general, obviously, the most suitable platform for introduction of this technology is the process of learning a foreign language. Moreover, we can even say that it is in the process of learning foreign languages that the possibilities of this technology are used to the maximum extent possible, because language, in this context, is both a means of transmitting information and an object of study.

Many teachers point out that podcasting is particularly effective in teaching listening and speaking. Researcher P. Hawke believes that a creative approach to foreign language learning can significantly increase the educational potential of podcasts in the near future [1]. It is much more convenient to work with podcasts than with printed publications. They allow:

- save time for students and the teacher when preparing for the class (some texts are already processed: they have dictionaries, questions, assignments, parallel text versions);
- receive up-to-date, constantly updated news;
- to use a wider range of periodicals;
- organize independent work in class and outside class time;
- choose your own trajectory of learning a foreign language (listening to podcasts at a convenient time, in a convenient place as many times as necessary for each individual student);
- increase the level of motivation of students, using a variety of forms and types of work;
- create an authentic language environment.

In the educational process, a podcast can act as a lecture, presentation, announcement, audiobook, or any additional material that facilitates the educational goals of the teacher and students. Major genres of podcasts include audioblogs or online diary, music podcasts, comedy podcasts, audiobooks, educational podcasts, interviews, news, politics, radio plays, radio shows and sports. The main purpose of podcasts is to motivate learners to learn new words and expressions that are commonly used in communication. They provide valuable opportunities for learners to develop speaking skills in an enhanced environment that promotes collaborative and autonomous learning [2]. More and more teachers are choosing to use podcasting in their teaching because it encourages learning through creative technology and open lines of communication. In this regard, the following benefits of podcasting in teaching linguocultural units have been identified.

1. Accessibility. Podcasts allow learners to access information at any time. One can download information to the device of their choice and listen/watch when they have time. For the tech-savvy generation, downloading podcasts requires only basic technical knowledge and skills.

2. Lesson archive. Teachers can record their lessons and upload them online, creating an archive of lessons. This allows learners to access previous lessons for information and clarification on the subject or to stimulate learning. This can also be useful for students who miss a lesson because they can access the archive directly, independent of other participants in the learning activity. Likewise, if a teacher misses a class, they can publish the lesson online and make it available to students.

3. Updates. Students who subscribe to a particular podcast will be notified if there is an update. The main advantage of podcasting is that a student who has subscribed will receive information all the time, unlike in a virtual learning environment where students must be interested in visiting the site. Thus, podcasting makes it easy to pass information to all of its participants.

4. Continuous learning. Because each lesson can be uploaded to the site, students can follow it even if they are outside the learning environment.

5. Creative Learning. Unlike traditional pedagogical strategies, podcasting alternates with different forms such as guest lectures, interviews, video demonstrations, and encourages students to develop their own podcasts, improve their listening skills and expand their learning, focusing on everyone's interests [3]. It provides an opportunity to improve the effectiveness of foreign language learning through self-intensification of work, because it has a clear sequence of teacher and student activities: a preliminary plan and task, the process of perception and interpretation of information podcast and control of work, taking into account the level of language knowledge of learners. In addition, podcasts can be used in teaching to develop the following skills:

- reading, speaking, writing, and listening;
- receiving information;
- learning interactive ways of transferring knowledge to a real audience;
- development of positive academic self-esteem;
- encouraging active participation of the learner;
- developing multicultural awareness [4].

After analyzing the scientific literature on the problem of research, we note the didactic potential of podcasts:

- authenticity;
- multifunctionality;
- media competence (media competence);
- multichannel perception is based on the simultaneous perception of visual and auditory information;
- interactivity;
- motivation.

Each topic presented by an audio or video file is discussed in class. At the end of the course, students had to perform a final work: an analysis of the experience of international companies that actively use «business communication» (table 1). In order for the project to be successful, a number of tasks had to be solved:

- to adjust the curriculum of the «business» course taking into account the material of the «business communication» course, integrating it into the educational process;
- to work out a methodology of the integrated course;
- to develop a glossary for the course's topics;
- to create a system of lexical exercises for successful mastering of the thematic vocabulary;
- to create a system of listening comprehension exercises, aimed at understanding both the basic information and details of audio materials;
- develop a system of speech exercises to generate monological oral and written statements on the topic, as well as discussions and debates [5].

Table 1. Example of a list of podcasts for teaching linguocultural units

Lesson number	Topic title	Difficulty from 1 to 5
Lesson 1	Better at English	1
Lesson 2	A summer ramble	2
Lesson 3	Voice of America Learning English	3
Lesson 4	Meeting	4
Lesson 5	Business English Pod	5
Lesson 6	Interview Tips 3: Career Goals	4
Lesson 7	Answering the Phone	2

In addition to solving methodological problems, the organization of independent individual work of students outside the classroom and collective work in the team during the performance of tasks for each studied topic of the course was required. We managed to plan the program course «business» so that its study was combined and passed simultaneously with the study of the course «business communication». In the classroom we introduced and practiced the vocabulary necessary for understanding and further discussion of the podcast. The teacher offered a list of new lexical units on the topic, introduced and first practiced their use. After working with the vocabulary, to get students in the mood for the forthcoming listening, the general questions of the podcast were discussed. Then we offered listening to the podcast outside the classroom, which was absolutely necessary, because listening skills are individual and depend on the level of language training and psychological features of the student. Besides, listening to the podcast outside the classroom saved the class time. For the success of this stage students were given recommendations for the organization of independent work. In the classroom, students discussed what they had listened to, emphasizing the main points and, if necessary, highlighting the details. The most significant, interesting or difficult parts of podcasts were also listened to in the classroom.

Individual assignments and forum topics for work on the university website, which is mandatory for students, were related to the topics of podcasts of the course «business communication» and contributed to a fuller understanding of the material studied. For example, there was a suggested topic for an individual assignment: «Why business processes are important for the company», a forum topic: «The ethics of proper business communication». Thus, the topics of the course «business» - organically merged into the course. As

for the use of podcasts as a listening tool, we think they can significantly improve the skills of listening to foreign speech. Everything that students can hear in an audio recording creates important stimuli for speech production and its practical use. In addition, practice shows that using podcasts helps students to be constantly engaged in the communication process [6].

Satisfaction of cognitive motives in learning a foreign language forms a strong motivation for constant work with it: knowledge of a foreign language facilitates access to scientific and practical information, helps establish international scientific and personal contacts, expands opportunities for future professional activities of students.

Thus, podcasts are an effective means of forming communicative competence in foreign language learners, the interaction between the participants in the educational activity can be synchronous and asynchronous, with the materials available at any time and can be used both in the classroom and in self-study. In addition, podcasts can be used as learning resources for the adapted teaching of student speaking, and the value of their application in language teaching lies in providing effective development of learners' oral speech, saving time, and in expanding the educational space of the learning process, which contributes to the individualization of learning activities.

Developmental learning provides not only the communication of a certain amount of scientific, professional knowledge and the formation of the necessary skills, but also the development of such intellectual qualities as thinking, memory, imagination, perception, attention, observation and other cognitive mental processes. Consequently, the task of teaching students to learn, develop their ability to think in foreign language classes, creatively apply knowledge in practical activities is primarily the task of the teacher, since thinking is known to develop in the process of assimilation of linguistic material with the assistance of the teacher. Thinking also develops in the process of applying the acquired knowledge in practice. Successful thinking activity of the productive (creative) type requires those knowledge, abilities, and skills which a student can use when intellectual difficulties arise, i.e. when encountering «real world» problems. Therefore, the ratio of reproductive and productive components of students' thinking activity at different stages of language learning is different and has a certain regularity. At the initial stages of learning, «real world» tasks focused on usual reproduction of means and ways of thought expression known to students prevail over productive tasks, since their stock of linguistic means for solving thinking tasks is limited [7]. At the next stages of learning a foreign language the main place in the learning of a foreign language is taken by productive thinking, aimed at the students' independent setting of the goal of the learning task, a specific strategy for its achievement, making a plan of statement, choosing the optimal lexical and grammatical means of expression of thought in a foreign language, which is undoubtedly characterized by the maximum developmental effect. In everyday pedagogical practice a foreign language teacher has a wide range of educational tasks containing elements of problematics and requiring increased intellectual activity of students. A widespread teaching task of «True and false» type, aimed at the development of the student's thinking activity, because analyzing the received information he / she gives necessary arguments to confirm his / her statements in a foreign language, involving not only data from the text, but also the existing knowledge and experience.

Psychologically and methodologically justified to stimulate thinking activity are such training tasks as highlighting the most significant and interesting provisions during the discussion of the studied topic, expressing one's attitude to the problems, verbal description of pictures, diagrams, graphs, stating the content of problems and their solutions from different points of view. The «real world» tasks undoubtedly require versatile analysis, which determines the degree of comprehension and disclosure of the content, the choice of the most necessary foreign language means, which, ultimately, contributes to the development of students' thinking [8]. The very process of students' choice of means and ways of forming statements in a foreign language is also one of the most effective ways to develop their thinking. Since students' thinking process, especially at the initial stage of learning, is carried out on the material of their native language, the work on comparison of foreign-language phenomena with the phenomena of their native language offers great opportunities for the development of thinking in the classroom. In the process of such work, it is necessary not to lose sight of the difference in the ways of formation and formulation of thought in the native and foreign languages. In conclusion, it should be emphasized that the creation of a situation of dialogue in the classroom, taking into account the interests, age and individual personality traits leads to increased thinking activity of students and to a higher level of mastering a foreign language.

The «real world» tasks meet the age peculiarities of adult students, because this contingent of students are already formed individuals who have life experience and their own judgments, and this method of teaching gives students the opportunity to use this experience in learning to solve the problem and draw conclusions based on the available judgments and newly acquired knowledge. Solving «real world» tasks allows an individual approach through differentiated selection of tasks for each student and distribution of roles in small groups according to the level of each student, it increases the motivation of learning a foreign language, which

is extremely important in higher education [9]. During the lecture with feedback: after each section or at the end of the whole lecture each student receives a card with a task on the listened material (the test is carried out with the help of a language phone system).

The student's awareness of the need to demonstrate knowledge of the lecture material intensifies perception, comprehension and memorization of the material, thereby increasing the effectiveness of the particular lesson. We attach particular importance to the structuring of the lecture material. A linear presentation of the material contributes to linear thinking - not variant, not flexible, not productive. Productive thinking is formed with modular and tabular structuring of content. This is especially true when teaching linguocultural units. The compact presentation of tables and modules allows you to see and comprehend the grammatical system as a whole, to highlight content components and discover essential connections. This involves the student in an active thinking activity. The student learns to understand the principles and patterns of a foreign language. Modular narration allows to include the student in interactive interaction, requires him / her to analyze and synthesize information, improves memorization, provides the increment of new knowledge in the limited number of hours. Demonstrating a variety of positions, modular presentation of the content develops tolerant thinking. In addition, modular and tabular presentation of the material meets the psychological peculiarities of students.

Conclusion

The development of information and communication technologies has opened up new prospects for learning a foreign language. Convenient and accessible technologies increase students' motivation and cognitive activity, help intensify and individualize learning, provide an opportunity to gain knowledge anywhere and anytime, in the most comfortable educational environment. Authentic linguistic environment, topical themes, opportunity to communicate with native speakers, research and analysis of real business situations and organizations, discussion and consolidation of materials in the classroom helped students not only to study the professional course «Business», but also to significantly increase their communicative language competence. Thus, practical experience makes it possible to conclude that the integrated study of professionally oriented and language courses with the use of innovative information technologies is relevant, promising and leads to improving the quality of foreign language professional training of future specialists.

Based on the above, the following conclusions can be made: the technology of podcasts and «real world» tasks:

- is a huge number of opportunities to organize the process of learning a foreign language in a comfortable atmosphere that stimulates creative, intellectual activity and develops communicative competence;
- can be used at different stages of training, with students who know different levels of foreign language;
- involve all participants in the cognitive process, form teamwork skills;
- provide high motivation, freedom of self-expression and mutual respect.

The use of such methods encourages the teacher to creativity and improvement, because, using these tools, he determines their pedagogical possibilities, identifies them with the peculiarities of students, the proposed content and his personality.

In conclusion, we can add that the podcast can be one of the innovative computer-based learning tools that aims to improve linguocultural units. In other words, podcast technology is multifunctional and one of the most effective means of teaching speech, as it stimulates not only learning a foreign language, but also contributes to the simultaneous development of several types of language skills. In addition to developing listening skills while working with podcasts, which include video with text accompaniment in a foreign language, oral and written language skills are also improved. Moreover, podcasts provide knowledge of the diversity of the target language's culture in a listener-friendly environment.

REFERENCE

1. Edirisingha P., Rizzi C., Nie M., Rothwell L. (2007). Podcasting to Provide Teaching and Learning Support for an Undergraduate Module on English. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 8(3), 87-107.
2. Abdous M., Camarena M., Facer B.R. (2009). MALL Technology: Use of Academic Podcasting in the Foreign Language Classroom. *ReCALL*, 21(1), 76-95.
3. Hall D. (1995). *Materials production: Theory and practice*. - Singapore, SG: SEAMO Regional Language Centre. – 13 p.
4. Ashton-Hay S., Brookes D. (2011). Here's a story: using student podcasts to raise awareness of language learning strategies. *EA Journal*, 26(2), 15-27.

5. Hawke P. (2010). Using internet- sourced podcasts in independent listening courses: Legal and pedagogical implications. Jalt CALL Journal, 6(3), 219-234
6. Dudley Evans T., St John M. Development in English for Specific Purposes a Multi-Disciplinary Approach Cambridge. – Cambridge: University Press, 2001. – 29 p.
7. Van den Branden K. (2006). Task based language education. From theory to practice. - Cambridge: Cambridge University Press. – 87 p.
8. Lee M. Student-centered englishes pedagogy: a case study exploration of a new orientation for U.S. composition. - Indiana university in Pennsylvania, 2011. – 34 p.
9. Tomlinson B. (1998). Materials development in language teaching. - Cambridge, UK: Cambridge University Press. – 101 p.

ОҚЫТУ ТЕОРИЯСЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ, ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕОРИЯСЫ, МӘНІ

АЙМАКОВ Бекзат Ерkinулы, МАНАПОВА Диана Умиралиевна

№70 ЖББМ, №28 мектеп-лицей

Алматы, Қазақстан

Bekzat.aimakov@gmail.com, Dia1796@mail.ru

Білім беру жүйесі тәуелсіздік жылдары ішінде басқа салалар сияқты түрлі бағдарламаларды жүзеге асыруда. Қоғаммен бірге бірінғай тетік сияқты білім беру жүйесі қалыптасып, дамуда. Солардың ішінде білім беру, оқыту сапасы, саналы түрде, жоспарлы жалғасуда.

Мектеп жұмысының басты мақсаты бастауыш сыныптан саналы тәрбиелеу, сапалы білім беру, ұстаздың өз шәкіртіне бергеннен гөрі, берері көп болуы – ең бірінші қажеттілік. Сабақ мазмұндылығы, оның оқушының ынта-ықыласынан туындайды, белсенділігін арттыру мұғалімнің біліміне, біліктілігіне, қабілеттілігіне, үздіксіз білім толықтыру, жауапкершілігіне қатысты.

Мектеп жұмысының ең басты өлшеуіші- Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарт талаптарына мүлтіксіз жүзеге асыру. Жасөспірімдер бойында патриотизм, өз еліне, өз жеріне деген сүйіспеншілікке баулудың маңыздылығы зор.

Жас буынға білім беру- тәрбие мәселесін жетілдіру арқылы нәтижелі болатындығы мәлім. Тәрбие – білім беру жүйесінің басты мақсаты да, құралы да.

Ұлттық білім беру жүйесі тәлім-тәрбие <-> білім атты схема негізінде қызмет етуі тиіс. Ең басты шарт- білім сапасы болуы міндетті. Білім беру ісіндегі озат тәжірибе барлық жұрттарға ортақ. Озық ойлы ұрпаққа білікті маманға бүкіл әлем мүдделі.

Жалпы, мектептің алтын діңгегі- ұстаз, ұрпаққа білім беру мен тәрбиелеу, «Қазақстан- 2030» стратегиялық бағдарламада барлық балалардың сапалы білім алуы анық көрсетілген. Тал шыбықтай бала жанын түсіну, елі мен жеріне пайдасы тиетін азаматтық негізін қалап, қалыптастыру мақсат. Терең, тиянақты білім беру ғылыми негізделген оқыту әдістемесін зерделеп, озат педагогикалық технологияларды жан-жақты игеріп, оқыту әдістемесін меңгеру арқылы жүзеге асырылады.

Бүгінгі таңда бастауыш мектеп табалдырығын үмітпен аттаған бүлдіршін – ертеңгі қоғам мүшесі. Сондықтан болашақтың иесі- білім алуға, тәрбиелі болып өсуге келген балаларға алғашқы күннен бастап-ақ сапалы білім, саналы тәрбие беріп, өміртанудың нәрімен жетілдіру, дамыту, қалыптастыру үшін ең бірінші кезекте психологиялық тұрғыдан жан- жақты зерделеп, олардың ерекшеліктерін есепке алып, оқыту және тәрбиелеуді мәнді, нәтижелі жүргізу үшін педагогикалық тұрғыдан әрбір сабақты оқытуға оқу-әдістемелік тұрғыдан, теориялық, практикалық даярлану, әрине білім, біліктілік, шеберлік пен тәжірибе қажет.

Осы сатыдағы оқу мен тәрбие оң уәжді қалыптастыруға және оқу қызметін білуге, оқу, жазу санаудың берік дағдыларын үйренуге, тілдік қарым- қатынастың қарапайым тәжірибесіне, өзін- өзі шығармашылық тұрғыдан таныта білуге, мінез- құлықтың мәдениетіне, жеке гигиеналық және өмір салтының негіздеріне бағдарланады, сонысымен кейін негізгі мектептің жалпы білім беру бағдарламаларын меңгеруге база жасайды»- делінген.

Оқыту теориясын зерделеп, білім нәтижесі әдістемеде деген ойдың мәнділігіне көңіл бөлдік. Бала сезімі көктей гүлдей нәзік, олай болса оларды зерттеп, бақылап жанын түсіну, сыртын білу психологиялық тұрғыдан ойлау, қабылдау, сөйлеу, жазу қабілеттеріне ерекше мән беру негізгі шарттар. Оқушы көңіліне сызат түсірмей, оның әр жауабын мұқият тыңдап, дұрыс жауабын мақұлдап, қатесін өзі түзетуге мүмкіншілік жасау, оқу материалдарын талдауға, біріктіруге, салыстыруға үйрету.

Оқу материалдарын баяндау, жаттығулар, тәжірибе жасау, тапсырмаларды орындау, үй тапсырмасына жауап беру сәттерінде алға жетелейтін, жауап беруге баулитын сұрақтар қойып,

мысалдар келтіріп бағыт беру оқушының өзіне деген сенімін арттырады, талдап оқуға өзі қалыптаса бастайды, үлгісін көреді, өтілген оқу материалдарын қайталайды. Сонда ғана бастауыш мектеп оқушысы қолдауды сезіп, қамқорлықты ұғады. «Ұстаздық еткен жалықпас үйретуге балаға» деген үздік ойды ұғады, «талаптыға нұр жауар» деген пікірді өмір тәжірибесінде кездестіріп, өзі оған тікелей себепкер болады.

Қазіргі кезеңде елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік стандарт кеңістігіне еруге бет бұрдық. Сондықтан әртүрлі оқыту әдістемелерін, технологияларын, инновациялық элементтерді бастауыш сынып оқушыларының жас мөлшері мен психологиялық ерекшеліктеріне сай таңдап, білім беру жүйесіне енгізудің маңызы зор.

Психологиялық тұрғыдан шәкірттерге жан- жақты бақылау, талдау жасау және оқытудың озық әдістемелерін меңгеріп, таңдау жасай алуы, меңгеруі бойынша талдап оқытумен саналы тәрбие, сапалы білім беретіндігін тәжірибе дәлелді көрсетуде. Оқыту және тәрбие жұмыстарында оқушының психологиясын зерделеп, бақылау арқылы, ұтымды талдаулармен ерекшеліктерін білу, оқыту барысында педагогикалық әдістерге орынды таңдау жасау оқытудың нәтижелігіне жеткізетін озық әдістемесін жете зерделеп, тыңғылықты меңгеруді қажет етеді. Сонда ғана оқушылардың қисынды ойлауын, қиялын дамытуға, сөз қорын молайтуға ықпал ету үшін, ауызша да, жазбаша да сөйлемдерді дұрыс құрап, айтуға, түсінік беруге, жазуға бағыт беру, көмектесу, бірлесіп талдау жасау, мысалдар келтіру, үлгілерін көрсету, біріне-бірінің жедел көмегін ұйымдастыру, ынтымақтаса еңбек етуге көңіл бөлген жөн.

Баланың физиологиялық дамуы генетикалық бағдарлама бойынша қаңқасының, бұлшық ет көлемінің өсуі арқылы нақты, көрнекті жағдайда өтіп жатады.

Ал оның психикасының, жекелігінің дамуы ше? Сананың дамуы оқытудан ба, әлде әлеуметтік жағдайдан ба? Не табиғи есеюден бе? Бұл сұрақтарға жауап адамның ішкі мүмкіндіктерінің шекарасын, сыртқы педагогикалық әсерлердің мақсат- міндеттерін анықтайды.

Педагогика тарихында екі түрлі қарама- қайшы пікір орын алып келеді. Бірі- жаратушының күштілігін тұқым қуалаушылық факторды қуаттаса, екіншісі керісінше, барлық нәтижені ортаның әсеріне жатқызады.

Қазіргі күнгі ғылым психикалық даму қоршаған ортаның санада сәулеленуіне яғни, танымдық тәжірибені және әрекетті меңгеруіне, меншіктенуіне байланысты деп қарайды. Бұл – оқу, білім алу деген сөз.

Оқу – адамның психикалық дамуының формасы, элементі. Кез келген оқыту белгілі бір мөлшерде адамды талдапты. Біз бұдан ары қарай дамудың алдында жүретін, дамуда шешуші роль атқаратын оқыту жайлы сөз етпекпіз.

«Даму» ұғымының психологиялық анықтамасы – жаңарту процесі, жаңаның өмірге келіп, ескінің жоғалуы деген мағынаны береді. Барлық табиғат құбылыстары сияқты бала психикасы да үнемі диалектикалық жолмен дамып, өзгеріп, бір деңгейден екінші деңгейге өтіп отырады. Ғалымдардың зерттеулері баланың даму процесіне 3 түрлі күш пен 3 түрлі фактордың қатысатындығын дәлелдейді.

Олар:

Биологиялық фактор: Бұл ата-анадан ауысқан, туа біткен және өмір сүру барысында қабылданған дененің барлық мүшелерінің, оның барлық жүйесі құбылысының ерекшелігін білдіретін, бала организмнің ортамен қарым- қатынасының нәтижесі.

Әлеуметтік фактор: Бұл бала өмір сүретін орта, ең алдымен адамдардың ортасы. Бұл сондай- ақ баламен қарым-қатынас жасайтын адамдардың сипаттары, мінез-құлық және ақыл- ой бейнелері, олардың мүдделері мен пікірлері, істері мен сөздері, талаптары мен дағдылары, ұмтылыстары, яғни бала өсіп дамитын рухани орта.

Баланың өз белсенділігі: Даму процесіне әсер ететін бұл үшінші күш болып саналады. Оқитын пән қандай да жаңа, бағалы болмасын, мұғалімнің шеберлігі қаншама жоғары болмасын, ер мұғалім баланың өз белсенділігін туғыза алмаса, оған ұсынылған іс пен еңбекте баланың әрекетке қатынасуы нәтиже бермейді. Баланың организм ретінде дамуы мен жеке бас ретінде қалыптасуы белсенділік арқылы жүзеге асады.

Оқыту теориясын Дейл Шунктың жасаған жүйесінің көздеген мақсаттарына жету тек баланың өзінің белсенділігіне байланысты. Осыған орай, бұл жүйенің әдіс- тәсілдері де оқушының оқу белсенділігін ұйымдастыру, қолдап, көмектесіп отыруды көздейді. Бұл жүйемен дәстүрлі оқытуды салыстыру мынадай қорытынды жасауға негіз болады. Дәстүрлі сабақтардың әдістерінің мәні төмендегідей 3 құрамдас бөліктермен анықталады:

1. Үлгіні көрсету
2. Түсіндіру

3. Бақылау, бағалау.

Мұғалім сабақ мазмұнын жақсылап айтып түсіндіріп шығады. Содан соң оны меңгертуге арналған жаттығулар орындалады. Бұдан кейін қалай меңгерілгендігін анықтау мақсатындағы сұрау, бағалау ұйымдастырылады. Әрине, жұмыс әр түрлі болып өткізілуі мүмкін. Мысалы: *өзі айтып бермей, ұнтаспадан тыңдату, балаға оқыту* т.б.

XXI ғасырда Елбасы «Қазақстан – 2030» стратегиялық бағдарламасының ерекшелігі мен нәтижелері білімге ерекше көңіл бөлгендігі байқалады. «Дарын» мектептері «Болашақ бағдарламасы», «Үш тұғырлы тіл», «Физика-математика» бағытындағы жаңа үлгідегі мектептердің пайда болып дамуы. Нәтижелері маңыздылығымен байқалады.

Оқыту теориясы мәнділігін байқатады, терең, тиянақты білім беру тәрбиелеуде талдау, талдап алу, байқап көру ұғымдарының өзі:

- біріншіден, философиялық бағытта ой елегінен өткізіліп, оқу материалдары модульдық үлгіде- білім беру философиясы мазмұнына келтірілуде;

- екіншіден, психологиялық бағытта оқу материалдарын жас ерекшелігіне сай келтіру, қабылдау, ойлау, елестету, қиялдау, есте сақтау, көру, есту арқылы түрлі амалдар жасау, талдау, салыстыру, қорытындылау, жалпылау біріктіре білу арқылы оқу материалдарын меңгеру шарттарына өту, келесі қадам ол әрбір оқушының жеке психологиясын, сабаққа даярлығын диагностикалау, болжамдау, түзетулер ендіру;

- үшіншіден, кіші мектеп жасындағы балаларды білімді игеру: әріп тану, оқу, жазу, сауатты жазу, біріктіріп оқу, ескерту, ойлау амалдарын және әрекеттер жасау мүмкіндіктері мен қабілеттерін ұтымды, оңтайлы пайдалану, дидактикалық проблеманы шешу жолы – оқыту әдісін таңдай білу. Оқыту әдісі- ол шәкірт пен мұғалімнің бірлескен қызметі, оны сабақ беру, оқыту деп атайды. Оқыту әдісі – қойылған мақсатқа жету жолы, ол тәсілдерден, жеке бір реттік әрекеттерден құралады.

Мұғалім оқытудағы мақсатына жету үшін тиімдісін, нәтижелісін таңдап алуға әрекеттер жасайды. Оқыту теориясының кез келген кезеңінде көрнекілік пайдаланылады, олар бірнеше нұсқада, түрдегі иллюстрациялар алу материалын игеруге тікелей қатысты болғанда мақсатты.

Д.Шунк үлкен топтарын атайды. Ал ынтымақтастық, оқыту әдістерінің мәні оқытудағы басты ерекшелік оқу материалдарын терең, тиянақты, сапалы түсіндіру амалдарын жасау- талдап оқытуға айналдыру. Талдап оқыту әдістемесі:

- оқыту, оқу теориялық негіздеме жасау;
- іс- тәжірибелік үлгілерін келтіру;
- теориялық және іс-тәжірибелік байланыстарын нақтылау;
- оқу материалдарына қатысты мысалдар келтіру;
- оқу материалдарына байланысты талдауларды бірлесіп жасау;
- монологтық әдістерді, ынтымақтастық формаларын және диалогтық әдістермен мақсатты, ретімен алмастыру, түрлендірулерді нәтижелеріне сай өткізу.

Д.Шунк ұсынған оқыту әдістерінің тобы аталады, олардың басты мақсаты сапалы білім беру, талдап оқытудың мақсаты оқу материалдарын терең, тиянақты түсіну, олай болса оқыту, оқу нәтижесін көріп, оқыту іс- әрекеттерінің арқасында игеру болатындығын көреді.

Оқу- танымдық қызметтерді ұйымдастыру және жүзеге асырудың басты шарты: таңдап оқыту әдістемесін іске асыру.

Бұл аталған әдістер: сөздік, көрнекілік және практикалық талдап оқытудың қажетті элементтері, теориялық түсіндіруде бірінші кезекте сөздік түсіндіру, түсініктеме жасау барысында талдау жасау қажет. Екіншіден жекеден өту амалдары оқу материалдарын ойластыру, т.б. талдау қажет, ол маңызды. Үшіншіден ұжымдық талдау толықтыру, бірнеше нұсқадан қарастыруға ұласады.

Талдап оқыту әдістемесінің келесі амалдары арқылы еңбектері ынталандырылады, олай болса оқу- танымдық қызметінде белсенділікті арттыру тетігі- қарама- қайшылық өз кезегінде қозғаушы күш туындатады, әрине қозғалыс, жылжу жасайды.

1- кесте

Оқушылардың білім алуға қызығушылықтарын ынталандыру және түрткі болу әдістері	Шәкірттердің білім алуға міндеттіліктері мен жауапкершіліктері ынталандыру және түрткі болу әдістері
--	--

Оқушылардың білім алуға қызығушылықтарын ынталандыру және түрткі болуға себепкер болатын әдіс- талдап оқыту әдісі:

1. Оқушы үздіксіз оқуға дағдыланады.

2. Оқу материалдарын жүйелі оқуға қалыптасады.
 3. Оқу, оқыту, білім алу және тәрбиелеу мақсатты болып еңбек ету, оқу нәтижесіне сай ынталану артады.
 4. Талдап оқу, талдап оқыту, ең бастысы оқу материалдарын тиянақты оқу, жазу, қайталау үйлесімдерін табады.
 5. Талдап оқыту әдістемесі «оқы, оқы және оқы» ережесін жүзеге асырады, оқуға өзі үздіксіз оқумен қалыптасады.
 6. Оқу материалдарын игеріп, есінде тиянақты сақтап, мемлекеттік аралық бақылау тапсыру талдап оқытудың қажеттілігін, білімділігін көрсетеді.
 7. Мемлекеттік грант иегері атағына жетуді көздеу басты мұрат, сол ойды жүзеге асыру амалы – талдап оқыту әдістемесінде.
- Талдап оқыту әдістемесін бақылау, байқау және өзін-өзі бақылау жұмыстарында қолдануға болатындығы тәжірибеде көрсетуде.

2- кесте

Бақылау және өзін-өзі бақылау әдістері

Ауызша бақылау және өзін-өзі бақылау әдістері	Жазбаша бақылау және өзін-өзі бақылау әдістері	Практикалық бақылау және өзін-өзі бақылау әдістері
---	--	--

Оқытуды, оқуда, оқу-тәрбие жұмыстарында өзіне-өзінің есеп беруі маңызды, жасаған оқу әдебиеттері, еңбек әрекеттері және оның нәтижелеріне талдау жасау білімі, іскерлігі және дағдысы қалыптасады. «Таңертең оянысымен өзіңнен «Мен не істеуге тиіспін?»- деп, кешқұрым, ұйықтар алдында: «Мен не тындырдым?»- деп сұра» деген әйгілі Пифагор (570- 500). Бұл тамаша ойдың көрінісі, талдау жасап, бағалау жасау, жоспарлау оқу-тәрбие, басқада іс- әрекеттерінің жақсаруына, жүйелі жүзеге асуына тікелей, нақты бағыт береді.

Ұлы Абай: «Егерде есті кісілердің қатарында болғың келсе, күнінде бір рет, болмаса жұмасына бір рет, ең болмаса айына бір рет өзіне өзің бақылау жаса, есеп бер, талдау арқылы қорытынды шығар дейді. Ол жай іс емес, нағыз тәжірибе және оны өзің ақиқат білесің. Талдап оқыту әдістемесінің мәні амалдар арқылы зерделеу, меңгеру, игеру жүзеге асырылады.

Қарастырылған оқытудың әдістері толығымен барлық талаптарды орындай алмайды, сондықтан мақсатқа қатысты түрлендіру, толықтыру және жаңа оқытудың педагогикалық технологияларын зерделеу, инновациялық элементтермен жетілдіру қажет, негізгі мақсат оқу нәтижесін сапаландыру, тиянақты, тыңғылықты, терең білім алуды қамтамасыз ету – талдап оқыту әдістемесін іс- тәжірибеде қолдану.

Мұғалімдер іс-тәжірибелік қызметтерінде педагогикалық үрдісте оқыту әдістерінің барлық жіктелуін үйлестіреді, тұрақты түрлендіреді, толықтырады және бірін- бірі дамытады.

Өтілетін тарау **модульдік оқыту әдісіне** сай күні бұрын жоспарланады. Жалпы жоспардың көрінісі кіріспе, негізгі бөлім және қорытынды болып келеді. Мысалы, тарауға кіріспе ретінде бір сағаттық сабақ белгіленіп, қайсы тақырыпты қамтитындығын, қандай сұрақтардың төңірегінде қанша уақыт тоқталатынын, ал негізгі бөлімге тараудың көлемі, осы тарауға ажыратылған мемлекеттік бағдарламаның сағат саны мен тақырыптардың күрделілігіне сәйкес тиісті сағат саны белгіленіп, онда қарастырылатын тақырыптарға сай нақты сұрақтар мен уақыттары жоспарланады.

Әрбір тараудың соңында тарауды қорыту, ондағы өтілген тақырыптарды еске түсіріп, қалыптастыру және жүйелеу мақсатында «Өтілген топтарға шолу» айдарымен жарыс сабағын ұйымдастыру көзделген. Модульдық жоспардың қай сатысында болса да дейгейлеп оқыту әдісімен бірге талдау әдісі қолданылады.

Оқыту теориясының ерекшелігі өткен сабақта үйге тапсырма берілген келесі сабақта өтілетін жаңа тақырыпты талдауға дайындалып келу тапсырылады. Жаңа тақырыпты талдау процесінде тек оқушыларды сөйлетіп, өздігінен түсінуіне мүмкіндік беріп отыру керек. Сабақ мақсатына жетіп, материал түгел талданып, оқушыларға толық түсінікті болғанға дейін мұғалім бағыт беруші, ой ашар, ой қозғаушы, ой толғау және сол сұрақтармен шектелуі тиіс. Мұғалім оқушылардың деңгейіне сәйкес сұрақтарды қоя отырып, әрбір оқушының өз деңгей аясында талдауға қатысуын қадағалап отыруы қажет. Өйткені, әрбір оқушы өзінің қабілетінің мүмкіндік шеңберіндегі қойылған сұрақтардың аясында ғана белсенділік таныта алады да, ал белсенділік танытқан оқушы дұрыс нәтиже береді. Сондықтан, үй тапсырмасын сұрағанда, жаңа материалды талдағанда, жаңа сабақты оқушылардың игеру деңгейіне анализ жасағанда және сабаққа қорытынды жасағанда берілетін тапсырмалар немесе кеспелік және тесттік сұрақтар мен ойын элементтері күрделілігіне байланысты оқушылардың деңгейіне сай беріледі.

Әр тараудың соңында өткізілетін «Өтілген тақырыптарға шолу» жарыс сабағында оқушыларды екі немесе үш топқа бөліп, күрделігіне қарай үш бағытта яғни үш деңгейде параллель жарыс ойындары ұйымдастырылады. Мысалы, әр топтан жоғары деңгейдегі бір оқушыдан шақырылып, оларға бірінші бағыттағы яғни жоғары деңгейге арналған тапсырмалар беріледі, ал әр топтық екінші деңгейіндегі оқушыларына екінші бағыттағы тапсырмалар, үшінші деңгейдегі оқушыларына үшінші бағыттағы тапсырмалар беріледі. Уақыты жеткенде үш тапсырмалардың да нәтижесі күні бұрын әзірленген кестеге тіркеліп, қалған жарыс ойындары да осы тәртіпке ұйымдастырылады. Жарыс сабағында компьютерде қайталауға арналған электронды бағдарламаны пайдаланған өте тиімді. Жарыс ойындары тараудағы өтілген тақырыптарды түгел қамтуы тиіс. Сабақтың бұл түрі де мұғалімнің ұйымдастыруымен және бағыттаушы сұрақтарының көмегімен оқушылардың өздігінен өтілген тақырыптарға шолу жасап, оларды еске түсіріп, оларды талдай отырып, қалыптастыруға және жүйелеуге негізделген.

Сабақтың қай түрі болса да талдау әдісін қолданып, модульдік оқыту әдісі бойынша тақырыпқа қатысты әзірленген сұрақтарды оқушылардың өздігінен талдап, түсінуіне мүмкіндік беру керек. «бала білімді тәжірибе арқылы өздігінен алу керек, өздігінен алатын білімнің ұзақ жолы қысқару үшін баланы осы мақсатқа қарай түзеп отыру керек» деген А.Байтұрсыновтың сөзімен үндесіп жатқан бұл әдіс оқушылардың белсенділігі мен шығармашылық қабілетін, ынталылығы мен қызығушылығын арттырады деп ойлаймыз, оған тәжірибелер дәлелдемелер жасайды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Лапыгин Ю. Н. Методы активного обучения: учебник и практикум для вузов / Ю. Н. Лапыгин. - М.: Издательство Юрайт, 2017. – 248 с.
2. Педагогика. Креативті педагогика: оқу құралы / К.М.Беркимбаев, Ж.Б.Бураева, Г.П.Мейрбекова. – Қ.А. Ясауи атындағы халықаралық қазақтүрік университеті, Түркістан, 2020 ж. – 207 б.
3. Әлқожаева Н.С., Тәлешова Ұ.Б. Білім берудегі педагогикалық технологиялар: оқу-әдіс-темелік құралы. -Алматы, 2016.- 122 б.

8 Е СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МӘТІННЕН МАҢЫЗДЫ АҚПАРАТТАРДЫ АНЫҚТАУ ҚАБІЛЕТІН СҰРАҚ ҚОЮ ӘДІСІ АРҚЫЛЫ ҚАЛАЙ ДАМУЫҒА БОЛАДЫ? «LESSON STUDY» ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСЫ

АСКАРБЕКОВА Кенжегуль Бауыржановна, РАХМАНОВА Н.Б., ШАГАЙБАЕВА Р.Б.,
КУСМОЛДАНОВА О.Б., БАЙГУТОВА Н.Б., КАССЕНОВ Д.Ә.

Физика-математика бағытындағы Назарбаев зияткерлік мектебі
Талдықорған, Қазақстан
askarbekova_k@tk.nis.edu.kz

Аңдатпа

Мұғалімнің өз кәсіби білімін жетілдірудің ең тиімді әдісі- «Lesson Study». «L.S» әдісінің тарихына көз жүгіртсек. Бұл тәсіл 1970 жылдан бастап барлық Жапония мектептерінде кеңінен қолданылады және бұл әдіс мұғалімдердің біліктілігін арттырудың ең биік шыңы болып саналады. Себебі, бірнеше мұғалім бірігіп, ынтымақтастықпен тәжірибе алмаса отырып, бір мақсатта бір-біріне қолдау көрсете отырып, жақсы нәтижеге жетуге ұмтылатын бірлескен педагогикалық тәсіл. Lesson Study - бірге жоспарлап, оқытып, қадағалап, өз ойларын тұжырымдап, ұсыныстар енгізіп, қайта жоспарлап, құжаттарды бірлесе дайындайтын мұғалімдердің ұжымдасқан жұмысының бір көрінісі іспеттес. Мұндай әдіс кеңінен таралған және мұғалімдер қауымына да, ұрпақтарымызға да берері мол екендігі нақты дәлелденген.

Кілт сөздер: тәжірибе алмасу, әдіс- тәсіл, зерттеу жүргізу, ынтымақтастық орнату, Lesson Study тәжірибесі.

Орыс сыныптарында кейбір пәндер қазақ тілінде өтетін болғандықтан бұл оқушылар ойын еркін жеткізе алмайды және мәтін бойынша нақты ақпараттармен жұмыс жасауға қиналады, мәтіндегі ақпараттарға байланысты сұрақ қою әдісі толық жетілмеген. Сол себепті, біздер бірнеше пән мұғалімі, орыс сыныптарына сабақ беретін соның ішінде 8 Е сынып оқушыларының мәтіннен маңызды ақпараттарды анықтау қабілетінде сұрақ қою дағдысын арттыру үшін өзара келісіп «lesson study» бағыты бойынша зерттеу жұмыстарын жүргіздік.

Біздің жалпы алға қойған мақсатымыз: Оқыту үдерісіндегі тәжірибені жақсартуды және жетілдіруді зерттеу. Сабақ жоспарын құру барысында зерттеуші 5 мұғалім және 1 бақылаушы мұғалімнен құралған топ бірігіп, зерттеу сабағын ұйымдастыру үшін география, биология, өзін – өзі тану, Қазақстан тарихы, дүниежүзі тарихы пәндері таңдап алынды. Пән мұғалімдерінің кәсіби даму мақсаттарын ескере отырып «Lesson study» жұмысының зерттеу сұрағы ретінде «8 Е сынып оқушыларының мәтіннен маңызды ақпараттарды анықтау қабілетін сұрақ қою әдісі арқылы қалай дамытуға болады?»- деп нақтыланды. Зерттеуші топ аптасына бір реттен жиналып, А,В,С деңгейіндегі оқушылар тобына жататын оқушының сабақ барысында іс –әрекетін зерттеу үшін, оның қажеттілігін анықтауға болатын тиімді әдіс -тәсілдерді сабақтың жоспарын құру, жалпы сабақ өткізу барысына өз ұсыныстарымызды талқылап отырдық. Оқушының қажеттілігін қанағаттандыру үшін мәтін бойынша деңгейлік сұрақтарын сабақ барысында қолданып, оқушының сыни тұрғыдан ойлау қабілетін жетілдіре түсу жұмыстарын қолға алып, оны сабақ сайын күрделендіре түсу жоспарланды. (Сурет – 1)

1 – Сурет. Оқыту үдерісіндегі тәжірибені жақсартуды және жетілдіруді зерттеу барысында зерттеуші 5 мұғалім және 1 бақылаушы мұғалімнен құралған топ бірігіп, зерттеу сабағын ұйымдастыру барысы.

2-ші мәселе бойынша «Lesson study» зерттеу жұмысының мүшелерінің жеке рөлдері дәлелдік деректер жинау, мақала жазу, ұйымдастырушы және хатшы рөлдерін анықтадық.

Сонымен қатар, зерттеу жұмысына қатысты пән мұғалімдердің әрқайсысының өткізілетін сабақ уақыттары қарастырылып, келесідей реттілікпен сабақ уақыттары тағайындалды.

3 - ші мәселе бойынша 8Е сыныбындағы «А», «В», «С» оқушыларын анықтауда әр пән мұғалімдері өз пікірлерін білдіріп, бір ауыздан «А» оқушысын, «В» оқушысын, «С» оқушысын таңдап алынды.

Келесі кездесуге оқушылардың қабілеттіліктерін дамытуға үлес қосатын әдістерді қарастырып келу керектігі айтылды. Соған орай, «Lesson study» зерттеу жұмысын жүргізу барысында оқушыларының мәтіннен маңызды ақпараттарды анықтау қабілетін сұрақ қою әдісі бойынша мақсат қою оқушылардың сұрақ қоя білу және сұрақтарға жауап беру қабілеттілігін дамыту көзделді. (Сурет – 4)

Сурет – 4. 8 Е сынып оқушыларының сауалнама, бағалау парағы мен хаттамасы.

1-ші зерттеу сабағы биология пәнінен: Есту мүшесінің гигиенасы және есту арқылы қабылдау ерекшеліктері. Осы сабақ барысында анықталып алынған А,В,С деңгейіндегі оқушыларымның сабақ барысындағы іс-әрекеттерін 4 мұғалім зерттеп шықты. Мәтін бойынша күрделі сұрақтар қоюмен байланыстырып құрылған сабақ жоспары мен сыни тұрғыда ойлау қабілетін дамыту үшін берілген сұрақтар жауаптарымен сәйкес келе ме, жоқ па сабақ барысында анықталды. Сабақ сәтті өтті. С деңгейдегі оқушының ұяңдығын ашатын түрткі сұрақтары алға қарай ілгерілеуге жетеледі. Жетелеу сұрақтары арқылы, жеке жұмыстар мен тапсырмалар беру арқылы сабаққа деген қызығушылығы мен топ арасында көшбасшылық қабілетін А деңгейіндегі оқушы көрсете білді. В деңгейіндегі оқушы бастапқыда сұрақтарға онша араласпады, бірақ жеке тапсырма кезінде өз тапсырмасын өз деңгейінде орындап шығып, өзін көрсете білді. Оқушы үнін тыңдаған кезде А деңгейдегі оқушы сабақ тақырыбына байланысты сұрақтарды көбірек қолданар едім деген тұжырым жасады, яғни сонда оқушының тек жеке жұмыс қана емес топпен бірігіп тапсырмалар орындағысы келетінін түсіндіріп

айтты. Яғни, сыни тұрғыда ойлау қабілетінің жоғары екендігін аңғарта түсті, В деңгейдегі оқушы - «Еш нәрсені өзгертпей осы сабақты қайта өтілгенінен қалаймын, маған өте қызықты болды»- деп жауап берді. С деңгейдегі оқушы – «Сабақ ұнады, бірақ мен бұл сабақта өзімді көрсете алмадым.»- деген тұжырым жасады. Келесі сабақта белсендірек болатынын айтып өтті. Зерттеу жүргізген мұғалімдердің тарапынан сабақ барысында сұрақтар санын көбейту ұсынылды.

2-зерттеу сабағы Қазақстан тарихы пәнінен: XIX ғасырдың 60 – 70 жылдарындағы ұлт – азаттық көтерілістердегі халық талаптарының сабақтастығы неден көрінді? Бұл сабақта алдыңғы сабақтағы ұсыныстар ескеріліп сұрақтар саны көбейтілді. Сабақ мақсатына жетті. Оқушылардың білім деңгейін көтеру, сонымен қатар желілік қоғамдастық пен өзара әдіс алмасу мақсатында ұйымдастырылған бұл зерттеу сабағы өз дәрежесінде өтіліп, келген ұстаздар қауымы алар жаңалықтары көп екендігін сөзге тиек етті. «А», «В», «С» оқушылары бойынша талқылау жүргізіліп, «А» -оқушысының қатты белсенділік танытпағанын назарға алынды және «С» оқушысының да белсенділігі төмен болғаны айтылды, оның себебі тілдік қиындықтар екендігі ескерілді. «В» оқушысының белсенділігі орташа, топтық жұмысқа қатысты. Тілдік қиыншылықтарға қарай, әр оқушы алдына мәтінмен жұмыс істеу кезінде көмекші сөздік болса деген ұсыныс айтылды.

Келесі 3-зерттеу сабағын биология пәнінен «Жылықанды жануарлардың әр түрлі климаттық ортаға бейімделуі» тақырыбы таңдап алынып, сабақ жоспары жоспарланды. Ұсыныс бойынша әр оқушы алдында терминологиялық сөздер болды. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру мақсатында топты жылықанды және суыққанды жануарлар арқылы біріктіріп, қалыптастырушы бағалауды 4 топ арқылы, яғни өте жақсы, жақсы және нашар деп бағалап отыру жоспарланды. «SWOT талдау» әдісі арқылы оқушылардың топта бірігіп постер құруын, жануарлар суреттерімен жұп болып жұмыс жасауын, логикалық сұрақтарға бейнекөрсетілім арқылы жауап беруі жоспарланды. Бұл сабақтан бүкіл топ бойынша әр деңгейге сәйкес келетін оқушыларды түгелімен бақылауға алып, олардың іс-әрекетін бақылауды алға мақсат етіп қойылды. Зерттеу сабақтары зерттеуші топта бірігіп жұмыс жүргізген мұғалімдерге өзара әдіс алмасып қана қоймай бірігіп жұмыс жүргізуге, өз білімімен білік деңгейін көтеруге де өз ықпалын арттыра түсті. Бұл сабақтан бүкіл сынып бойынша әр деңгейге сәйкес келетін оқушыларды түгелімен бақылауға алынды, олардың іс –әрекетін бақылауды алға мақсат етіп қойылды [1].

Келесі 4 – зерттеу сабағын өзін – өзі тану пәнінен өткізген сабағындағы «А», «В», «С» оқушылары бойынша талқылау жүргізілді. Талқылау барысында, әр пән мұғалімдерінен пікір айтылып, «А» оқушысы – сабаққа зейінін аудармағаны туралы айтылып, оның себебін оқулық пен дәптерсіз отырғандықтан жинақы болмады деген ой қорытты. Ал «В» оқушысының белсенділігі тек топқа берілген сұраққа жауап берумен шектелді. «С оқушысы» - сабақта мүлдем белсенділік танытпағанына қарамастан, сабақ соңындағы интервьюден кейін назар салып тыңдап отырғаны мәлім болды. Ұсыныс ретінде оқушылардың жеке сабақтағы белсенділігін көру үшін жеке де тапсырма беру керектігі назарға алынып өтті.(Сурет – 2).

Сурет – 2. 8 Е сынып оқушыларымен зерттеу жұмыс барысы.

Келесі 5 – зерттеу сабағын Дүниежүзі тарихы пәнінен топпен жұмыс жасалып, дифференциация бойынша өтті.«А» оқушысы сабақта белсенділік танып отырды. Сұрақ -жауапқа жауап беріп отырды. А оқушысына берілген тапсырма деңгейі оңай болды. «В» оқушысы Топтық жұмыс барысында тапсырмаларды орындап, сұрақ қойып отырды, бірақ өздігінен белсенділік танытпады. «С» оқушысы сабаққа деген қызығушылығы бар. Бірақ қойылған сұраққа жауап бере алмады тек біреудің жауабына қосылып қана отырды. Өздігінен сабақтағы белсенділігі төмен болды. Мәселе соңында, барлық мұғалімдермен әр оқушыға жеке жұмыс беру, зерттеліп отырған оқушыларды сөйлету,сабаққа қатыстыру мақсатында топтағы спикер ретінде сайлау керек деген ұсыныс жасалды.

Келесі 6 – зерттеу сабағын география пәнінен «А» оқушысы Жеке жұмыс кезінде тапсырмалар оңай болды. «В» оқушысы сабақта тапсырма орындады. Белсенділік болмады. «С» оқушысы сабақ барысында прогресс болмады. (Сурет -3)

Сурет -3. Қазақстан тарихы пәні барысында 8 Е оқушыларынан сауалнама алу барысы

Зерттеуді қорытындылай келе мынадай тұжырымға тоқталдық: Кездесудегі басты мәселесі «Lesson study» зерттеу жұмысы әдісінің «А», «В», «С» оқушыларының оқу процесі барысындағы өзін ұстауына, зерттеу жүргізілген пәндер бойынша белсенділігіне, үлгеріміне әсерін бағалап қорытынды шығару [2]. А, В, С деңгейдегі оқушылар сабақта қаншалықты белсенді? А- оқушысы және С оқушысы олар аудиал. Аудиалдар ақпаратты есту мүшесі арқылы қабылдайды. В-оқушысы ол визуал.

Өзін – өзі тану пән мұғалімінің байқауы бойынша «А» оқушысы - өздігінен дайдалғанды, жекелей отырғанды ұнатады, оның бойында жекешелену қасиеті басымырақ. Ол үнемі дайын, сабақтың барлық тапсырмаларын өздігінен дайындалып жүретіндігін байқатып отырады. Қай кезде де қойған сұрақтарға тыңғылықты жауап беріп, сабақтардың барлық бөлімін өз назарында ұстап отырады деп тұжырым жасады.

«С» оқушысы - сабақ барысында зейіні шашыраңқы, сол себептен, берілген тапсырмалар, қойылған сұрақтарға бірден толық қанды жауап бере алмай қалатындығы соған тікелей байланысты. Жалпы зерттеу барысы кезінде назардан тыс қалдырмай, үнемі жетекші сұрақтар қойып, жіті қадағалап отырса, одан жақсы жауаптар алып, сабаққа белсенді қатыстыруға болады.

«В» оқушысы - мінезі тұйық, ұяң, өзін ортада еркін ұстай алмайды, білгенін ішінде жасырып отыратын, тікелей сұрақ қойғанда дұрыс жауап алуға, өтіліп жатқан сабақтың бағыт - бағдарын назарында ұстайды. Жекелей тапсырмаларды тыңғылықты орындайды. Өзіне - өзі талап қоя алатын, көздеген мақсатына баяу жететін тұлға.

Зерттеудегі бұл үш оқушының темпераменті әр түрлі, қабылдау деңгейлері де, сәйкес емес. Зерттеу барысында оқушылардың деңгейлік көрсеткіштері біршама өзгерді. Сыныпта жекелей тапсырмалар беріп, үнемі назарда ұстаса, тәжірибе барысы оң нәтиже бермек» - деп жеткізді ойын.

Биология пәні бойынша «А» оқушысы сабаққа толық қатысты, сұраққа жауап бере алады, топ бойынша жұмыс жасай алады, мысал келтіре алады. «В» оқушысы топпен жақсы жұмыс жасай алады. «С» оқушысы жана тақырып ашуда сұрақтарға жауап бере алды. Жеке жұмыстан көрі топпен жұмыс жасағанды ұнатады. Lesson study А оқушысына жақсы әсер етті. Оқушы ашылып жауап бере алды. В оқушысы толық ашылмады. С оқушысы сабақ басында активный ортасына қарай пассивный» -деген сөзіне екінші биология пән мұғалімі де келісетінін мәлімдеді.

география пән мұғалімінің сөзінше география пәніндегі зерттеуіне сәйкес «А» және «В» оқушылары өзгеріссіз, ал «С» оқушысында аз да болса ілгерілеу бар екендігін алға тартты.

Қазақстан тарихы мен дүниежүзі пән мұғалімдері зерттеудегі А, В,С оқушыларының темпераменттері үш түрлі бірақ бұл зерттеу жұмысымыздың барысында тек «С» оқушысында алдыға іргерілеу бар екенін атап айтып өтті.

Зерттеуімізді қорытындылай келе бастапқыда алға қойған мақсатымыз бойынша «8 Е сынып оқушыларының мәтіннен маңызды ақпараттарды анықтау қабілетін сұрақ қою әдісі арқылы қалай дамытуға болады?» А, В, С оқушыларын зерттеу барысы «С» оқушысы үшін оң нәтиже берді. «С» оқушысының биология, география пәндеріне деген қызығушылығы арта түсті. «А» оқушы өзі белсенді оқушы сондықтан бұл оқушы үшін топтық жұмыстар жақсы әсер етті. «В» оқушысы мінезі тұйық болғандықтан тек қана жеке жұмыстарда ғана өзін көрсете алды, бірақ зерттеу барысы аса әсер етпеді деген қорытындыға келдік.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Абдраманова Ж.Б., Биярова С.Б., Зейнолдина Г.Т. Lesson Study: өз сабағын зерттегісі келетіндер үшін: әдістемелік ұсыным. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015. – 52 б.
2. Әлімов А. Интербелсенді әдістемені мектепте қолдану. – Алматы, 2015. – 180 б.

АШЫҚ БІЛІМ БЕРУ КОНТЕКСТІНДЕ ОНЛАЙН КУРС ҚҰРУҒА АРНАЛҒАН ПЛАТФОРМАЛАРДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

АТЫМТАЕВА Айгерим Мейрамханқызы, АЛДАБЕРГЕНОВА А.О.

«І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті» КЕ АҚ

Талдықорған, Қазақстан

aigerim10.04.1992@gmail.com

Аннотация

Қазіргі заман талабына сай білім беру мекемелері қашықтықтан оқыту технологияларын қолдануда. Онлайн бастамалар үшін жаңа мүмкіндіктер ашылды. Мақалада онлайн курстарды құруға арналған платформалардың мүмкіндіктері қарастырылып, оларды құруға қойылатын талаптар ұсынылған.

Тірек сөздер: ашық білім беру, ашық платформалар, онлайн курстар, электронды оқыту, қашықтықтан оқыту технологиялары

Аннотация

В соответствии с условиями современного мира образовательные учреждения использует дистанционные технологии обучения. Открылись новые возможности для онлайн-инициатив. В статье рассмотрены возможности платформ для создания онлайн-курсов и предложены требования к их созданию.

Ключевые слова: открытое образование, открытые платформы, онлайн-курсы, электронное обучение, дистанционные образовательные технологии.

Annotation

In accordance with the conditions of the modern world, educational institutions use distance learning technologies. New opportunities for online initiatives have been opened. The article considers the possibility of a platform for the creation of online courses and offers requirements for their creation.

Keywords: open education, open platforms, online courses, e-learning, distance learning technologies

Ақпараттандыру - кәсіби қызметтің барлық дерлік салаларын қамтитын қазіргі қоғам өмірінің ажырамас бөлігі болып табылады. Ақпараттық технологиялар - әртүрлі типтегі кәсіпорындар мен ұйымдардағы бизнес-процестердің элементі немесе көп мөлшерде коммерциялық және мемлекеттік қызметтерді тұтыну шарты ғана емес, сонымен қатар «жалпы мақсаттағы технологиялар» ретінде бүкіл технологиялық және әлеуметтік-экономикалық ортаның ауқымды мөлшерде өзгеру қарқынын анықайды. Осындай жағдайда, IT-сауаттылық – бір жағынан, кез келген маман үшін қажетті талап болса, екінші жағынан, маманның өзі үшін де, оқу орындары үшін де міндетке айналды.

Сапалы білім берудің қолайлы деңгейін қамтамасыз ету тәсілдерінің бірі, әсіресе ресурстармен қамтамасыз етілмеген университеттер үшін, ашық білім беру тұжырымдамасына интеграциялау болып табылады. Бұл тұжырымдама қашықтықтан және электронды оқыту идеясының дамуына бастама болды, яғни электронды білім беру ресурстарын белсенді пайдалану және жеке педагогикалық тапсырмаларды ішінара автоматтандыру арқылы виртуалды ортада жүзеге асырылатын оқыту, ең алдымен дәріс оқу және аралық білімді бақылау, сонымен қатар кез келген адамға өзі тіркелген белгілі бір онлайн курсқа ашық, тегін қол жеткізуге болатын білім беру жүйесін құру мүмкіндігін ұлғайтты. Бұл тек сирек кездесетін оқулықтарға немесе бейне-дәрістердің жазбаларына қол жеткізу ғана емес, сонымен қатар тіркелген пайдаланушылар тобына алдын ала белгіленген кестеге сәйкес дәріс материалын беруді, үй тапсырмасын, мұғаліммен өзара әрекеттесу мүмкіндігін қамтитын толыққанды білім беру процесі екенін атап өту керек.

Udacity, Coursera, edX, Future Learn, Universarium, Open Education сияқты ашық білім берудің халықаралық жобалары мен олардың аналогтары онлайн курстарға, олардың негізгі мазмұнына еркін қол жеткізуді қамтамасыз етеді, дегенмен көптеген коммерциялық жобалар шығындарды ішінара өтеу үшін қосымша ақыға қызметтер ұсынады (сертификат алу, жеке консультациялар және т.б.).

Онлайн оқыту платформалары – интернет арқылы қашықтықтан оқытуда студент пен оқытушы арасында делдал қызметін атқаратын қызметтер. Платформалар білім беру процесін автоматтандырады және оңтайландырады, бұл білім беру құнын, оқытушыға түсетін салмақты азайтады, оқуды жеңілдетеді және тиімдірек етеді.

Сонымен қатар, платформалар курстың авторы үшін интернеттегі сабақтардың сандығы болса, студентке оларға ыңғайлы қол жеткізуге мүмкіндік беретін жүйе ретінде әрекет етеді.

Ашық білім беру платформаларының көпшілігінде онлайн курстарды әлемнің жетекші университеттерінің профессорлары әзірлейді және әртүрлі пәндік салалардағы ең озық оқыту материалдарын ұсынады. Соңғы жылдары жетекші ашық білім беру платформалары жеке курстардан

басқа, бірнеше дәрежелерді біріктіретін тұтас бағдарламаларды, тіпті серіктес университеттер беретін толыққанды университеттік дәрежелерді ұсынып отыр. Мысалы, «Синергия» университеті мемлекеттік дипломмен жоғары білім алуды онлайн режимінде ұсынады [1].

Онлайн курс – біртұтас аудиовизуалды білім беру өнімі, оның міндетті элементтері:

- курстың әрбір тақырыбы бойынша бейнелекциялар;
- курстың әрбір тақырыбы бойынша бақылау формалары;
- форум немесе басқа кері байланыс элементі;
- қорытынды сынақ;
- курсқа арналған әдебиеттер.

Ашық білім беру контекстінде онлайн курс құруға дайындық кезеңінде кездесетін қиындықтар мен құрылған курсқа қойылатын талаптарды ескеру қажет. Олар:

- пәндік саланың қазіргі даму деңгейін көрсететін жоғары сапалы оқу материалдарына негізделуі;
- тыңдаушылардың түсінуі және меңгеруі үшін қолжетімді болуы;
- оқу материалының ойластырылған құрылымы, оқу блоктары мен тапсырмаларының көлемі мен күрделілігі бойынша теңдестірілген болуы;
- алған білімдерін тексерудің түрлі формаларының болуы.

Онлайн оқыту курстарын одан әрі жетілдіру төмендегі материалдармен де тікелей байланысты болады деп есептейміз:

- Ағынды аудио және бейнені пайдалану.
- бақылау және тест тапсырмаларының әртүрлілігі;
- мультимедиа арқасында оңай сіңетін оқу материалының үлкен көлемі;
- тыңдаушылар арасындағы қарым-қатынас.

-Курсты өткізудің аралас әдістерін қолдану: интернет, интранет, CD-ROM бағдарламалары және т.б.

Қазақстандық, ресейлік немесе халықаралық онлайн платформаларда курстарды орналастыруға қойылатын талаптар сәйкесінше әртүрлі болып келеді және бұл айырмашылықтар өте маңызды болғандықтан онлайн курсты құруға дайындық кезеңінде ескерілуі керек. Coursera, EdX, Udemu, Stepik және Ұлттық ашық білім беру платформасы сияқты танымал платформаларын мұқият зерттей отырып, келесі талаптар айқындалды:

- курстардың құрылымы, көлемі және мазмұны – модульдердің мазмұны және курстың жеке элементтері тексеріледі, міндетті объектілер белгіленеді;
- оқыту әдістері – оқу мақсатына жетудің әдістері мен құралдары тексеріледі;
- техникалық сипаттамалар – курстардың мәтіндік және аудиовизуалды материалдарының параметрлері тексеріледі (кейде өте қатаң түрде), кей жағдайларда онлайн курстың көру және есту қабілеті бұзылған адамдар үшін жеке нұсқасының болуына талаптар қойылады;
- оқу үдерісін бақылау – оқу нәтижелерін тексеру және бағалау тәсілдері, қойылған мақсаттар мен міндеттеріге қол жеткізу дәрежесі, пайдаланушыларға сауалнама жүргізу, кері байланысты ұйымдастыру тәсілдері және т.б. тексеріледі;
- платформада онлайн курсты орналастыру және жүргізудің қаржылық шарттары. Атап өту керек, көптеген сайттар курсты орналастыру үшін бір реттік ақы алады. Мысалы, Ұлттық ашық білім беру платформасында алғашқы курсты орналастыру үшін үш миллион теңгеге жуық қаржыны құрайды және әрбір келесі курс бір жарым миллион теңгеден астам, оған қоса платформаның әрбір курсты қолдауы үшін жылдық «абоненттік төлем» алынады. Ал Stepik-те онлайн-курстарды тегін құрып, орналастыруға болады. Stepik тарапынан ешқандай төлем алынбайды – авторлардан да, студенттерден де.

Интернетте онлайн курстарды құруға арналған көптеген әртүрлі платформалар бар, олардың ең танымалдарын қарастырып өтейік:

Udacity – Стэнфорд университетімен құрылған үлкен платформа. Udacity курстарының көпшілігі ашық білім беру платформаларына ғана емес, жоғары оқу орындарының өзіне де бірегей. Курстарды әзірлеуге және оқытуға Google, Facebook, Autodesk, Cloudera және т.б. сияқты әлемнің жетекші жоғары технологиялық компаниялардың мамандары қатысатынын атап өту маңызды.

Coursera да Стэнфорд университетімен жасалған ең табысты платформалардың бірі. Ол әртүрлі білім салаларында 2000-нан астам онлайн курстарды қамтиды.

Stepik (<https://stepik.org/> - негізін қалаушы Николай Вяххи, Ресей) - ашық онлайн курс дизайнері, оны кез келген мұғалім өз сабақтарын құру үшін пайдалана алады [2]. Негізінен математика және бағдарламалау бойынша жаппай ашық онлайн курстарға арналған платформа. Сонымен қатар,

студенттердің шағын топтары үшін (шағын жеке онлайн курстар), соның ішінде күндізгі оқу бағдарламаларын толықтыратын онлайн курстар жасауға болады. Stepik.org кез келген тіркелген пайдаланушыға бейнелерді, мәтіндерді және әртүрлі тапсырмаларды пайдалана отырып, интерактивті оқулықтар мен онлайн курстар жасауға мүмкіндік береді. Сабақтар мәтін, бейне дәріс немесе тәжірибелік тапсырма сияқты «қадамдардан» тұрады. Әрбір қадам сурет, шағын мәтін, сілтеме, сұрақ немесе тест. Қатаң құрылым жоқ - әрбір «қадамнан» кейін білімді тексеруге болады (тесттер, сандық тапсырмалар, математикалық формулалар мен химиялық теңдеулер бар тапсырмалар, бағдарламалау сияқты әртүрлі 20 тапсырма түрін қолдануға болады). Оқу процесінің аналитикасы оқушылардың үлгерімін бақылауға мүмкіндік береді. Тегін тіркелу және пайдалану, сертификат беру мүмкіндігін қамтиды. Оқыту үдерісінде студенттер форумда өзара пікірлесіп, оқытушыға сұрақтар қоюға мүмкіндік алады. Жоба оқу орындарымен де, жекелеген мұғалімдермен және авторлармен де ынтымақтасады. Алғашқы оқу материалдары 2013 жылдың 3 қыркүйегінде шығарылды. 2016 жылдың қаңтарында Stepik.org iOS және Android үшін мобильді қосымшаларды шығарды.

Eliademy (<https://eliademi.com/ru> - СВТес компаниясының платформасы, Финляндия) - кез келген қосымшалармен, онлайн мультимедиамен, бейнелермен, форумдармен, үй тапсырмаларымен, тесттермен және тіпті курсты аяқтауы туралы сертификаттарымен онлайн курстар мен сабақтарды жылдам жасауға мүмкіндік беретін отыз тілде жүзеге асырылатын платформа. Eliademy оқу курстарын, форумдар мен тапсырмаларды құруға және өзгертуге, құжаттармен алмасуға, таңдаулы интернет көздерінен (Slide-share, YouTube, Google Docs және т.б.) материалдарды ендіруге арналған ыңғайлы мүмкіндіктерге толы. Оқытушының да, студенттің де интерфейсі қарапайым және арнайы дағдыларды қажет етпейді. «Электрондық пошта хабарландыруы» мүмкіндігімен курс қатысушылары әрқашан жаңа оқиғаны көреді. Сервисте интерактивті форум арқылы онлайн-сынаптар құру, уақытын белгілей отырып бақылау тапсырмалары мен сауалнамалар құру, оқу күнтізбесі арқылы оқытуды құрылымдауды жүзеге асыру мүмкіндіктері бар. Курстарды ақылы немесе тегін жүргізуге болады (курсты құрушы ақылы курстар құнының 70% алады). Қызмет планшеттер мен смартфондар үшін қол жетімді. Премиум нұсқасында вебинарлар өткізуге, курс әкімшілігі рөлдерін тағайындауға және пайдаланушыларды басқаруға болады. Тегін тіркелу және пайдалану мүмкіндігі бар, премиум нұсқасы айына 10 €. Курсты аяқтағаны туралы электронды тегін сертификат беруге болады.

Moodle (<https://moodle.org/> - негізін қалаушы Мартин Дугимас, Австралия) - бейнеконференциялар, аудио және бейне чаттар, хабарламаларды жаппай жіберу, бірлескен немесе жеке жоба жұмысын ұйымдастыруға арналған құралдар, блогтар, форумдар, семинарлар, электронды портфолио құру (мұғалімдердің бағалары мен пікірлері жазылған күнделік) мүмкіндігі. Көп ресурс тұтынады, көптеген құралдар қолайсыз. Байыпты зерттеуді қажет ететін күрделі интерфейс. Толығымен тегін, бірақ орнатуды қажет етеді (сервер, хостинг және т.б. қажет). Оның MoodleCloud бұлттық сервері бар, бірақ ол тек 50 пайдаланушы үшін тегін.

Canvas (<https://www.canvas.net/> - Instructure компаниясының платформасы, АҚШ) - бағалау және бірлесіп бағалау құралдары, тапсырмалар, тесттер, конференциялар, талқылаулар жүргізу мүмкіндігі бар. Тегін тіркелу және пайдалану.

С.М.Лесин мен Д.А. Махотин Массачусетс пен Гарвард университеттерінің ынтымақтастығымен құрылған коммерциялық емес *edX* жобасы 1000 нан астам онлайн курсты, сонымен қатар әртүрлі типтегі бағдарламаларды ұсынатындығын атап өткен [3].

Осылайша, қазіргі заманғы ашық білім беру платформалары ірі халықаралық жобалар аясында барлық саладағы мамандардың жалпы кәсіби құзыреттілігін дамыту деңгейінде де, жоғары мамандандырылған мамандарды дайындау қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін де онлайн курстардың кең ауқымын ұсынып отыр.

Осыған байланысты, онлайн курстар тез танымал болуда, бұл негізінен соңғы жылы адамдардың үйде көбірек уақыт өткізуіне байланысты десек те болады. Инфобизнес, йога, аспаздық сабақтары, және тіпті вокал сабақтары – бұрын студиялар мен кабинеттерде оқытылатын нәрселердің барлығы енді ноутбуктің немесе смартфонның экранында қолжетімді.

Қашықтықтан оқытуға мұндай қызығушылық - өз дағдыларын басқалармен бөлісуге дайын адамдар үшін интернетте ақша табу мүмкіндігі. Жеке жаттықтырушылар, диетологтар, маркетинггерлер, блоггерлер және т.б. мамандар өздерінің онлайн сабақтарын жасайды. Бұл қосымша табыс әкеліп қана қоймай, сонымен қатар бизнесіңізді кеңейтіп, басқа облыстардың, қалалардың және елдердің тұрғындарын қамтуға мүмкіндік береді.

Осыған орай, соңғы уақыттарда көптеген мұғалімдер мен оқытушылар да онлайн курстар құрып, оларды дамытып жатыр. Нарық сұранысқа бірден жауап берді: білім беру ресурстары онлайн курстарға тегін қол жетімділікті ашты. Ашық білім беру жүйесі мейлі бастауыш сынып оқушысы болсын, мейлі студент, магистрант, жұмыс істейтін азамат болсын, мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін

де қолайлы. Дегенмен, ұсыныстардың әртүрлі болғанымен «сан сапаға тең емес» екенін түсінуіміз керек.

Онлайн сабақтарды құру және платформада орналастыру үшін сервистік мүмкіндіктер жеткілікті, бірақ мұның барлығы ұйымдастырушылық тұрғыдан оқу қызметінде қаншалықты орынды? Ақпарат алмасудың әртүрлі мүмкіндіктерін және оқытуға арналған әртүрлі цифрлық және мультимедиялық материалдарды пайдалана отырып, онлайн курсты кез келген уақытта, кез келген жерде ұйымдастыруға болады. Онлайн курстарды құру заманауи техникалық жабдықты, жоғары сапалы және жоғары жылдамдықты интернетке қосылу мүмкіндігін талап етеді.

Интернет арқылы оқу – әрине, платформаны пайдаланбай-ақ мүмкін, бірақ оның тиімділігі төмен болады. Сондықтан, онлайн курстардың авторлары, әлбетте, платформаларды пайдаланады.

Г.В. Ившина, О.А. Кашина өздерінің еңбектерінде «Ашық білім беру платформаларының негізгі мақсаттарының бірі - білім беру, тыңдаушылардың көп болуы үшін, ең бастысы – білім беру мазмұнының қолжетімділігі болуы керек», - деп атап көрсеткен [4]. Курсты жобалау кезеңінде бұл мақсатқа жету үшін, курстың аудиториясының қандай болатынын және курсты өту үшін студенттерге курс мазмұнының қаншалықты оңай немесе қиын болатыны туралы ойлану керек. Онлайн курс құрудың нақты анықталған мақсаттары курстың қаншалықты тиімді болғанын анықтауға көмектеседі. Мысалы, сіздің басты мақсатыңыз компанияңыздың брендин жарнамалау болса және курсқа көптеген адамдар жазылса, бірақ курс қиын болғандықтан аз ғана пайызы сертификат алса, онда бұл жағдайда сіз өз мақсатыңызға қол жеткізген боларсыз. Егер курс танымал болып шықса, бірақ оны қай компания жасағанын санаулы ғана студенттер есіне түсірсе, онда үлкен оқу эффектісіне қарамастан, компания курсты жеткілікті тиімді емес деп санауы мүмкін. Демек, онлайн курсты құрастырған кезде бұл курс не үшін жасалып жатқанын басынан бастап шешіп алу өте маңызды.

Есіңізде болсын, әр платформаның жақсы және жаман жақтары бар, бірақ ең маңызды фактор сізсіз. Курсыңыздың сәттілігі - сіз бөлісе алатын мазмұнның сапасына және өзіңді қалай нарыққа шығаратыныңызға байланысты болады. Онлайн оқыту индустриясы жылдам қарқынмен дамып келе жатқан қазіргі дәуірде сіз студенттерге қарапайым информатика негіздерінен бастап JavaScript-ке дейін, т.б. кез-келген ақпарат беру арқылы пайда таба аласыз. Онлайн курсты жобалауды бастамас бұрын, автор платформалардың талаптарын зерттеп, белгілі бір платформаны таңдап алуға қатысты шешім қабылдап, содан кейін нақты бір платформа талаптарының айналасында жұмыс істеуі керек деп есептейміз. Яғни, ең жақсы онлайн оқыту платформаларын таңдау – бұл ең маңызды қадам болу керек деп ойлаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1 http://synergy.ru/r/online_programms/
- 2 <https://welcome.stepik.org/ru/course-checklist> Минимальные технические требования к курсам, размещаемым на платформе Stepik [Интернет-ресурс]. URL:
- 3 Лесин С.М., Махотин Д.А., MOOC как современная технология организации смешанного обучения: понятие, классификация, структура // Интерактивное образование, No 1 – 2, 2018.
- 4 Ившина Г.В., Кашина О.А., Устюгова В.Н., Архипов Р.Е. Системный подход в инновационном развитии вуза: опыт внедрения электронного обучения в КНИТУ-КАИ // Образовательные технологии и общество. Том: 21, No 2, 2018.

TEACHING THE LEXICO-GRAMMATICAL POLYSEMY OF ENGLISH VERBAL LEXEMES BASED ON THE BNC (BRITISH NATIONAL CORPUS)

АУБАКИРОВА Сабина Сейпиль-Маликовна, ЕСКЕНДИРОВА М.Ж.

НАО «Северо-Казахстанский университет имени Манаша Козыбаева»

Петропавловск, Казахстан

t.sabina98@mail.ru

Аннотация

Бұл мақала ағылшын тілін шет тілі ретінде оқытуда лексика-грамматикалық полисемияны оқыту мәселесіне арналған. Автор Британ ұлттық корпусын пайдалана отырып, лексикалық-грамматикалық полисемияны оқыту мүмкіндігін қарастырады. Мақалада мәтіндік корпус арқылы лексиканы зерттеу мүмкіндіктеріне назар аударылады. Автор корпуспен жұмысты көрсетіп, сөздің мағыналары мен оның корпуста кездесу жиілігі негізінде семантикалық өріс салған. Қорытындылай

келе, автор белсенді төменнен жоғары технология ретінде полисемияны оқытуда корпусы пайдаланудың артықшылығын атап өтеді, сонымен байланысты кейбір қиындықтарға назар аударады.

Түйін сөздер: лексико-грамматикалық полисемия, the BNC, EFL, мәтіндік корпус, семантикалық өріс

Abstract

This article is devoted to the problem of teaching lexical-grammatical polysemy in the study of English as a foreign language. The author considers the possibility of teaching lexical-grammatical polysemy using the British National Corpus. The article focuses on the possibilities of studying vocabulary through text corpora. The author demonstrated the work with the corpus and built a semantic field based on the meanings of the word and the frequency of its occurrence in the corpus. In conclusion, the author notes the advantage of using the corpus in teaching polysemy as an active bottom-up technology but also emphasizes some difficulties associated with it.

Keywords: lexico-grammatical polysemy, the BNC, EFL, text corpora, semantic field

One of the most relevant research topics in modern scientific literature is related to teaching vocabulary using information and computer technologies. Such works offer a variety of forms and activities for the formation of lexical skills based on linguistic corpora, both British and American (some works consider Japanese corpora). Each word is included in a certain lexico-semantic paradigm, and its individual semantics is revealed through its opposition to other members of this paradigm. J. Trier noted: “An individual word receives certainty based on the numerical composition and location of the meanings that oppose it in the general field, and the correct understanding of an individual word depends on the mental presence of this general field and its specific structure. To understand, the numerical composition and arrangement of linguistic signs of this conceptual field must be implicitly available to the listener” [1, p. 17]. Through the linguistic corpus, students have real, true-to-life material that allows them to analyze certain linguistic aspects with greater efficiency. Specifically speaking, students may touch upon such concepts as lexico-grammatical polysemy, and using corpora may be of great help in building semantic fields of certain polysemantic words. The given paper aims to demonstrate the effectiveness of the BNC (British National Corpus) in teaching lexico-grammatical polysemy in the context of semantic fields.

According to N. Bober, Y. Kapranov, A. Kukarina, T. Tron and T. Nasalevych the corpus of text presents reach research material and “the primary goal of corpus linguistics is to study every language unit in all of its connections and relations ... to understand the cognitive-informative/informational nature of human language in general and every individual language in particular” [2, p. 175]. We believe that it is possible to see the methodological significance of the BNC for several reasons. Firstly, the BNC provides information about the real state of the language, its historical, geographical, and social diversity. Secondly, the BNC illustrates speech registers and genre diversity. Thirdly, the BNC expands the understanding of the functions of some language units. Fourth, the BNC allows identifying the most common language phenomena and expand the vocabulary of students.

The British National Corpus (BNC) is a 100 million word collection of written and spoken British English from the late 20th century. The BNC consists of a written part (90%, such as newspapers, academic books, letters, essays, etc.) and a lesser extent oral part (the remaining 10%, such as informal conversations, radio broadcasts, etc.). The speech part is also available in audio format and can be played directly in the Sketch Engine interface. Corpus texts contain a large amount of information, and therefore each user can apply many search criteria, such as publication time, regional speech text, media type, and text area [3].

We believe that the Linguistic Corpus technology is suitable for students of all levels because it is a “bottom-up” language learning that requires very little knowledge to get started. Even students who come to linguistic research without a theoretical apparatus learn very quickly to put forward their hypotheses based on their observations, rather than gaining knowledge and testing it based on the evidence presented by the corpus. It should be emphasized that the use of the BNC in teaching English contributes to:

- the development of a critical attitude of students to certain linguistic phenomena,
- the formation of a deeper understanding and meaningful use of lexical and grammatical structure,
- a better understanding of certain linguistic phenomena,
- development of language conjecture,
- correct use of English according to the genre.

Speaking about the study of various linguistic phenomena through the British National Corpus, we mean the lexical and grammatical features of linguistic units, for example, homonymy, synonymy, polysemy, etc. M. Murphy argues that traditional teaching and learning of lexical phenomena is carried out mainly with

the use of a dictionary and thesaurus. Dictionary entry style accounts predict word relationships based on the general semantic properties of words in the mental lexicon [4]. Dictionaries provide good information and give a useful starting point for exploring differences in meaning and grammar between words. J. Ohiemi, O. Duro-Bello, and J. Udaa continuing M. Murphy’s ideas add that “a corpus considers relationships that include other properties that words may have ... thus extending the dictionary approach to consider issues not related to the denotation of the words mentioned in the lexical entries” [5, p. 359].

Within the framework of our study, we are interested in lexico-grammatical polysemy and ways of its representation through the corpus considered in this publication. We will analyze a polysemantic unit and build its semantic field based on the data received through the corpus. Based on the work we have done, in the future, it will be possible to develop assignments for students within the framework of the relevant disciplines. It should be noted, however, that working with the BNC requires certain skills.

For the analyses, we have chosen the word “act” as it is a polysemantic unit and may be of a different part of speech categories. We found the following examples with the given word (a fragment is given in Picture 1). After thorough research, we draw several meanings of the given word which corresponds to those given in the online Cambridge dictionary [6]. Some of the most widespread meanings are given in table 1.

Picture 1 – A fragment of contextual use of the word “act”

Table 1 – The most widespread meanings of the word “Act” as a noun

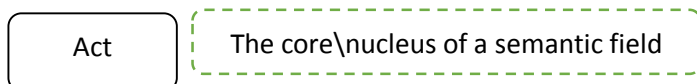
Meaning	Example from the BNC	Frequency of usage, %
document; law; resolution; solution	the Landlord and not comprised in this Lease Section 62 of the Law of Property Act 1925 provides that a lease is deemed to include	32
the Apostles` deeds	According to the Acts of the Apostles, Peter took the lead in opening membership of the church to Gentiles	0,4
a scandal	no mere act of imitation	0,1

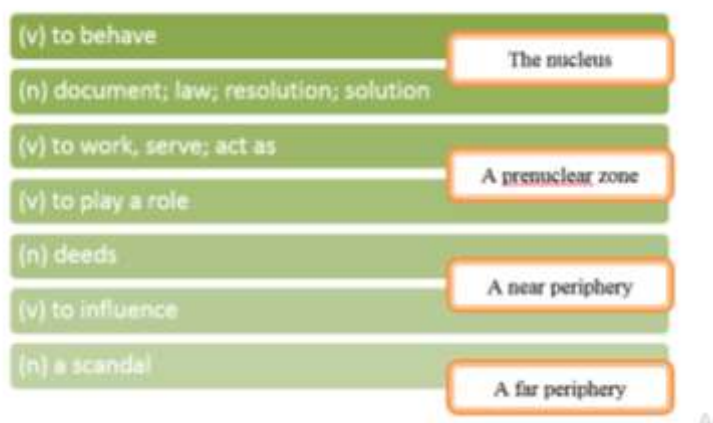
The first table presents only nouns, whereas there are more examples with “act” as a verb. Table 2 presents the most common meanings.

Table 2 – The most widespread meanings of the word “Act” as a verb

Meaning	Example from the BNC	Frequency of usage, %
to behave	managers must be able to act decisively	42
to work, serve; act as	a lively group of well placed young men who would act as escorts for trips to the cinema	25
to play a role	a young lady’s first thing was to act on the stage	0,4
to influence	a trader should never act on the presumption	0,1

Thus, taking into consideration given examples we may build a semantic field for a given word (Picture 3).

Picture 3 – Semantic field of the word “act” based on the BNC

Thus, the work done will allow students to form an idea of the lexical and grammatical polysemy of a particular word. The process of searching for information and identifying the meaning of a word and its category is presented as an active process, which stimulates better memorization.

As we have already discussed, the Linguistic Corpus technology, in general, and the BNC, in particular, allows us to get a lot of ideas about how a language works. The resources provided by corpora can be, on the one hand, excellent material due to the rich complexity of authentic language, but, on the other hand, they can undermine the systematic approach to language acquisition based on the rules that many educators still adhere to. In the first case, we can view the corpus as filling a gap where "the rule does not reflect evidence of language use". There are two approaches to using corpus materials for educators: one is to use them to develop course materials, the other is to introduce students to the corpus in class and teach them how to use the resource. In the first situation, the educator selects specific material (such as textbooks) to reinforce or demonstrate a particular learning point. In the latter case, there is a choice between the teacher, who determines the path of research, and the students, who are allowed to search the building without restrictions.

References:

- 1 Чикранова А.Н. Лексико-семантическое поле «мода» в английской и русской лингвокультурах (структурная характеристика и особенности номинации) // ВКР ЮУрГУ – 45.03.03.2017.932, 2017. – С. 17
- 2 Bober N., Капранов Y., Kukarina A., Tron T., Nasalevych T. British National Corpus in English Language Teaching of University Students // International Journal of Learning, Teaching and Educational Research Vol. 20, No. 6, pp. 174-193, June 2021 <https://doi.org/10.26803/ijlter.20.6.9>
- 3 British National Corpus. Режим доступа: <https://www.english-corpora.org/bnc/> (дата обращения 3.02.2022)
- 4 Murphy, M. Lynne (2013). “What we talk about when we talk about synonyms and what it can tell us about Thesauruses”. International Journal of Lexicography, Vol. 26, No. 3, pp 279-304.
- 5 Ohiemi J., Duro-Bello O., Udaa J. Application of British National Corpus to the Teaching and Learning of Synonyms in English Language in Some Selected Higher Institutions in Nigeria // Academic Journal of Interdisciplinary Studies MCSER Publishing, Rome-Italy, Vol 4 No 2 July 2015. – P. 357-365 DOI:10.5901/ajis.2015.v4n2p357
- 6 Cambridge dictionary online. Режим доступа: <https://dictionary.cambridge.org/ru/> (дата обращения 3.02.2022)

ПОВЫШЕНИЯ НАУЧНОЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ, ИНФОРМАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧЕНИКОВ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

АХМЕТОВА Айша Нуржановна, А.О.АЛДАБЕРГЕНОВА

Жетысуский университет имени И. Жансугурова

Aisha_girl19@mail.ru, Aigul_ao@mail.ru

Талдыкорган, Казахстан

Аннотация

В статье дается определение научно исследовательской и информационной компетенции; определяется место, занимаемое данной компетенцией в иерархии компетенций; указываются социально-практическая обусловленность, значимость компетенции, личностная значимость компетенции, индикаторы компетенции.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, компетентностный подход, современное поколение, педагог, учитель.

Каждая сфера человеческой деятельности во все времена нуждается в высококвалифицированных специалистах, под которыми подразумеваются люди, обладающие определенным набором профессиональных качеств в своей области деятельности.

Формирование и развитие профессиональных качеств осуществляется в вузах, но фундамент для этого закладывается в школе.

За последние несколько десятилетий под воздействием многих факторов мир сильно преобразился, менялись потребности общества, мировоззрение людей, а вместе с этим и поколения. Система образования, которая ответственна за обучение и воспитание каждого поколения, должна «идти в ногу со временем», т. е. гибко эволюционировать в соответствии с претерпевающим изменения миром, а следовательно, и педагог должен все время развиваться, наращивать новые возможности, открывать новые горизонты и приобретать новые компетенции, чтобы плодотворно работать в современной системе образования.

Сегодняшнее поколение обучающихся очень сильно отличается от предыдущего и тем более от поколений, которые обучались несколько десятилетий назад. В связи с этим все перечисленные выше задачи педагог должен решать в современных реалиях, учитывая особенности поколения, с которым ему приходится работать.

Современное поколение живет совершенно в другом мире — в нем практически нет границ между реальным и виртуальным. Это мир высоких технологий, доступной информации, цифровой и виртуальной реальности, социальных сетей, онлайн-магазинов, смартфонов и других гаджетов. А значит, новое поколение имеет совершенно другое миропонимание.

Представители нынешнего поколения молодежи [1-2]:

- активны в социальных сетях, мессенджерах, легко пользуются различными приложениями, внимательно следят за различными тенденциями, ориентируются на мнения известных блогеров и медийных лиц, ищут советы и помощь в социальных сетях;
- легко заводят виртуальных друзей и знакомых, с которыми поддерживают онлайн-связь, хотя это не заменяет им реального общения, которым они в целом дорожат;
- считают себя исключительными, оставляя право другим быть тоже уникальными;
- уверены в важности своего мнения;
- хотят нравиться и получать одобрение;

Выделив вышеуказанные особенности нынешнего поколения молодежи, можно сформулировать ряд рекомендаций, которые могут оказать существенную пользу педагогу при организации современного процесса обучения [3-4]:

- предлагать обучающимся интересные и конкретные (достижимые) задачи, желательно имеющие практико-ориентированный характер. Задач может быть несколько, но они должны быть конкретными и реально осуществимыми;
- ставить реальные сроки выполнения какой-либо задачи, которые будут обязательным и единственным ограничением;
- чаще осуществлять обратную связь;
- указывать реальные сроки достижения первых побед (сроки ограничены временем);
- говорить кратко, писать развернутые (по пунктам) планы (рекомендации) по выполнению (достижению) той или иной задачи;
- использовать инфографику, иллюстрации, коллажи для объяснения необходимой информации;

- выказывать одобрение при верно выполненных действиях по реализации поставленной задачи;
- привлекать гаджеты при реализации различных задач;
- оказывать помощь в некоторых вопросах, касающихся реализации (достижения) поставленной задачи.

Рассмотрев вышеуказанное, выдвинем предположение, какими компетенциями необходимо обладать ученику, чтобы решать поставленные задачи.

Суть компетентного подхода в образовании заключается в приобретении обучающимися целостной совокупности знаний и умений в различных областях, а также навыков самостоятельной деятельности по нахождению и использованию необходимой им информации, т. е. в овладении обучающимися определенными компетенциями в процессе обучения.

Компетенция — это основная характеристика требований к профессиональной сфере деятельности личности, подразумевающая владение знаниями и умениями из основной и сопряженных с ней областей, наличие навыков, опыта по их применению, а также способность к поиску, систематизации и анализу информации, необходимой для профессионального роста.

Что касается определений понятия «компетентность», то в русско-казахском словаре Г.Г. Мусабаева «компетентность - осведомленность, доступность; Компетентный – знающий, компетентный, обладающий глубокими знаниями». В казахско-русском словаре К. Ш. Кусаинова «компетенция – подчинение, непосредственный вход, компетенция - вступление, руководство», «компетенция, квалификация, компетентность» [5]. В Национальной энциклопедии Казахстана этому термину дается следующее толкование: "компетенция-совокупность законодательно установленных полномочий, прав и обязанностей конкретной организации или должностного лица» [6]. Б.Ж.Нурбеков в своей работе утверждает, что «Компетентность можно рассматривать как качество восприятия человеком действительности, которое показывает наиболее эффективные решения различных событий в жизни» [7]. М.А. Галымжанова говорит, что это умение эффективно решать проблемы и задачи, возникающие в реальных жизненных ситуациях, - говорит [8].

На каждом этапе развития общества образование имеет свои цели в области воспитания. Одной из целей образования в современной школе является формирование информационной компетентности, которая обеспечит способность школьников в будущем жить в обществе.

Из работ ученых, изучавших проблему информационной компетентности, видно, что у них разные взгляды на составляющие информационной компетентности. Однако отметим также, что многие позиции исследователей в определении основных компонентов информационной компетентности уникальны. Практически все авторы констатируют, что эти элементы взаимосвязаны и взаимозависимы, а исследователи создают их иерархию или показывают функциональное равновесие компонентов [9-16].

При анализе современного состояния сформированности информационной компетентности учащихся во внеурочной деятельности мы заметили, что отсутствует четкий перечень компонентов компетентности, которые необходимо формировать в общеобразовательной школе. Однако в некоторых общеобразовательных школах.

Наиболее часто используемые компоненты информационной компетентности в формировании информационной компетентности учеников можно увидеть в таблице ниже (табл. 1).

Таблица 1 – Компоненты информационной компетентности

Авторы	Компоненты информационной компетентности
А.В. Хуторский	— ценностно-смысловой, общекультурный, образовательный, информационно-коммуникативный, социально-трудовые, самосовершенствование;
Ш.Х.Құрманалина, Б.Е.Ерболат	— социальное, мотивационная, функциональный;
С.В.Тришина	— мотивационная ценность, познавательный, оперативный, рефлексорные компоненты;
Э.В.Морковина	— мотивация-ценность, когнитивные, операционные, рефлексорные компоненты;
А.Л.Семенов	— сбор и хранение информации, поиск информации, восприятие, понимание и анализ информации, организация и понимание информации, — создание информационного объекта, передача информации, связь, моделирование, дизайн, управление;
А.Н.Завьялов	— истинно-аналитический, предметная, методический, компоненты мировоззрения;

А.А.Темербекова	— мотивационная ценность, профессиональные и сервисные; рефлeкторно-коммуникативные компоненты;
О.Н.Грибан	— профессиональный и сервис, технические и технологические, коммуникабельный, оперативный.

По результатам исследования мы выделили ряд педагогических условий формирования информационной компетентности учащихся во внеучебной деятельности, важнейшими из которых являются:

- обеспечение положительных стимулов к обучению;
- планирование (проектирование) содержания внеурочной деятельности;
- овладение практическим опытом внеурочной деятельности.

Обоснованные необходимые условия являются следующим этапом оптимизации процесса формирования информационной компетентности школьников при организации внеучебной деятельности.

Прочная совокупность знаний, умений и навыков, которая является основой интеграции, формируется из знаний, умений и навыков как минимум из таких областей, как: предметная, методическая, психологическая, педагогическая и область информационных технологий. Именно они составляют каркас для научной исследовательской компетенции, который усиливается прочными взаимосвязями, устанавливаемыми между этими областями в процессе профессиональной деятельности педагога, которая складывается из различных компонент.

Выделим следующие компоненты педагогической деятельности, для которых является приоритетным наличие сформированной научной исследовательской компетенции у педагога:

Индикаторы научной исследовательской компетенции

- познавательный;
- проектировочный;
- конструктивный;
- организаторский;
- оценочный.

Укажем индикаторы научной исследовательской компетенции в соответствии с данными компонентами профессиональной деятельности педагога (табл. 2).

Таблица 2

№ п/п	Компонент	Индикаторы
1	Познавательный	— Умение самосовершенствоваться, саморазвиваться, самообучаться, опираясь на полученные ранее знания, сформированные умения и навыки, в условиях быстро меняющейся внешней среды
2	Проектировочный	— Умение ставить цели образовательного и воспитательного процесса, достижимые в определенный промежуток времени, опираясь на полученные ранее знания, сформированные умения и навыки; — умение формулировать задачи, приводящие к достижению цели, опираясь на полученные ранее знания, сформированные умения и навыки; — умение планировать свою деятельность и деятельность обучающихся, опираясь на полученные ранее знания, сформированные умения и навыки
3	Конструктивный	— Умение выбирать материал для урока, опираясь на полученные ранее знания, сформированные умения и навыки; — умение осуществлять компоновку выбранного материала для урока, опираясь на полученные ранее знания, сформированные умения и навыки; — умение конструировать урок, опираясь на полученные ранее знания, сформированные умения и навыки
4	Организаторский	— Умение применять интеграцию знаний, умений и навыков при развитии благоприятного сценария проведения урока; — умение применять интеграцию знаний, умений и навыков при развитии неблагоприятного сценария проведения урока;

		— умение применять интеграцию знаний, умений и навыков в нестандартной ситуации, возникшей на уроке
5	Оценочный	— Умение осуществлять всестороннюю оценку своей деятельности и деятельности обучающихся, опираясь на полученные ранее знания, сформированные умения и навыки; — умение корректировать свою деятельность и деятельность обучающихся, опираясь на полученные ранее знания, сформированные умения и навыки, с учетом проведенного анализа и полученной оценки

Для оценки знаний, умений, навыков и опыта деятельности, характеризующих этапы формирования научное исследовательской компетенции в процессе освоения образовательной программы, целесообразно применять следующие виды работ.

Выводы

Для повышения эффективности образовательного и воспитательного процессов необходимо учитывать факторы развития современного мира, а значит, применять новые гибкие подходы, технологии, методики, которые, в свою очередь, не могут эволюционировать и развиваться, если не будут происходить изменения в процессе подготовки будущих учителей-предметников. Современные процессы обучения и воспитания требуют новых компетенций педагога, среди которых важное место может занять информационная и интегративная компетенция.

Понятие «интегративная компетенция» было раскрыто на основе перечня структурных компонентов компетенции: название компетенции; место, занимаемое компетенцией в иерархии компетенций; социально-практическая обусловленность и значимость компетенции, личностная значимость компетенции. Были сформированы индикаторы научное исследовательской компетенции, а также знания, умения и навыки, формируемые в каждой области, на которые опирается интегративная компетенция; указаны уровни сформированности научное исследовательской компетенции.

Таким образом, учитывая все вышеуказанное, формирование научное исследовательской компетенции является одним из важных условий подготовки будущих учителей и может вывести на новый уровень интегративного качества их дальнейшую профессиональную деятельности.

Список источников

1. Бакунин М. Поколение Z. <https://bakunin.com/pokolenie-z/> Howe N., Strauss W. Generations: The history of America's future, 1584 to 2069.
2. New York: William Morrow & Company, 1991. 538 p.
3. Стиллман Д., Стиллман И. Поколение Z на работе. Как его понять и найти с ним общий язык. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2018. 310 с.
4. Штурвалов А. Работники нового поколения (Как ставить задачи двадцатилетним). <http://www.prodaznik.ru/blog/rabotniki-novogo-pokoleniyakak-stavit-zadachi-dvadsatiletnim>
5. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Педагогика және психология / Жалпы ред. басқ. А.Қ.Құсайынов. — Алматы: Мектеп, 2007. — 256 с.
6. Нысанбаев Ә. Қазақ энциклопедиясы. Қ — Н. Алматы. — 2004. — Т.6.-696 с.
7. Нұрбеков Б.Ж. Қашықтықтан оқыту бойынша оқытушылардың кәсіби құзырлылығын қалыптастырудың теориялық және әдіснамалық негіздері. Автореферат диссер. п.н.д. Алматы, 2010 г., 48 с.
8. Ғалымжанова М.Ә. Мұғалімдердің ақпараттық құзыреттілігін дамытудың педагогикалық шарттары. Канд.дисс – Атырау, 2008 г.
9. Хуторской, А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты А.В. Хуторской // <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>. – В надзаг. : Интернет-журнал «Эйдос». 13.11.2018
10. Құрманалина Ш. Х., Ерболат Б. Е. Колледж жағдайында танымдық және кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудың ғылыми-теориялық негіздері
11. «Рухани жаңғыру» тұжырымдамасы аясында Қазіргі жастардың келбеті: перспективасы мен инновациялық тұрғысы атты республикалық ғылыми- тәжірибелік конференциясының материалдары 27 апреля 2018 год

12. Тришина С. В., Хуторской А. В. Информационная компетентность специалиста в системе дополнительного профессионального образования [Электр.ресурс]. <http://www.eidos.ru/journal/2004/0622-09http>. (02.03.2018).
13. Морковина Э.Ф. Развитие информационной компетентности студента в образовательном пространстве: дис. канд. пед. наук / Э.Ф. Морковина. – Оренбург, 2005. – 212 с.
14. Семенов А.Л. Роль информационных технологий в общем среднем образовании / А.Л. Семенов. – М. : Изд-во МИПКРО, 2000. – 12 с.
15. Завьялов А.Н. Формирование информационной компетентности студентов в области компьютерных технологий (на примере среднего профессионального образования) [Текст]: Автореферат кандидатской диссертации / А.Н. Завьялов. – Тюмень, 2005. – 17 с.
16. Темербекова А.А. Информационная компетентность личности учителя как социально-педагогическая проблема, монография / А.А. Темербекова В.В. Бондарь. – М. : Изд-во МГУ, 2008. – 191 с.
17. Грибан О.Н. Методика развития информационной компетентности студентов исторического факультета // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. – Челябинск, 2011. – №5.

ІЕСЕНБЕРЛИН РОМАНДАРЫНДАҒЫ ЗАМАНДАС БЕЙНЕСІ
АЯПОВА Гульзира Борамбаевна, АЛПЫСБАЙ Ақнұр Марысбекқызы
 Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті
 Атырау, Қазақстан
 aiarova-1969@mail.ru

Ұлттық тарихты дамудың «дара» жылнамасынан бастап, халықтың өткен өмір, кешкен ғұмырын пенделік кейіпке теліген пікірге шаңдағына шаң жұқтырмас, селт етпейтін «тарихи кейіпкерлер» нәрсіз кітаптың әрсіз беттерін қаптай бастаған тұста тарихи зердеге зер сала қарап, рухани апаттың алдын алуға әрекет жасаған аздардың арасынан суырыла шыққан азамат – Ілияс Есенберлин болатын.

Қазақ тарихы көктен түсіп, жерден шыққан жоқ. Бүгінгі жоқты таласқа, барды базарға салып, жанталаса жамырасуымыздың басты себеін сол тарихи зерденің көмескіленуінен деп ұққанымыз абзал болар. Есенберлин ерлігі қазақ әлеміндегі тарихи зерденің талмауыр тұсында үн қатып, тамырын басып көруінде болды. «Тарихи шығарма сол өткен заманның әлеуметтік-эстетикалық реконструкциясы ғана емес, онда бүгінгі уақыттың да философиялық концепциясы жатады» [1,125] демегендей тарихи шығармалардың өмір танытқыштық мәнін айтқан кезде, онда бүгінгі рухани тіршілігімізге қатысты көп мәселелер қамтылатынын ескеру керек.

І.Есенберлиннің Ұлы Отан соғысы кезіндегі қазақ интеллигенциясының өмірін бейнелеп, замандас бейнесін сомдауға арнаған туындысының бірі – «Айқас» романы. Роман 1966 жылы «Жазушы» баспасынан жарыққа шықты. 1968 жылы осы баспадан орыс тілінде жарияланды. 1968 жылы авторға «Айқас» романы үшін Абай атындағы мемлекеттік сыйлық берілді. Роман 1975 жылы «Жазушы» баспасынан шыққан екі томдық кітабына да «Айқас» романы енгізілді. Араға екі жыл салып, 1977жылы жеке кітап болып басылып шықты.

Романдағы көтерілген басты проблемалардың бірі – Саят даласынан мыс кенін іздестіріп табу.

«Адыр, бұйратты ұшы-қиыры жоқ Саят даласында таң бозарып атып келе жатты. Дәл осы мезгіл болуы керек Еңлік пен Кебектің де жұрт көзінен сескеніп, амалсыздан ажырасқан шағы. Осы мезгіл еді, айлы түнді бірге өткізген, біздің Бекайдар мен Дәмелінің де қоштаса бастағаны» [2,14] роман бастауы табиғат көрінісі, өткен замандағы ғашықтар хикаясы және кезеңдегі жастар, үш сипат біріккенімен, Еңлік пен Кебектің махаббатындай мәңгілік символдың өзегі алдыңғы орынға шығады. Шығарма арқауы еңбек адамдарының бейнесін жасауға арналған. Еңбек адамы дегенде, геолог сынды ғылым мен тәжірибені бірлесе ұстанатын, жер қыртысын зерттейтін жаңа мамандық иелері туралы сыр шертілмек.

Шығарманың алғашқы абзацындағы кейіпкерлерге тоқтала кетсек, Бекайдар – Саят геологиялық экспедициясының бастығы Әжімов Нүркенің Москваның кен зерттеу институтын бітірпі келген жалғыз баласы. Екінші кейіпкеріміз – Дәмелі Хасенова Алматыдағы педагогикалық институттың түлегі, бастауыш мектептің мұғалімі. Екеуі де жақын арада жоғары оқу орыны аяқтап, Саят кен орнына келгендеріне небары он шақты күн болған еді. Көп ұзамай, екі жастың үйлену тойы болады. Той үстінде Дәмелінің әкесі келіп, қызын далаға шығарып алып кетеді. Көп кешікпей

Дәмелінің Бекайдарға тойды тотқатуды өтінген хаты келіп, әпсәтте бақытты жастар қуанышы сап тиылады. Қалмагер сюжеттік тартысты осы романда бірден ұсынған. Әрі қарай лирикалық шегініс жасап, жастардың бақытты болуына кедергі жағдайларды ретімен баяндайды. «Жазушы көркем шығарма арқылы бізден бұрын блып өткенді де, қазіргі таңда болып жатқанды да, бүгін болмағанмен болуы мүмкін болашақты да бейнелеп бере алады. Бірақ жазушы қай дәуірді көрсетпесін, онда өзінің айтайын деген белгілі бір идеясын ұсынады» [3, 31] деген ғалым М.Атымұтовтың пікіріне сүйеніп, І.Есенберлиннің бұрын болып өткен оқиғаларды лирикалық шегініс пен баян етуі, шығарманың сюжеттік желісіне еш өзгеріс енгізбейді, бірақ тақырыбымызға сәйкес замандас бейнесін ұғуға мүмкіндік ашылады.

Көп ұзамай романның келесі кейіпкері Дәурен Ержановпен танысамыз. «Зілдей үстелдің бер жағында тапалдау жұмсақ орындыққа бата, үстінде бұрын киілмеген жаңа қара көк костюмі бар, сәл бүкірейе бір ақ шашты егде қазақ отыр. Үстіндегі жаңа костюмге әлі үйренбегені сезіліп тұр. Кісі андасанда қолындағы әдемі кішкентай трубаканы баяу сорып қояды» [2, 35]. Дәурен Ержанов соғысқа дейін Политтехникалық институтта мұғалімдік жұмыспен шұғылданған, соғысқа аттанып, одан әрі жиырма жыл Сібірде болып келген.

Жалпы туындының бастапқы идеясы қазақтың тұңғышжерін зерттеушісі, кен ғалымы Қ.И.Сәтбаевтан туындайды. «Қазақтың белгілі ғалымы Қаныш Имантайұлы Сәтбаев та үлкен Жезқазғанның мол байлығын осылай тапқан жоқ па еді?» деген жолдардан Қазақстандағы кен игеру ісіндегі тұлғалардан бастау алатынын білуге болады. Бас кейіпкерлер де – екеу Дәурен Ержанов пен Нүрке Әжімов. Роман бастауында үйленбекші болған Бекайдар мен Дәмелінің әкелері. Екі әке Түрксиб құрылысында кездескен-ді. Дәурен Ержанов сол жылдары Мәскеу кен зерттеу институтын бітірген жас қазақ жігіті болатын. Ал Нүрке шала хат тантитын шағында Түрксиб темір жолына келіп, Дәурен Ержанов қол ұшын созып, қызметке алған еді. Түрксиб құрылысы біткен соң, кеншілер өз істерімен шұғылдануды бастады. Дәурен Ержанов Нүркені өз қармағына алып, үш-төрт айдан соң қалаға әкеліп төрт жылдық рабфакке түсіреді. Бұны бітірісімен сол жылы ашылған қазақтың тау кен институтына түсірді. Ақшасын да, киімін де Нүркеден аямады Дәурен. Институтты аяқтап жас маман Нүрке Дәурен ұстазының қарамағына келеді. Соғыс алдында Жарқын тауларын зерттеуді қолға алған еді. Көп ұзамай соғыс басталды да, Дәурен соғысқа аттанып кетеді. Көп ұзамай Нүрке ұстазының ғылыми зерттеу еңбегін екеуінің атынан жарыққа шығарады. Командировкадан келген Нүркені трестің жаңа бастығы – кабинетіне шақырып:

«- Сіздің баяндама қағазыңызды алдым, - деді сыздана – Жарқын кен қоймасының барын бірінші болыпайтуыңызбен құттықтаймын!

- Көп рақмет, - деп мінгірледі, - бірақ Дәуреннің ол пікірлерін әлі әбден анықтау керек..
- Дәуреннің ? Жоқ, бұл сіздің пікіріңіз. Сіздің еңбегіңіз, - деді анау тағы да сазара.
- Қалайша менің пікірім болады? – деді ол сөзқайтарып, - Жарқын даласында кен қоймасы барын Дәурен айтты. Еңбек соныкі.
- Жоқ, сен таптың, сен айттың! – Еламан кесе сөйледі. – Отанына опасыз жанның бұл табысқа еш қатысы жоқ.
- Нүрке шошып кетті,
- Опасызыңыз не?
- Бізде мәлімдеме бар: Дәурен Ержанов немістердің қолына тұтқынға түскен». [2,112].

Еламанның айтуымен кітаптың авторлығынан сатқын ретінде Дәурен Ержановты алып тастайды Нүрке. Ғылымдағы адалдық, ұстазға деген құрмет сол түні ұмытуға бет бұрды Нүрке. Бірақ, Нүрке бұл ісімен алға жүрудің орнына, бұрыс жолға түсіп бара жатқанын сезбеп еді. «Жарқын өңірін зерттеу негіздері» атты ұстазының қолжазбасын Нүрке бесінші рет жариялап, өзгенің еңбегін пайдаланып кеткен еді. Бірақ зерттеуді өзі жүргізбегендіктен, теорияны тәжірибе жүзінде дәлелдей алмай, Нүрке көп ұзамай қате пікірлерді келітргенін мойындай бастаға-ды. Тіпті жиырма жылдан соң әбден қартайған шағында елге келген ұстазын жұмыса қабылдаудан бас тартады. Дәуренді қызметке алуды сұраған мекеме басшылығы еді. Себебі, мекемеге ғылым мен тәжірибені ұйымдастыра алатын, батыл зерттеу жасайтын адам қажет боп еді. Бірақ экспедиция басшысы Нүрке Дәуренді қызметке алуан бас тартты. «Нүркенің бірніш сөзінен-ақ бір сұмдықты жүрегі сезіп, Дәурен төмен қарай қалған. Сол қалпында бсын бір рет те көтерместен, үн-түнсіз әлі отыр. Дәурен қорғанатын күші жоқтай тек бүкірейе берді. Нүркенің нашар адамға айналғанын ол кеше сезген еді. Бірақ дәл мұнадай нашарланып кетті деп ол ойламаған еді» [2,127]. Нүркені қолынан тартып, адам қылған ұстазын шәкірті керек қылмастай отырды. Автор осы екі адам арасындағы қиыншылықтардан, өркөкірек, тәкәппар, өзінен

басқаны төмен санайтын креслода басқаны көрмейтін тоғышар ұрпақ – жаңа замандас өсіп келе жатқанын айтқысы келген еді романынында. Дәурен ұстаз өзге отрядқа қатардағы геолог ретінде қызметке қалдырылды.

Бір кездегі арманшыл, оқыған, жас ел үшін еңбек етуге дайын Нүркеге не болып еді?! Ұстазына қарсы шығатындай, еңбегін пайдаланатындай пасық күйге қалай түсіп еді Нүрке? Ғылымға енді енген жас Нүркені бұзған мекеменің завхозы Еламан болатын. Себебі, Еламан өзін ерекше жақсы көретін, биіктікке көтерілуіге өте шебер Нүркені бұзған Еламан болатын. Еламанның толыққанды білімі де болмаған еді. Сол себепті, опасыз Нүркелер оған керек болды!

Бірақ, Нүрке кітапты өз атынан шығарғанымен, тәжірбені өзі жүргізбегесін, іс жүзінде пайдалану қиындығын тигізді. «Айқас» романының қазіргі заман тақырыбына азылған көп шығармалардан озық тұратыны - жаңа мінездер, шын тарыстар, ақиқат-адамдық проблемаларды көтере, көрсете білуінде. Романның қоғамдық өмірдегі аса маңызды мәселесі - адамгершілігі пәк жандар мен мансапқорлық дерті меңдеген пайдакүнем адамдардың арасынағы тартыс өмір мен мінезге лайық табиғи түрде шешілген. «Айқас» романында «қаһарман образын жан-жақты, кең қарымда бейнелеу мақсатымен шытырман тартыс, ірі қақтығыстарға құпылған. Бітіспес мүдделі дұшпандардың тартысы, санадағы тартыс, еңбек аясындағы тартыстар кейіпкер характерінің жоталана түсі, қаламгер идеясының айқындала көрінуіне жағдай жасайды» [4, 29], деген әдебиет теоретигі Б.Майтановтың пікірі шығармадағы Дәурен мен Нүрке арасындағы тартысты, ол тартысқа кінәлі кім соның жігін ажыратуға, түсінуге көмегі зор.

Жалпы, тартыстың бастауы неден басталып еді?! Дәурен соғысқа аттанды, барлық ғылыми зерттеулерін, болжамдарын, қолжазбаларын шәкірті Нүркеге табыстады. Дәурен соғысқа аттанысымен Нүрке де шәкірттік ізетпен ұстазымен бірлесе жасаған ылыми болжамдарының алғашқы легін монография етіп шығарды. Сол зерттеу еңбектің нәтижесімен Жарқын кен орнында жер байлығының алғашқы іздері ашылып, соғысқа қажетті қымбат металдар өнділіп жіберіле бастады. Сол кезде Дәурен хабарсыз кетті деген лақап шықты да, кейін бұл «жаңалық» «Дәурен өз қолымен жауға сатылыпты» деген желеуге ұшырады. Жер қазбалары тресінің бастығы Еламан Құрмановтың бұл көптен күткен жаңалығы болатын. Нүркені кабинетіне шақырып, Дәурен Ержановтың ғылыми зерттеулерден есімдерін алдыртып, таза Нүрке Әжімовтің атымен жіберуді ұсынды. Осы кезде Нүрке солқлыдақтық жасады. Ауылдан әкеліп, хат танытып, одан өз қолымен институтқа оқытып, ай сайын ақшасын жіберіп қамқор болған ұстазын бір сәтте есінен шығарып, ұстазының бүкіл ғылыми зерттеулерін өз атынан шығара бастады. «Ертеңіне, ерліктен, табандылықтан, жолдасқа деген сенімнен, әз-әзіл қорқақтық, оңай атаққа ие болу арманы жеңіп, Жарқын кен қоймасы жөніндегі баяндама қағазды тек өз атына көшіріп, Еламанға апарып берді. Осынау бір қате басқан жалғыз адымының бір күні өзін шыңырауға апарып құлатынын білмеді. Оған бұл жол өсу жолы секілденіп көрінді. Расында да, солай болды. Соғыстың дәл қызу кезінде Жарқын рудниктері ашылып, Нүркенің бағы көтеріле бастады. Оның атағы өскен үстіне өсе берді. Тағы есінде, Жарқын руднигі ашылғаннан кейін, Нүрке осы кен қоймасын болжаған Дәуреннің теориялық көзқарасына сүйене отырып, өз атынан еңбек жазып баспаға берді» [2,170].

Жеңіл табылған бақ жолы Нүркеге ұнағанымен, кейінгі ұрпақ алдында жауапкершілік, ғылымға деген адалдық ақыры «бақыт жолын» тұйықтады. Ең қиыны, сол тұйықтау Нүркенің жар дегенде жалғыз ұлы Бекайдардың алдынан шыққаны өте қиын болды. Нүркенің өзін-өзі алдап, жиырма жыл жүргенінің үстіне, елге Дәурен ұстазы елге оралғанда да кешірім сұрауды білмеді. Дәурен Ержанов өздігінен жауға берілмеген, окопка бомба түскенде есін жоғалтып, немістердің қолына түскен еді. Тұтқында жүріп, жолдастарымен жау шебін бұзып, елге оралғанда, қоршаудан шыққан тұтқындарды жиырма жылға Сібірге айдап жіберген-ді. Ал Еламан Құрманов Дәуренді «халық жауы» деп жариялап жіберді.

Дәурен елге оралды, бірақ Нүркеден немесе Еламаннан кек алуды мүлде ойламады. Керісінше, Нүрке сынды кеше ауылдан келген ғылымға көзқарасы жоғары жасты жоғалтып алғанына үлкен өкініш білдірді. Нүркенің кабинетіне барып, қабылдауына да кірді. Өзінің шәкірті ұстазын жұмысқа алуға бас тартты. Бірақ сол сәтте байырғы басшылырадың бірі, Дәуреннің еңбегін бағалап, жұмысқа қабылдауға араласты. Дәурен шәкірті басқарған мекемеге қарапайым қатардағы геолог болып орналасты. Қарапайым геолог Дәурен Ержанов жер бедерін мұқият тексере отырып, Жарқын руднигіне жақын Саят өңірінен бай мыс кенін тапты. Нүрке экспедицияға қаржы төлеуден бас тартады. Академик, ғалымдар араласып, жаңа кен орнының ашылуына қаржы беріп, Нүрке сияқты ауыл жастары жаңа өндіріске жұмыла кіріседі.

Романның басты идеясы академиктің Нүркеге қарата айтылған мына бір сөзінде жатқандай: «Жер астында жатқан жаратылыстың минералдық байлығыны күні бұрын болжайтын – металлогогниялық ғылым осы біздің Қазақстанда туды. Оны ашуымызға көмек болған – еліміздің

ондаған дарынды инеженерлерінің еңбектері. Ал бұл ғылымнан бөвен, басқа да тамаша ғылым бар. Ол ғылым адам баласының келешегеін, оның сана-сезімінің сұлулығын, рухани байлығының өсу жолдарын болжайды. Бүгінгі айқас – жамандық пен жақсылықтың, алғыс пен қарғыстың айқасы. Нүрке Әжимұлы, қазір мен сіз туралы сөйлегім кеп тұрған жоқ, сөйтсе де жалғыз ауыз сөз айтайын. Азаматтық борышты ұмытып, ар-ұяттың дегенінен жүрмей, қате басқан жалғыз адым өзіңзді қандай күйге ұшыратқанын көріп отырсыз. Бұл-сіздің трагедияңыз, масқаралық трагедияңыз. Ғылым деген бір асыл қазына, оған қандай дарынды адам болса да, қажымас жігермен, аянбай жұмсаған еңбекпен жетеді. Ал сіз болсаңыз кірлі қолыңызды сұқтыңыз. Бұдан артық қылмыс болар ма?!» [2, 213].

Бірақ Нүрке арсыздыққа әбден енген еді. Сол сұрқиялылық жолын бөгеп, енді ол өзінің ұастазына қарсы шықты. Ол ұлы «Бекайдарды пайдаландың, маған қарсы шығардың» деген аса ауыр айыптауы еді. Бұл айыптауды Дәурен Ержанов көтере алмады. Көп жыл шетте жүріп, туған елін, өте сүйсініп айналысатын ғылымын, соңында қалған жалғыз қызы- Дәмелісін сағынып келген геолог-ғалымның жүрегі осы айыптауды көтере алмай, тоқтап қалды.

Жазушы, әсіресе, Дәурен Ержанов бейнесіне кісілік қасиеттілікті мол жинақтай білген. Автор бұл кейіпкер арқылы туған халқының тағдыры мен талайын, ой-арманын көкке көтерер батыр ұлдары болғанын көрсетуге ұмтылған. «Сөйтіп, жазушы заманды бейнелейді, замандастар келбетін біртұтас көз алдына келтіреді. Біз осы кесек образ-характерлердің, өмір суретінің қаншалықты табиғи, көркем бейнелегендігіне қарапа, сол замана кейіпкерлерін танимыз. Баға береміз. Мұның өзі романның бағалы қасиеттерінің бірі болса керек» [5, 26].

Қорыта келгенде, І.Есенберлин «Айқас» романы арқылы соғыстан кейінгі жылдардағы ғылым саласындағы алаяқтық, тамыр-таныспен көтерілген ғалымдардың бет-бейнесін ашуға күш салған. Басты назар, ғылым ең биік ұғым, оның аржағында елдің дамуы тұр. Сондықтан да ол жолға адалдық, зиректік, қасиеттілік қажет. Қаламгердің «Айқас» романы көтерген мәселесімен де, көркемдік бейнелерімен де оқырманға ой саларлық соны да бітімді шығарма. Мұнда сырттай қарағанда өндіріс, ғылым мәселелеріне қатысты қайшылықтар, тартыстар сөз болады. Бірақ шығармада аңғарылатын ойлар, идеялар терең де түбегейлі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Алпысбаев Қ. Қазақ әдебиетіндегі тарихи шығарма: таным және көркемдік Алматы: «Таймас» баспа үйі, 2008. -323.
2. Есенберлин І. Айқас. Роман. 1-том. Алматы, Жазушы, 1984.-396.
3. Атымұмов М. Идея және композиция Алматы, Ғылым, 1970.-230.
4. Майтанов Б. Қазақ прозасындағы замандас бейнесі Алматы: Ғылым, 1982.-148.
5. Мәмесейітов Т. Тоғысқан толқын: Әдеби-сын мақалалар. Алматы: Жазушы, 1982.-240.

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В РАЗВИТИИ ОБРАЗОВАНИЯ, НАУКИ И КУЛЬТУРЫ

БЕКБАЕВ Даурен Капашевич

ГКП на ПХВ Высший Политехнический колледж Astana Polytechnic

Нур-Султан, Казахстан

dauren_80k@mail.ru

Аннотация

В глобальный век прогрессивной инновационной технологии в мире где все быстро меняется с каждым днем и используются передовые технологии

Преподавание есть и остается тем важным инструментом в руках профессионального педагога который с трепетом и большой радостью и любовью относится к своей работе и профессии что бесспорно не боится трудностей также наравне со всеми и требованиям современного мира и общества учится сам и обучает других. Любой предмет дисциплина является также одним из ключевых звеньев в области образования будь школы, лицей, колледжа и так далее где обучение проходит в соответствии с современными требованиями реального времени. Век рыночных отношений это вызов современным реалиям происходящих сейчас в современном мире.

Ключевые слова: Преподавание, методы и формы обучения специальных дисциплин, применение различных методик в сфере достижения результата и освоения учебного материала. Понятие и сущность учебного предмета дисциплины. Эффективность освоения знаний закрепление прочных мышлений идеи развитие формирование воображения, мышления, логики.

На рубеже конца XX века когда в мире образовались и появились новые Независимые государства на постсоветском пространстве, выбравшие путь демократического развития и свободной рыночной экономики, перед Казахстаном встали большие амбициозные задачи поднять экономику и войти в число лидеров конкурентных развивающихся стран с сильной мощной экономикой и эта задача постепенно успешно реализуется доказывая и показывая пример многим странам не смотря на мировые кризисы и глобальные вызовы времени. Бесспорно немаловажную роль в этом также сыграли стабильность и инвестиционный климат в Казахстане выполнив роль рекламы и внося хороший вклад в плане привлечения стабильных инвестиций и вливания в сектор развития экономики нашей страны и благодаря многовекторной мудрой политике нашего государства и Президента где он часто и постоянно говорил крылатую мудрую фразу которая было и остается актуальной постоянно «Сначала экономика - потом политика».

Мы живем в мире новых достижений, новых начинаний. В системе технического и профессионального образования за последнее время введено очень много нововведений, новых технологий обучения. Мир меняется, и мы меняем свое отношение к своим урокам. Изменения коснулись и структуры технического и профессионального образования. Сейчас молодежь ждет от нас нового, интересного, инновационного подхода к предоставлению учебного материала. И что бы соответствовать современным требованиям образования мы должны использовать новые технологии обучения. Конечно и естественно чтобы идти в ногу со временем также педагоги обязаны повышать свою квалификацию, свой уровень знаний, учиться проходить обучение курсы, семинары, знать и уметь владеть а также применять данные технологии обучения на занятиях. Хочу акцентировать внимание на методике преподавания обучения предмету Маркетинг которые требуют определенные методы и формы также как и у каждого предмета есть свой соответствующий стиль методики преподавания.

Интерактивные методы обучения ориентированы на активное взаимодействие педагога с обучающимися. Данный метод дает возможность доминирования обучающихся в процессе обучения, а деятельность педагога сводиться к направлению их деятельности на достижение поставленных целей урока. Преподаватель занимается разработкой планов занятий, в основном это интерактивные задания и упражнения, при выполнении которых обучающиеся изучают новый учебный материал. Интерактивный метод – означает взаимодействовать, находиться в режиме беседы, диалога не только педагога с обучающимися, но и между самими обучающимися. Что дает возможность эффективного усвоения знаний в сотрудничестве друг другом между собой в процессе обучения обучающихся. Преподаватель создает условия для инициативы и самостоятельной работы обучающихся.

Эти методы принадлежат к коллективным формам обучения, во время которых над изучаемым материалом работает группа обучающихся и каждый из них несет ответственность за проделанную работу.

У себя на уроках успешно применяю следующие приемы интерактивного метода обучения:

Ассоциативный ряд – это набор каких-то элементов, понятий, которые связаны между собой каким-то общим признаком, мыслью. Этот метод я обычно использую в начале урока, когда обучающемуся озвучивается ключевое слово урока, у него в памяти всплывают те знания которые он знал ранее, связанные между собой каким-то общим понятием. Упомянув один элемент, в памяти всплывает другой это простые игры в ассоциации, когда нужно объединить 2-3 предмета по общему признаку. Например, используя ключевое слово «Бизнес» ребята ассоциируют бизнес идея, бизнес-план, деньги, капитал, и так далее.

Ассоциации – это то, что человек усваивает с опытом, чему учится. Каждый обучающийся впитывает основные способы проводить ассоциативные ряды. Этот прием способствует решению различных интеллектуальных задач на ассоциации позволить тренировать мышление.

Метод **мозговая атака** является одним из продуктивных способов поиска новых идей и решения возникающих проблем. Мозговой штурм представляет собой способ решения поставленных проблем, задач стимулирующие творческую активность. Сейчас жизнь такова, что наши обучающиеся часто сталкиваются с проблемами и задачами, для их решения приходится вычитывать массу литературы, смотреть видеоматериалы, спрашивать совета у друзей. Для быстрого решения проблемы отлично подходит метод мозговой атаки (иногда его ещё называют мозговой штурм или брейнсторминг). Поэтому использование данного метода направлен на активацию умственной деятельности и творческой активности обучающихся. В ходе проведения мозгового штурма участники высказывают большое количество вариантов решения, а затем из высказанных идей отбираются наиболее перспективные, удачные, практичные. Его применение способно значительно повысить активность всех студентов, так как в работу включаются все ребята. В ходе работы обучающиеся получают возможность продемонстрировать свои знания и задуматься о возможных вариантах

решения задачи. При этом они учатся коротко и максимально четко выражать свои мысли, анализировать их. На уроке группа делится на две группы. Одна группа ребят выдвигают идеи и предложения, а вторая группа ребят занимаются анализом. И из всех предложенных и рассмотренных идей выбирается самая интересная и практичная. При подготовке к мозговому штурму подбираю темы и задачи, которые интересны обучающимся и способны развивать их исследовательский потенциал. Для этого важно, чтобы задача имела большое количество возможных решений. Это способствуют появлению новых подходов к изучению темы.

Использование метода мозгового штурма способствуют развитию творческого и аналитического мышления, высказывать четко и ясно свои мысли. Так же способствует навыкам позитивной, адекватной критики. Этот метод очень нравится обучающимся и они с удовольствием высказывают свои мысли и мнение.

Следующий метод – это метод проектов. Современные условия развития общества требуют переориентации обучения с усвоения готовых знаний, умений и навыков – на развитие личности обучающегося, его творческих способностей, самостоятельности мышления и чувства личной ответственности, как нравственной характеристики личности. В такой педагогической теории обучения, обучающийся становится центральной фигурой, а его деятельность приобретает активный, познающий характер.

Такой педагогической технологией является «метод проектов», где важен сам процесс приобретения знаний, а не конечный результат. Суть технологии в том что бы научить обучающихся самостоятельно учиться и добывать необходимые знания, учить умению адаптироваться в жизненных ситуациях и самостоятельно принимать решения и, я считаю, главное научиться критически мыслить развивать мышление бизнесмена предпринимателя выход из любой сложной ситуации с наименьшими затратами и материальными потерями. Выявление и развитие будущих управленцев бизнесменов обладающие складом ума в организации, мышлении бизнес идеи и так далее. Так как все мы знаем малый и средний бизнес и его развитие – это государственная программа и важный сектор развития экономики нашей страны и соответственно поддержка бизнесменов открытие своего дела создание рабочих мест поступление налогов в государственный бюджет это основа и стабильность экономики.

С точки зрения маркетинга – это все Ваш рынок сбыта. Таким образом, если описать Маркетинг простыми словами, то это умение грамотно (без убытка) продать свой товар, работу или услугу. Для того чтобы сделать это, необходимо понять рынок и разбить его на сегменты; оценить нужды на ваш товар, запросы и предпочтения потребителей в рамках целевого рынка; сконструировать и испытать товар с нужными для этого рынка потребительскими свойствами (пробная партия); сформировать привлекательную цену и донести до потребителя идею о ценности товара; выбрать умелых посредников, чтобы товар оказался широкодоступным и хорошо представленным; рекламировать и продвигать товар, чтобы потребители знали его и хотели приобрести. (Один из многочисленных примеров в процессе развития и выявления бизнес идей мышления и так далее).

Следовательно, передо мной, как перед преподавателем, стоит задача обучать обучающихся быстро и пластично реагировать на изменяющиеся условия, чтобы они были способны обнаруживать новые проблемы и задачи, находить пути их решения. Достичь результата в выполнении этой задачи можно только в условиях реализации инновационного подхода в обучении, обеспечивающего переход на продуктивно-творческий уровень.

Это способствует актуализации знаний, умений и навыков обучающихся, их практическому применению во взаимодействии с окружающим миром.

Выводы: я считаю, что интерактивное обучение даёт возможность учиться с интересом, воспитывает самостоятельность, ответственность, развивает критическое мышление и дисциплину интеллектуальной деятельности. А также формирует предпринимательское мышление вырабатывает бизнес идею и так далее. Интерактивный метод развивает воображение и помогает им применять теорию к реальным жизненным ситуациям, пробуждает интерес к предмету, развивает у обучающихся логику, мышление навыки независимого анализа.

Список используемой литературы:

1. Учебное пособие по обучению «Основа предпринимательства» Бизнес-бастау. НПП «Атамекен».
2. Учебное пособие. Алматы 2008. Теория и практика маркетинга. А.Б. Рахимбаев. А.К.Бельгибаев.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТЫҢ ШЫҒУ ТАРИХЫ ЖӘНЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ

БОШАНОВ Қуаныш Серикжанович

Vinom-school мектебі

Нұр-сұлтан, Қазақстан

bh.ka@mail.ru

Аннотация

Мемлекеттік билік және басқару органдары қызметінің әртүрлі бағыттарындағы сыбайлас жемқорлық проблемасы қазіргі уақытта жаһандық және жүйелі сипатқа ие болды. Сыбайлас жемқорлық дегеніміз ұлттық қауіпсіздікке тікелей қатер, біздің елімізде демократия мен азаматтық қоғам институттарының дамуына, азаматтардың білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қамсыздандыру саласындағы конституциялық құқықтарын іске асыруына кедергі келтіреді.

Кілт сөздер: коррупция тарихы, жемқорлық, жаза, әділетсіздік

Сыбайлас жемқорлық-латын тілінен аударғанда "corruptio" "сатып алу" дегенді білдіреді. Қазіргі Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес сыбайлас жемқорлық – жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттіктерін және соған байланысты мүмкіндіктерін жеке өзі немесе делдалдар арқылы жеке өзіне не үшінші тұлғаларға мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында заңсыз пайдалануы, сол сияқты игіліктер мен артықшылықтарды беру арқылы осы адамдарды параға сатып алу[1]. Жалпы сыбайлас жемқорлық термині әртүрлі түсіндірілгенімен түп төркіні бір. В. Л. Римскийдің айтуы бойынша, сыбайлас жемқорлық-бұл дамып келе жатқан өте күрделі және анық емес түсінік тарихи сипатқа ие және белгілі елдің әлеуметтік жағдайлары мен дәстүрлеріне байланысты өзгеруі [2].

Сыбайлас жемқорлықтың тарихи тамырына келетін болсақ, бәлкім дәстүрлі сыйлық жасаудан басталуы мүмкін. Мұндай сыйлықтарды ұсыну ежелгі заманда абыздар мен діни қызметшілерге сый ұсыну қалыпты жағдай болды. Сыбайлас жемқорлықтың эволюциялануы бұл мемлекеттіліктің жетілуімен байланысты бір орталыққа бағынуына пар пар келеді. Осы орайда Рим империясын мысалға келтіруге болады. Мемлекеттік аппараттың сыбайлас жемқорлықтың себебінен үлкен империяның ыдырауына ықпал етті. 16 ғасырдың басынан либералды идеологияның таралуы «қоғамдық келісім» идеясына негізделіп, Орта ғасырда Батыс Еуропада Қоғамның жеке тұлғаға қатысты бетбұрысы шенеуніктердің табысы XVI ғасырдан бастап Батыс Еуропада болды. либералды идеология, "Қоғамдық келісім" идеясы субъектілер мемлекетке салық төлеп, ал кезегінде мемлекет заңдарды саналы түрде жасауды және олардың орындалуын қатаң қадағалауға негізделген.

Дамыған елдердегі сыбайлас жемқорлық эволюциясының жаңа кезеңі XX ғасырдың басымен байланыстыруға болады. Себебі орталықтан басқарылатын мемлекеттік реттеулермен сондай-ақ ірі бизнестің қарқынды дамуы және оның саяси жүйеге араласу әрекеттері (партиялық сыбайлас жемқорлық). Сыбайлас жемқорлықтың жаңа ілегі XX ғасырдың екінші жартысында әлемдік саяси картада «үшінші әлем елдерінің» пайда болуымен байланысты. Яғни, алып орталықтандырылған елдермен жеке қарым қатынас орнатуда шығыс халқына тән дәстүрмен батыстық корпорациялардың бірігуі жаңа сыбайластықтың формасымен ережелерін енгізді. Коррупция мәселесі жалпы алғанда барлық мемлекеттердің басынан өткізген және әліде болсын күресіп келе жатқан проблемалардың бірі. Кез келген дамыған елдің тарихына үңіліп қарайтын болсақ бұл сыбайластық мәселесі барын байқауға болады. Дамыған Жапония елінің 20 ғасырдың басында үкіметтік өзгерістер кезінде және Италияның саяси құрылымының өзгерістері барысында мұндай мәселелердің орын алғанын байқауға болады. 20 ғасырдың 70 жылдарында американдық «Локхид» фирмасымен шулы жағдайды келтіруге болады. Сапасы аса жақсы емес самолеттерін жоғарғы лауазымды ГФР, Жапония т.б. мемлекеттердің басшыларына және шенеуніктерге пара беру арқылы саудасын жасап отырған. Вэнусела елінің қанша мұнайға бай болсада, мемлекеттік аппараттағы паракорлықтың негізінде ең кедей елдердің қатарында. Дегенмен, сыбайластықты зерттеушілердің жұмыстарына қарайтын болсақ, бұл ұғым және жалпы жағдай ертеден заманнан келе жатқандықтан оны реттеудің жолдары әр мемлекеттің тарихы мен мемлекеттік алауқаты және географиялық орналасуы сияқты түрлі факторлар әсер ететінін көрсетеді. Кейбір зерттеушілер болғанда сыбайластықтың жағымды жақтарын да атап көрсетеді. Ол экономикалық жағынан бизнестің дамуына жол ашады. Мысалы мемлекеттік бюрократиялық заңдардан тез құтылу мақсатында жасалған сыбайластық оң әсерін ететін -Латын Америка елдері. Сыбайлас жемқорлықтың әлеуметтік негізі, ең алдымен, бұл құбылыстың өзіндік ұлттық

ерекшеліктеріне тәуелділігі. Қазақ қоғамын алатын болсақ-бұл әлеуметтік, тарихи және психикалық тұрғыдан сыбайлас жемқорлыққа жақын деп айтуға болады. Тиісінше, қазақстандық сыбайлас жемқорлықтың ұлттық ерекшелігі бұл әлеуметтік жүйеде парақорлықтың терең тамырлануы тарихи және менталитетке байланысты таралды деп тұжырымдауға болады. Алайда, байыпты ғылыми зерттеулерсіз сыбайлас жемқорлықтың негізгі белгісі деп нақты айту мүмкін емес.

Қазіргі Қазақстан қоғамындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-әрекеттерді мемлекеттік жүйеде бір ретке келтіру және жою мақсатында жасалған бірқатар Заңдармен қатар әлеуметтік-саяси шаралардың жүзеге асырылып жатқанын көруге болады. Қысқаша тоқталатын болсақ: Алғаш рет ҚР сыбайлас жемқорлық жайлы Заңы N267 2 шілде де 1998 жылы қабылданды. Кейіннен бұл ҚР № 410-V 3 18 қараша 2015 жылғы заңмен өзгертілді. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Президентінің жаңа мемлекеттік қызмет модельдері тұжырымдамасы 2011 жылғы 21 шілдедегі № 119 Жарлығымен бекітілді. Бұл тарихта алғаш рет мемлекеттік аппараттың жұмыс істеуі біздің егемен республикамыздың міндеттерін шешу, мемлекеттік басқару жүйесін кәсібилендіру қызметтерді қатаң негізде меритократия қағидасымен тағайындау. Ерте замандағы ойшыл Сократ идеалды мемлекеттің негізін меритократияның төрт негізгі қағидасын анықтады: 1) даналық; 2) батылдық; 3) парасаттылық және 4) әділдік.

Transparency International сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексында 2021 жылы Қазақстан 37 ұпай жинап, 180-нен 102-ші орынға ие болып, өз позициясын нашарлатты, деп хабарлады Халықаралық ұйымның сайты. Өткен жылы Қазақстанның нәтижесі 38 балл және 94-ші орын болды. Transparency International осы жылдың басында Қазақстанда газ бағасының көтерілуіне қарсы басталған наразылықтар "тез арада сыбайлас жемқорлық пен теңсіздікке қарсы жалпыұлттық демонстрацияларға айналды", ал азаматтардың "ерекше алаңдаушылығын" "елдің саяси элитасы сыбайлас жемқорлық есебінен жинақтаған" байлықты туындатты деп атап өтті. Халықаралық ұйым 2019 жылы тергеу барысында құны \$785 млн болатын оффшорлық жылжымайтын мүлік табылғанын еске салды. [3].

"Мемлекетті жаман заңдармен басқаруға болады, бірақ тәртіпсіз шенеуніктермен басқару мүмкін емес"-Германия империясының канцлері Отто Фон Бисмарк. Сыбайлас жемқорлықты көбінесе жердің гидра толқынымен салыстыратындығына қарамастан, бұл құбылыспен күресудің тиімді әдістері бар, оны әлемдік тәжірибе сәтті дәлелдейді. Сыбайлас жемқорлықпен күреспеу-оны қолдау дегенді білдіреді, ал мұндай әрекетсіздіктің жойқын салдары қоғамның барлық салаларында пайда болатынын ескере отырып, осы "ішкі жауға" қарсы тұру мәселесі кез-келген мемлекетте бар. Сондықтан сыбайлас жемқорлықтың себептерін зерттеу өте маңызды, өйткені арамшөптің өзімен ғана емес, оның тұқымымен де күресу керек. Сыбайлас жемқорлықтың не екенін түсініп, осы құбылысты және оған қарсы тұру бойынша басқа елдердің тәжірибесін зерттей отырып, біз білім аламыз — және білім, өздеріңіз білетіндей, күш. Ең бастысы, бұл күш тиісті қолдануды табады — бұл тек саяси ерік-жігерді ғана емес, сонымен бірге бүкіл қоғамның қолдауын қажет етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ. 1 –тарау, 1-бап, 6-тармақ. Эл.ресурс: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410> қаралған күні: 15.03.2022ж.
2. Римский В. Л. Системность российской коррупции и возможности противодействия ей // Государственная политика противодействия коррупции и теневой экономике России: мат-лы Всерос. науч. конф. М., 2007. С. 177-189.
3. Эл.ресурс: В Индексе восприятия коррупции Казахстан поднялся на 19 позиций, набрав впервые 38 баллов / Транспаренци интернейшнл / <http://tikazakhstan.org/v-indekse-vospriyatiya-korrupsii-kazahstan-podnyalsya-na-19-pozitsij-nabrav-vpervye-38-ballov/>
4. Eric Nüeler. Can AI Be a Fair Judge in Court? Estonia Thinks So. [electronic resource]: Wired – monthly magazine. URL: <https://www.wired.com/story/can-ai-be-fair-judge-court-estonia-thinks-so/>
5. Бондаренко И. А., «Коррупция: экономический анализ на региональном уровне» СПб.: «Петрополис» 2001 г., с. 23-45
6. Бродман Г. и Риканатини Ф., «Корни коррупции. Важны ли рыночные институты?», World Bank, 2008 г.

ДЕРМАТОМИКОЗБЕН АУЫРҒАН БҰЗАУЛАРДЫ МАКСИЛИН СҮТ ҚЫШҚЫЛДЫ ПРОБИОТИГИМЕН АЛДЫН АЛУ

ЖҰМАНОВ Қайрат Тоқсанбайұлы, ДҮЙСЕНАЛИНА Жансая

Қазақ Ұлттық Аграрлық Зерттеу Университеті

Алматы, Қазақстан.

Zhansaya970716@mail.ru

Аннотация

Дерматомикоздар – бұл тері аурулары мен оның туындыларының ұжымдық диагнозы. Патологияның қоздырғыштары – патогендік және шартты түрде патогендік микроскопиялық саңырауқұлақ дерматомицеттері. Әсіресе, бұзаулар дерматомикозбен ауруға бейім, бұзаулар арасында кең таралған.

Қазіргі уақытта дерматомикозды емдеу барысында, микроорганизмдердің эволюциясымен көптеген препараттарға төзімді штамдардың пайда болу тенденциясы байқалады, олардың тиімділігі сәйкесінше төмендейді, бұл емдеу мерзімдерін белгісіз уақытқа ұзартуға немесе нәтижелердің қанағаттанбауына әкеледі.

Көптеген қазіргі зерттеулерге қарап жануарлардың дерматомикозын Макселин сүт қышқылды пробиотиігі арқылы емдеу, аурудың уақытын қысқарту және тері мен шашты тез қалпына келтіруден тұратын жақсы терапиялық әсерге қол жеткізетіндігін көрсетті. Мақалада Макселин сүт қышқылды пробиотиігінің жалпы сипаттамасы, бұзау денесінде пайда болған дерматомикозға әсері туралы бірқатар талдаулар келтіріледі. Қазіргі кезде Макселин сүт қышқылды пробиотиігі арқылы дерматоимикоз ауруын емдеу, оның оң әсеріне байланысты танымал болып келеді.

Кілт сөздер: бұзау дерматомикозы, инфекция, Макселин сүт қышқылды пробиотиігі, микроорганизмдер, антифункционалды жақпа, клиникалық жағдай.

Сиырларда, бұзауларда кездесетін дерматомикоз ауруы жануарларға ғана емес, мал иелерінің өздеріне де көптеген қиындықтар туғызады. Бұл ауру жұқпалы тері ауруларына жатады және тез басқаларға беріледі. Сиырлар ғана емес, адамдар да жұқтыруы мүмкін. Сондықтан, күдікті белгілер анықталған жағдайда, дереу жануарды емдеу үшін шаралар қабылдануы керек. Ауруды тану және емдеу үшін оның пайда болу көзін және инфекциямен күресу жолдарын білу керек.

Бұзауларда дерматомикоз саңырауқұлақтың әсерінен пайда болады. Ауызекі тілде ауру лихен деп аталады. Науқас бұзауда теріні оятатын күшті қышу пайда болады. Теріде сұр жабын түзіліп, жүнді түсіп, қыртыс пайда болады. Көбінесе бұл белгілер сиырдың басында пайда болады және бүкіл денеге тез таралады [1].

Бұзаулардағы дерматомикоз сиырларға қарағанда қауіпті. Егер жұқтырған сиыр тітіркендіргіш, агрессивті болып, тез арықтаса, онда жас жануарларда өсу артта қалады. Баяу даму мал денсаулығының барлық сипаттамаларына теріс әсер етеді.

Қазір бұзаулардағы дерматомикоз ауруын емдеудің көптеген әдістері белгілі. Бактериалды вагиноздың, дерматомикоз сынды жұқпалы ауруларының едәуір таралуы микробиоценоздың едәуір бұзылуымен, негізінен лактобактериялардың жалпы санының азаюымен байланысты, және осы себептер оларды емдеудің жаңа балама әдістерін іздеуді алдын-ала анықтағаны анық. Қазіргі кезде дерматомикозды емдеу үшін бұзауларға бактериялық биологиялық препараттарды қолданады.

Бактериялық биологиялық препараттар – пробиотиктер, пребиотиктер, эубиотиктер, синбиотиктер, симбиотиктер көптеген патогенді және шартты патогенді микроорганизмдерге қарсы антагонистік белсенділікке ие, қалыпты микробиоценозды қалпына келтіруге ықпал етеді. Яғни, осы препараттар жануарлардың денесінде пайда болған дерматомикоз іспеттес жұқпалы ауруларды кетіруге әсер етеді.

Қазіргі уақытта көптеген түрлі бактериялық биологиялық препараттар белгілі. Олардың сүт қышқылы бактериялары мен бифидобактериялар өкілдерінің тірі жасушалары құрайды. Бактериялық биологиялық препараттар – бұл тиісті өсу және суспензия орталарында аталған жүйелі топтардың өндірістік штамдарының сусыздандырылған дақылдары. Әдетте, бұл препараттар сүт қышқылы бактерияларының әртүрлі штамдарын лиофилизацияланған кептіру арқылы алынады.

Пробиотиктер – бұл жеткілікті мөлшерде басқарылатын тірі микроорганизмдерден тұратын препараттар, соның арқасында жануар денсаулығының оңтайлы деңгейі сақталады. Тиісті мөлшерде тағайындалған кезде олар қалыпты микрофлораның қасиеттерін өзгерту арқылы макроорганизмнің жағдайына пайдалы әсер етеді [2].

"Пробиотик" ұғымы салыстырмалы түрде жаңа болып келеді. Фердинанд Верджин оны алғаш рет 1954 жылы қолданған деп саналады, ол өзінің мақаласында антибиотиктер мен пайдалы

бактериялардың әсерлерін "probiotic" деп атады. Бұл грек тілінен шыққан сөз: pro - "үшін", bios – "өмір", яғни "Өмір үшін" немесе "өмірді құру". Верджин пробиотиктерді бактериялардың аралас мәдениеті ретінде анықтады. Олар ағзаға жағымды әсер етеді, оларды қабылдап, микрофлорасын жақсартады [3].

Пробиотиктердің емдеудегі маңызды ерекшелігі –ағзаның инфекцияға қарсы тұрақтылығын арттыру.

Негізгі пробиотиктер – бұл сүт қышқылын өндіруші микроорганизмдер, олар организмнің қалыпты микрофлорасының ең типтік өкілдері болып табылады [2].

Қазіргі пробиотиктер әр түрлі компоненттердің селекциясы мен комбинациясының нәтижесі болып табылады, олардың ішіндегі ең бастысы протективті қасиеттері бар лактобактериялар. Яғни, сүт қышқылды пробиотиктер.

Бұзаулар дерматомирозға шалдыққанда ветеринарлар сүт қышқылды пробиотиктерін ұсынады. Сүт қышқылы бактериялары кез-келген патологиялық процестердің пайда болуына қатыспайды, олар ағзаның өмірлік белсенділігіне оң әсер етеді [4].

Қазіргі уақытта көптеген клиникалық зерттеулермен расталған сүт қышқылы пробиотикалық бактерияларының әртүрлі оң әсерлері белгілі. Солардың ішінде, дерматомирозға шалдыққан бұзауды емдеу үшін Макселин сүт қышқылды пробиотигі қолданылады.

Макселин – антибиотиктерге төзімді қышқыл сүт пробиотигі. Бұл өнім ағзаны барлық инфекциялар мен вирустардан қорғайтын тірі бактерия болып табылады. Көптеген пробиотиктерден айырмашылығы, Макселин табиғи пробиотик.

Макселин тұтас сүтті жұмыртқа қоспасымен, яғни жұмыртқаның сарысы мен ақуыз қоспасының *Lactobacillus acidophilus* штаммымен (меконийден алынған) араластыру арқылы жасалады. Тірі тіршілік иелерінің меконийі (жаңа туған нәрестенің алғашқы нәжісі) иіссіз және жетілу кезеңінде тірі тіршілік иелерінің ұрығын қорғау үшін табиғат сыйы болып табылады. Өнім В1, В2, В6, В9, РР, Е, С, биотин дәрумендерімен байытылған [5].

Макселин әртүрлі жануардың ауруларын емдеуде клиникалық жағдайда сыналды. Өнім антибиотиктерге, шірікке, іріңге және бірқатар патогендік бактерияларға қарсы антагонистік белсенділікке ие, ішек, жыныс мүшелерінің (қынап, жатыр), ауыз, конъюнктивалық және мұрын қуыстарын, жара қуыстарын түзетеді, перистальтиканы реттейді, жаңа туған және ересек жануарлар мен адам ағзасындағы метаболикалық процестерді жақсартады, қабынуға қарсы және қалпына келтіретін әсерге ие. Бұл бұзаудың дерматомирозға ұшырауы кезінде пайдаланылатын таптырмас дәрі.

Дерматомирозға ұшыраған кезде Макселинді қолдану бұзау денесіндегі патогендік микробтардың дамуына жол бермейді, ағзаның иммундық функцияларын ынталандыратын инфекциялардан қорғайтын функцияны қамтамасыз етеді, ағзаға қажетті дәрумендер мен аминқышқылдарын синтездейді, кальций алмасуына қатысады, қоректік заттардың сіңуіне ықпал етеді.

Макселинді антибиотиктермен бірге қолдануға болады және бұл жағдайда бұзылған микробтық тепе-теңдікті қалпына келтіреді.

Макселин басқа микроорганизмдердің кіруіне мүмкіндік бермейді.

Макселиннің басқа пробиотиктерге қатысты ерекше қасиеттері:

- өнім антибиотиктерге төзімді. Өнімді әзірлеу кезінде ол СССР жабық зертханаларында антибиотиктерге ұзақ уақыт "бағылған" ;

- пробиотик көптеген басқа пробиотиктерге қарағанда табиғи болып табылады;

- пробиотик В1, В2, В6, В9, РР, Е, С, биотин дәрумендерімен байытылған;

- пробиотикті бұзау туғаннан бастап қолдануға болады [6];

Макселинді дерматомироз кезінде қолдану, ауруды аз уақыт ішінде тез басуға ісер етеді. Оның үстіне, Макселиннің басқа дәрілерден артықшылығы тері ауруларынан басқа, асқазан-ішек ауруларына, төмендетілген иммунитетке өте жақсы әсер етеді.

Макселинді қолданған кезде бұзау денесінде пайда болған бактерия, патогендік және басқа зиянды микроорганизмдер өледі. Бұл антибиотиктердің барлық түрлеріне төзімді жалғыз өнім.

Макселин организмде мінсіз РН - 7, 9 түзеді, содан кейін патогендік организмдердің, паразиттердің, саңырауқұлақтардың көбеюі нөлге дейін азаяды. Көптеген зерттеулерге сәйкес, іс жүзінде емделмейтін көк ірің таяқшасы мен кандидоз саңырауқұлақтары да Макселинмен басылады. Сонымен қатар, Макселинді бұзауға беру арқылы асқазан-ішек жолдары мен ұрпақты болу жүйесінің қызметі қалыпқа келеді, организмдегі метаболикалық процестер жақсарады, иммунитет жақсарады, дәрумендер деңгейі жоғарылайды [7].

Макселин – табиғи пробиотик. Құрамында ГМО және басқа химиялық компоненттер жоқ, оны көптеген жылдар бойы кеңес биотехнологтары жасаған. Оның қарсы көрсетілімдері жоқ.

Максимилинді теріге қолданар алдында оны ластанудан тазартып, жылы сумен шаю керек. Сондықтан препарат тіндерге жақсы енеді.

Бұзауда Максимилин жаққаннан кейін дерматомироз жоғалғаннан күннің өзінде, кем дегенде тағы үш апта бойы жақпа жағу маңызды. Мал иесі өзін инфекциядан қорғау үшін жануарды кез-келген емдеуді қорғаныш киіммен және қолғаппен орындауы қажет.

Әрбір өнімді пайдалану кезінде оларды қолданудың белгілі бір ерекшеліктері сақталуы керек. Пробиотик үзіліссіз үнемі жүргізілуі керек. Емдеудің тиімді болуы үшін бірнеше антифункционалды жақпа мен кератолитикалық препараттарды сатып алып, оларды Максимилинмен ауыстыра жағуға болады.

Бұзауды Максимилин сүт қышқылды пробиотигімен емдеу күніне бір рет жүргізіледі: таңертен немесе кешке. Максимилинмен қатар, бір рет теріні қалпына келтіру құралын пайдаланған абзал. Жалпы емдеу курсы әр жағдайда қатаң жеке болып табылады. Бірақ аурудың белгілері жойылғаннан кейін де, жақпа қолдану шамамен 3 апта бойы тоқтамайды. Дәрі-дәрмектердің әрқайсысы тиімдірек жұмыс істеуі үшін жұқтырған теріні тазалап, буландыру керек [8].

Бұзаудың дерматомикозын емдеу, дұрыс тамақтанумен бірге жүрсе, әлдеқайда тиімді. Онда дәрумендердің барлық кешені және жеткілікті қоректік заттар болуы керек. Сиырдың әдеттегі тамағын мамандандырылған дүкендерде табуға болатын дәрумендер кешенімен толықтыру керек. Және Максимилин сүт қышқылды пробиотигін қорегіне қосып берсе, онда емдеу тиімдірек болады. Максимилиннің құрамында кездесетін кларитромицин мен оның негізгі белсенді 14-ОН-метаболиті ағзаның барлық дерлік тіндері мен сұйық орталарына жақсы таралады. Сол себепті, біздің ойымызша Максимилин сүт қышқылды пробиотигі бұзаулардағы дерматомироз ауруын емдеудің таптырмас құралы.

Әдебиеттер тізімі:

1. Квасников В. И., Нестеренко О. А. Молочнокислые бактерии и пути их использования. М.: Наука, 1975.
2. Тюрин М. В. Антибиотикорезистентность и антагонистическая активность лактобацилл. Дисс. канд. мед. наук. М., 1990.
3. Архипов А. А. Лечение животных с синдромом аллопеции // Ветеринария. -1999.-№ 7.
4. Афиногенова Г.Е. Чашечный метод оценки эффективности дезинфек-тантов и антисептиков //Методическое пособие.- СПб: СПбМА.- 2000.
5. Ашмарин И.П., Воробьев А.А. Статистические методы в микробиологических исследованиях. М.: Агропромиздат.- 1962.
6. Барадиев Б.Н. Трихофития телят и меры борьбы с ней (стригуший лишай).- Якутск: Якутское книжное издательство, 1991.
7. Белов А.Д., Чижов В.А., Данилов Е.П. Болезни собак: под ред. Д.А. Белова // Инфекционные болезни. Дерматомикозы. М.: Колос, 2002.
8. Белова В.И., Волков Ю.П. Основные направления исследований в разработке дезинфицирующих и антисептических средств /Научные основы дезинфекции и стерилизации Сб.науч.тр.- М.: ММА.-2001.

ГАНДБОЛ ОЙЫНЫН ҮЙРЕТУ КЕЗІНДЕГІ БӘСЕКЕЛЕСТІК ӘРЕКЕТ ПРОЦЕСІНДЕ ҚАРСЫ ШАБУЫЛДЫ ҚОЛДАНУ

ЕРҒАЛИЙҰЛЫ Ернат, ДОШИМБЕКОВ Айдын Багдатович

Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан Университеті, Қазақ спорт және туризм академиясы
Өскемен, Алматы, Қазақстан
yernat1998@mail.ru

Аннотация

Бұл мақалада гандбол командасының бәсекелестік әрекеті процесінде қарсы шабуылды қолдану мәселесі қарастырылады. Жедел шабуыл түрлеріне талдау жасалды. Командалардың ойыншыларының жарыстардағы қарсы шабуыл әрекеттерінің саны, қатынасы мен тиімділігінің жалпы көрсеткіштері ұсынылған.

Кілттік сөздер: бәсекелестік, белсенділік, гандбол командалары, жылдам шабуыл.

Бәсекелестік белсенділікті зерттеу гандбол теориясы мен практикасына үлкен қызығушылық тудырады. Шабуыл тактикасын зерттеу, шабуылдың әртүрлі формаларын анықтау, жаттығу процесін

модельдеуге көмектеседі. Модельдеу көзі-командалар мен жеке ойыншылардың бәсекеге қабілеттілігі. Сарапшылардың пікірінше, шабуыл мен қорғаныстың ең тиімді түрлерін білу жаттықтырушыға жаттығу процесін жақсартуға мүмкіндік береді, команда үшін бәсекелестіктің күшеюінің қазіргі жағдайында ойын тактикасын жетілдірудің стратегиялық бағытын дұрыс таңдауға ықпал етеді [1]. Командалардың шабуылға қарсы шабуыл әрекеттерін қолдануы ерекше қызығушылық тудырады, оны қолдану формалары қазіргі уақытта аз зерттелген.

Жылдам шабуылдың мәні-команданың қорғаныс әрекеттерінен шабуылдаушыларға тез ауысуы, қарсыластардың ұйымдастырылмаған немесе әлсіз ұйымдастырылған қорғанысына қарсы шабуылды аяқтау үшін допты игеру. Әдебиеттерді талдау кезінде анықталғандай шабуылды жылдам шабуылмен мұқият зерттейтін командаларда команданың тактикалық әрекеттері тезірек, сәтті және физикалық күштердің аз шығынымен аяқталатынын көрсетті [2].

Жылдам шабуылдың тән белгілері, біріншіден, ол сайтта ойыншылардың белгілі бір орналасуын қажет етпейді, бірақ тікелей қорғаныс позицияларынан, яғни жаудың шабуылы тоқтатылған жерлерден орындалады. Екіншіден, қарсы шабуыл кезінде доп берілістерінің аз саны (бірден үшке дейін) және алаңдағы ойыншылардың қозғалыстарының аз саны өндіріледі [3].

Шабуылға дайындықты барынша тездету және аяқтау қазіргі гандболдың дамуының негізгі тенденциясы болып табылады. Бұл ойынның эволюциясына да, ережелердің өзгеруіне де байланысты [4]. Осыған байланысты жылдам шабуылдың маңыздылығы айтарлықтай артады.

Гандболда жоғары спорттық шеберлік мәселелері бойынша белгілі бір зерттеулер жүргізілді, онда әртүрлі әдістерді қолдана отырып, бәсекелестік белсенділік туралы мәліметтер бар [5]. Гандболшылардың бәсекеге қабілеттілігін жақсарту құралдарын таңдау бойынша әртүрлі ұсыныстар бар. Гандболшылардың бәсекеге қабілеттілігін талдайтын жұмыстардың барлық түрлерімен, жылдам шабуылдың ерекшеліктері фрагменттік түрде көрінеді.

Зерттеудің мақсаты қарсы шабуыл әрекеттерін қолдануға байланысты әйелдер гандбол командасының бәсекелестік белсенділігінің сәттілік факторларын анықтау болды.

Зерттеу нысаны жоғары білікті командалардың жарыстық қызметі болды.

Зерттеу тақырыбы гандбол жарыстарында спортшылардың қарсы шабуыл әрекеттерін қолдануды зерттеу болды.

Зерттеу міндеті жарыс барысында жоғары дәрежелі гандболшылардың қарсы шабуыл әрекеттерінің түрлерін талдау болды, барлығы еліміздің 6 жетекші командасының 25 ойынына талдау жасалды.

Қорытындылар

Өз деректерімізді талдау көрсеткендей жылдам шабуыл оның құрылымында ойын әрекетінің қарапайым түрі емес екенін көрсетті. Жылдам шабуылды қолданудың аз пайызы оны ұйымдастырудың қиындықтарымен түсіндіріледі. Себебі, қарсылас команда шабуылынан кейін доп көбінесе алаңнан шығып, алдыңғы сызықтан ұшып кетеді, әрдайым шабуылды бірден ұйымдастыра алатын қақпашының немесе ойыншылардың қолында бола бермейді.

Жарыстарды талдау көрсеткендей, екі команданың дайындығының жалпы деңгейі тең болған кезде, жылдам шабуыл ең тиімді және кеңінен жүзеге асырылатын жеңіс әрқашан жеңіске жетеді. Мұндай шабуылды ұйымдастыру кейбір қауіп-қатермен байланысты, бірақ егер команданың барлық ойыншылары жан-жақты дайындалған болса және қорғаудан шабуылға икемді ауыса алса, бұл қауіп азаяды.

Жылдам шабуылды сәтті қолдану сонымен қатар спортшылардан арнайы төзімділіктің жоғары деңгейін және уақыт пен кеңістікте жақсы бағдарлауды талап етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Игнатъева В. Я. Гандбол: учебник для высших учебных заведений. — М., Физическая культура, 2008. — 111 с.
2. Игнатъева, В. Я. Примерная программа спортивной подготовки по виду спорта «Гандбол» /В. Я. Игнатъева, В. И. Тхорев, А. Я. Овчинникова. — М.: Спорт, 2016. — 97 с.
3. Сивицкий В. Г. Диагностика тактических умений спортсменов методом имитации типичных соревновательных ситуаций (на примере фехтования): автореф. дисс. ...канд. пед. наук/ Сивицкий Владимир Геннадиевич, РГАФК. — М., 1995. — 24 с
4. Сулов Ф. П. О стратегии соревновательной практики в индивидуальных видах спорта в олимпийские годы //Теория и практика физ. культуры. — 2002. — № 11. — С. 30–33.

5. Тхорев В. И. Управление соревновательной и тренировочной деятельностью гандболистов высокой квалификации на основе моделирования: Автореф. дис. доктора пед. наук; Кр. ГИФК. — Краснодар, 1999. — 50 с.

ОҚУ ПРОЦЕСІН ЦИФРЛЫҚ ЖҮЙЕМЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ.БІЛІМ БЕРУДЕГІ ПЕРСПЕКТИВТІ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

ЕРМЕКОВА Набира Сагидуллаевна, АЙТАН Динар

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

Талдықорған, Қазақстан

nabira.ermekova@mail.ru, zhekenovvva@mail.ru

Аннотация

Білім беру жүйесі – бұл әрдайым ақпараттық ортада жүзеге асырылатын ақпараттық өндіріс. «Ақпараттық технологиялар» ең алдымен цифрлық технологияларға қатысты қолданылады. Ол адамның өмірі мен іс-әрекетіндегі маңыздылығын көрсетеді. Мақалада оқу процесін цифрлық жүйесінде білім берудегі перспективті технологиялардың жұмыс істеуінің теориялық аспектілері қарастырылады.

Білімге ақпараттық технологияларды енгізу (білім беруді ақпараттандыру) мәселелерін талқылау кезінде "ақпараттық технологиялар" термині жиі қолданылады, ол ең алдымен цифрлық технологияларға қатысты қолданылады. XX ғасырдың 90-жылдарынан бастап әдебиеттерде "ақпараттық және коммуникациялық технологиялар" (АКТ) термині кеңінен қолданылады. Ол адамның өмірі мен іс-әрекетіндегі маңыздылығын көрсетеді. "Акт" термині ресми сөйлеуде кеңінен қолданылады. Сонымен қатар, қоғамдық-саяси контексте "цифрлық технологиялар" (ЦТ) термині ең танымал болып келеді. Қазіргі уақытта ол экономика мен білім беруді цифрлық трансформациялау бағдарламаларына байланысты ерекше атқа ие болды.

Жарты ғасыр бұрын компьютерлер оқу мен оқу процестерінің тиімділігін арттыру құралы ретінде жоғары бағаланды, бірақ бүгінгі таңда олар сапалы түрде өзгерді, зертханалардан асып, бұқаралық мектепке қол жетімді күнделікті құралға айналды және олардың білім беру процесін жақсарту әлеуеті айтарлықтай өсті. Білім беруді цифрлық трансформациялау процесінде орын алатын ең бастысы – компьютерлік сыныптарды құру және интернетке қосылу емес, білім беру ұйымдарының жаңа модельдерін қалыптастыру және тарату. Олардың негізінде синтез жатыр:

– цифрлық білім беру ортасында табысты іске асырылатын және цифрлық технологияларды пайдалануға сүйенетін жаңа жоғары табысты педагогикалық практикалар;

– педагогтардың үздіксіз кәсіби дамуы; жаңа цифрлық құралдарды, ақпараттық көздер мен сервистерді анықтау;

қажетті өзгерістерді жүзеге асыру үшін ұйымдастырушылық және инфрақұрылымдық жағдайлардың жиынтығы.

Білім беру жүйесі – бұл әрдайым ақпараттық ортада жүзеге асырылатын ақпараттық өндіріс. Соңғы онжылдықтарда біз "қағаздан" "сандық" ақпараттық білім беру ортасына көшуді байқап отырмыз. Білім беруді цифрлық трансформациялаудың мәні-қажетті білім беру нәтижелеріне қол жеткізу және цифрлық технологияларды пайдалану негізінде білім беру процесін жекелендіруге көшу. Білім берудің цифрлық трансформациясы теңсіздікті, ең алдымен цифрлық алшақтықты жеңуге көмектеседі. Кез-келген жаңа технологиялар сияқты, цифрлық технологиялар да тез жетілдіріліп, арзанға түсіп, жаппай бола бастайды, алдыңғы "қағаз" ақпараттық технологияларды ығыстырады. Алайда, бұл процесс біркелкі емес: цифрлық технологияларға қол жеткізе алатындар мен қандай да бір себептермен немесе басқа себептермен жоқ адамдар арасында алшақтық пайда болады. Цифрлық технологияларға қолжетімділіктегі теңсіздікке байланысты туындайтын алшақтық (digital divide).

Білім беруде цифрлық алшақтық дегеніміз-Интернетке және цифрлық құрылғыларға, құралдарға, дереккөздер мен қызметтерге мектеп пен үйде қол жеткізе алмайтын білім беру процесіне қатысушылар арасында пайда болатын айырмашылық. Ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың дамуы технологиялық цифрлық алшақтықтың төмендеуіне әкеледі. Бірақ цифрлық технологияны өнімді, шығармашылық жұмысты орындау үшін белсенді қолданатындар мен дәстүрлі күнделікті функцияларды орындау үшін оларды пассивті қолданатындар арасында теңсіздік сақталады.

Цифрлық алшақтық ұшыға түсетінін атап өткен жөн әр түрлі әлеуметтік топтарға жататын балалардың әртүрлі мәдени және әлеуметтік мүмкіндіктерімен байланысты "дәстүрлі" білім берудегі теңсіздігі.

Оны еңсеру үшін білім беруде оның ауқымын едәуір кеңейтіп, сипатын өзгерту қажет «оқушылар – ақпараттық орта – педагогтар» жүйесінде білім беру процесіне қатысушыларға қол жетімді өзара іс-қимыл. Кейбір елдерде білім берудегі технологиялық цифрлық алшақтық жойылды. Білім беру процесінің барлық қатысушыларының мобильді цифрлық құрылғылары және жоғары жылдамдықты Интернетке тұрақты қолжетімділігі бар, ал оқу орындарында толыққанды цифрлық білім беру ортасы өрістетілді. Ресейде бұл процесс белсенді түрде енгізілуде, сондықтан білім беруді цифрлық түрлендірудің отандық стратегиясы екі мақсатқа қол жеткізуді қарастырады:

- цифрлық білім беру ортасын дамыту арқылы цифрлық технологияларға қолжетімділіктегі теңсіздікті қысқарту: оқу орындарын жоғары жылдамдықты Интернетке қосу, сымсыз қолжетімділік аймақтарын кеңейту, желілік сервистерді дамыту, білім беру процесінің барлық қатысушыларының заманауи цифрлық құралдарды кеңінен пайдалануы;
- оқу жұмысының мазмұнын, әдістері мен ұйымдастыру нысандарын жаңарту, білім беру бағдарламаларын жаңғырту, нәтижелі цифрлық оқу-әдістемелік материалдарды әзірлеу және практикаға енгізу және білім беру процесін дербестендірілген ұйымдастыруға көшу арқылы цифрлық технологияларды пайдаланудағы теңсіздікті еңсеру
- оқу-тәрбие жұмысының мазмұнын, әдістерін және ұйымдастыру нысандарын жаңарту, білім беру бағдарламаларын жаңарту, тиімді цифрлық оқу материалдарын әзірлеу және тәжірибеге енгізу және оқу үдерісін дербестендірілген ұйымдастыруға көшу арқылы цифрлық технологияларды пайдаланудағы теңсіздікті жою.

Бірінші мақсатқа жету үшін үш жұмыс тобы жіберілді:

1) білім берудің цифрлық инфрақұрылымын дамыту: білім беру ұйымдарын жоғары жылдамдықты Интернетке қосу, білім беру ұйымдарының цифрлық инфрақұрылымын және білім берудің цифрлық экожүйесін қалыптастыру және дамыту;

2) бағалау және аттестаттау жүйелерін дамыту: аттестаттау рәсімдерінің барлық түрлері үшін цифрлық бақылау-өлшеу материалдары мен құралдарын жасау және енгізу, білім беру жетістіктері мен білім беру процесіне қатысушылардың расталған нәтижелері туралы деректерді жинауды, сақтауды және алмасуды интеграциялайтын жүйені құру ("құзыреттердің цифрлық бейіні" жүйесі);

* оқу-әдістемелік материалдардың, құралдар мен сервистердің үнемі жаңартылып және кеңейтіліп отыратын цифрлық коллекцияларына жалпы қолжетімділікті дамыту.

Екінші мақсатқа жету үшін жаңа цифрлық алшақтықты жоюға, білім беру сапасын жақсартуға, оқу орындарын білім беру процесін жеке ұйымдастыруға көшуге бағытталған жұмыстар қажет:

1) цифрлық білім берудің инновациялық алаңдарының ұлттық желісін өрістетуге, осы жұмыс тәжірибесін тарату және оны басқа оқу орындарында қолдау;

2) далалық жағдайларда білім беруді цифрлық трансформациялаудың нормативтік базасын әзірлеу және жетілдіру;

3) білім беру ұйымдарын цифрлық трансформациялау процестерінің таралуын мониторингтеу және қолдау жүйесін өрістетуге болып табылады. Сандық алшақтықты жоюға бағытталған жұмыстар өзара байланысты. Бірінші топтың жұмысы қамтамасыз етуші болып табылады. Мұнда алынған нәтижелерді толыққанды тиімді енгізу қолданыстағы нормативтік базаны өзгертпестен мүмкін емес, әзірлеу және енгізу

Білім беру процесін қамтамасыз етудегі цифрлық құралдар мен ресурстар

Цифрлық технологияларды тиімді пайдалану үшін оқу және ұйымдастырушылық міндеттерді шешуде білім беру ұйымдары әртүрлі құралдарды қолданады: компьютерлік бағдарламалар, компьютерлік тестілеу құралдары, сандық анықтамалықтар, энциклопедиялар мен сөздіктер, оқу құралдары мен оқулықтар, электронды кітапханалар, электронды журналдар мен күнделіктер. Басқару қызметкерлері ұйымдастырушылық мәселелерді шешу үшін электронды анықтамалық-құқықтық жүйелер мен мамандандырылған бағдарламалық құралдарды жиі қолданады, басқару және экономикалық міндеттер, сондай-ақ электрондық құжат айналымын ұйымдастыру үшін.

Жаңа коронавирустық инфекцияға байланысты Қазақстанда білім алу оңай кезеңді бастан өткерген жоқ. Қашықтан жұмыс істеу әдістеріне мәжбүрлі түрде жаппай көшу жаңа білім беру технологияларын игеруге және жаңа білім беру ресурстарын құруға түрткі болды. Білім министрлігі әр оқушыға, студентке, мұғалімге, ата - анаға ақысыз қол жетімді келесі федералды және аймақтық білім беру онлайн платформаларын қолдануды ұсынды.

Пандемия біздің еліміздегі көптеген аспектілерге, соның ішінде білімге де әсер етті және барлық мұғалімдер қашықтықтан оқыту форматына көшуге мәжбүр болды. Жаңа форматқа күрт көшудің салдарынан мұғалімдерге қолдау және қосымша оқыту қажет. Қазіргі уақытта оқу процесінде интерактивті технологияларды тиімді пайдалану үшін мұғалімдердің цифрлық дағдыларын дамыту қажеттілігі туындайды, өйткені барлық мұғалімдердің онлайн ресурстарды өз бетінше игеруге және енгізуге мүмкіндіктері жоқ. Оқу процесіне цифрлық технологияларды енгізу бойынша онлайн-курсы бар әзірленген білім беру платформасы сабақтардың интерактивті контентін құру, оқыту процесін геймификациялау үшін түрлі платформаларды қолдану арқылы білім беру процесінің заманауи модельдерін іске асыруға мұғалімдердің дайындығын арттыруға мүмкіндік береді, сондай-ақ мұғалімдер білімді тексеру үшін білім беру қызметтерін пайдалана отырып, викториналар мен тапсырмаларды өз бетінше жасай алады және өздерінің онлайн курсын әзірлеу үшін шығармашылық тәсіл көрсете алады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

- 1.Алексеев, Г.В. Компьютерные технологии при проектировании и эксплуатации технологического оборудования: Учебное пособие / Г.В. Алексеев, И.И. Бриденко, В.А. Головацкий. - СПб.: ГИОРД, 2012. - 256 с.
- 2.Алексеев, Г.В. Компьютерные технологии при проектировании и эксплуатации технологического оборудования / Г.В. Алексеев, И.И. Бриденко, В.А. Головацкий. - СПб.: Гиорд, 2012. - 256 с.
- 3.Алексеев, Г.В. Компьютерные технологии при проектировании и эксплуатации технологического оборудования / Г.В. Алексеев. - СПб.: ГИОРД, 256. - 2012 с.

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУДЫҢ СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІНЕ ӘСЕРІ

ЕРҒАЛИЙҰЛЫ Ернат, ДОШИМБЕКОВ Айдын Бағдатович

Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан Университеті, Қазақ спорт және туризм академиясы
Өскемен, Алматы, Қазақстан
yernat1998@mail.ru

Аннотация

Мақала дене тәрбиесінің студенттердің оқу іс-әрекетіне әсерін зерттеуге арналған, өйткені дене тәрбиесі оқытудың ажырамас бөлігі болып табылады. Мақалада дене шынықтыру мен спорттың студенттер өміріндегі рөлі, сондай-ақ осы мәселенің өзектілігі және оның қажеттілігі туралы мәселе қарастырылады. Сонымен қатар, мақалада жеке тұлғаны қалыптастыру, денсаулықты сақтау және нығайту мақсатында оқушыларды дене шынықтырумен айналысуға тарту міндеттері қарастырылды. Ақыл-ой қабілеті бүкіл ағзаның жалпы физикалық жұмысына байланысты екендігі анықталды, бұл өз кезегінде студенттердің эмоционалды тұрақтылық, төзімділік, зейіннің тұрақтылығы сияқты қасиеттеріне байланысты. Мақаланың соңында дене шынықтырудың жағымды жақтары, сондай-ақ физикалық белсенділіктің қажеттілігі көрсетілді.

Кілттік сөздер: дене шынықтыру, спорт, студенттер, салауатты өмір салты, денсаулық, тұлғаны дамыту.

Қазіргі білім беру жүйесінде дене шынықтыру және спорт оқытудың ажырамас және міндетті бөлігі болып табылады, ол физикалық жұмыс жасау арқылы адам денесін жан-жақты жетілдіруді білдіреді. Студенттердің жас физикалық және рухани қасиеттердің белсенді қалыптасуы, қоғамның әлеуметтік функцияларын орындауға дайындықпен сәйкес келеді және дененің физиологиялық және қозғалыс мүмкіндіктерінің жас дамуының соңғы кезеңі болып табылады [1].

Оқушылардың моторикасын қалыптастыру мәселесі өзекті болып табылады, өйткені қазіргі уақытта студенттердің прогрессивті физикалық белсенділігі байқалады, бұл тек аудиторияларда ғана емес, үйде де көптеген сабақтарға байланысты. Осыған байланысты денсаулығының қанағаттанарлықсыз жағдайы, дене бітімі мен тірек-қимыл аппаратының бұзылуы, ақаулары бар студенттердің саны көп көру, нейропсихикалық ауытқулар және артық салмақ, мұның бәрі жиі аурулармен сипатталады [2]. Ақыл-ой белсенділігімен біріктірілген белгілі бір физикалық белсенділік оқу іс-әрекетінің тиімділігін арттыруға, өнімділікті арттыруға ықпал етеді. Физикалық белсенділікті ұзақ уақыт шектеу кезінде зейіннің, есте сақтаудың және ойлаудың төмендеуі байқалады, мұның бәрі өз кезегінде студенттердің жұмыс қабілетінің төмендеуіне әкеледі [3]. Нәтижесінде, дене шынықтыру

және спорт студенттер үшін олардың денсаулығы мен оқу жұмысының тиімділігін қалпына келтірудің негізгі құралына айналады.

Студенттердің дене тәрбиесінің маңызды мақсаты-денсаулықты нығайту және спорт пен дене шынықтыруға саналы көзқарасты қалыптастыру. Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттер орындалуы керек:

1. Дене шынықтыру және спортпен айналысуға ынталандыру;
2. Ыңғайлы сабақтар үшін жағдай жасау;
3. Салауатты өмір салтын жүргізудің негізгі ережелерін сақтау;
4. Студенттердің қозғалыс дағдылары мен қабілеттерін дамыту;
5. Өз денсаулығына жауапкершілікпен қарауды қалыптастыру;
6. Дене шынықтырумен және спортпен жүйелі шұғылдануға деген тұрақты қызығушылық пен қажеттілікті тәрбиелеу;
7. Дене шынықтыру және белсенді демалысты насихаттау;
8. Болашақ мамандарды кәсіби қызметке даярлау.

Студенттің оқуы-бұл ақпаратты қабылдау мен өңдеуге, есте сақтау кернеуіне, ойлау процестеріне байланысты ақыл-ой қабілетінің керемет мысалы. Бұл жұмыс түрінің басты ерекшеліктерінің бірі – ақыл-ой қабілеті-бұл жүйке орталықтарының салыстырмалы түрде кішкентай аймағында мидың қатты қозуы, бұл студенттердің тез жұмыс істеуін, сезім органдарындағы шиеленісті және мотор белсенділігінің шектелуін түсіндіреді [4].

Қарқынды ақыл-ой жұмысының салдары-бұл ақыл-ой еңбегін орындауға тікелей қатысы жоқ бұлшықеттердің еріксіз кернеуі мен жиырылуы. Миға жүктеме неғұрлым көп болса, бұлшықет кернеуі соғұрлым көп болады. Ақыл-ой жұмысы көбінесе бүкіл ағзаның жалпы физикалық жұмысына байланысты. Бұл студенттердің психологиялық және физикалық қасиеттерінің жағдайына байланысты, мысалы: эмоционалды тұрақтылық, жалпы төзімділік, ақыл-ой белсенділігінің жылдамдығы, шоғырлану және зейіннің тұрақтылығы [5]. Көптеген зерттеулер көрсеткендей, өмірінде мотор белсенділігі жоқ студенттер летаргиялық күйге түседі, олардың үлгерімі нашарлайды, ұқыптылық пен жалпы жұмыс қабілеті төмендейді, денсаулығына байланысты проблемалар туындайды.

Кез-келген қозғалтқыш жүктемесін серуендеуден немесе жүгіруден бастап, физикалық жаттығулардың қарапайым кешендерін орындау арқылы дене шынықтыру құралдарына жатқызуға болады. Сондай-ақ, дене шынықтыру құралдарына санитарлық-гигиеналық орта, Еңбек және демалыс режимі, ұйқы және тамақтану кіреді. [6].

Мысалы, таңертеңгілік жаттығулар сіздің денеңізді жұмыс істейтін күйге келтірудің тиімді әдісі болып табылады. Күннің басталуы дене жаттығуларымен дененің барлық бөліктеріндегі қан мен лимфа ағымын арттырады, бұл өз кезегінде метаболизмді белсендіреді.

Көптеген зерттеулер көрсеткендей, екінші жұптан кейін студенттердің ақыл-ой жұмысы күрт төмендей бастайды. Дене шынықтыру үзілісін жасау керек, ұзақтығы 10 минут немесе әр 2 сағат сайын 5 минут. Дене шынықтыру үзілістерінің ең жақсы әсері қол жеткізу мүмкін отырып, жаттығулар, релаксация утомленных бұлшық. Зерттеулер көрсеткендей, дене шынықтыру үзілісін 10 минуттық орындау кезінде жұмыс қабілеттілігі 5-9%-ға, 5 минуттық үзіліс кезінде 2,5 – 6%-ға артады[7].

Студенттер – ұйқының және ақыл-ой кернеулерінің жетіспеушілігіне, нәтижесінде жүйке мен психологиялық асқынуларға бейім әлеуметтік топ. Дене шынықтыруды шамадан тыс жұмыс пен стрессті бақылау құралы ретінде қолдануға болады, өйткені қандағы жаттығулар кезінде стресс гормонының деңгейі төмендейді – кортизол, ол мидың жұмысына, реакция жылдамдығына және бұлшықет күшіне жауап береді.

Дене шынықтыру әр оқушының өмірінің ажырамас бөлігі болуы керек. Белгілі бір спорт түрімен немесе физикалық белсенділікпен жүйелі түрде айналысатын, физикалық белсенділік арқылы жүйке кернеуін үнемі түсіретін, жалпы өнімділігін арттыратын, дененің Әлеуметтік және биологиялық органың қолайсыз факторларына стресске төзімділігін арттыратын және психофизикалық денсаулығын сақтайтын студенттер.

Дене шынықтыру және спорт дене тәрбиесінің және адамдардың, соның ішінде студенттердің жеке басын жан-жақты дамытудың негізгі құралы болып табылады. Сабақтарда дене шынықтырумен оқушылар ғана емес, зейнет ақы және жетілдіреді, өзінің жеке дағдылар мен іскерліктер, бірақ тәрбиелейді өзіне еріктік және адамгершілік қасиеттері. Осылайша, тұрақты дене шынықтыру сабақтары студенттерге өмірдің қарқынды ырғағына, психоэмоционалды шамадан тыс жүктемелерге, соның ішінде ақыл-ой жұмысына қарсы тұруға көмектесетін әмбебап құрал болып табылады.

• Жоғарыда айтылғандардың негізінде қазіргі уақытта студенттер салауатты және белсенді өмір салтын ұстануы керек деп айтуға болады, бұл дене шынықтыру сабақтарына үнемі

қатыспай мүмкін емес. Өз кезегінде ЖОО-лар студенттерді олардың ұмтылыстарына қызықтыру және қолдау үшін қолдан келгеннің бәрін жасауы тиіс. Студенттердің дене шынықтыруға деген қызығушылығын қолдау үшін университеттер келесі қағидаларды ұстануы керек:

- Салауатты өмір салты және кәсіби қасиеттерді қалыптастыру үшін дене тәрбиесінің маңыздылығы туралы дәрістер енгізу;
- Оқу орнында спорт секцияларының жұмысын қолдау;
- Дене шынықтыру және спортпен айналысуға ынталандыру.

Әдебиеттер тізімі:

1. Любаев А. В. Влияние физических упражнений на умственную деятельность студентов и их взаимосвязь // Молодой ученый. — 2015. — №18. — С. 423-425.
2. Бабина В. С. Проблема здоровья студенческой молодежи // Молодой ученый. — 2015. — №11. — С. 572-575.
3. Игнатъева В. Я. Гандбол: учебник для высших учебных заведений. — М., Физическая культура, 2008. — 111 с.
4. Игнатъева, В. Я. Примерная программа спортивной подготовки по виду спорта «Гандбол» /В. Я. Игнатъева, В. И. Тхорев, А. Я. Овчинникова. — М.: Спорт, 2016. — 97 с.
5. Сивицкий В. Г. Диагностика тактических умений спортсменов методом имитации типичных соревновательных ситуаций (на примере фехтования): автореф. дисс. ...канд. пед. наук/ Сивицкий Владимир Геннадиевич, РГАФК. — М., 1995. — 24 с
6. Суслов Ф. П. О стратегии соревновательной практики в индивидуальных видах спорта в олимпийские годы //Теория и практика физ. культуры. — 2002. — № 11. — С. 30–33.
7. Тхорев В. И. Управление соревновательной и тренировочной деятельностью гандболистов высокой квалификации на основе моделирования: Автореф. дис. доктора пед. наук; Кр. ГИФК. — Краснодар, 1999. — 50 с.

ОҚУШЫЛАРҒА ӨЛКЕТАНУ САБАҚТАРЫНДА ЕСТЕ САҚТАУ ӘДІСТЕРІ АРҚЫЛЫ ТОПОНИМДЕРДІ ОҚЫТУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

ЕРСАЙЫНОВА Шолпан Талғатқызы, ЛАЙСХАНОВ Ш.У

Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық университеті

Алматы, Қазақстан

sholpan.9696@mail.ru

Аңдатпа

Мақалада оқушылардың өлкетану сабақтарында есте сақтау әдістері арқылы топонимдерді оқыту мәселелері қарастырылған. Мнемоника арқылы Loci және Фоер әдістерін қолданып оқушылардың географиялық нысандарды қазақ халқының әдебиеті, тарихы, мәдениеті, ұлттық құндылықтары, тарихи тұлғалары негізінде байланыстыра отырып оқыту жолдары қарастырылып, бірнеше мысалдар келтірілді. Осындай пәнаралық байланыс түрлерін пайдалану оқушының сөздік қоры мен танымдық дамуы, қоршаған ортаның тұтастығы мен әртүрлілігін және қазіргі әлемдегі орны мен ролі туралы көзқарасын қалыптастыратыны туралы баяндалды.

Кілт сөздер: Мнемоника, топонимика, Loci әдісі, Фоер әдісі, өлкетану.

Білім беру тек ғылыми білім мен дағдыларды меңгеру емес, адамды дамыту мақсатындағы тәрбие мен оқыту процесі деп қарастырылады. Жасыратыны жоқ, жалпы білім беретін оқу орындарының барлық оқушыларының білім сапасы бірдей емес. Ал мектеп бағдарламасының әдістемесі оқушылардың механикалық есте сақтауына және логикалық ойлауына арналған, бұрынғы алған білімдерін жылдан-жылға көбірек ақпаратпен жүктейді. Өлкетану сабақтарында берілетін ақпараттарға кері байланыс мақсатында қойылған сұрақтарға егжей-тегжейлі жауаптарды іздеуді қажет етеді. Нақты жауап алу үшін материалды мұқият оқу, мәнін есте сақтау, жанды қиял, яғни есте сақтау қабілетінің дамуымен тікелей байланысты ақпаратты өз бетінше өңдеу қажет.

Топонимдерді үйретуде оқушылардың есте сақтау қабілеттерін дамыту үшін өлкетану пәні бойынша берілетін атауларды қазақ халқының тарихы, әдебиеті, мәдениеті, этнопедагогикасы, тарихи тұлғалары, ұлттық құндылықтары туралы материалдармен салыстыра отырып түсіндіру үшін сабақ үдерісінде жаңа әдіс-тәсілдерді, соның ішінде мнемоника (есте сақтауды жетілдіру) арқылы Loci әдісі

(есте сақтағың келген ақпаратты танымал жерлермен байланыстыру), Фоер әдісін (есте сақтау үшін белгілі бір ұғымды бірнеше затпен байланыстыру әдісі) үнемі пайдалану қажет.

Соңғы кездері топонимикалық зерттеулерді жүргізудің өзектілігі арта түсуде. Өйткені, жуырда қабылданған мемлекеттік бағдарламалар, Елбасының жолдаулары туған жердің рухани-табиғи мұрасын игеру керектігін көрсетеді. Атап айтқанда, Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» [1] мақаласында таяу болашақта шешуді қажет ететін бірқатар міндеттерді, соның ішінде «Туған жер» бағдарламасын атап көрсетті. «Білім беру саласында өлкетануды кеңінен жүргізетін патриотизмнің ең жақсы үлгісі – жалпы білім беретін мектептерде туған жер тарихын оқытудан бастау» деген болатын. «Біз – ұлан-ғайыр жері мен аса бай рухани тарихы бар елміз. Ұлы Даланың көз жеткізгісіз кең-байтақ аумағы тарихта түрлі рөл атқарған. Бірақ, осынау рухани географиялық белдеуді мекен еткен халықтың тонның ішкі бауындай байланысы ешқашан үзілмеген. Туған жердің әрбір сайы мен қыркасы, тауы мен өзені тарихтан сыр шертеді. Әрбір жер атауының төркіні туралы талай-талай аңыздар мен әңгімелер бар. Әрбір өлкенің халқына суықта пана, ыстықта сая болған, есімдері ел есінде сақталған біртуар перзенттері бар. Осының бәрін жас ұрпақ біліп өсуі тиіс...» деген болатын.

Зерттеуімнің мақсаты - қазақ жерінің географиялық нысандарын оқытуда есте сақтау қабілеттерін дамыту әдістері қолдану және өлкетану бойынша берілетін атауларды қазақ халқының тарихы, әдебиеті, мәдениеті, тарихи тұлғалары, ұлттық құндылықтары туралы материалдармен салыстыра отырып оқыту жолдарын көрсету.

Қазіргі уақытта баланың жан-жақты дамуы ерте жастан басталады, бұл жағдайда баланың дамуы үшін әртүрлі әдіс-тәсілдер қолданылады. Олардың арасында Н.Зайцев, М.Монтессори, Г.Доман, Никитин, Штайнер, эйдетика және т.б. әдістемелері бар. Олардың әрқайсысында баланың бір немесе бірнеше қабілетін дамытуға үлкен көңіл бөлінеді [5].

Мнемоника – бұл жасанды ассоциациялардың пайда болуымен есте сақтауды жеңілдететін және есте сақтау қабілетін арттыратын әдістер мен тәсілдердің жиынтығы. Ол ежелгі заманнан бері белгілі, "мнемоника" ұғымын б.з. д. VI ғасырда Пифагор енгізген деп саналады. Алғашқы жұмысты Цицерон жасаған, сонымен қатар Аристотель, Дж.Бруно, А.Македонский, Н.Бонапарт және тағы басқалар зерттеген. А.Р.Лурия психологияда «Жадтың зерттелу тарихы» атты лекциясында «Баладағы есте сақтаудың жоғары формаларын алғаш рет жүйелі түрде зерттеуде көрнекті кеңес психологы Л.С.Выготскийдің еңбегі зор, ол 1920 жылдардың аяғында алғаш рет есте сақтаудың жоғары формаларын дамыту мәселесін арнайы зерттеу тақырыбына айналдырды...» [2] деп айтқан болатын. Ал "Үлкен жад туралы шағын кітап" [3] атты еңбегінде ол мнемонистің – ерекше есте сақтау қабілеті бар адамның ерекшеліктерін сипаттайды.

Мнемоника бірнеше қарапайым принциптерге негізделген. Егер есте сақтау визуалды анализатор жүйесінде жүзеге асырылса, есте сақтау процесін саналы түрде басқаруға болады. Суреттерді жадқа жазу "суреттерді біріктіру" қарапайым ақыл-ой операциясы арқылы жүзеге асырылады. Кез-келген ақпаратты суреттерге жылдам түрлендіру үшін кодтау әдістерінің шектеулі жиынтығы қолданылады. Ақпаратты жадта сақтау ұзақтығы есте сақталған ақпаратты іске қосу жиілігіне байланысты. Қажет болса, визуалды бейнелердегі бұл ақпарат еске түсірудің рефлекторлық (автоматты) деңгейіне аударылуы мүмкін. Бұл жағдайда есте сақталған ақпарат өте тез еске түседі және көмекші визуалды бейнелерден босатылады. Мнемоника нақты ақпаратты есте сақтауға арналған. Сондықтан, қалыпты жад тұрғысынан ақпарат неғұрлым күрделі болса, оны мнемоника әдістерімен есте сақтау оңайырақ болады. Мнемотехникадағы әдістерге рационалды қайталау, әріптік-цифрлық код, байланысты ассоциациялар, тізбекті ассоциациялар, логикалық заңдылықтар және тағы басқалар жатады.

Қазақ жерінің географиялық нысандарын оқытуда оқушылардың есте сақтау қабілеттерін дамыту үшін өлкетану факультативі бойынша берілетін атауларды қазақ халқының тарихы, әдебиеті, мәдениеті, тарихи тұлғалары, ұлттық құндылықтары туралы материалдармен салыстыра отырып оқыту арқылы жүзеге асады. Соның ішінде мнемоника арқылы Лосі әдісі және Фоер әдісін пайдаланып өлкетануды жүргізудің жолдарын бірнеше мысалдарда келтірдік.

1) Тянь-Шань тауының бір сілемі Қаратау тауы (сурет 1). Осы Қаратау тауын “Ақтабан шұбырынды, Алқакөл сұлама” кезіндегі халықтың “Елім – ай” әніндегі «Қаратаудың басында көш келеді,

Көшкен сайын бір тайлақ бос келеді...» (сурет 2), - жолдарымен есте сақтауға болады.

1-сурет. Қаратау тауы

2-сурет. "Елім-ай" картинасы.

2) Сауыр тауы - Қазақстанның шығысында орналасқан таулардың бірі (сурет 3). Оның географиялық орналасуы суырдың бас пішініне ұқсайды (сурет 4).

3-сурет. Сауыр тауы

4-сурет. Суыр

3) Нарын құмы – Қазақстанның батыс бөлігінде, Каспий маңы ойпатының солтүстік-батысында, Еділ мен Жайық өзенінің аралығында орналасқан (сурет 5). Бұл географиялық нысан Махамбет Өтемісұлының туған жері және де ақынның (сурет 6)

«Мен мен едім, мен едім,
Мен Нарында жүргенде,
Еңіреп жүрген ер едім» - деген өлең жолдарымен байланыстыруға болады.

5-сурет. Нарын құмы

6-сурет. Махамбет Өтемісұлы

4) Маңғыстау облысының географиясын (сурет 7) халық жазушысы Әбіш Кекілбаевтың (сурет 8) «Ұйқыдағы арудың оянуы» [4] атты еңбегімен ассоциация жасауға болады. Деректерге сүйене отырып, жазушы пайдалы қазбаларға бай, аты аңызға айналған Маңғыстау түбегінің өткені мен бүгіні және болашағына тоқталады. Сонымен қатар, КСРО Ғылым академиясының академигі К.И.Сәтбаев түбекті ұшақпен айналып өткенінде, оның құмды пердемен жабылған әйелге ұқсайтынын байқап, оны «ұйқыдағы ару» деп атаған.

7-сурет. Маңғыстау облысы

8-сурет. Әбіш Кекілбаев

5) Көкшетау - Сарыарқаның солтүстік бөлігінде, Батыс Сібір жазығының шеткі оңтүстік-батысында орналасқан (сурет 9). Бұл географиялық нысанды Сәкен Сейфуллиннің (сурет 10)

“Көкшетау” поэмасымен байланыстыруға болады. Сонымен қатар, поэмада «Жеке батыр», «Бурабай», «Окжетпес», «Жұмбақтас» атауларының шығу тегі туралы халық арасындағы аңыздарды баяндалады.

9-сурет. Көкшетау

10-сурет. Сәкен Сейфуллин

Қорытындылай келе, топонимдерді үйретуде оқушыларды мнемоника арқылы Loci және Фоер әдістерін пайдаланып оқыту білім алушылардың географиялық нысандар туралы нақты түсініктерін қалыптастырады. Оқушының есте сақтау қабілеттері артып, жан-жақты білім алып, пәнаралық байланыс жүзеге асады. Басқа пәндермен байланысты өлкетануға көптеген факторлардың әсері оқудағы оқуды күшейтеді. Өлкетану сабақтарында жер-су атауларын осылай пәнаралық байланысты қолдану арқылы оқытуда оқушылардың қоршаған ортаның тұтастығы мен алуан түрлілігі, оның сөздік қоры мен танымдық дамуы туралы, қазіргі әлемдегі орны мен рөлі туралы біртұтас көзқарас береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы (2017 жыл 12 сәуір). Электрондық ресурс. URL: https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy
2. Лурия А.Р. Лекции по общей психологии / А.Р. Лурия. – СПб.: Питер, 2014. – 384 с.;
3. Лурия А.Р. Маленькая книжка о большой памяти / А.Р. Лурия. – М.: МГУ, 1968. – 88 с.;
4. Кекілбаев Әбіш. Ұйқыдағы арудың оянуы. - Алматы: Қазақстан, 1979. - 180 б.
5. Коринтели В.А. Применение методов эйдетики и мнемотехники на уроках истории общеобразовательной школы // Вестник магистратуры. - 2019. - № 1-1(88). – С. 32-34.

FORMATION OF INTERCULTURAL CONVERSATIONAL ABILITIES OF FUTURE TEACHERS OF FOREIGN LANGUAGES

ЖАЛҒАСОВА Ақдәрия Құттымұратқызы, НИЯЗОВА Айгүль Есенгельдиевна
Kyzylorda University named after Korkyt ata, L.N.Gumilyov Eurasian National University
Kyzylorda, Nur-Sultan, Kazakhstan
zhakdariya@mail.ru

Аннотация

Елдер арасындағы жаһандық интеграцияның қазіргі жағдайында кәсіби білім берудің өзекті мәселесі болашақ шет тілі оқытушыларының мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастыру болып табылады. Біз мәдениетаралық құзыреттіліктің рөлін, оның тілдік ЖОО-ның студент-мұғалімдерін оқытудағы шетелдік кәсіби коммуникативтік құзыреттілікпен өзара байланысын қарастырамыз. Кәсіби қарым-қатынас және қосымша дағдылар ретінде оқыту үшін шет тілін оқыту мазмұнындағы мәдениетаралық аспектіні зерттеу қажеттілігі негізделген.

Abstract

In modern conditions of global integration between countries, an urgent problem of vocational education is the formation of intercultural competence among future teachers of a foreign language. We consider the role of intercultural competence, its relationship with foreign language professional communicative competence in teaching students-teachers of a language university. The necessity of studying the intercultural aspect in the content of teaching a foreign language for professional communication and training as additional skills is substantiated.

Аннотация

В современных условиях глобальной интеграции между странами, актуальной проблемой профессионального образования является формирование межкультурной компетентности у будущих преподавателей иностранного языка. Мы рассматриваем роль межкультурной компетенции, его взаимосвязь с иноязычной профессиональной коммуникативной компетенцией при обучении студентов-учителей языкового вуза. Обосновывается необходимость изучения межкультурного аспекта в содержание обучения иностранному языку для профессионального общения и обучения в качестве дополнительных умений.

In the modern world, the teaching of a foreign language to our students is conditioned by several mutually complementary factors: economic, socio-political and cultural. We know that the culture-forming function of education occupies a special place in modern society.

After the independence of our country, for its further political, economic and cultural development and interaction with other countries, the need for knowledge of English as well as other foreign languages has sharply increased. It was not enough just to know another language to feel comfortable in another society and culture, and it is also important to master the culture of this people. Therefore, in order to establish international cultural and professional relations, it was necessary to start with our education system [1].

A special place in the study of intercultural relations is occupied by the specifics, identity and differences of different cultures, as well as the development of their cultural context. Training of personnel in any field of activity has always been an urgent issue in a developing state. Kazakhstan is no exception, like other countries of the Post-Soviet Union, we have taken a course to educate the youth of our country in its best manifestations.

During the short period of our independence, a lot of work has been done to change and supplement our education system, as evidenced by international training programs, internships, exchange of experience between universities and institutes.

Currently, for the development of communicative communication and relationships, special intercultural methods of teaching a foreign language are being developed or the intercultural paradigm of education in the field of linguistics is being modernized. The compatibility of the intercultural method with the competence method has led to the emergence of such a concept as intercultural communicative competence, which is due to the ability to freely communicate in another language, taking into account the interlocutor's belonging to another linguodidactic society [2].

One of the relatively young state programs "Digital Kazakhstan", the purpose of which is to improve the standard of living of every citizen of the country through the use of digital technologies. This program sets the digital economy of our country. Digitalization of the country, like any changes, requires thorough training in the form of personnel and resources. According to the trilingualism program, schools, higher educational institutions, institutes partially introduced education in three languages: Kazakh, Russian and English.

Teachers have always played an important role in the formation of society. In order to teach students the relevant knowledge, it is necessary to educate communicative data on foreign languages in future cadres.

In the modern world, one of the main components of competitiveness is communication, and of course, when any specialist can freely establish interaction with other employees to perform their duties and solve important tasks, this once again proves that the effectiveness of relationships depends on the communicative ability and the level of competence [2].

The connection between language and culture was obvious and indisputable. Language acts as a system that allows you to collect, store and transmit information accumulated by consciousness from generation to generation. Culture also performs the function of transferring collective knowledge, so that culture and language can be said to coexist in a constant dialogue with each other. And the higher the level of mutual understanding, the more effective the communication. The task of a foreign language teacher is mainly to develop in students a greater number of speech skills that allow them to realize their communicative intentions.

The obvious goal of any foreign language course is to enable students to communicate in a language that is new to them. It is the function of communication that is especially important for us linguists, since we prepare our children first of all to communicate with native speakers of a foreign language at the speech and cultural level. This is the ultimate goal of language teaching [3].

The role of a foreign language teacher is very important when creating motivation for your subject. Every foreign language lesson, wherever it takes place, is a practical contact with a different culture. A foreign word that we hear reflects for us a new culture and an impression of the world around us. Along with grammatical rules, a special place is occupied by the history, theory of language, and its functionality. They want to know the language in order to communicate with native speakers of other cultures, in other words, for conversation, for complete fusion with the culture of the language.

The introduction of a student into contact with a foreign language plays an important role. It is important for the teacher to know how students see cultural differences when they meet in films or role-playing games, situations close to reality or personal unexpected meetings. Knowledge is also important about how it can help students in their studies and understanding. By helping students to achieve that intercultural sensitivity that creates an open attitude to their own and target cultures, taking into account feelings and perceptions: in all this, a foreign language teacher can contribute to the personal growth of the student and pave the way for further intercultural learning. In order for linguistics to develop, both information and discussion are needed [3].

Therefore, when a person communicates with representatives of another culture, he needs to be extremely careful in his statements. Due to the fact that due to ignorance of the culture of the language, we cannot predict the future behavior of the owner of a foreign language. The main purpose of communication is to understand the partner. It is often very difficult to understand a partner if your level of language proficiency is not high enough.

A person who speaks a foreign language ignores, distorts or does not know the use of certain grammatical constructions, words or gestures, that is, does not have intercultural communicative competence, then he may be suspected of tactlessness, bad manners or aggression, which disrupts the communication process. Solving the problem of possession of intercultural communicative competence becomes a priority of pedagogical science and practice [4].

The methodology of teaching foreign languages is connected with a number of other sciences – basic and related. The basic sciences include philosophy, pedagogy, psychology, psycholinguistics, linguistics, communication theory, etc. The data of related sciences are used by the methodology as a means of ensuring the effectiveness and reliability of their research (Picture 1) [3].

Picture 1. Components of sciences in the methodology of teaching foreign languages

If you look at the experience of teachers of the Department of Foreign Languages of US universities, you will notice that they pay great attention to the relationship between culture and language in teaching foreign languages. The culture of the language is represented not only in events, texts, cuisine of the peoples of the world, in painting, music, artifacts, but also in the language itself. Through a foreign language, students learn the difference in mentality, views, traditions of both American culture and the culture of the language being studied. To achieve this goal, various goals are used, such as literature, films, and the media [4].

In our country there are many methods for teaching a foreign language. Many methodologists believe that for the successful formation of intercultural competence, a symbiosis is necessary: linguistic competence, background knowledge, sociolinguistic competence, when speech behavior is carried out in accordance with real communication situations characteristic of native speakers and socio-cultural competence formed in the context of cultures of contacting languages.

The principle of learning any language is closely related to the study of the culture of the people who speak this language (Picture 2). This study combines elements of linguistics, i.e., the study of linguistic units,

elements of country studies, i.e., the study of the realities of the culture of the country through the words denoting them. For the convenience of teaching students, special methodological manuals (educational-methodical complex (EMC) were introduced. According to the EMC, the student builds a training plan, methodology, topics for studies. Each educational institution prepares its own EMC [5].

Picture 2. Scheme of teaching intercultural conversational abilities to future teachers

When developing learning technology, do not forget about the native language of students. This knowledge will be useful for adding comparison elements, because this way the student will better perceive and assimilate information.

Thus, the primary task of teachers of pedagogical universities is the development of students' abilities for intercultural communicative competence, that is, the development of their understanding of similarities and differences of cultures, the ability to build dialogues, find compromises, apply conversation skills in everyday life, the development of speech apparatus, the ability to use languages in different layers of society. A properly set system and teaching methodology will allow you to get professional staff-teachers.

References

- 1 Lyamzin Roman Viktorovich. "Features of the formation of intercultural competence among future economists when teaching a foreign language at a university" *Problems of Pedagogy*, No. 1 (24), 2017, pp. 37-39.
- 2 Hymes, D. *Foundations in Sociolinguistics Edition [Text]* / D. Hymes. – Routledge, 2003. – 247 p.
- 3 Litvinenko Elena Yurievna. "Formation of intercultural competence in the process of teaching foreign languages at a technical university" *Southern Federal University. Technical Sciences*, No. 7 (144), 2013, pp. 243-247.
- 4 Toguzbayev A.E., Aipova A.K. Psychological support for improving the effectiveness of teaching a foreign language in a multicultural society. *Intercultural communication and its influence on linguistic consciousness: a collection of materials of the International Round Table* / Ed. by A.E. Agmanov. - Astana: Publishing house «KazServicePrint LTD», 2017. - pp. 52-59
- 5 Narozhnaya V.D. Linguistic consciousness and features of its manifestation in a multilingual society. *Intercultural communication and its influence on linguistic consciousness: a collection of materials of the International Round Table* / Ed. by A.E. Agmanov. - Astana: Publishing house of «KazServicePrint LTD», 2017. - pp. 45-52

ЗАМАНАУИ ТӘРБИЕ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ ЖАППАШЕВА Айгуль, МАХМУТОВА К.И

М.Әуезов атындағы ОҚУ
Шымкент, Қазақстан
gulsara_isahan@mail.ru

Аннотация

Мақалада қазіргі күндегі тәрбие мәселелері, тәрбие технологиялары, бұл бағыттағы зерттеулерге талдау жасалады, тәрбие технологияларының жіктемелері, оларды нақты тәрбие барысында жүзеге асыру алгоритмдері, тәрбиедегі тұғырлар қарастырылады.

Әр дәуірде де жастар тәрбиесі қоғам үшін өзекті болып келген. Өйткені, ұрпақ тәрбиесі қоғамның жан - жақты рухани кемелденуі мен дамуының, қауіпсіздікті сақтаудың кепілі ретіндегі маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Әлемдік өркениетке бет бұрумен, жаһандану, дүниежүзілік тәрбие кеңістіне интеграциялану жағдайында саналы және парасатты тұлғаны тәрбиелеу – білім мен тәрбие берудің негізгі бағыты болуы тиіс. Сондай ақ, қазіргі уақытта мемлекет тарапынан да, білім беруді басқару мекемелері тарапынан да жастар тәрбиесіне көп көңіл аударылып отыр.

2019 жылғы «Рухани жаңғыру» бағдарламасын іске асыру жағдайындағы тәрбиенің тұжырымдамалық негіздерінде тәрбиенің негізгі міндеттерінің бірі ретінде: балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеу мазмұнын жаңартудың әлеуметтік маңызын өзектендіру, бәсекеге қабілеттілік, прагматизм, ұлттық бірегейлікті сақтау, білімнің салтанат құруы, Қазақстанның революциялық емес, эволюциялық дамуы, сананың ашықтығы аясында, балалар мен жастарды тәрбиелеу мазмұнында заманауи жағдайлармен, сондай-ақ, іс-қимыл компонентін, шынайы әлеуметтік маңызды нәтижелерге негізделген балалар мен жастардың әлеуметтік бастамаларын кіріктіру жүйесін күшейту міндеті қойылған.

Бүгінгі таңда тәрбие теориясындағы ізденістердің негізгі бағыты тәрбиенің қазіргі қоғамның проблемалары мен қажеттіліктеріне қалай жауап беретінін айқындау. Бұл сұрақтың жауабы, бір жағынан, тәрбие әдіснамасы, теориясы мен әдістемесі саласындағы ғылыми ізденістердің сапасына, ал екінші жағынан – тәрбиенің қазіргі жай-күйіне (оның теориясы мен практикасына) дұрыс баға бере алумен байланысты болады.

Бұл мәселелерді терең қарастыру қазіргі қоғамда да, бүгінгі тәрбие жүйесінде де болып жатқан елеулі өзгерістерге байланысты туындайтын бірқатар тәрбие мәселелерін шешуге мүмкіндік береді. Бұл өзгерістер тәрбиенің жаңа проблемаларын тудырып қана қоймай, тәрбиедегі қалыптасқан дәстүрлі мәселелерді жаңа мазмұндағы проблемалармен толықтырады, бұл өз кезегінде олардың жаңа шешімдерін іздеуді қажет етеді.

Тәрбиедегі қалыптасқан мәселелерді шешудің жолын педагогтар жалпы тәрбиеге көзқарасты өзгертумен, оны жаңартумен, тәрбие тұжырымдамаларын өзгертумен, тәрбиеде жастардың сұранысын, қызығушылығын ескеретін жаңаша әдіс, тәсілдерді, тәрбие технологияларын қарастырумен шешуге болатындығын айтады.

Бұл үшін гуманистік парадигма аясында жұмыс істейтін тәрбиешілер тәрбие мекемелерінде жеке тұлғаны тәрбиелеудің жаңа технологиялары мен инновациялық әдістерін әзірлеу және оларды жүзеге асыру жолында нақты жұмыстарды орындау керектігін алға тартады.

Тәрбие технологиясы - бұл ғылыми тұрғыда әзірленген және тәжірибеде сараланған тәрбие іс-әрекетінің әдістері, тәсілдері, басқаша айтқанда, тәрбие жұмысының нәтижелі болуын кепілдейтін іс - әрекеттердің жүйесі [1].

Тәрбие технологиясы - бұл "тәсілдер, әдістер, қадамдар, олардың реттілігі тәрбие мәселелерін шешуді қамтамасыз етеді, ал іс-әрекеттің өзі процедуралық түрде, яғни белгілі бір іс-қимыл жүйесі ретінде ұсынылады" [2].

Тәрбие технологиялары мәселесінің қарқынды дамуы XXғ. 50-жылдарынан бастау алады. Әсіресе, XX ғасырдың 90- жылдары мен XXI ғ. басында осы мәселелер ауқымды ғылыми пікірталастарға ие болды. Жетекші педагогтар: В.П. Беспалько, Н.В. Бордовская, М.Ю. Бухаркина, М.В. Кларин, О.Н.Олейникова, И.П. Подласый, С.Д. Поляков, Е.С. Полат, А.П. Панфилов, П.И. Третьяков, Г.К. Селевко және басқалар тарапынан "тәрбие технологиясы" ұғымы, "тәрбие технологияларын жіктеу", "тәрбие технологиясының алгоритмі" т.б мәселелері қарастырылып, тәрбие технологияларын құру мен іске асырудағы қиындықтар келесі жағдайлармен түсіндірілді [3].

- тәрбиеде іс-әрекеттің бірыңғай алгоритмін құру қиын, өйткені тәрбие процесін оның тұтас сипатына байланысты жеке бөліктерге бөлу мүмкін емес;
- бала-пассивті объект емес, тәрбие субъектісі;

- тәрбиенің кенеттен, тостаттан болатын жағдайларға байланыстылығы мен стихиялық сипатқа ие екендігі [4].

Тәрбие технологиясы - заманауи қоғамда балалардың өмірін ұйымдастырудың жеке тұлғаға бағытталған формаларында жүзеге асырылатын әлеуметтік технологияның бір түрі.

Кез-келген тәрбие технологиясының әдіснамалық негізі - балаға деген көзқарас: бала - бұл тәрбиенің объектісі немесе субъектісі. Осы негізде Г.К. Селевко технологияның төмендегідей негізгі түрлерін ажыратады: ынтымақтастық технологиясы, еркін тәрбие технологиясы, жеке тұлғаға бағытталған тәрбие технологиялары, авторитарлық тәрбие технологиялары [5].

Сонымен қатар, көптеген педагог технологтардың жұмысын зерделеу, тәрбие теориясын, әдіснамасын, практикасын талдау олардың тәрбие технологияларын жіктеуде негіз ретінде тәрбиелеудің мәніне назар аударатындығын көрсетеді, атап айтқанда: тәрбие-бұл құбылыс, тәрбие – бұл процесс, тәрбие – бұл қызмет [6].

Г.К. Селевко тәрбиені құбылыс ретінде түсіндіруде тәрбиені мәніне қарай жіктеп, оның келесі түрлерін ажыратады [5]:

- "қатаң" ұжымдық тәрбие технологиясы (А. С. Макаренко);
- ұжымдық тәрбие технологиясы (И.П. Иванов);
- В. А. Сухомлинскийдің ізгілікті ұжымдық тәрбие технологиясы;
- жүйелі тәсіл негізінде тәрбиелеу технологиясы (В.А. Караковский, Л.И. Новикова, Н.Л. Селиванова);
- жекеленген (дараланған) тәрбие технологиясы;
- нейролингвистикалық бағдарламалау технологиясы;
- өзін-өзі тәрбиелеуді ұйымдастыру технологиясы (А.И.Кочетов, П.Н. Осипов, Г. К. Селевко);
- жас ұрпақтың рухани мәдениетін тәрбиелеу технологиясы (Н.Б. Крылова бойынша);
- діни (конфессиялық тәрбие)технология;
- адамның субъективті әлеуметтік белсенділігін тәрбиелеу технологиясы.

Тәрбиені процесс ретінде жіктеу технологиялары:

- тәрбие процесін жобалау технологиясы;
- тәрбие процесін құрастыру технологиясы;
- тәрбие процесін ұйымдастыру және жүзеге асыру технологиясы;
- тәрбие субъектілерінің өзара іс-қимылының жеке моделіне бағытталған педагогикалық тұрғыдан орынды қарым-қатынасты ұйымдастыру технологиясы;
- тәрбие жүйелерін модельдеу, құру және іске асыру технологиясы;
- тәрбие процесінде ұжымдық шығармашылық қызметті ұйымдастыру технологиясы;
- тәрбие үрдісін басқару технологиясы.

Тәрбиені іс- әрекет ретінде түсіну нәтижесіндегі технологиялар:

- ұжымдық шығармашылық іс;
- қарым-қатынас тренингі;
- шоу-технологиялар;
- топтық проблемалық жұмыс;
- "педагог-тәрбиеленуші"диалогы;
- "ақпараттық айна".

Барлық педагогикалық технологиялар үш негіз бойынша сараланады:

1) тәрбиенің философиялық (жалпы әдіснамалық) негізі бойынша – материалистік, прагматикалық, гуманистік, антропософиялық;

2) тәрбиенің ғылыми тұжырымдамасы бойынша - мінез-құлық, белсенділік, интериоризаторлық, нейролингвистикалық бағдарламалау;

3) тәрбие объектісі (субъекті) категориясы бойынша – жеке, топтық, ұжымдық, бұқаралық.

Сондай ақ, технологиялардың тәрбиелеу бағыттары бойынша жіктелуі де кездеседі: әлеуметтік-азаматтық тәрбие технологиялары, кәсіптік-еңбекке тәрбиелеу технологиялары, экологиялық және валеологиялық тәрбие технологиялары, көркем және эстетикалық тәрбие технологиялары және т.б. (В.И. Загвязинский, С. Д. Поляков, Г. К. Селевко, Н. Е. Щуркова және т. б.).

Жоғарыда аталған жіктеулер мен технологиялардың жалпы сипаттамалары тәрбиеде төмендегідей технологиялық тәсілдің бірнеше идеяларын жүзеге асыруға мүмкіндік береді:

- тәрбиедегі мақсат қою идеясы;
- тәрбиедегі жүйелілік идеясы;
- тәрбие процесін жобалау идеясы;
- тәрбиені құрылымдау идеясы;

- тәрбие процесін басқару идеясы;
- тәрбие процесін түзету идеясы;
- тәрбие циклінің репродуктивтілігі идеясы.

Барлық тәрбие технологиялары технологияландырудың стандарттау және біріктіру белгілеріне сәйкес келуі керек.

Тәрбие технологиялары алгоритмдік, бірізділік, салыстырмалы толықтық, автономиялық, тұлғаның ерекшеліктерінен тәуелсіздік тәрізді өзгешеліктерге ие болуы тиіс. Оның құрылымына педагогикалық құралдарды әрекетке келтіретін іс-әрекеттер, сондай-ақ, технологияны жүзеге асырумен байланысты нәтиже жайлы ақпарат алуды қамтамасыз ететін кері байланыс әдістері кіруі тиіс[3].

Тәрбие технологиясын жүзеге асыру алгоритмі:

- білім (идея, парадигма, тәрбие тұжырымдамасы);
- тәрбие мазмұнын анықтау;
- тәрбие процесін ұйымдастыру формаларын бөлу;
- тәрбие субъектілерінің қызметін сипаттау;
- тәрбие процесін ұйымдастыру әдістерін анықтау;
- тәрбие процесін ұйымдастыруға қаражат бөлу;
- тәрбие механизмдерін анықтау;
- технологияны енгізу тиімділігін талдау (рефлексия).

Тәрбие технологияларын тиімді жүзеге асырудың шарттары ретінде төмендегілерді атауға болады: педагогтардың жаппай санасында технологияландыру идеясын қалыптастыру; тәрбие технологияларын білім беру мекемелерінің ұйымдастырушылық мәдениетіне мықтап енгізу, тәрбие технологияларын педагогтар тарапынан кәсіби құндылық ретінде, өз кәсібін бағалаудың критерии ретінде түсініп, меңгеруі.

Педагогикалық іс-әрекетті технологияландырудың да өз шегі бар. Тәрбие технологиялары механизмді кірмейтін, оған тән болмаған бір ақ нәрсе, ол тәрбиеші авторитетінің тәрбиеленуші үшін маңыздылығы.

Тәрбие теориясы мен практикасында тәрбие технологиялары дамуының бірнеше тенденцияларын көрсетуге болады:

1. Балалардың тәрбиелік іс-әрекетін оның өзгермелілігі мен әртараптандырылуы мүмкін екендігін ескеріп, тәрбиенің бағдарламалық-мақсатты басқарылу технологиясын жасау. Мұның негізінде – тәрбиешілер мен тәрбиеленушілердің іс-әрекеті бағдарламаланады.

2. Баланың болмысты тану әлеміне психогендік (психотропты) әсер ету технологиясын жасау. Олар ойлауды, ойлау іс – әрекеттерін, сезім, ерікті жобалайды. Бұл технологиялар бала психикасын жеңілдетуге бағытталған. Мұндай технологияларға адамның мінез-құлқы мен санасына әсер ететін суггестияны, түсінде оқыту, аутотренинг, гипноздық оқыту т.б жатқызуға болады.

3. Еркін тәрбие технологияларын әзірлеу. Мұндай технологияларға отбасылық типтегі білім беруді ұйымдастыру, гуманистік тәрбие жүйесі, қауымдастық типіндегі мектеп, жеке тұлғаға бағытталған тәрбие беру, Мария Монтессоридің оқыту және тәрбиелеу технологиясы, Вальдорф мектептерінде оқыту және тәрбиелеу кіреді.

4. Мәдениетке сәйкестілік, табиғатқа сәйкестік, тәрбиенің әлеуметтік жобалау және әлеуметтік іс-әрекет контекстіндегі тәрбиенің өмірмен байланысы қағидаларына негізделген тәрбие технологияларын жасау.

Тәрбие-бұл арнайы жасалған жағдайларда баланың жеке басының дамуын басқару. Мұғалімнің стратегиялық маңызы бар тәрбиелік қызметі "баланың жеке басын дамыту үшін өзін-өзі басқару негізінде балалардың өмір сүру тәрізін педагогикалық тұрғыдан орынды ұйымдастыру болып табылады" [6]. Осы стратегияны практикада іске асыру "тәрбиелік іс-әрекетті практикалық тұрғыдан орындаудың әдістерін, тәсілдерін, құралдарын, техникаларының жиынтығын қолданумен қамтамасыз етіледі [2].

XX ғасыр мен XXI ғасырдың басындағы біздің еліміздегі тәрбие тарихының, әдіснамасы мен тәжірибесінің генезисі тәрбие әдістері мен оларды жіктеу мәселесін дамытуда бірнеше стратегияларды бөліп көрсетуге болатындығын көрсетті.

"Бірінші стратегия. Тәрбие теориясы, әдіснамасы мен практикасын біріктірудегі әдістің мәнін түсіну. Бұл контексте ғалымдар тәрбиені тәрбиелеудің мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізу тәсілі ретінде түсінді.

Екінші стратегия. Тәрбие әдістерін жіктеудің әдіснамалық негізін анықтау, тәрбие әдістерін жіктеудің негізін таңдау оны жіктеген автордың тәрбиенің мағынасын қалай түсінгенін байланысты болды" [6].

Тәрбие әдістерін таңдау: тәрбиенің мақсаты мен міндеттеріне; қызметтің жетекші түріне; тәрбиенің заңдылықтары мен мазмұнына; оларды шешудің нақты міндеттері мен шарттарына; тәрбиеленушілердің жас, жеке және жыныстық ерекшеліктеріне; тәрбиелік деңгейіне, балалардың мінез-құлқының мотивациясына байланысты, мұнда айқындаушы шарттар - тәрбиешінің жеке тұлға ретіндегі жеке бас ерекшеліктері және оның кәсіби құзыреттілік деңгейі болып табылады [2].

Тәрбие педагогикасында В.С.Безрукова, В.И. Загвязинский, И.А. Колесникова, В.А. Сластенин және т.б. тәрбие әдістерінің психологиялық, ұйымдастырушылық, коммуникативті тәрізді үш тобын ажыратады.

Тәрбиенің психологиялық тәсілдері: сендіру, ынталандыру, тежеу, ауысу, эмоционалды резонанс, стресс және т.б. (И. А. Колесникова).

Тәрбиенің ұйымдастырушылық тәсілдері:

- 1) балалар ұжымымен (балалар тобымен) жұмыс істеу тәсілдері;
- 2) тәрбиеленушімен жеке жұмыс тәсілдері (И.А. Колесникова).

Тәрбиенің коммуникативті тәсілдері: белсенді тыңдау, кешіру, келісім-шарт, іс-әрекетті ауыстыру, достықтан айыру, таңдау ұсынысын жасау, өтініш, ұстанымдарды нақтылау, тыйым салынған мәселені шешу, байланысты үзу, жасырын нұсқау беру, проблеманың сызбасын құру, азғыруларды жою, "Мен-хабарлама" т.б. (В. И. Загвязинский, М.И.Рожков, Ю.С. Тютюнников): рөлдік маска, пікірлердің үздіксіз эстафетасы, өзін-өзі ынталандыру, еркін тақырыпты импровизациялау, берілген тақырыпты импровизациялау, қарама-қайшылықтарды әшкерелеу, нұсқау беру, рөлдерді бөлу, позицияларды түзету, педагогтың өзін - өзі шеттетуі, қызмет рөлдерімен алмасу және т. б.

Мұғалімнің өз іс-әрекетінде жасайтын тәрбиелік жағдайлары тәрбиенің жаңа әдістерін тудырады, оларды қолданудың тиімділігі оның педагогикалық шеберлігіне байланысты болады.

Тәрбие нәтижесі белгілі бір дәрежеде тәрбие технологияларын тиімді қолдануға байланысты. Білім беруші ұйым (тәрбиеші) өзін бір тәрбие технологиясын қолданумен шектемеуі тиіс, олар политехнологиялық тұрғыда жұмыс жасауы қажет.

Сонымен бірге, С.Д. Поляков "тәрбие технологиялары балаларды тек қарапайым бастапқы әлеуметтік тәжірибеге (өзара әрекеттесу, қарым – қатынас, бірлескен қызмет тәжірибесіне) қол жеткізуге ғана кепілдік береді" деп мәлімдейді [7]. Жеке тұлғаның қасиет сапалары тәрбие технологияларын кепілді қолданудың нәтижесі бола алмайды.

Осылайша, білім беру ұйымында жеке тұлғаны тәрбиелеу процесі аксиологиялық, жүйелік, іс-әрекеттік, процессуалдық, тәрбиеленушілерге жеке қарым- қатынас жасау қағидалары негізінде ұйымдастырылуы керек және бұл процестің тиімділігі қазіргі заманғы технологиялар мен тәрбие әдістерін қолдана отырып, мұғалімдердің шеберлігімен қамтамасыз етілуі керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Технологии воспитательной работы: учеб. пособие /Сост. З.У.Колокольникова, С.В. Митросенко, О.Б. Лобанова, Е.М. Плеханова, Т.В. Газизова – Красноярск: Сиб. федерал. ун-т, 2016. – 150 с.
2. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Словарь по педагогике (междисциплинарный). – М.: Ростов-н/Д: Март, 2005. 448 с.
3. Колесникова И.А. Теория и практика модульного преобразования воспитательной среды образовательного учреждения: учеб.-методич. пособие. / под ред. акад. РАО З.И.Васильевой. СПб., 2009. 204 с.
4. Маленкова Л.И. Теория и методика воспитания: учеб. пособие. М.: Пед. о-во России, 2004. 480 с.
5. Селевко Г.К. Воспитательные технологии. М.: НИИ школьных технологий, 2005.с
6. Ходусов А.Н. Педагогика воспитания: теория, методология, технология, методика: учебник. М.: Инфра-М, 2017. 485 с
7. Поляков С.Д. Теоретическое введение: Воспитательные технологии // Классный руководитель. 2002. № 7. С. 37–40.
8. Новые технологии воспитательного процесса / Н.Е. Щуркова, В.Ю. Питюков, А.П. Савченко и др. М.: Творч. педагогика, 1994.
9. Педагогика.: учеб. пособие / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Н.Н. Шиянов. М: Школа-Пресс, 1997. 512 с.
10. Педагогика.: учеб. пособие / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Н.Н. Шиянов. М: Школа-Пресс, 1997. 512 с.

ОҚУ МАҚСАТЫНДАҒЫ WEB-САЙТТАРДЫ ЖАСАУҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР ЖАСЫБАЕВА Гаухар Бактыкенқызы, А.О.АЛДАБЕРГЕНОВА

I.Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті КЕ АҚ
Талдықорған, Қазақстан
gaukhar.zhasybayeva@mail.ru

Аңдатпа

Қазіргі әлемде сіздің өміріңізді веб-технологиясыз елестету қиын. Олар қоғамның барлық салаларында қолданылады. Осыған байланысты мақалада оқу мақсатына арналған веб-сайт түсінігі, олардың жіктелуі, мүмкіндіктері, оларды құруға қойылатын талаптар және бағалау критерийлері берілген.

Түйінді сөздер: Қазіргі таңда Web-технологияларсыз өмірімізді елестету қиын. Олар қоғамның барлық салаларында қолданылады. Осыған орай, мақалада оқу мақсатындағы web-сайт түсінігі, олардың жіктелуі, мүмкіндіктері беріліп оларды жасауға қойылатын талаптар мен бағалау критерийлері ұсынылған.

Кілттік сөздер: веб-сайт, білім беру ресурстары, білім беру сайты, білім беру порталы, білім базасы.

Бүгінгі таңда интернет кез келген жастағы және кез келген кәсіптегі адамдардың жаңа білімге деген қажеттіліктерін қанағаттандыра алады. Егер бұрын кез келген тақырып туралы түсінік қалыптастыру немесе қажетті ақпаратты табу үшін көптеген ақпарат көздеріне (кітаптар, оқулықтар, энциклопедиялар, журналдар, газеттер, радио және теледидар) жүгіну қажет болса, бүгінде бір ақпарат көзін, яғни интернетті пайдалану жеткілікті.

Адамдар барлық ақпаратты, барлық білімдерін біртіндеп Интернетке ауыстырады. Интернет салынған ашықтық принципінің арқасында оның ресурстары (франц. *ressources* – қорлар, көздер, қаражат) үнемі жаңартылып, толықтырылып отырады. Кез келген адам ақпаратты интернетте орналастыра алады және сол арқылы білімі мен дағдыларымен бөлісе алады. Осылайша, интернеттің ақпараттық ресурстары таусылмайды деп айта аламыз.

«Жалпы, ақпараттық ресурстар – бұл ақпараттық жүйелердегі құжаттар мен құжаттар жиынтығы (кітапханалар, мұрағаттар, қорлар, мәліметтер базасы, ақпараттық жүйелердің басқа түрлері). Интернет арқылы қол жетімді электрондық түрдегі ақпараттық ресурстар интернет-ресурстар деп аталады. Интернет-ресурстар деп тек мәтіндік құжаттарды ғана емес, сонымен қатар графикалық, дыбыстық, бейне иллюстрацияларды, сондай-ақ бағдарламалық модульдерді де түсіну керек», - дейді өз еңбегінде В.М.Домненко [1].

Көптеген қолданыстағы интернет-ресурстарды оқыту үшін қолдануға болады. Ғылыми, ғылыми- танымал, анықтамалық, жарнамалық ақпарат білім беру мақсатында қызмет ете алады. Мысалы, бағдарламалық жасақтама жасаушылар мен техникалық қолдау қызметкерлері интернетте сұрақтар мен жауаптар түрінде берілген ақпаратты орналастырады. Интернеттегі презентацияның бұл түрі FAQ деп аталады (ағылшын тілінен. *Frequently Asked Questions* – жиі қойылатын сұрақтар). Бұл ақпарат, әрине, информатика немесе бағдарламалау сабақтарына дайындалу үшін білім беру мақсатында пайдаланылуы мүмкін.

Оларды пайдалану арқылы үйрену және үйрету үшін арнайы құрылған ресурстар білім беру ресурстары деп аталады. Жоғары оқу орындарының оқытушылары, мектеп мұғалімдері өз бетінше, кейде тіпті студенттерімен бірге интернет-ресурстарды кейіннен оқу процесінде қолдану үшін жасайды.

Интернет-ресурстар, әдетте, мәтін, иллюстрациялар мен бағдарламалық модульдердің барлық түрлерін қамтитын ақпараттың тұтас кешені болып табылады. Білім беру Интернет-ресурстарының осындай кешендерінің келесі түрлерін ажыратуға болады:

- * білім беру сайты;
- * білім беру порталы;
- * білім базасы;
- * қашықтықтан оқыту жүйесі.

Оқу мақсатындағы *web-сайт түсінігі, жіктелуі*. Білім беру сайты ұғымына *sites.google.com* сайты келесідей түсінік береді: «Интернеттегі бір оқу пәніне, бөліміне немесе тақырыбына арналған ақпарат жиынтығы білім беру сайты деп аталады (ағылшын тілінен. сайт – орын). Білім беру сайттарына мұғалім тікелей сабақта қолдана алатын иллюстрациялық материалдар, сонымен қатар оқу материалының қысқаша мазмұны, жаттығулар мен тапсырмалардың мазмұны, оларды шешудің мысалдары және мұғалім оқушыға өзін-өзі зерттеу үшін ұсына алатын басқа да ақпарат кіреді» [2].

Білім беру мекемелерінің сайттары білім беру сайттары тобына жатады. Білім беру веб-сайты деп білім алушыларды аттестаттаумен қамтылуы мүмкін жеке адамның, қоғамның, мемлекеттің мүддесі үшін оқыту мен тәрбиелеудің мақсатты процесін қамтитын, қайталанатын дизайны бар мағынасы бойынша біріктірілген, навигациялық және физикалық тұрғыдан бір серверде орналасқан веб-беттердің жиынтығы түсініледі [3].

Барлық пайдалы ақпаратты қамтитын жақсы сайт тәуліктің кез келген уақытында жұмыс істейтін коммерциялық компания мен білім беру мекемесінің ең жақсы үлгілік беті болып табылады. Бұл барлығына өз жетістіктерін паш етуге, қызығушылық танытқан адамдарға (студенттерге, талапкерлерге, оқытушыларға, басқа оқу орындарындағы әріптестерге) арналған өзекті ақпаратты орналастыруға тамаша мүмкіндік.

Оқу орнының, кафедраның, оқу жобасының немесе жекелеген педагогтың интернет-сайты білім беру қызметін ұйымдастыруда, студенттердің ақпараттық қолдауын қамтамасыз етуде, ұқсас оқу орындары мен мамандықтардың әріптестеріне әдістемелік көмек көрсетуде, кәсіби қоғамдастықты ақпараттандыруда және онымен тәжірибе алмасуда маңызды рөл атқарады.

Оқытушылар үшін сайт – бұл тәжірибе алмасуға, басқа қалалардан және тіпті елдерден келген әріптестерімен байланыс орнатуға, әдістемелік материалдармен, дайын сабақтармен және педагогикалық тәжірибемен алмасу бойынша қазақстандық және шетелдік білім беру бағдарламалары шеңберінде серіктестік бағдарламаларына қатысуға арналған алаң.

Талапкерлер мен олардың ата-аналары үшін сайт, ең алдымен, ақпараттық ресурс болып табылады. Әртүрлі білім беру мекемелерінің веб-сайттарын пайдалана отырып талапкерлер оларды салыстырып, олардың ішінен үздігінің пайдасына таңдау жасай алады.

Білім беру сайттарын бірнеше түрге бөлуге болады: оқу орындарының сайттары, ғылыми зерттеулер сайттары, анықтамалық сипаттағы сайттар, бәсекегелестік және ақпараттық интернет-жобалар сайттары, қашықтықтан білім беру сайттары, мәдени және білім беру ақпаратын таратуға арналған сайттар, виртуалды әдістемелік бірлестіктер түріндегі сайттар, кеңес беру сайттары, білім беру порталдары және т. б.

Оқу орындарының сайттары. Оқу орындарының сайттарын шартты түрде жалпы орта білім беру мекемелерінің сайттарына (бастауыш мектептер, мектептер, гимназиялар, лицейлер), ЖОО факультеттері мен кафедраларының сайттарына, жоғары оқу орындарының сайттарына, кәсіптік білім беру мекемелерінің (колледждер, техникумдар) сайттарына бөлуге болады. Мұндай сайттар ақпараттық қолдауды, сыртқы әлеммен байланысты қамтамасыз етеді және әртүрлі конкурстарды өткізуге ықпал етеді. Тіпті кейбір жалпы орта білім беру мекемелерінің веб-сайттардың көмегімен ата-аналардың қашықтан өткізілетін жиналыстарын ұйымдастырады.

Ғылыми зерттеулер сайттары. Ғылыми зерттеулердің тікелей нәтижелерін жариялау, зерттеу аналогтарына сілтемелер, осы зерттеулерге қызығушылық танытатын адамдармен кері байланыс жасау үшін жасалады.

Ақпараттық-анықтамалық сипаттағы веб-сайттар. Бұл топқа әртүрлі электронды энциклопедиялар кіреді (мысалы, www.kazenc.kz/ – «Қазақ энциклопедиясы» сайты); сайттар-сөздіктер (мысалы, www.sozdik.kz/ онлайн сөздік); сайттар-каталогтар (мысалы, мұғалімдерге арналған сабақтардың халықаралық ашық каталогы); мәліметтер базасы (www.zan.kz/ құқықтық ақпараттың мемлекеттік және орыс тілдеріндегі неғұрлым толық электрондық жиынтығы; өткізілетін конференциялар, конкурстар, ғылыми және білім беру бағытындағы семинарлар туралы, ұсынылатын гранттар туралы ақпаратты қамтитын сайттар (ғылыми конференциялардың, көрмелер мен семинарлардың ашық каталогы).

Бәсекеге қабілетті интернет-жобалардың веб-сайттары.

М.Н.Мысин Google Sites құралын қолданып құрған: студенттер мен оқытушылар, оқушылар мен мұғалімдер, оқушылар мен ата-аналар арасында байланыс орнатуға арналған сайттар; олимпиадалар мен викториналар сайттары; білім беру тақырыбындағы ақпараттық ойын-сауық жобаларының сайттары; білім беру конкурстарын өткізуге арналған ресурстар конкурстарға қатысу туралы куәліктер мен дипломдар алуға жағдай жасайды және де бұл мұғалімдердің портфолиосын байытуға мүмкіндік беретіндігін айтады [4].

Әлеуметтік желілердегі білім беру қауымдастықтары. Әлеуметтік желі – бұл интерактивті көп қолданушысы бар веб-сайт, оның мазмұнын желі қатысушыларының өздері толтырады. Әлеуметтік желілердегі қауымдастықтар – бұл мұғалімдердің кәсіби қызығушылықтары бойынша тақырыптық бірлестіктері (мысалы, мұғалімдерге арналған қауымдастықтар). Мұндай қоғамдастықтар әріптестермен қарым-қатынас жасауға, тәжірибе мен ақпарат алмасуға, өзін-өзі таныстыруға кең мүмкіндіктер береді.

Білім беру веб-қызметтері – бұл нақты уақыт режимінде білім беру өнімдерін (мысалы, презентациялар) құруға және сақтауға мүмкіндік беретін сайттар. Қызықты мысал, сызықтық емес презентациялардың веб-қызметі, мысалы, prezi.com сайты.

Білім беру міндеттері бойынша сайттар төрт топқа бөлінеді:

- қолда бар білім беру өнімдеріне кең және сапалы қолжетімділікті қамтамасыз ететін;
- инновациялық білім беру өнімдерін құру процесін ынталандыратын;
- білім беру процесін ұйымдастырудың модельдік формаларын ілгерілетуге ықпал ететін;
- білім беру процесін оқу-әдістемелік сүйемелдеуді қамтамасыз ететін.

Оқу мақсатындағы веб-сайттарды жасауға қойылатын талаптар. Білім беру сайттарының негізгі сипаттамаларына мыналар жатады:

1. *Білім беру интернет-сайтының мазмұны* – веб-сайттар түрінде көрсетілген және дайындалған білім беру ақпаратының барлық негізгі элементтерінің (мәтіндік және графикалық) бірлігі, сондай-ақ осы негізгі элементтердің байланыстарының біртұтастылығы;

2. *Білім беру интернет-сайтының дизайны* – бұл эстетикалық немесе функционалды астарға ие болуы мүмкін және көбінесе осы екі мақсатты көздейтін белгілі бір мақсатқа жету үшін графикалық компоненттерді таңдау және ұйымдастыру процесі;

3. *Білім беру интернет-сайтын техникалық іске асыру* – компоненттерді таңдау, білім беру ақпаратын пайдаланушыға жеткізу үшін технологияларды, бағдарламалық өнімдерді және техникалық құралдарды интеграциялау;

4. *Білім беру интернет-сайттарының белсенділігі* – білім беру сайттарын пайдаланушылардың қолдануы туралы хабардар ететін сипаттамалар.

Мазмұнның тереңдігі қолда бар ақпараттың көлемімен, оның егжей-тегжейлі дәрежесімен және құндылығымен анықталады. Әрине, барлық осы көрсеткіштер барынша орындалуы тиіс. Веб-сайттардың ақпараттылығына барлық Интернет пайдаланушылары бола алатын виртуалды келушілер үшін үлкен қызығушылық тудыратын материалдарды орналастыру арқылы қол жеткізуге болады.

Навигацияның қарапайымдылығы әдетте иерархиялық құрылымы бар веб-сайты құру схемасының логикасына байланысты. Келушілерге бөлімнен бөлімге оңай өту, оңай оралу немесе анықтама алу мүмкіндігін қамтамасыз ету маңызды.

Мазмұн тұрақтылығы ұсынылған ақпараттың тұрақтылығымен анықталады. Пайдаланушылар кез келген техникалық және құрылымдық қайта құру кезінде өздерін қызықтыратын ақпаратты табатынына сенімді болуы керек. Тіпті өзектілігін жоғалтқан материалдар, мысалы өткен жылғы конференцияның баяндамалары немесе аяқталған көрменің материалдары жойылмауы керек, бірақ сайттың мұрағат бөліміне аударылуы керек.

Деректерді жаңартудың жеделдігі сайтты үнемі жаңартып отыруды қамтамасыз етеді. Мәліметтерді үнемі жаңартып отыру және толықтыру веб-сайтқа оның тұрақты келушілерінің қызығушылығын сақтауға ықпал етеді және тиісінше оның танымалдылығын арттырады.

Беттердің қол жетімділігі бірнеше факторлардан тұрады, олардың бастысы веб-сайттың техникалық "тұрақтылығы", бұл жүйелік әкімшілердің қамқорлығын құрайды. Алайда, ақпараттың қол жетімділігіне парақтың дизайны да әсер етуі мүмкін. Кәдімгі мәтіннен әлдеқайда көп "салмақ түсіретін" иллюстрациялық материалдарды, аудио және бейне үзінділерді теріс пайдалану деректерді беру жылдамдығын едәуір төмендетеді және осылайша оларды пайдалануды қиындатады немесе мүлдем мүмкін емес етеді. Графиканы, тіпті одан да көп дыбыс пен бейнені ақылға қонымды шектерде үнемі есте сақтап қолдану керек.

Веб-беттердің сыртқы дизайны түбегейлі маңызды емес, дегенмен талғампаз фон мен керемет анимацияны қарау, әрине, сұп-сұр беттерге қарағанда жағымды. Табиғи талап – бүкіл веб-сайтты жобалаудың біркелкі стилі. Түс шешімін таңдағанда, дизайнерлік шешімнің шамадан тыс өзіндік ерекшелігін іздемеу керек, веб-сайттың түс схемасы пайдаланушының қабылдауына ыңғайлы болуы керек. Дегенмен, сайттың талғампаз көрінісі өздігінен мақсат емес екенін және мазмұн үшін жұмыс істейтін дизайн ғана жақсы екенін әрдайым есте ұстаған жөн. Беттерді жасағаннан немесе жаңартқаннан кейін және беттерді тікелей веб-сайтқа жүктемес бұрын мәтінді қателеріне тексеру керек.

Я.А.Ваграменко оқу мақсатындағы веб-сайттарды жасауға қойылатын негізгі техникалық талаптар ретінде:

- тұрақты, үздіксіз жұмысты қамтамасыз ету;
- ресурстың тікелей пайдаланушысын да, сондай - ақ желіден сыртқы әсерлерді де рұқсат етілмеген іс-әрекеттерден қорғау;
- ақпаратты өңдеудің және кезекті фрагментті ұзақ жүктеуге немесе пайдаланушының іс-әрекетіне компьютерді қайта іске қосуды күтуге байланысты пайдаланушылардағы жағымсыз

сезімдерді жою мақсатында ресурспен жұмыс істеу кезінде барлық рәсімдерді орындаудың жоғары жылдамдығы;

- ресурстармен жұмыс істеудің желілік әдістерінің мүмкіндіктері;
- ресурсты компьютерлік жүйеге орнатудың қарапайымдылығы;
- ресурс негізінің заманауи операциялық жүйелерге сәйкестігін ұсынады [5].

Оқу мақсатындағы web-сайттарды бағалау критерийлері.

Білім беру сайты үшін, одан басқа сайттар сияқты, оны пайдаланушылар алған алғашқы әсер маңызды. Мақсатты аудитория неғұрлым жас болса, алғашқы әсер жарқын, қызықты, тартымды болуы маңызды. Жасы ұлғайған сайын құндылықтарды қайта бағалау жүреді және жастар үшін қолайлы нәрсе үлкендер үшін тітіркендіргіш әсерге ие болады. Сондықтан, білім беру сайтының алғашқы әсерін бағалау кезінде алдымен оның қай аудиторияға арналғанын ескеру қажет.

Білім беру сайтының алғашқы әсерін бағалағаннан кейін келесі өлшемдерді ескеру қажет:

- * ақпараттық толтыру;
- * материалдарды құрылымдау;
- * гипермәтіндік ауысуларды ұйымдастыру;
- * бет орналасуы;
- * навигация панелін ұйымдастыру;
- * игерудің қарапайымдылығы.

Мәтіндік мазмұнды бағалау кезінде олар презентация стилінің бірлігіне, нақтылыққа, дидактикалық, логикалық және басқа да қателіктердің, қателіктер мен терулердің болуына назар аударады.

HTML тілінің гипермәтіндік мүмкіндіктерін пайдалану ерекше бағалануы керек. Қарапайым және сауатты құрылымдық HTML – белгілеу сайттың әртүрлі браузерлермен үйлесімділігінің кепілі, сондай-ақ сайтты одан әрі қарапайым қолдау мен жаңарту үшін негіз болады. Гипермәтіндік сілтемелерді бағалауды мұқият қарастырған жөн. Біріншіден, барлық сілтемелер жұмыс істеп тұруы керек, яғни бар беттерді көрсетуі керек. Мазмұнның екінші, бірақ маңызды бөлігі иллюстрациялардың барлық түрлерінен тұрады. Барлығы суреттелгенін, нені суреттеуге болатындығын, екінші жағынан, барлық суреттер қажет және орынды ма, қажет емес суреттер бар-жоғын бағалау керек.

Оқу мақсатындағы веб-сайттарды жасауға оның мазмұнына, сырт көрінісіне, техникалық және ең бастысы, қолдану ыңғайғылығына қатысты талаптарды сақтай отырып құрылған сайттардың пайдасы мол және өміршеңдігі ұзақ болады деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1 Домненко В.М., Бурсов М.В. Создание образовательных интернет-ресурсов. – СПбГИТМО(ТУ), 2002. – С.104.
- 2 sites.google.com [электронный ресурс]. URL: <https://sites.google.com/site/internetsatvaldinova/vopros-otvet>
- 3 А.О. Алдабергенова, И.Ж.Есенгабылов, Г.Б.Жасыбаева Қазіргі замандағы web-технологиялардың маңызы // XXI Международная научно-практическая конференция «Problems of practical application of innovations, methodology and experience», Лиссабон, Португалия, 15-16 сәуір, 2021., 114-117 б.
- 4 М.Н. Мысин. Практическое пособие для преподавателей «Создание образовательного веб-сайта с использованием технологического инструментария Google Sites» – Самара, 2012. – С.62.
- 5 Ваграменко Я.А. Методологические предпосылки формирования информационной образовательной среды // Информационные ресурсы в образовании: Всероссийская научно-практическая конференция, 14—16 апреля 2011 г. Нижневартовск, 2011. С. 15—16.

ИНФОРМАТИКАДАН ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫ: ТАПСЫРМА ФОРМАЛАРЫ ЖӘНЕ ТАҚЫРЫП МЫСАЛДАРЫ

ЖИЕМБАЕВ Жомарт Тумарбекович, СЕЙЛЬБЕКОВ Н.Т.

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

Талдықорған, Қазақстан

jomart73@mail.ru

Аңдатпа

Мақалада оқушылардың информатика пәнінен ғылыми-зерттеу жұмысын орындауда кездесетін мәселелер және оны шешу жолдары мен зерттеу жұмысының тақырыптарын таңдауға көмек көрсетіледі.

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы с которыми сталкиваются учащиеся при выполнении научно-исследовательской работы по информатике, пути ее решения и помощь в выборе тем исследовательской работы.

Annotation

The article discusses the problems that students face when doing research work in computer science, ways to solve it and help in choosing research topics.

Кез-келген оқушының сабақтағы іс-әрекеті оның білім алуға деген қызығушылығымен ұйымдастырылуы керек. Сондықтан, мұғалім үшін оқушыларды күнделікті өмірде пайдалы және қажет болатын білімге қызықтыру өте маңызды. Ол үшін нақты өмірден алынған, оқушыға таныс мәселе қажет. Оның нәтижелі шешімдерін алу үшін алған білімдерін қолдана алулары керек.

Зерттеу жұмысы оқушылардың белгілі бір уақыт аралығында орындайтын өзіндік іс-әрекетіне бағытталған жеке, жұптық, топтық жұмыс. Ол қандай да бір мәселені шешуді көздейді. Мәселені шешу, бір жағынан, жиынтықты, әртүрлі әдістерді, оқыту құралдарын қолдануды, екінші жағынан, ғылымның, техниканың, технологияның, шығармашылық салалардың және талдаудың әртүрлі салаларындағы білімді, білімді қолдана білуді біріктіру қажеттілігін қарастырады. Жүргізілген зерттеулердің нәтижелері «материалдық» деп аталуы керек, яғни, егер бұл теориялық мәселе болса, онда оның нақты шешімі, егер практикалық - қолдануға дайын нақты нәтиже (сабақта, мектепте, нақты өмірде). Зерттеу әдісін практикада қолдану мұғалімнің позициясының өзгеруіне әкеледі. Дайын білім тасымалдаушысынан ол өз оқушыларының танымдық, зерттеу қызметін ұйымдастырушыға айналады. Топтағы психологиялық ахуал да өзгереді, өйткені мұғалім өзінің оқу-тәрбие жұмысы мен оқушылардың жұмысын әртүрлі тәуелсіз іс-шараларға, зерттеу, іздеу, шығармашылық сипаттағы іс-шараларға қайта бағыттауға бейімделеді.

Мұғалім үшін оқушылардың ең күрделі және жан-жақты жалпы білім беру дағдыларын білу де, оларды игеру процесі де маңызды. Оқушыларды зерттеу және іздестіру-зерттеу қызметін орындау қабілетіне арнайы және мақсатты түрде үйрету қажет, атап айтқанда:

- әр түрлі нұсқаларда сұрақтар қою мүмкіндігі;
- оқушылардың сұрақ-жауап ойлауын дамыту;
- ақыл-ой амалдарының әртүрлі логикалық қозғалыстары туралы білімді игере отырып, ойлау қабілеті, осылайша оқушыларды ескілерге негізделген жаңа білімді іздеуге және дамытуға бағыттайды;
- оқушылардың ойлау іс-әрекетінің процесін реттеу, олардың ойлаудағы жеке ерекшеліктерін білу.

Зерттеу әдісі қазірдің өзінде шешілген мәселелерге негізделген, бірақ, әдетте, білімді игеруді тереңдетуді қажет етеді. Оқушылардың шығармашылық дербестігін дамытуға бағытталған шығармашылық тапсырмаларды (сұрақтарды, жаттығуларды, тапсырмаларды) мұғалім тарапынан оқушыларға көмек ретінде белсенді пайдалану. Бұл жағдайда дамудың әр кезеңімен оларға көмек көрсету деңгейі төмендейді. Әр сабақта бүкіл зерттеу циклын қажет ететін тапсырмалардың жоғары, жасырын және жоғары деңгейлі оқушыларына материал беру өте маңызды. Бұл ретте оқушыларды зерттеу барысында заңдылықтарды, тәуелділіктерді іздеуге және анықтауға және олардың үрдістерін анықтауға арнайы оқыту қажет.

Әрине, егер мұғалімнің өзі зерттеу жұмыстарына дағдыланбаған болса, онда ол оқушылар арасында мұндай әрекетті ұйымдастыра алмайды. Көптеген мектеп мұғалімдері ғылыми-зерттеу жұмыстарына тиісті көңіл бөлмейді, олар оны жасай алмайтындығына сенімді емес. Солай бола тұра, олардың кейбіреулері белгілі бір тақырыптар бойынша сабақ жүйелерін, басқалары жұмыс бағдарламаларын жасайды, ал енді біреулері әдістемелік кешендер жасайды. Мұғалімнің бұл қызметін қазірдің өзінде зерттеу, ғылыми қызметке жатқызуға болады.

Жұмысты неден бастау керек?

1. Ең алдымен, оқушыларды кез-келген пікірге, жағдайға, тұжырымдамаға күмәндануға үйрету керек.

2. Әрі қарай, өзіңіздің біліміңіз үшін жаңа, қызықты нәрсе таба алатын мәселелерді көруге үйрету. Оқушыларға информатика, математика және басқа ғылымдар саласындағы нақтылауды, бекітуді, қабылдауды немесе қабылдамауды қажет ететін бекітулерді көрсету қажет.

3. Әрі қарай, сіздің болжамдарыңызды тексеру қажет, бұл экспериментті жүргізу мүмкіндігімен байланысты, оны сауатты жүргізу ғана емес, сонымен қатар нәтижелерді жобалау және қорытындылау, дұрыс қорытынды жасау, оларды оқуда пайдалану мүмкіндігін көрсету қажет. Оқушылар арасында зерттеу жұмысын орнатудың маңызды сәті - олардың проблемаларды, оның «әлсіз» және «күшті» жерлерін, оларды шешудің мүмкін жолдарын көре білуге үйрету.

Оқушыларды ғылыми-зерттеу және ғылыми жұмыстарына тартудың бірнеше формалары бар. Бұл мақалалардың конспектісі, эссе жазу, белгілі бір сұрақтар шеңберіндегі әдебиеттерді таңдау және басқалар.

Зерттеу жұмыстарын жүргізу дағдыларын қалыптастыру үшін арнайы тапсырмалар жүйесі қажет деп санаймыз, олардың орындалуы оқушыларды осындай жұмысты жүргізуге баулиды. Мүмкін, бұл «оқушы мен мұғалімнің шығармашылық зертханасының» қалыптасуы [1].

Біз мұндай зертханаларды құру жолында шешуді талап ететін объективті және субъективті сипаттағы мәселелер өте көп туындайтынын түсінеміз. Ең басты оның нәтижелілігі бүкіл жұмыс. Түрлі нұсқалар болуы мүмкін: шығармашылық тапсырмаларды ашық қорғау, оқушылардың ғылыми практикалық семинарлары мен конференцияларын ұйымдастыру, жарияланымдар және т. б.

Оқушыларды ғылыми-зерттеу жұмыстарына «тарту» формалары. Баланы зерттеу жүргізуге қалай үйрету керек?

Біз мұндай жұмыстың негізгі формаларын көрсетеміз, олардың кейбіреулері тәжірибелі мұғалімге таныс екеніне сенімдіміз.

- Мақалаларды конспектілеу. Мерзімді басылымдардағы мақалалар авторлық мәтінді басқа жұмыс түрін орындау кезінде пайдалану қажет болған кезде жинақталады. Конспект оқушыға сәйкес келетін стильде, бірақ осындай конспектілерге арналған арнайы дәптерде келтірілген. Бұл дәптерлерді мұғалім мезгіл-мезгіл қарап отырады. Оларға оқушылар пысықталған әдебиеттерден үзінділер, дәйексөздер, жиі кездесетін ұғымдар мен анықтамалар жазылады.

- Рефераттар жазу. Рефераттар мұғалім ұсынған немесе оқушылар өз бетінше тұжырымдайтын тақырыптар бойынша жазылады. Рефераттардың тақырыбы қазіргі уақытта зерттелген материалға сәйкес келеді. Әр оқушыға бір тақырып бойынша эссе жазуға рұқсат етіледі, ал олардың әрқайсысы өз тақырыбында жеке жұмыс істейді. Өзара кеңес алуына болу мүмкіндігі бар. Рефераттар жеке парақтарда жасалады, олардың біріншісі тақырып парағы болып табылады. Реферат - бірнеше мақалалармен жұмыс жасаудың нәтижесі. Рефераттардың жеке тарауларында оқушылар қарастырылатын мәселеге өз пікірлерін білдіреді, пайдаланылатын жарияланымдарды талдайды, қорытынды береді және қорытынды (ұсынымдар) тұжырымдайды. Жұмыстың соңында қарастырылған әдебиеттер тізімі беріледі. Ең құнды реферат оқушы өз бетінше ұсынған тақырып құнды болып саналады.

- Баяндамаларды дайындау. Баяндама бойынша жұмыс ұзақ дайындықты қажет етеді және оның тақырыбы кейбір тарихи оқиғалар мен фактілермен байланысты болуы мүмкін, танымдық сипатқа ие, оқытудың негізгі бағыттарын көрсетеді, информатиканы оқытуды басқа ғылымдармен байланыстырады, оқытудың әртүрлі жүйелеріне салыстырмалы сипаттама береді және т.б. баяндама бірнеше оқушыларды бір спикерге дайындай алады. Баяндаманың алдында баяндамада пайдаланылатын мақалаларды конспектілеу бойынша жұмыс жүргізіледі.

- Тезистер құрастыру. Тезистерді құрастыруға оқыту баяндама жасалғаннан кейін жүргізіледі. Бұл баяндаманың негізгі идеялары мен маңызды мәселелерінің қысқаша мазмұны [2].

- Әдебиеттерді іріктеу. Жұмыстың бұл түрі оқушылармен әдебиет таңдауда тақырыпты терең түсінуді талап етеді. Бұл жағдайда тізім негізгі және қосымша әдебиеттерге бөлінеді. Тізім библиография талаптарына сәйкес жасалады. Белгілі бір жарияланымды тарту мақсаттарына қажетті түсініктемелер беріледі.

- Пікірлер жазу. Мақала пікірі оқушылардың ерекше қызығушылығын тудырады. Бастапқыда бір оқушыға оң пікір жазу, ал басқа оқушыға сол мақалаға теріс пікір жазу ұсынылады. Әр пікір дәлелді болуы керек.

- Тестілеу. Бастапқыда дайын тесттер сұрыпталады. Бұл ретте тестке енгізілген әрбір пункттің мақсаты анықталады. Болашақта оқушыларға тесттерді өз бетінше әзірлеу ұсынылады. Диагностика нәтижелерін өңдеудің әртүрлі әдістері қарастырылады.

- Шығармашылық тапсырмаларды орындау. Оқушылар тақырыптарды өздері таңдайды немесе мұғалім ұсынған тізімнен таңдайды. Шығармашылық тапсырмаларды орындау оқушыларды әдебиетпен жұмыс істей білуге, зерттеу белсенділігін көрсетуге, оны таңдау, өңдеу және сақтау туралы ақпаратпен жұмыс істей білуге мүмкіндік береді [3].

Интернет әр мектепте қол жетімді болғандықтан, зерттеу мен шығармашылықты онымен байланыстыруға болады.

Мысал ретінде біз Word редакторын зерттегеннен кейін, атап айтқанда, Word құжатына қойылатын стандартты талаптарды қарастырғаннан кейін мұғалім ұйымдастырған шығармашылық жұмыстың бір сәтін көрсетеміз.

Оқушылардың мәтінді құлықсыз теруінің орнына келесі тапсырмалар жиынтығы ұсынылады:

- 1 тапсырма. Төменде жарияланған тақырыптардың бірін таңдау. Біз ұсынған тақырыптарды қайта құруға, бірнеше тақырыпты бір тақырыпқа біріктіруге немесе кейбір тақырыптың бір бөлігін алуға болады. Тақырыпты түзету үшін мұғаліммен келісіңіз.

- 2-тапсырма. Интернетте таңдалған тақырып бойынша немесе таңдалған тақырыпқа жақын тақырыптар бойынша кемінде 5 түрлі мақала табыңыз. Барлық табылған жарияланымдарды жеке файлдарға көшіріп, осы құжаттарды стандартты түрге келтіріңіз.

- 3 тапсырма. Таңдалған мақалаға сүйене отырып, өз пікіріңізді қосу арқылы тақырыпты ашыңыз, сондай-ақ таңдалған мақалада талқыланған идеялармен келісу немесе келіспеушілік білдіріңіз, жарияланымдардың оң және теріс орындарын көрсетіңіз. Жұмыс көлемі — 30 000 символдан кем емес, бос орынсыз.

- 4 тапсырма. Шығармашылық жұмысты бөлек файлға салыңыз. Құжатты стандартты талаптарға сәйкес жасаңыз. Суреттер, сызбалар, кестелерді нөмірлеуі. Шығармашылық жұмысқа титулдық бетті, беттердің автоматты нөмірленуін, колонтитулдарды, автоматты мазмұн кестесін (мазмұнын), жарияланымдардың, олардың авторларының электрондық мекенжайларын және жарияланымдардың басқа да шығыс деректерін (беттер саны, баспа, жарияланымның шыққан жылы және т. б.) қосу қажет.

- 5 тапсырма. Барлық файлдарды жеке папкаға жинаңыз, оның атауын өзіңіздің тегіңіз бен «Шығармашылық жұмыс» деп атаңыз.

Жұмыстың үлгі тақырыптары

1. Автоматтандырылған басқару жүйелері.
2. Ақпаратты қорғау.
3. Жансыз табиғаттағы ақпараттық процестер.
4. Ақпараттық жүйелер.
5. Заманауи маманның қызметіндегі ақпараттық технологиялар.
6. Ақпараттық бизнес.
7. Ақпарат және сана.
8. Ақпарат және жабайы табиғат эволюциясы.
9. Ақпарат және энтропия.
10. Информатиканың даму тарихы.
11. Кибернетика - басқару туралы ғылым.
12. Компьютерлік революция: әлеуметтік перспективалар мен салдары.
13. Зат, энергия және ақпарат.
14. Үздіксіз және дискретті ақпарат.
15. Ақпарат беру.
16. Интеллектуалды жүйелерді құру.
17. Ақпараттық технологиялар саласындағы құқық бұзушылықтар.
18. Ақпаратты өлшеу мәселесі.
19. Қазіргі ғылымдағы ақпарат мәселесі.
20. Ақпараттық ресурстардың қасиеттері.

Оқушылар таңдалған тақырыптармен жұмыс жасай отырып, біріншіден, қажетті материалды таңдау технологиясын жетілдіреді, екіншіден, әртүрлі басылымдармен танысып, өздері тапқан мақалалардың таңдалған тақырыпқа сәйкестігін анықтау үшін кейбір критерийлерді жасайды.

Мұндай әрекет оқушыларды шығармашылық белсенділікке итермелейді, бұл оларды зерттеу қажеттілігіне әкеледі. Әрине, осы деңгейде қатаң ғылыми зерттеулер туралы айтудың қажеті жоқ, бірақ мұндай мақсат осы кезеңде мұғалімнің алдында тұрмайды. Бірақ балаларда бұл жұмысты орындау кезінде шығармашылық белсенділік пайда болады, танымдық қызығушылық қалыптасады, ішкі және сыртқы ынталандыру пайда болады [4].

Қазіргі уақытта білім беруді компьютерлендіру негізінен жағымды жағынан қарастырылады. Соның ішінде біз осы мақалада зерттеуші мұғалімнің шебер қолындағы компьютерлердің оң рөлін көрсеттік.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Босова Л.Л., Босова А.Ю. Уроки информатики в 5-7 классах. — М.: «БИНОМ. Лаборатория знаний», 2007.
2. Лэнгдон Н., Снейп Ч. С математикой в путь: Пер. с англ. — М.: Педагогика, 1987.
3. Мельников О.И. Незнайка в стране графов: пособие для учащихся. — Мн.: Бел. Навука, 2000.
4. Босова Л.Л. Исследовательская деятельность на уроках информатики в 5-6 классах. «БИНОМ. Лаборатория знаний», 2013.

ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

ЖУКЕНОВА Махабат Тулетаевна
СКО, Айыртау ауданы, Саумалкөл, Қазақстан
Саумалкөл қазақ орта мектебі
zhukenova75@mail.ru

«Бұған дейін жасалғандардың бәрін одан да жақсырақ етіп жасауға болады».

Генри Форд

Байқап отырсаңыздар, кейінгі кездері білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа қарым-қатынас пен көзқарас пайда бола бастады. Соған байланысты білім беру парадигмасы да өзгерді. Сондықтан мұғалімнің алдына қойылған маңызды мәселелердің бірі – өскелең ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі. Осыған орай, тәуелсіз мемлекетімізде білім берудің жаңа жүйесі құрылып, бұл жүйе әлемдік білім беру кеңістігіне бағыт бұруда. Осындай бетбұрыстар оқу-тәрбие үрдісіндегі заман сұранысына сай елеулі өзгерістердің пайда болуына байланысты болып отыр. Білім беру мекемелерінің басты міндеті – ғылым мен техниканың жедел дамыған, ақпараттық мәліметтер ағыны күшейген заманда ақыл-ой мүмкіндігін қалыптастырып, адамның қабілетін, талантын дамыту. Осы бағытта жоғары деңгейдегі нәтижелер мұғалімнің қажымас ізденімпаздығымен, шығармашылық жеңісімен келмек. Сондықтан да әр оқушыны жеке тұлға ретінде қарап, оны шығармашылыққа, ізденімпаздыққа, дербестікке бейімдеп, тұлғаның жеке қабілетіне қарай білім беруді жүзеге асыратын жаңартылған педагогикалық технологияны меңгеруге үлкен бетбұрыс жасалуы қажет. Мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқу үрдісін ұйымдастыру да жаңа педагогикалық технологияны ендіруді міндеттейді.

Оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру, заманауи педагогикалық технологияларды меңгеру – мұғалімдердің алдына қойылып отырған ең маңызды деген міндеттердің бірі екенін ұстаздар қауымы жақсы біледі. Мұғалімдердің инновациялық және интерактивтік әдістемелерді сабақ барысында пайдалануы сабақтың сапалы әрі қызықты өтуіне ықпалын тигізуде.

Енді «инновация» терминіне тоқталсақ: ғалымдар тарапынан оған әртүрлі анықтамалар берілген. Жалпы алғанда, инновация деген ұғым педагогикалық сөздік қорында ежелден қолданылып келе жатқан термин. Ғалымдардың бір тобы өз еңбектерінде «жаңа», «жаңа жаңалық енгізу» деген түсінік берсе, енді бірі бұл терминді «өзгеріс» деп пайдаланған. Ал латын тіліне жүгінсек, «инновация» термині «novus» – жаңалық, «in» – енгізу деп аударылған. Оның қазақша аудармасы да «жаңару, жаңалық, өзгеру» деген мағынаны білдіреді. «Инновация» термині туралы Энциклопедиялық сөздіктерде де әр түрлі анықтамалар берілген (мысалы, Үлкен энциклопедиялық сөздікте бұл термин «жаңаша білім беру» деген анықтамаға ие).

«Инновация» термині қазіргі білім берудің теориясы мен тәжірибесінде кеңінен қолданылып жүр (шындығына келсек, «инновация» деген термин әр елде әртүрлі кезеңде пайда болған, оның қолданылу кезеңі де әр түрлі).

Егемендікке қол жеткен 30 жылдың соңғы бес жылының ішінде елімізде кеңінен пайдаланылып келе жатқан «инновация» ұғымына ең алғаш қазақ тілінде анықтама берген ғалым – Немеребай Нұрахметов. Н.Нұрахметовтың айтуынша, «Инновация, инновациялық үрдіс дегеніміз – білім беру

мекемелерінің жаңалықтарды жасау, меңгеру, қолдану және таратуға байланысты бір бөлек қызметі». Ғалым инновацияның білім саласындағы әдістемеді, технологияда, оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастыруда, мектеп жүйесін басқаруда көрініс табатынын қарастырған. Ол инновацияны, яғни, қайта жанарту кеңістігін, үш түрге бөлген:

- жеке түрі (жеке-дара, бір-бірімен байланыспаған);
- модульдік түрі (жеке-ара кешені, бір-бірімен байланысқан);
- жүйелі түрі (мектепті толық қамтитын).

Ал қазіргі таңда «инновация» термині қана білім және ғылым саласында ғана емес, медицина, техника, өндіріс, салаларында өте жиі қолданылып жүр. Осындай инновациялық әдістер негізінде оқушының дербес қабілеті, белсенділігі қалыптастырылып, оқыту материалдарын өз мүмкіндігінше пайдалану арқылы танымдық белсенділігінің артуда.

Мұғалім үшін инновациялық әдіс-тәсілдерді пайдаланудың тағы қандай тиімділігі бар деген сауалға тоқталсақ, меніңше, жаңашыл әдіс-тәсілдерді қолдану барысында мұғалім сабақты дайын күйінде бағалап, білім беріп отырған оқушысының іс-әрекетін бақылай алады. Оның үстіне, әрбір білім алушы-оқушы өзі ізденіп, оқу материалдарын өз бетінше игеріп, ғылыми тұрғыдан зерттеуді көздейді.

Оқытудың инновациялық технологияларын қалыптастырудың педагогикалық шарттары қандай деген сұрақтың жауабын әдіскер С.Көшімбетованың өзінің зерттеуінде атап көрсеткен оқу-тәрбие үрдісінде оқытудың инновациялық әдіс-тәсілдерін қолданудың ерекшеліктерінен табуға болады. Сол ерекшеліктерге тоқтала кетсек, олар төменде көрсетілгендей сипатқа ие:

- дербес оқыту технологиясы оқу-тәрбие үрдісінде ғылымның негіздерін игерту үшін ізгілік, адамгершілік қасиеттерді қалыптастыра отырып, жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық жауапкершілін арттырады;

- қоғам мен табиғат заңдылықтарын кіріктіру негізінде меңгеріледі;

- мұғалім таныс емес шығармашылық ізденіс негізінде өмірге келген жаңа қабілетке ие болады;

- саралап деңгейлеп оқыту технологиясында оқытудың мазмұны мен әдістері шығармашылық ізденіс барысында іс-әрекет жасау негізінде адамның инновациялық қабілеттерінің қалыптасуына бағытталады;

- ақпараттық бағдарламалар бойынша оқыту – оқытудың мазмұнын пәнаралық байланыс тұрғысынан ұйымдастыру;

- иллюстрациялы түсіндірмелі оқытуда «адам-қоғам-табиғат» үйлесімдік бағыттағы дүниетанымында жүйелі саналы мәдениет қалыптасады;

- ізгілендіру технологиясында педагогика ғылымының алдыңғы қатарлы ғылыми жаңалықтарды тәжірибе жүзінде бала – субъект, бала – объект тұрғысынан енгізіле бастайды да, алғылыми білім тұрғысынан баланы тұрмысының әлеуметтік жағдайы мен іс-әрекетінің әлеуметтік нәтижесінің бірлігінде қарастырады

Негізінде, инновациялық әдіс-тәсілдер модификациялық, комбинаторлық, радикалдық деп үш түрге бөлуге болады.

1) Модификациялық инновация – осыған дейінгі пайдаланылып келе жатқан тәсілдерді дамытумен, түрін өзгертумен айналысу (мысалы, В.Ф. Шаталовтың математикаға жазған тірек конспектiсі және оны көптеген мұғалімдердің пайдалануыосы арада мысал бола алады).

2) Комбинаторлық модификация – ешқашан пайдаланылмаған, бірақ белгілі әдістеме элементтерін жаңаша құрастыру (бұл жерде пәндерді оқытудың қазіргі кездегі әдістемесін айтқан дұрыс).

3) Радикалдық инновация – білімге мемлекеттік стандарттарды енгізу тәсілі (мемлекеттік стандарттардың тиімділігі параметрлерді, мөлшерлерді, деңгейлік және сапалы оқытудың көрсеткіштерін қалыптастырады).

Осыған орай мемлекетіміздің білім бері, оқу орындары өздерінің қалауы бойынша көпнұсқалық кез-келген үлгі бойынша жұмыс атқаруда. Көпнұсқалық тиімділігі берудің әртүрлі нұсқадағы мазмұны, құрылымы мен ғылымға және тәжірибеге негізделген жаңа идеялар, жаңа технологиялардың қолданылуында. Сондықтан оқыту технологияларын әрбір оқушының жасына,оның жеке-дара психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып таңдап, іс жүзінде сынақ жүргізудің маңызы зор.

Инновациялық оқыту технологиясы кәсіптік қызметтің ерекше түрі десек, оны меңгеру үшін мұғалімге педагогикалық аса зор тәжірибені пайдалана білу шеберлігі қажет (яғни, өз жұмысына шығармашылық тұрғыдан қарайтын, бойында белгілі іскерлік қасиеті бар маманды қажет ететін тәсіл). Әрбір педагог оқытудың инновациялық технологиясын меңгеру барысында аянбай еңбек ететіні ұстаздар қауымына бұрыннан мәлім. XXI ғасырда кезек күттірмейтін өзекті қоғам талабы да болашақ мамандарды даярлау, олардың кәсіби бейімделуін қалыптастыру мәселелерін бірінші орынға қойып

отыр. Сондықтан да педагог-психологтар тарапынан педагогикалық инновациялық технологияларды қолдануға даярлығын қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделі жасалуда.

Мұғалімнің оқыту барысында инновациялық іс-әрекетін қалыптастырудың педагогикалық шарттары төмендегідей:

- инновация туралы білімі;
- инновацияны жан-жақты меңгеру;
- инновациялық іс-әрекет диагностикасын меңгеру;
- инновацияны тәжірибеге ендіру жұмыстары;
- инновацияны практикада дұрыс қолдану.

Білім сапасының төмендігі, білім саласына мемлекет тарапынан жүргізілген реформаларға қарамай, оқу нәтижесінің болмауы, мардымсыз шығарылған саны көп құжаттар, оқушының өздігінен білім алу дағдысының талапқа сай еместігі, мұғалім мен оқушының бірлескен шығармашылық еңбектерінің болмауы – міне, осы факторлардың бәрі бүгінгі таңдағы әрбір білім беру мекемелеріндегі белең алып келе жатқан кемшіліктер. Осы аталған тығырықтан шығудың бірден-бір жолы – оқу үрдісінде инновациялық тәсілдерді енгізу, әрбір оқушының білімге деген қызығушылықтарын, талпынысын арттыруда жұмыс жасап, оның өз бетімен ізденуіне, шығармашылық еңбек етуіне жол ашу, бағыт-бағдар беру, басқа да іс-әрекеттерін мақсатты түрде ұйымдастыра білу, аналитикалық ойлау қабілетін дамыту. Инновациялық оқыту, педагогикалық технологиялар білімді тереңдетумен қатар оқушыны оқу әрекетіне жетелеп, оның оқуға деген ынтасын оятады. Білім алудағы, шеберліктегі, өнердегі түрлі амал-тәсілдердің жиынтығы деген ұғымды білдіретін инновациялық процестің негізі де мұғалім мен оқушы арасындағы жаңалықтарды қалыптастырып, жүзеге асырудағы тұтастық қызмет болып табылады. Оқытудың инновациялық технологияларын тиімді түрде қалыптастыру тұтастық білім деңгейінің көтерілуіне жағдай туғызады.

Осыған орай айта кететін жайт: мұғалім ғылыми-техникалық прогрестен қалыспай, педагогикалық инновацияларды тиімді пайдаланып, өндеп (қажетті тұстарын), нәтижелі пайдалана білуі керек. Міне, заман талабына сай қызмет жасаймын деген әрбір мұғалімнің негізгі міндеттерінің қазіргі таңдағы ең маңыздысы – осы.

ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ПОЛИТЕХНИКАЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ

ЖҮГІНІС Айша Сарбайқызы

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті

Қызылорда, Қазақстан

aisha.zhuginis@mail.ru

Аннотация

Мақалада орта мектепте физиканы оқыту процесінде техникаға бейімі бар оқушылардың қызығушылықтарына орай политехникалық білім беру мақсатында элективті курс өткізудің қажеттілігі айтылған. Элективті курс оқушылардың политехникалық құзыреттіліктерін қалыптастыруға негізделген.

Аннотация

В статье рассматривается проблема о необходимости проведения элективного курса с целью политехнического образования в процессе обучения физике в средней школе, исходя из интересов учащихся. Элективный курс основан на формировании политехнических компетенций учащихся.

Annotation

The article notes the need to conduct an elective course for the purpose of polytechnic education in accordance with the interests of students with a technical aptitude in the process of teaching physics in secondary schools. The elective course is based on the formation of students Polytechnic competencies.

Кілт сөздер: физика-техникалық модельдеу, политехникалық білім беру, политехникалық құзыреттілік, элективті курс.

Еліміздің ғылыми және техникалық дамуы, өркениетке жол бастауы – мектептегі техникалық пәндердің негізі болып оқытылатын физика курсының еншісінде. Сондықтан да оқушыларға физика пәнін сапалы оқытуда теориялық материалдарды практикамен ұштастыра отырып, эксперименттік тәжірибелерді қолданудың маңызы зор. Мысалы, түрлі техникалық құрылғылар мен қондырғылардың

модельдерін жасап, оның кейбір бөлшектерін өз қолдарымен жасауға үйрету арқылы оқушыларға политехникалық бағытта кәсіби бағдар беруге болады. Техникалық мамандықтарға бейім оқушылардың мүмкіндіктерін ашу қазіргі заман талабы болып отыр. ҚР мемлекеттік білім беру стандартында да политехникалық құзіреттілікті қалыптастыру жалпы кәсіби құзіреттіліктің дамуына ықпал ететіндігі туралы айтылған [1].

Елімізге кәсіби шеберлігі жоғары мамандар даярлауды мектеп қабырғасынан бастау қажет, себебі оқушының қандай да бір пәнге қызығушылығының астарында сәйкесінше бір мамандыққа бейімділік байқалады. Соның ішінде техникалық тұрғыда қызығушылықтарын арттырып, техникалық мамандықтарға бейімдеу физика пәні мұғалімдерінің басты міндеті.

Мектеп физика курсына техникалық қондырғылар мен құралдардың жұмыс жасауының негізін түсіндіретін көптеген қарапайым тәжірибелер көп жағдайда пән мұғалімнің көрсетуі арқылы жүзеге асырылады. Орта мектепте физикалық тәжірибелерді оқушының өзі жасап, құрастырып көруіне, соның негізінде құрылғы жұмысының қандай физикалық заңға, болмаса құбылысқа негізделгенін түсінуге арналған тапсырмалар өте аз.

Физика пәні мұғалімінің эксперименттік шеберлігі жоғары, дағдысы қалыптасқанның өзінде техникалық құрылғылар мен құралдардың жұмысын демонстрациялық тәжірибелер арқылы толығымен жеткізе алмасы анық. Оның үстіне сабақ барысында теориялық материалдармен қоса қосымша материалдардың барлығын толығымен қамту үшін уақыт аз.

Осы мәселені шешу жан-жақты әдістемелік зерттеуді қажет етеді. Зерттеуіміздің барысында Қызылорда облысының тәжірибелі физика пәні мұғалімдерінің арасында сауалнама жүргізіліп, физиканы оқыту барысында қосымша техникалық сипаттағы материалдарды берудің бүгінгі күннің талабы екенін және оқушылардың қызығушылығына да сай екені анықталды. Себебі, ғылым мен технологияның дамуына сәйкес оқушылар да көптеген физикалық құбылыстар мен процестердің техникада қолданысы туралы кең көлемде ақпарат алғысы келеді. Жалпыға білім беретін орта мектепте оқушының политехникалық дайындығы жүйелі түрде жүргізілуі қажет. Соның ішінде физиканың маңызы ерекше екендігін ескере отырып, зертхана, практикалық сабақтарда, өндіріс орындарымен, ауыл шаруашылығымен байланыстыра өткізілетін экскурсияларда, түрлі форматтағы сыныпта тыс іс-шараларда, факультативтік сабақтарда, элективті курстарда жүзеге асыруға болады. Орта мектепте техниканың негізі ретіне физика пәні оқытылатындықтан, оқушылардың политехникалық құзыреттіліктерін қалыптастыруда физика пәнінен элективті курстарды пайдалану өте тиімді деген ойдамыз. Осыған сәйкес физиканы 7-8 сыныптарда оқытуда «Физика-техникалық модельдер» элективті курсының бағдарламасын ұсынып, өткізуге болады. Элективті курстың мақсаты:

1. Оқушыларды алған білімдерін практикада, өмірде өз беттерінше тиімді қолдана алуға дағдыландыру;
2. Оқушыларға жастайынан қандай да бір техникалық құрылғылардың жұмыс жасау принциптерін, физикасын тереңірек түсіндіру;
3. Оқушылардың политехникалық құзыреттіліктерін қалыптастыру;
4. Оқушылардың шығармашылық ойлау қабілеттерін және конструкторлық шеберліктерін дамыту;
5. Өз қолымен түрлі техникалардың моделін жасай алуға, құрастыра алуға үйрету.

Элективті курс оқушының өзінің белсенді жұмыс істеуіне мүмкіндік жасауы керек. Ондағы ізденіс жұмыстары мен тапсырмалар теориялық материалдарды терең түсінуге және оқушылардың эксперименттік дағдыларының қалыптасуына (құбылысты бақылай алу, өлшеу, қорытынды жасау және т.б) және құрастырушылық қабілеттерінің дамуына тікелей әсер ететіндей болуы керек.

Оқушылардың политехникалық құзыреттіліктерін қалыптастыру мәселесін көптеген педагог-ғалымдар зерттеді. Жаратылыстану және қолданбалы ғылымдарды оқытуда «политехникалық білім» немесе «технологиялық білім» ұғымы енгізіліп, «Политехникалық білім – өндірістің барлық процестерінің негізгі принциптерімен таныстырады және сонымен бірге балаға немесе жасөспірімге барлық өндірістердің қарапайым құралдарымен жұмыс істеу дағдыларын береді» деп тұжырымдалды [2]. Сонымен қатар, педагог-ғалымдар да П.П.Блонский, А.Г.Калашников өз еңбектерінде политехникалық оқытудағы мәселелерге арнады. Н.Хомский лингвистика саласында «құзыреттілік» ұғымын алғаш рет қолданғаннан кейін, оны педагогика ғылымы саласында да кеңінен қолдана бастады. «Құзыреттілік» ұғымын ғылыми категория ретінде А.К.Маркова, Л.М.Митина, А.В.Хуторской, А.А.Вербицки өз еңбектерінде қолданды [2].

Джон Равеннің, Ю.Г.Татурдың, И.А.Зимняяның, Д.П.Мучкиннің, Ш.Таубаеваның, С.Е.Шишовтың еңбектерін талдай отырып Э.Зеер мен Э.Сыманюк құзыреттілік ұғымына мынадай анықтама береді: «Құзыреттіліктер жалпыланған, әмбебап білімдерге қарағанда әрекеттік, практикалық-бағдарланған сипатқа ие. Сондықтан олар, теориялық және қолданбалы білімдер

жүйесімен қатар, когнитивті және операционалдық-технологиялық құрылымдық бөліктерін қамтиды. Яғни, құзыреттілік – бұл әрекет үстіндегі білімдер жиынтығының жүйесі» [3]. Қазақстандық ғалымдарда құзыреттілік ұғымын білім беру саласындағы зерттеулерінде кеңінен қолдануда (Н.Р.Шаметов, Б.Т.Кенжебекова, М.Жадрина, Г.Ж.Менлибекова, Ш.Құрманалина, К.Устемиров және т.б.).

В.Б.Брюховецкий, Л.А.Борисова, С.Г.Добротворская өз зерттеулерінде «политехникалық құзыреттілік» ұғымын біріктіріп, жаңа лепте, кең ауқымда зерттеді. Е.Ю.Левченко мен А.М.Мехнида өздерінің жариялаған [4] еңбектерінде жаратылыстану-ғылыми пәндерді оқыту процесінде білім алушылардың политехникалық құзыреттіліктерін қалыптастыру қазіргі уақыттағы педагогика ғылымындағы ең өзекті мәселе екеніндігін қарастырды.

Сонымен, политехникалық құзыреттілік – білім алушыларды политехникалық біліммен, еңбек дағдыларымен қамтамасыз ететін, қоғамның игілігі үшін өнімді жұмысқа белсенді шығармашылықпен қатысуға дайындайтын, сонымен қатар дүниетанымды жоғары деңгейде қалыптастыратын, тұлғаның жан-жақты және үйлесімді дамуына көмектесетін білім.

Осыған орай, 7 және 8 сынып оқушыларына физикадан элективті курс бағдарламасын ұсынамыз. Курстың мазмұны бойынша төмендегі тақырыптар бойынша жүзеге асырылады.

7 сынып (34 сағат).

1. Табиғатты зерттеудің ғылыми әдістері. Физикалық өлшеу. Ғылымдағы зерттеу әдістерінің түрлері. Физикалық өлшеу. Өлшеу құралдарымен танысу. Техникалық қауіпсіздік ережелері мен таныстыру.

2. Таразы. Таразыларды қолдану. Түрлі денелердің массаларын өлшеу. Серіппелі және иіндік таразылар құрастыру.

3. Динамометр. Динамометрлердің техникадағы қолданысы. Күшті өлшеу. Серіппелі динамометр құрастыру.

4. Зат құрылысы. Молекулалар. Қатты денелердің сұйықтар мен газдардың молекулалық құрылымы. Қатты, сұйық, газдардың молекулаларының құрылымын модельдеу.

5. Сұйықтар мен газдардағы қысым. Қалқымалы көпір (понтон) құрастыру. Сүңгуір қайықтардың моделін жасау.

6. Гидравликалық мәшинелер. Гидравликалық пресс, гидравликалық жүк көтеретін мәшине моделін құрастыру.

7. Атмосфералық қысым. Су бұрқақ құрастыру, поршень арқылы атмосфералық қысымды көрсететін құралды құрастыру.

8. Монометрлер. Сорғылар. Су сорғысын құрастыру.

9. Жай механизмдердің техникадағы қолданысы. Иіндіктің тепе-теңдік шарты. Кранның жұмысымен танысу. Иіндік құрастыру.

10. Жай механизмдердің техникадағы қолданысы. Блоктар. Блоктардың түрлері. Көтергіш кранды модельдеу. Блоктар арқылы жедел саты құрастыру.

8-сынып (34 сағат).

1. Температураны өлшеу тәсілдері. Температуралық шкалалар. Сұйық, қатты, газдың температурадан көлемдік ұлғаюуын зерттеу. Термометр құрастыру.

2. Электр заряды. Денені зарядтау. Электроскоп құрастыру.

3. Ток көздері. Электр энергиясын алу жолдары. Күн панелінің моделін қолдану. Механикалық (жел, су қозғалтқыштары) генератордың моделімен танысу. Жылу, су электр станцияларының макеттерін жасау. Химиялық энергияны электр энергиясына айналдыру құрылғыларымен танысу.

4. Электр тізбегі. Электр тізбегінің түрлері. Түнгі қала моделін құрастыру.

5. Электрмагнит. Электрмагниттің техникадағы қолданысы. Электрмагнитті кран моделін құрастыру.

6. Тоғы бар өткізгіштің магнит өрісі. Электр қозғалтқыштары. Электр қозғалтқыш, желдеткіш, шаң сорғыш моделін құрастыру.

7. Электр өлшеуіш аспаптар. Амперметр, вольтметрдің құрылысын зерттеу.

8. Жарықтың шағылуы. Жазық айна. Перископ құрастыру.

9. Сфералық айналар. Сфералық айналардың техникадағы қолданысы. Рефлекторлар. Рефлекторлардың қолданысы. Күн концентраторларының моделін құрастыру.

Элективті курс барысында оқушылардың қызығушылықтары ескеріліп, тапсырмалар орындау барысында есеп шығару, зерттеу арқылы теориялық материалдарды игеру, физика-техникалық модельдер құрастыру және т.б. жұмыстар жүргізіледі. Элективті курс барысында АКТ-ны тиімді пайдалану мақсатында білім порталдарын белсенді қолдана отырып, түрлі техникалық құрылғылардың

ашылу тарихынан ақпараттар алады, ғалымдардың өмірлері мен зерттеулерімен танысады, кейбір техникалық модельдерді жасауды үйренеді.

Осы айтылғандардың негізінде біз ұсынып отырған элективті курста физика курсына оқытылатын тақырыптардың мазмұнына сәйкес, оны тереңдете түсетін, техникамен байланысын түсіндіретін түрлі тапсырмалар мен модельдерді құрастыруға арналған эксперименттер беріледі. Оқу бағдарламасымен сәйкес жүргізілген кешенді жұмыстар арқылы, оқушылардың алған білімдерін практикада тиімді қолдануына, техникалық құрылғылардың жұмыс жасау принциптерін, физикасын тереңірек түсіндіруіне, шығармашылық ойлау қабілеттері мен конструкторлық шеберліктерінің дамуына, яғни политехникалық құзыреттіліктерінің қалыптасуына тікелей әсер етуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. ҚР Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары.
2. Константинов Н.А., Медынский Е.Н., Шабалева М.Ф. История педагогики. – М.: Просвещение, 1982.
3. Зеер Э.Ф., Сыманюк Э.Э. Эмоциональный компонент в профессиональном становлении педагога // Мир психологии, 2002, № 4 (32), стр. 194 – 203.
4. Левченко Е.Ю., Мехнин А.М. Формирование политехнической компетенции в процессе физико-технического творчества учащихся // Педагогическое образование в России. – 2010. – № 4. – С. 76–84.

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА АКРОБАТТАРДЫҢ ЖЫЛДАМДЫҚ ЖӘНЕ ЖЫЛДАМДЫҚ-КҮШ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ ТӘДІСТЕМЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ҚАБАТАЕВ Сырым Қатыспекулы, ЖҮНІСБЕК Динара Нұрғалықызы

Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан Университеті, Қазақ спорт және туризм академиясы
Өскемен, Алматы, Қазақстан
syrymkabataev@gmail.com

Аннотация

Мақалада мектеп оқушыларына гимнастика сабағында дене қуаты қасиеттерін дамыту мақсатында алға қойылған міндеттер бойынша басты назар аудару.

Кілт сөздер: гимнастика, акробатика, жылдамдық және жылдамдық-күш, әдістемелік ұсыныстар, кезендер, жылдамдықты дамыту әдістемесі, қарапайым және күрделі қозғалысы.

Жылдамдық-адамның ең аз уақыт ішінде қозғалыс жасау қабілеті. Жылдамдық дене сапасы ретінде екі түрде көрінеді: біріншісі-қарапайым, екіншісі-кешенді. Жылдамдықтың қарапайым түрі, өз кезегінде, мынадай түрлерден тұрады: реакция жылдамдығы, бір қозғалыс жылдамдығы, қозғалыс қарқынының жылдамдығы. Жылдам қимыл реакциясы деп сигналға әсер етудің латентті (жасырын) уақытын түсінеді. *Қарапайым және күрделі* қимыл реакциялары бар. Қарапайым қозғалыс реакциясы - алдын ала белгілі (кенеттен пайда болған) сигналға алдын ала белгілі қозғалыспен тез жауап.

Гимнастикада дене дайындығы мәселесі жылдар бойы өзектілігін жоғалтпай қана қоймай, сонымен қатар әлемдік гимнастиканың, акробатиканың даму тенденциялары мен перспективаларына сәйкес заманауи ғылыми әдістермен шешілуі қажет жаңа мәселелерді алға тартады. Спорттың теориясы мен практикасында қозғалыс қабілеттері оқушылардың техникалық шеберлігі негізделетін база болып саналады. Алайда, гимнастиканың теориясы мен практикасының дамуының қазіргі кезеңінде бұл ұстаным оқыту мен оқыту әдістемесіне тікелей қол жеткізе отырып, нақтылау мен нақтылауды қажет етеді.

Сонымен бірге, ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдау және тәжірибе көрсеткендей, арнайы дене дайындық құралдары мен әдістерін ұтымды пайдалануға байланысты мәселелер макроциклде жоғары білікті мамандар жеткіліксіз дамыған. Мәселе осы спорт түріндегі тар мамандандырулардың көптігімен күрделене түседі. Осыған байланысты, іс жүзінде оқу процесін ұйымдастыруда жыл сайынғы оқу циклінде құралдар мен әдістерді таңдау және тарату әрдайым дұрыс бола бермейді. Қазіргі уақытта қолданылатын оқу бағдарламаларында арнайы дене шынықтыру бөлімінің мазмұны спортшы таңдаған тар мамандандыру талаптарына толық сәйкес келмейді, бұл өз кезегінде жаттығу процесінің тиімділігін төмендетеді.

Гимнастикада мектеп оқушыларының акробатикалық жолмен секіру кезінде жаттығулар кезінде жылдамдық пен күш қасиеттері үлкен мәнге ие. Осыған байланысты бәсекелестік кезеңде осы

сапа деңгейінің ең үлкен көрінісіне қол жеткізу үшін дайындықтың барлық кезеңдерінде арнайы дене белсенділікті дұрыс бөлу қажеттілігі туындайды. Акробатикалық жолмен секіру-бұл қолдардан аяққа және аяққа ырғақты айналу арқылы секіру серияларын орындаумен сипатталатын жоғары жылдамдықты спорттық қозғалыстар. Бұл жағдайда қозғалыстар тоқтаусыз және аралық секірулерсіз тұрақты жылдамдықпен орындалады. Жолдағы секірулерде комбинацияның қысқа ұзақтығына байланысты максималды күш маңызды емес, бірақ оңтайлы қозғалыс амплитудасын сақтай отырып, қысқа уақыт аралығында оны жүзеге асырудың максималды жылдамдығы маңызды. Осыған сүйене отырып, секіргіш акробатикалық жаттығуды орындау кезінде көрінетін жылдамдық пен күш қасиеттері үлкен мәнге ие: қону, итеру және т. б.

Жылдамдық пен жылдамдық-күш сапаларын дамытуды жаттығу процесінің бастапқы кезеңдерінен бастаған дұрыс, бұл акробатикалық элементтердің техникасын тезірек меңгеруге ықпал етеді.

Акробатиканың қазіргі даму деңгейі акробаттардың дене дайындығына жоғары талаптар қояды, оның бір қыры аға акробаттар үшін негізгі және осы спорт түрінен жоғары жетістіктерді қамтамасыз ететін жылдамдық пен жылдамдық-күш қасиеттерін дамыту болып табылады.

Жоғары жетістікті спортта, оның ішінде гимнастика мен акробатиканың дамуы спорттық нәтижелер деңгейінің үнемі өсуімен, бәсекелестік бағдарламалар мен орындаушылар шеберлігінің қиындықтарымен қатар жүреді. Осы міндеттерді тиімді және перспективалы шешу, ең алдымен, спортшыларды даярлауды басқару жүйесі мен технологиясын әзірлеумен байланысты.

Одан әрі зерттеу тиімділігін арттыру мәселелерін дайындау кезінде жоғары сынып оқушыларын басқару, оларды жарыс кезінде анықталады тұрақты қарама-қайшылыққа толы арасындағы барлық талаптардың, спорттық деңгейіне шеберлігін және мүмкіндігінше өсуіне қамтамасыз ететін жүйелердің, ағзаның, бір жағынан, көп еңбектенуіне, екінші жағынан, түпкі нәтижесі болып табылады.

Отандық мамандардың көпжылдық зерттеулерінің нәтижелерінде жаттығу процесінің заңдылықтары мен спорттық акробатиканың ерекшеліктері туралы идеяларды тереңдетуге, оның дамуының негізгі тенденцияларын анықтауға мүмкіндік береді. Ең маңыздысы мыналарды қамтиды: бәсекеге қабілетті бағдарламалардың үнемі күрделенуі, техникалық шеберлікті шеберлікке жеткізу, жоғары көркем композициялар жасау және оларды кәсіби шеберлікпен орындау, жаңа түпнұсқа элементтер мен қосылыстарды іздеу, жаттығулардың композициялық құрылымының динамикасы мен тепе - теңдігін арттыру, орындаушылар құрамын жасарту және сонымен бірге бәсекелестік қызметтің психологиялық шиеленісі мен тұрақсыздығын арттыру.

Спорттық акробатика теориясы мен әдістемесінің ғылыми даму жағдайын бағалай отырып, мыналарды атап өткен жөн:

1. Жоғары деңгейдегі акробаттардың бәсекеге қабілетті қызмет жүйесін одан әрі дамыту педагогикалық, биомедициналық, психологиялық және әлеуметтанулық зерттеу әдістерін қолдана отырып, мәселені жан-жақты зерттеу арқылы қызмет теориясы мен жүйелік-құрылымдық тәсілдің іргелі ережелерін қолдану негізінде осы жүйені басқарудың тиімділігін арттыруға бағытталуы керек.

2. Спорттық акробатика түрлерінің негізгі ерекшеліктеріне байланысты спортшылардың бәсекеге қабілеттілігін басқару даму тенденцияларын, спорттық шеберліктің қалыптасу заңдылықтарын және ішкі мамандандыруды ескере отырып, оның әр нақты түріне бейімделуі керек.

3. Акробаттарды дайындауды басқарудың тиімділігі келесі компоненттерді сипаттайтын әзірленген сандық көрсеткіштер мен ғылыми ұсыныстардың болуына байланысты: бәсекеге қабілетті қызмет және дайындықтың жетекші жақтары, жүктеме параметрлері және кешенді бақылау.

4. Жоғары деңгейлі акробаттарды дайындаудағы жетекші компонент ретінде бәсекеге қабілетті қызметтің оңтайлы құрылымына қол жеткізуге бүкіл дайындық жүйесінің бағдары спортшылардың жағдайын ұтымды басқаруға және жоспарланған нәтижеге қол жеткізуге дайындықтың тиісті деңгейін қамтамасыз ететін бейімделу өзгерістерінің өтуіне қажетті жағдай жасауға мүмкіндік береді.

5. Негізгі жарыстарда спорттық күрестің төтенше жағдайларына бейімделу-бұл адамның жеке психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, акробаттарды бәсекеге дейінгі дайындықтағы жағдайларын модельдеу: жүйке жүйесі мен темперамент қасиеттері, эмоционалды тұрақтылық, тұрақтылық және психикалық шиеленістің күйін басқару қабілеті.

6. Жоғары деңгейдегі акробаттарды дайындау жаттығу процесі мен бәсекеге қабілеттілікті едәуір дараландыру, сондай-ақ бәсекелестік күрестің әртүрлі стильдерін бөліп көрсету арқылы мүмкін болатын спорттық нәтижеге қол жеткізуге бағытталған. Сонымен қатар, жоғары жетістіктер кезеңінде ең мықты спортшылардың дайындығының жалпыланған модельдік сипаттамалары жалпы дайындық стратегиясында нұсқаулық ретінде қызмет етеді.

Жоғары білікті акробаттардың бәсекелестік қызметінің құрылымы, ең алдымен, мүмкін болатын жеке нәтижеге қол жеткізуге бағытталған. Мақсатты-тиімді қарым - қатынасты келесі дәйектілікпен білдіруге болады: мақсат - құралдар - қызмет процесі-нәтиже.

Жоғары деңгейдегі акробаттардың бәсекелестік қызметінің құрылымындағы қорытынды және жүйелік фактор-бұл жаттығулардың күрделілігін, техникасын, сұлулығын және құрамын сараптамалық бағалауда көрсетілген спорттық нәтиже.

Акробаттардың жарыстық іс-әрекетінің нәтижесін өзара байланысты төрт жағынан қарастырған жөн: әлеуметтік (қоғам мен спортшы үшін маңыздылығы мен маңыздылығы, адамдар арасындағы жақындасу, ел мен ұжымның беделі, адамның шексіз мүмкіндіктерін көрсету, шығармашылық белсенділікті дамыту, өзін-өзі көрсету өнері және жеке тұлғаны эстетикалық тәрбиелеу, салауатты өмір салтына қажеттілікті қалыптастыру), биологиялық (денсаулықты сақтау және арттыру, төтенше жағдайларға бейімделу, дененің резервтік мүмкіндіктерін нақтылау, қоршаған ортаның қолайсыз жағдайларына қарсы тұру мақсатында адамның функциялары мен жүйелерін жетілдіру), педагогикалық (жеке тұлғаны қалыптастыру, жаңа, ерекше элементтер мен байламдарды көрсету, алған орны, разрядтық нормативтерді орындау) және психологиялық (психо-функционалдық мүмкіндіктерді арттыру, стресс факторларына қарсы тұру, қарым-қатынас, жарыстарға дайындық және қатысу процесінде эмоционалды-сауық саласын дамыту) болып табылады.

Жаттығулардың қарқындылығы мен арнайы жылдамдық-күш қасиеттерін дамыту құралдарының өзара байланысы. Жылдамдық-күш қасиеттерін дамыту процесінің басында жаттығулар негізінен максималды қарқындылықпен орындалады (белгілі бір уақыт кезеңіндегі максимумның 80-90%) және арнайы-көмекші жаттығуларды кеңінен қолдану есебінен қаражаттың ең көп мөлшері қолданылады. Одан әрі жылдамдық-күш дайындығы деңгейінің артуына қарай оңтайлы дозаларда субпределдік (90-95%) және шекті (100%) қарқындылықты пайдалану қажет. Шектеулі қарқындылықпен жаттығуларды жүйелі түрде орындау кезінде олардың көлемі аздап азаяды. Салыстырмалы түрде, ол максималды қарқындылықты жүйелі түрде қолданған кезде ең аз болады. Мүмкін болатын көлемнің 90-95%-на тең көлемде жаттығуларды орындау жылдамдық-күш сапаларының ең бірқалыпты даму динамикасына ықпал ететінін атап өткен жөн. Қосалқы шекті және шекті қарқындылықты пайдалана отырып, 100%-ға тең көлемде қаражатты қолдану жылдамдық-күш сапаларының дамуының ең жоғары көрсеткіштеріне неғұрлым "үдемелі" қол жеткізуді қамтамасыз етеді.

Жоғары жылдамдықты және жоғары жылдамдықты қасиеттерді тәрбиелеуді ертерек бастаған дұрыс, бұл спортта элементтерінің техникасын тез игеруге ықпал етеді.

Ұсыныс

Дене қуаты қасиеттерін дамытудағы әдіс-тәсілдердің тиімді болуы үшін келесі ұсыныстар беріледі:

1. Мектептегі дене тәрбиесі сабақтарында педагогикалық бақылауды арттыру.
2. Әрбір сабаққа қатаң түрде педагогикалық бақылау, талдау жасау және дене тәрбиесі сабағы әдістемесін жетілдіру.
3. Хронометрлеу жаттығушылардың әр түрлі әрекеттеріне жұмсалатын уақытты анықтау мен бағалауды жүйелі түрде өткізіп тұру.
4. Дене тәрбиесі мұғалімдеріне жүйелі түрде білімдерін жетілдіру жұмыстарын арттыру.
5. Оқу сапасын, соның ішінде дене қуаты қасиетін дене тәрбиесі оқу бағдарламасының орындалуын үнемі назарда ұстау.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Легкодимова Т.А. Расчет оптимальной тренировочной нагрузки гимнасток 9-10 лет в подготовительном периоде // Физическое воспитание и спортивная тренировка. - 2011. - №1. - С. 82-85.
2. Малиновский С.К. Методика совершенствования специальной физической подготовки акробатов на этапе начальной спортивной специализации: автореф. дис. ... канд. пед. наук. - Хабаровск: ДВГАФК, 2003. - 20 с.
3. Менхин Ю.В. Физическая подготовка к высшим достижениям в видах спорта со сложной координацией действий: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. - М., 1990. - 48 с.
4. Козлов В.В. Акробатика для всех: лекция по теории и методике спортивной акробатики. - М.: РГУФКСМиТ, 2017. - 39 с.
5. Бачинская Н.В. Особенности построения структуры многолетней подготовки в спортивной акробатике на современном этапе // Физическое воспитание студентов. - 2015.-№1 - С. 3-10.

6.Мкртычан В.Н., Лысенко В.В. Оценка физической и психической подготовленности акробатов-прыгунов высокой квалификации // Юбилейный сборник кафедры физиологии и биохимии КГАФК. - Краснодар, 1995. - С. 99- 105.

7.Менхин Ю.В. Особенности проявления скоростно-силовых способностей юными гимнастами-акробатами // Физическая культура. - 2005. - № 2. - С. 28-31.

8.Пиллюк Н. Н. Пути формирования структуры соревновательной деятельности акробатов высокой квалификации // Теория и практика физической культуры

9.Пиллюк Н.Н., Жигайлова Л. В. Средства совершенствования специальной физической подготовленности в тренировке высококвалифицированных акробатов-прыгунов. - Физическая культура, спорт - наука и практика. - Краснодар. - 2012 - № 3 - С. 7 -12.. 1999. - № 3. - С. 23 – 26.

ЖЫЛДАМДЫҚ-КҮШТІК ДАЙЫНДЫҚ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТЕХНИКАЛЫҚ ШЕБЕРЛІКПЕН БАЙЛАНЫСЫ

ҚАБАТАЕВ Сырым Қатыспекулы, ЖҮНІСБЕК Динара Нұрғалықызы

Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан Университеті, Қазақ спорт және туризм академиясы
Өскемен, Алматы, Қазақстан
syrymkabataev@gmail.com

Аннотация

Мақалада жалпы гимнастика, акробатика кезінде жылдамдық-күштің дамыту мақсатында алға қойылған міндеттер бойынша басты назар аудару.

Кілт сөздер: гимнастика, акробатика, жылдамдық және жылдамдық-күш, әдістемелік ұсыныстар, кезеңдер, жылдамдықтың техникалық шеберлігін дамыту әдістемесі.

Жоғарыда айтылғандай, итеру кезінде тіректің реакциялық күші спортшының дене салмағынан бірнеше есе көп. Қимыл-қозғалысты тоқтату үшін және курбет жасау кезінде де айтарлықтай күш қажет. Осыған байланысты жоғары спорттық шеберлік көп жағдайда күрделі спорттық жаттығуларды жоғары техникалық деңгейде орындауға мүмкіндік беретін дене қасиеттерінің даму деңгейіне байланысты.

Адамның бұлшық ет күшінің көрсеткіштерін зерттеу оның физикалық дайындығы мен дененің функционалдық жағдайын объективті бағалау әдістерінің бірі болып табылады. Арнайы күш жаттығуларының жоғары деңгейі, көптеген авторлардың пікірінше, білікті спортшыларды дайындауда да, жоғары нәтижеге жетуде де маңызды рөл атқарады.

В.М.Зациорский бойынша күш топографиясы спорттық мамандануға байланысты. Ең айқын және анық, спортшылардың күш-қуатының спецификалық ерекшеліктері жаттығу кезінде негізгі жүктемені көтеретін бұлшықет топтарының басым дамуында көрінеді. Бұл әртүрлі спорт түрлері өкілдерінің бұлшықет күшінің топографиясындағы айырмашылықтарды анықтайды. Қандай бұлшықет топтары спорттық емес жетістіктерге көбірек әсер ететін «жетекші» болып саналады? Осыған байланысты әртүрлі мамандықтардағы спортшылардың бұлшықет күшінің топографиясы туралы зерттеу деректері қызығушылық тудырады.

Жаттығу процесінің негізгі құрамдас бөліктері арасында және, атап айтқанда, дене және техникалық дайындық арасында ажырамас диалектикалық байланыс бар. Күш көрсете алмай, мінсіз спорттық техника мен тактиканы меңгеруге, жалпы спорттық шеберлікке жол жоқ. Осы екі құрамдас бөліктің сәйкес келмеуі қозғалыс дағдыларын меңгеруде айтарлықтай қиындықтарға және қозғалыстарды орындаудағы өрескел қателерге әкеледі.

Спортшының физикалық және техникалық дайындығының арақатынасының дұрыстығы оның спорттық шеберлігін анықтайды. Дене дамуының белгілі бір деңгейі қозғалыс дағдысының қалыптасуы мен жетілуін алдын ала анықтайды. Қозғалыс дағдыларын қалыптастыру процесінде дене шынықтырудың маңызды рөлін көптеген мамандар атап өтеді.

Техникалық және дене шынықтыру міндеттерін органикалық біріктірумен сипатталатын жоғары спорт шеберлігі кезеңінде дене шынықтырудың маңызы ерекше. Бұл кезеңде қолданылатын физикалық және техникалық дайындық құралдарындағы арақатынастар өте ерекше.

Д.Д.Донской спортшының қимыл-қозғалысын талдай отырып, дене шынықтыру мен спорттық құрал-жабдықтардың арақатынасына тоқталады. Автор спорттық жаттығулардың бастапқы кезеңінде техника күштердің болуына сәйкес келмеуі және олардың өзін толық көрсетуіне көмектеспеуі мүмкін екенін атап көрсетеді. Спортшының физикалық дайындығының деңгейі қозғалыстардағы уақыттық,

кеңістіктік және күш дифференциациясының қол жеткізілген деңгейінен артта қалуы мүмкін. Физикалық, дайындық және техникалық меңгерудің құрамдас бөліктеріндегі айырмашылықтар тегістелетіндіктен, дене қасиеттері мен моторикасының дамуы параллельді түрде жетілдірілуі мүмкін («конъюгацияланған»). М.Л.Укран халықаралық жарыстардың нәтижелерін және гимнасттардың оқу-жаттығу жұмыстарының мазмұнын талдай отырып, жеткілікті жоғары деңгейде күш жаттығуларынсыз аппараттық жаттығулар, еден жаттығулары және секіру техникасын меңгеру мүмкін еместігін көрсетті. Бұл ретте спортшының күш дайындығы көрсеткіштері мен орындалатын жаттығулар техникасының жетекші құрамдас бөліктері арасындағы байланыс мәселесі өзекті болып табылады.

Секіру акробаттарының жылдамдық-күш дайындығы көрсеткіштері мен техникалық шеберлігі арасындағы байланыстың маңыздылығын көптеген зерттеушілер де растайды. Секіру акробаттарының жан-жақты күш-қуатының жоғары маңыздылығының дәлелі бар. Дегенмен, спорттық акробатиканың қазіргі даму деңгейі нақты спортшыларға байланысты акробат-секірушілердің жылдамдық-күш дайындығын, олардың жаттығуларының нақты жағдайларында жақсарту бойынша ұсыныстарды білдіретінін ескеріңіз. Мұндай ұсыныстарды акробат секірушілерінің тобық және тізе буындарын нығайтуға жаттықтырушыларға бағыт-бағдар беретін А.М.Игнашенконың еңбектерінен табуға болады. Бірақ автор бұл буындарды күшейтетін бұлшықет топтарының күшінің тиісті деңгейі туралы мәліметтерді секірудің өзіндік ерекшеліктерімен де, спортшының техникалық дайындығымен де үйлестірмейді.

В.М.Баршайдың диссертациялық жұмысы жас акробат-секірушілердің күш дайындығы мен оның моторикасын қалыптастырумен байланысын зерттеуге арналған. Иілу және созу бұлшықет күшінің көрсеткіштерінің серпілу ұзақтығымен және сальтолық ұшу фазасымен корреляциялық талдау деректерін зерттей отырып, автор олардың арасындағы жағымды байланысты анықтады. Корреляция коэффициенттерінің сандық мәндері (тиісінше $Z = 0,730$ және $Z = 0,734$) акробатикалық секірулердің сәттілігінің спортшының денесінің созылатын бұлшықеттерінің күшінің даму деңгейіне тәуелділігінің орташа дәрежесін көрсетеді. В.М.Баршай жүргізген зерттеулердің нәтижелері жас акробаттардың шеберлігін қалыптастырудың бастапқы кезеңінде моториканың жылдам қалыптасуына ықпал ететін арнайы дене шынықтыру жаттығуларын қолдану қажеттілігін растайды.

Бұрын айтылған жұмыстарда әртүрлі күрделіліктегі секірістерді орындау кезінде итермелеу ұзақтығы әрдайым дерлік тұрақты болатынына және спортшының шеберлігі мен жасына байланысты емес екеніне назар аударылды. Осыған байланысты, серпілу уақыты тұтастай секірудің сапалы өнімділігін сипаттай алмайды. Қабылдаған В.М. Егер акробат секіргіштерінің күш жарамдылық деңгейі мен олардың күрделілігі әртүрлі секірулерінің биомеханикалық параметрлері арасындағы байланыс дәрежесі туралы мәліметтер нақтыланса, Баршайдың нәтижелерінің практикалық маңызы зор болар еді. Акробат-секірушілердің дайындығының осы аспектілерін үйлестіруге тырысқан Б.А. Бураков. Жамбастың экстензоры, аяқ және қол бүгілу бұлшықеттерінің күшінің мәнін автор оның сальтолық ұшу фазасының қозғалыстарының биодинамикасымен байланысын анықтау арқылы дәлелдейді. Ұшу кезінде жалпы ауырлық орталығы траекториясын өзгерту мүмкін емес екені анық. Дене элементті жоғары биіктікте және жалпы ауырлық орталығы ең ұтымды траекториясымен орындау шарттары. денелер тебілу процесінде пайда болады.

Сондықтан итеру фазасында негізгі жүктемені көтеретін бұлшықет топтарының дамуына көп көңіл бөлінуі керек. Осыған байланысты Л.А.Шачневтің пікірінше, акробатикалық секірістердің орындалу сапасын анықтайтын биомеханикалық сипаттамаларды қалыптастыруда жетекші рөл тобық буындарындағы аяқтың созылуына жатады. Автор бұл тәуелділіктің күшеюін спортшының тірекпен өзара әрекеттесуінің соңына қарай, итеру сәтінде атап көрсетеді. Акробат-секірушілердің дене шынықтыру дайындығын нақтылау әрекетіне электромиография әдісін қолдану арқылы зерттеу нәтижесінде алынған нәтижелер рұқсат етіледі. Авторлардың пікірінше, бойлық ось бойынша бұрылыспен сальто кезінде серпілуді орындау кезінде жетекші бұлшықет топтары төменгі аяқтың, санның, дің және аяқтың иілу бұлшықеттерінің экстензорлық бұлшықет топтары болып табылады. Бұл ақпарат жаттығу процесінде секіру акробаттарының күшінің даму динамикасы мен бағытын түзетуге мүмкіндік береді. Әдеби дереккөздерді талдау көрсеткендей, бұлшықет күшінің топографиясына және оның техникалық дайындықпен байланысына жеткіліксіз көңіл бөлінді. Физикалық сапалар жеке дара емес, өзара әрекеттестікте дамиды. Тұтас акробатикалық қозғалыс олардың бір немесе бірнешеуінің басымдылығымен белгілі бір қасиеттер жиынтығының көрінуін талап етеді. Қазіргі әдебиетте жоғары білікті акробат-секіргіштердің күш жаттығуларының ерекшеліктері және оның техникалық шеберлік деңгейімен байланысы туралы мәліметтер өте аз.

Спорттық акробатика – спорттық шеберлікке жету спортшының барлық дене қасиеттерінің жоғары дамуына негізделген спорт түрі. Спортшы-акробатиктің жетістігі физикалық қасиеттердің бірінің басым дамуы негізінде жүзеге асырылмайды, алайда акробатикадағы жетекші мамандардың

озық тәжірибесін зерттеу бізге кешенді координацияның жылдамдық-күш қасиеттерін қоюға мүмкіндік береді. Бірінші кезекте бағдарлау. Акробатикалық жаттығулардың басым көпшілігі дәл үйлестірумен және уақыттың жетіспеушілігімен байланысты.

Акробатиканың барлық түрлерінде айналу, тепе-теңдік және лақтыру (кернеу) жаттығулары ажыратылады, олар мәні бойынша жылдамдық-күштік сипаттағы күрделі үйлестіру әрекеттері болып саналады.

Бұл жаттығулардың техникасын талдау акробаттардың қажетті қозғалыс жылдамдығын қамтамасыз ету үшін қысқа уақыт аралығында, әсіресе негізгі және соңғы әрекеттер фазасында жеткілікті үлкен күш-жігерді дамыта білу қажет екенін көрсетеді. Акробатикалық жаттығуларды орындау кезінде сіз көбінесе айтарлықтай қарсылықты (өз дененің салмағы мен инерциясын) жеңуге тура келеді, сондықтан жалпы акробатикада өздігінен жылдамдық қасиеттерін (мысалы, максималды жылдамдықты) тәрбиелеу мәселесі іс жүзінде жоқ. Аяқ-қолдардың еркін қозғалысы).

Бұл мәселе жылдамдық-күш жаттығуларының мәселесі ретінде өткір көрінеді, өйткені үлкен сыртқы кедергілер кезінде қозғалыс жылдамдығы спортшының күш қабілеттеріне айтарлықтай байланысты. Әйел акробаттарды жұптық және жеке акробатикалық жаттығуларға дайындауда арнайы жылдамдық-күш жаттығуларының маңызы ерекше. Сондықтан олардың жалпы дене шынықтыру жүйесінде жаттығулардың көпшілігінің ерекшелігіне барынша сәйкес келетін жылдамдық-күшті жұмыс режимі басым болуы керек.

Акробаттардың жылдамдық-күш қабілеттері айтарлықтай жылдамдықпен орындалатын акробатикалық жаттығуларда қажетті, максимумға дейін күшпен пайда болатын күтпеген бұлшықет кернеулерімен сипатталады. Олар қозғалтқыш әрекеттерінде көрінеді, оларда айтарлықтай бұлшықет күшімен қатар қозғалыс жылдамдығы да қажет. Орындалатын қозғалыстағы жылдамдық пен қуат құрамдастарының арақатынасы еңсеру керек сыртқы қарсылық мөлшерімен анықталады. Жылдамдық-күш қабілеттерінің негізгі түрлері жылдам күш пен жарылғыш күш.

Акробаттардың спорттық тәжірибесіндегі бұлшықет жұмысының шарттары «жылдамнан жарылысқа» режимде көрінетін күштің басым дамуын талап етеді, яғни жылдамдық-күш қабілеттері.

Үйлестіруші факторлардың ішінде белсенді бұлшықеттердің қозғалтқыш нейрондарының импульстарының табиғаты маңызды рөл атқарады - разрядтың басында олардың импульстарының жиілігі және әртүрлі қозғалтқыштардың импульстарының синхрондалуы. Нейрондар берілген бұлшықетті нервтендіретін моторлы нейрондардың саны неғұрлым көп болса, соғұрлым бұлшықет кернеуінің жалпы мәні жоғары болады. Немесе, мотонейронның бастапқы жиілігі неғұрлым жоғары болса, бұлшықет күші соғұрлым тез артады.

Жарылыс күшінің көрінісінде бұлшықеттердің жылдам жиырылу қасиеттері өте маңызды рөл атқарады, олар көбінесе құрамға байланысты, яғни жылдам және баяу талшықтардың арақатынасы. Жылдам немесе баяу блоктарды белсендіретін жүйке орталықтары жиырылу жылдамдығын өзгерте алады. Жаттығу кезінде бұл талшықтар баяуларға қарағанда айтарлықтай гипертрофияға ұшырайды. Сондықтан акробаттарда жылдам талшықтар бұлшықеттердің негізгі бөлігін құрайды (немесе көлденең қимада басқаша үлкен аумақты алады) басқа спорт түрлерінің өкілдерімен салыстырғанда, әсіресе төзімділіктің көрінісін қажет ететіндермен салыстырғанда.

Антагонист бұлшықеттердің жылдамдығы мен релаксация дәрежесі қозғалыс жылдамдығына әсер ететін маңызды фактор болуы мүмкін. Егер акробатикалық жаттығудың қозғалыс жылдамдығын арттыру қажет болса, жаттығу сабақтарында нақты қозғалыстарды (жарыс жаттығуларындағыдай) жаттығу жаттығуларында қолданылатын жылдамдыққа тең немесе одан жоғары жылдамдықпен орындау қажет.

Секіру көптеген спорт түрлерінің негізгі элементі болып табылады және барлық мамандықтардағы акробаттар үшін негізгі дайындықтың негізгі құралы болып саналады. Бұлшықет әрекетінің сипаты бойынша акробатикалық секіру қозғалыстардың ациклдік құрылымы бар жылдамдық-күш жаттығуларының тобына жатады, онда реактивті-жарылғыш сипатқа ие максималды қуат күштері негізгі бөлігінде дамиды. Жылдамдық-күш қабілеттері бұлшықет жиырылуының әртүрлі режимдерінде көрінеді және дененің кеңістікте жылдам қозғалысын қамтамасыз етеді. Олардың ең көп тараған көрінісі - жоғарыда аталған «жарылыс» күші, яғни ең қысқа уақыт ішінде максималды кернеулердің дамуы - секіру.

Акробатикада кез келген секіруді орындау үшін жоғары дамыған ептілік қажет, бұл әсіресе секірудің ұшуды қолдау кезеңінде қажет. Мысалы, қолба техникасының негізі (артқа айналдыру – қолмен тіреуішпен бастың үстіне толық айналдырумен дененің артқа айналмалы қозғалысы) оның бірінен екіншісіне өтетін екі бөлігінен тұрады: аяқ-қолға иілу және қолдан аяққа иілу. Аяқтан қолға секіруді орындау кезінде иық белдеуінің жоғары және төмен белсенді қозғалысы қолды сермеуге негіз

жасайды. Жамбас буындарындағы толық созылғанға дейін иық белдеуінің жылдам қозғалысына, содан кейін тірекке дейін дөңгеленген траектория бойымен қолдың артқа бұрылуына баса назар аудару керек.

Колбаның екінші бөлігі - әдетте әртүрлі сальтоларға кіру элементі болып табылатын курбет, оларды сәтті жүзеге асыру үшін принципті маңыздылыққа ие. Курбетті орындау кезінде қолды итеріп жібергеннен кейін жамбас буындарында тез созылуды бастау керек. Флайкты орындаудың жоғары техникасының критерийі - аяқтар тірекке тиіп тұрған кезде денені түзететін дөңгелек траектория бойынша керілген аяқтардағы жоғары жылдамдықты курбет және жоғары және артқа серпілу. Колба акробатикалық комбинациялардағы маңызды буын болып табылады және екі негізгі функциясы бар: жеделдету және қосу. Бірінші функция ең маңызды болып табылады, сондықтан үлкен айналу және аударма жылдамдығын дамытуға мүмкіндік беретін шыбындарды үйрену керек.

Жұптық жаттығуларда тіректерді, тіректерді, пирамидаларды және бір статикалық күйден екіншісіне өтуді күшпен, итермелеу (темпо) немесе серіктес лақтыру арқылы орындалады. Бұл қозғалыстардың барлығы жылдамдық-күш жаттығуларының негізі болып табылады.

Әртүрлі сыртқы кедергісі бар бірқатар акробатикалық қозғалыстардағы күш пен жылдамдық арасындағы байланыс спортшының денесінің жеке ерекшеліктеріне байланысты болады. Егер максималды күш деңгейі жоғарыласа, онда үлкен және сыртқы кедергілер аймағында бұл да қозғалыстардың жылдамдығының артуына әкеледі.

Максималды жылдамдық деңгейін айтарлықтай арттыруға қол жеткізу өте қиын, бірақ қуат мүмкіндіктерін арттыру міндеті шешіледі. Сондықтан жылдамдық деңгейін арттыру үшін күш жаттығуларын қолдану қажет. Мұнда олардың тиімділігі неғұрлым үлкен болса, қозғалыстар кезінде енсеруге тура келетін қарсылық соғұрлым көп болады.

Сонымен, жаттығу әрекетінің сипатына сәйкес спорттық акробатиканы жылдамдық-күштік кешенді-координациялық жұмыс режимдері категориясына жатқызуға болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Легкодимова Т.А. Расчет оптимальной тренировочной нагрузки гимнасток 9-10 лет в подготовительном периоде // Физическое воспитание и спортивная тренировка. - 2011. - №1. - С. 82-85.
2. Малиновский С.К. Методика совершенствования специальной физической подготовки акробатов на этапе начальной спортивной специализации: автореф. дис. ... канд. пед. наук. - Хабаровск: ДВГАФК, 2003. - 20 с.
3. Менхин Ю.В. Физическая подготовка к высшим достижениям в видах спорта со сложной координацией действий: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. - М., 1990. - 48 с.
4. Козлов В.В. Акробатика для всех: лекция по теории и методике спортивной акробатики. - М.: РГУФКСМиТ, 2017. - 39 с.
5. Бачинская Н.В. Особенности построения структуры многолетней подготовки в спортивной акробатике на современном этапе // Физическое воспитание студентов. - 2015. - № 1 - С. 3-10.
6. Мкртычан В.Н., Лысенко В.В. Оценка физической и психической подготовленности акробатов-прыгунов высокой квалификации // Юбилейный сборник кафедры физиологии и биохимии КГАФК. - Краснодар, 1995. - С. 99- 105.
7. Менхин Ю.В. Особенности проявления скоростно-силовых способностей юными гимнастами-акробатами // Физическая культура. - 2005. - № 2. - С. 28-31.
8. Пиллюк Н. Н. Пути формирования структуры соревновательной деятельности акробатов высокой квалификации // Теория и практика физической культуры
9. Пиллюк Н.Н., Жигайлова Л. В. Средства совершенствования специальной физической подготовленности в тренировке высококвалифицированных акробатов-прыгунов. - Физическая культура, спорт - наука и практика. - Краснодар. - 2012 - № 3 - С. 7 -12.. 1999. - № 3. - С. 23 – 26.

PYTHON ПРОГРАММАЛАУ ТІЛІНІҢ МҮМКІНДІКТЕРІ ҚАБДЫЛАШЫМҚЫЗЫ Нуржамила, АЛДАБЕРГЕНОВА А.О.

Жетісу мемлекеттік университеті
Талдықорған, Қазақстан
habdilashimhyzyfamilya@gmail.com

Аңдатпа

Баяндамада Python бағдарламаласында жұмыс істеу кезінде дерекқорға кіру басқа деректер көздеріне (файлдарға, желілік нысандарға) қол жеткізудің қиын емес және оны қолдану арқылы мүмкіндігіміз кеңейетіні қарастырылған.

Экономиканың дамуының, тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі факторы инновациялық ғылымдарды игеру және тарату болып табылады.

Ол әлеуметтік-экономикалық және технологиялық дамуды болжаудың, стратегиялық және индикативтік жоспарлаудың және бағдарламалаудың маңызды объектісі болып табылады.

Инновациялық қызмет дегеніміз-белгілі бір саланың тиімділігін, өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, кірісті ұлғайту немесе басқа пайдалы әсер алу үшін ғылыми-техникалық жетістіктерді пайдалану.

Инновациялар әлеуметтік-экономикалық дамудың барлық салаларында жүзеге асырылады, олар жаңалық деңгейімен, тарату саласымен, нәтижемен ерекшеленеді.

Макроэкономикалық болжамдау мен стратегиялық жоспарлаудың негізгі нысанасы перспективалық технологиялық құрылымдарды, техника мен технологиялардың жаңа буындарын, радикалды экологиялық, ұйымдастырушылық-басқарушылық және әлеуметтік инновацияларды игеру және тарату үшін дәуірлік және базистік технологиялық инновациялар болып табылады. Техниканың жаңа модельдері, технологиялардың модификациялары негізінде игерілген нарықтық тауашаларды кеңейтуге, өндірісті ұйымдастыру мен басқаруды жетілдіруге бағытталған осы салалардағы инновацияларды жақсарту микро деңгейде корпоративтік болжау және стратегиялық жоспарлау мәні болып табылады.

Жақсы жобаланған бағдарламалау тілі бола отырып, Python күнделікті нақты мәселелерді шешуге өте ыңғайлы. Ол қолданудың кең спектріне ие: басқа бағдарламалық компоненттерді басқару құралы ретінде және тәуелсіз бағдарламаларды жүзеге асыру үшін. Шын мәнінде, Python көп мақсатты бағдарламалау тілі ретінде ойнай алатын рөлдер шеңбері тек ендірілген құрылғылар мен Жүйелік бағдарламалау салаларын қамтымайды, мұнда жадты пайдалану шектеулері мен орындау жылдамдығына қойылатын талаптар соншалықты үлкен, сондықтан бағдарламаны жазу уақыты мен ыңғайлылығы маңызды рөл атқармайды және сіз кез-келген жоғары білікті бағдарламашыларды жалдай аласыз. Неліктен Python соншалықты кең таралды? Python-да бағдарламаның кез-келген бөлігінде қолдануға болатын ақысыз таратылатын жоғары сапалы дайын модульдер бар. Модуль сізге қажет көптеген мәліметтерді іске асырды. Дайын модульдерді қолдана отырып бағдарлама жазуды алдын-ала дайындалған жақтау үйінің құрылысымен салыстыруға болады: Жеке бөлшектер: іргетас, қабырғалар, шатыр, коммуникациялар сізден бұрын жасалған, сізге тек қажетті бөлшектерді тандап, бірге жинау керек.

Модульдер әр мысалдың басында бар импорт пәрменін пайдаланып қосылады. Барлық кеңінен қолданылатын Модульдер екі негізгі бөлікке бөлінеді: Python аудармашысымен бірге жеткізілетін стандартты кітапхана модульдері (бұл модульдер "әрқашан сізбен бірге") және орнату құралдары бар сыртқы Модульдер. Сыртқы модульдерді әр түрлі жолдармен орнатуға болады: Linux-та барлық танымал модульдерді тұрақты құралдармен орнатуға болады (мысалы, Ubuntu-да "бағдарламаларды орнату және жаңарту орталығы" арқылы), Window және MacOS X үшін құрастырылған орнату файлдары бар (мысалы, Windows үшін exe немесе MSI). Сондай-ақ, стандартты модульдердің бөлігі болып табылатын сыртқы PIP модульдерінің стандартты орнатушысының мүмкіндіктерін пайдалануға болады. Оның көмегімен сіз кез-келген дерлік, тіпті сирек қолданылатын сыртқы модульді орната аласыз, ол үшін Linux үшін құрастырылған пакеттер немесе Windows үшін орнатушылар жоқ. Соңғы тәсілдің кемшілігі-басқа тілдерде жазылған модульдерді орнату үшін, мысалы, Fortran немесе PIP жүйеде осы тілдердің компиляторының болуын талап етеді, бірақ әзірлеуші қолданған нәрсеге сәйкес келеді.

Python көптеген салаларда кең таралған: жүйелік әкімшіліктен бастап Data Science-қа дейін.

Тапсырмаларды автоматтандыру үшін Python жүйелік әкімшілері қажет. Бұл қарапайым, қуатты және оның тиімділігін арттыратын арнайы пакеттерді қолдайды. Python ықшамдығының арқасында сіз кодты тез оқып, әлсіз жақтарын таба аласыз. Тілде пішімдеу-синтаксистің бөлігі.

Python-да зерттеу және есептеу үшін пайдалы бірнеше кітапханалар бар:

SciPy-ғылыми құралдары бар кітапхана;

NumPy-матрицалар мен көп өлшемді массивтерге қолдау көрсететін кеңейтім, сонымен қатар олармен жұмыс істеуге арналған математикалық функциялар;

Matplotlib - 2D және 3D графикамен жұмыс істеуге арналған кітапхана.

Кітапханалардың және тілді үйренудің қарапайымдылығының арқасында көптеген ғалымдар Python-ны таңдайды-әсіресе математиктер мен физиктер арасында танымал.

Python-ны негізінен ірі жобаларды жасайтын стартаптар мен компаниялар пайдаланады. Міне, үлкен тізімнің бір бөлігі ғана:

Alphabet Google іздеу жүйесінде скраппинг және YouTube қызметін іске асыру үшін тілді қолданады;

One Laptop Per child-интерфейс пен жұмыс істеу моделін әзірлеу үшін;

BitTorrent-peer-to-peer желілерін іске асыру үшін;

АҚШ Ұлттық қауіпсіздік агенттігі — ақпаратты шифрлау және талдау үшін;

ESRI-геоақпараттық бағдарламаларды теңшеу құралы ретінде;

Maya-анимация жасау үшін;

Pixar, Industrial Light & Magic — анимациялық фильмдер жасау үшін;

Intel, Cisco, HP, Seagate, Qualcomm және IBM — тестілеу үшін;

JPMorgan Chase, UBS, GETCO және Citadel - Қаржы нарығын болжау үшін;

NASA, Los Alamos, Fermilab, JPL — ғылыми есептеулер үшін;

iRobot-коммерциялық роботтандырылған құрылғыларды әзірлеу үшін;

IronPort-пошта серверін іске асыру үшін.

Сонымен қатар, ол Instagram, позитивті технологиялар, Хоудини, Facebook, Yahoo, Red Hat, Dropbox, Pinterest, Quora, Mail.ru және Яндекс.

Python негізгі мүмкіндіктері:

Функционалдылық тұрғысынан Python-ны гибрид деп атауға болады. Оның құралдары дәстүрлі сценарий тілдері (мысалы, Tcl, Scheme және Perl) мен бағдарламалық жасақтама жүйелерінің даму тілдері (мысалы, C, C++ және Java) арасында орналасады. Python сценарий тілінің қарапайымдылығы мен жеңілдігін және компиляция тілдерінде жиі кездесетін күшті қамтамасыз етеді. Басқа сценарий тілдерінің мүмкіндіктерінен асып түсе отырып, бұл комбинация Python-ны ауқымды жобаларды жасаудың ыңғайлы құралы етеді. Төменде Python арсеналындағы негізгі мүмкіндіктердің тізімі берілген:

Динамикалық теру. Python өзі бағдарламада қолданылатын объектілердің түрлерін бақылайды, сондықтан бағдарламалық кодта ұзақ және күрделі жарнамаларды жазудың қажеті жоқ. Шындығында, Python тілінде айнымалыларды жариялаудың түрі мен қажеттілігі туралы түсінік жоқ. Python бағдарламалық жасақтамасының коды деректер түрлерінің шеңберімен шектелмегендіктен, ол автоматты түрде барлық нысандарды өңдей алады.

Жадты автоматты басқару. Python жадыны нысандарға автоматты түрде таратады және Нысандар қажетсіз болған кезде оны босатады ("қоқыс жинау"). Көптеген нысандар қажет болған жағдайда жад көлемін көбейтіп, азайта алады.

Модульдік бағдарламалау. Үлкен жүйелерді құру үшін Python Модульдер, сыныптар және ерекшеліктер сияқты мүмкіндіктерді ұсынады. Олар жүйені компоненттерге бөлуге, бірнеше рет қолданылатын бағдарламалық кодты жасау үшін ООП қолдануға және пайда болған оқиғалар мен кателерді талғампаз өндеуге мүмкіндік береді.

Нысандардың кіріктірілген түрлері. Python бағдарламалау тіліне тән ерекшеліктер түрінде тізімдер, сөздіктер және жолдар сияқты ең типтік мәліметтер құрылымын ұсынады. Бұл түрлер жоғары икемділік пен ыңғайлылықпен ерекшеленеді. Мысалы, ендірілген нысандар қажет болған жағдайда кеңейіп, кішірейе алады, күрделі құрылымы бар мәліметтерді ұсыну үшін бір-бірімен біріктірілуі мүмкін.

Кіріктірілген құралдар. Python-да осы объектілердің барлық түрлерімен жұмыс істеу үшін қуатты және стандартты құралдар бар, соның ішінде байланыстыру (коллекцияларды біріктіру), кесектерді алу (коллекцияның бір бөлігін алу), сұрыптау, дисплей және басқалары.

Қызметтік кітапханалар. Тар тапсырмаларды орындау үшін Python сонымен қатар қарапайым өрнектерді іздеуден бастап желіде жұмыс істеуге дейін қажет болатын барлық нәрсені қолдайтын кітапхана құралдарының үлкен жиынтығын қамтиды. Python тілінің кітапхана құралдары-бұл операциялардың көп бөлігі орындалатын орын.

Үшінші тарап әзірлеушілерінің утилиталары. Python-бұл ашық бағдарламалық өнім, сондықтан әзірлеушілер алдын-ала құрастырылған тапсырмаларды қолдау құралдарын жасай алады, оларды ішкі құралдармен шешу мүмкін емес.

Қорытындылай келе, Python тілінің артықшылықтары білім беру, ғылыми модельдеу, деректерді өңдеу (әсіресе мәтін), қолданбалы логиканы жазу (көбінесе ойындарда), үздіксіз интеграция (автоматтандырылған тестілеу, инфрақұрылымды орналастыруға арналған сценарийлер) үшін қолданбалы қосымшалар жасауға мүмкіндік беретінін атап өткім келеді. Python — жоғары дәрежедегі бағдарламалау тілі. Python тілі қазіргі кезде ең көп таралған бағдарламалау тілі болып саналады. Бұл тілде жасалған ең атақты бағдарлама ол бәріміз білетін Instagram әлеуметтік желісі. Бұдан басқа Python бағдарламалау тілінде BitTorrent, Ubuntu, Blender, GIMP, Civilization IV, Battlefield 2, World of Tanks секілді бағдарламаларда кездестіре аламыз. Python-ды қолданатын компанияларға Google, Facebook, [[Yahoo!|Yahoo], NASA, Red Hat, IBM, Instagram, Dropbox, Pinterest, Quora, Яндекс, Mail.Ru т.б келтіре аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Самоучитель Питон. Д. Мусин. 07.09.2015г. версия 02 – 136 с.
2. Практикум по алгоритмизации и программированию на языке Python Хахаев И.А. Москва изд. Альт Линукс 2011.
3. С. Шапошникова. Основы программирования на Python. Учебник. Вводный курс. — версия 2. — 2011. — 44 с.
4. http://knowledge.allbest.ru/programming/2c0b65635b2bc79a5d53a89521316c27_0.html
5. http://www.ibm.com/developerworks/ru/library/l-python_part_1/index.html

МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕЛЕУ

МОЛДАГАЖИЕВА Кенжегул Даулетбековна

№ 174 мектеп-гимназия

Алматы, Қазақстан

moldagazhiyeva@mail.ru

Андатпа

Мақалада жалпы білім беретін мектепте математика сабақтарында оқушылардың экологиялық сауаттылығын қалыптастыру мәселесі қарастырылды. Метапәнін жүзеге асырудың бір түрі ретінде оқушылардың экологиялық сауаттылығын қалыптастыруға бағытталған типтік міндеттердің мысалдары келтірілген.

Қазіргі жастар өмірге ғылым мен техниканың қарқынды дамуы ғана емес, сонымен қатар ғылыми-техникалық революцияның жағымсыз салдары дәуірінде еніп отыр.

Сондықтан, бүгінде мектепте оқып жатқан ұрпақтың үлесіне түбегейлі жаңа міндет: әлемді құртып алмау үшін адам мінез-құлқының сипаты мен мақсаттарын өзгерту түседі.

Кілт сөздер: экология, математика, проблема, табиғат, үнемділік, энергия, қалдықтар, мектеп.

. Аннотация

В статье рассмотрен вопрос формирования экологической грамотности обучающихся на уроках математики в общеобразовательной школе. Представлены примеры типовых задач, направленных на формирование экологической грамотности школьников, как одной из форм реализации метапредметности.

Современная молодежь вступает в жизнь в эпоху не только бурного развития науки и техники, но и негативных последствий научно-технической революции. Поэтому на долю поколения, которое сегодня учится в школе, выпадает принципиально новая задача: изменить характер и цели человеческого поведения так, чтобы не погубить мир.

Ключевые слова: экология, математика, проблема, природа, экономичность, энергия, отходы, школа.

Annotation

The article deals with the issue of the formation of environmental literacy of students in mathematics lessons in high school. Examples of typical tasks aimed at developing schoolchildren's environmental literacy as one of the forms of meta-subject implementation are presented.

Modern youth enters life in an era of not only rapid development of science and technology, but also the negative consequences of the scientific and technological revolution.

Therefore, a fundamentally new task falls to the share of the generation that is studying at school today: to change the nature and goals of human behavior so as not to destroy the world.

Keywords: ecology, mathematics, problem, nature, economy, energy, waste, school.

"Табиғат кітабы математика тілімен жазылған"

Галилео Галилей

Экологиялық мәселелер кеше де, бүгін де туындаған жоқ. Бұл көп жылдар бойы басымдыққа ие болып келеді. Бұл олардың көлеміне, саяси және әскери әлеуетіне қарамастан, іс жүзінде жер шарының барлық мемлекеттері мен аймақтарына қатысты. Ал біздің шағын Отанымыз да бұл мәселеге жіті көңіл бөледі. Ал біз, қала мектептерінің ұстаздары осының барлығынан шет қалмаймыз.

Экологиялық білім ерте жастан басталуы керек. Балаларға мейірімділікті, адамгершілікті, үнемділікті, табиғатқа және оның ресурстарына жауапкершілікті үйрету керек. Көптеген жылдар бойы мектепте жұмыс істей отырып, оқулықтарда экологиялық мазмұндағы міндеттер мүлдем жоқ екеніне назар аудардым. Мұғалімдердің өздері экологиялық тақырыптағы тапсырмаларды енгізеді.

Экологиялық тәрбиені ерте жастан бастаған жөн. Балаларды мейірімділікке, адамгершілікке, үнемділікке, табиғатқа, оның байлығына жауапкершілікке тәрбиелеу керек. Мектепте бірнеше жылдар жұмыс істей жүріп, оқулықтарда экологиялық мазмұндағы мәселелер жеткіліксіз екенін назар аудардым. Мұғалімдердің өздері экологиялық тақырыптарға арналған тапсырмаларды енгізеді. Қазіргі экологиялық жағдай оқулықтарға 1-ден 11-сыныпқа дейін осындай міндеттерді енгізуді талап етеді.

Бастауыш мектепте оларды "Натурал сандарды қосу және азайту", "Натурал сандарды көбейту және бөлу" тақырыптарында қолдануға болады. Бұл қағаз қалдықтарын мен металл сынықтарын жинау туралы есептер; орманның пайдасы, оның мекендеушілері туралы айтылатын мысалдар; Қазақстанның "Қызыл кітабы" болуы мүмкін.

5-сыныпта осы бағыттағы ең қолайлы тақырыптар: "натурал сандар", "ондық бөлшектер", "пайыздар" болып табылады.

Өйткені, біздің пәніміз табиғи объектілер мен құбылыстардың жағдайын сандық бағалау қабілетін дамытуға жағдай жасайды. Бұл табиғат ресурстарын сақтауға, адам денсаулығына, экологиялық мәдениетті дамытуға бағытталған тапсырмалар. Осы тапсырмалардың көмегімен табиғатқа, демек, өзімізге деген сүйіспеншілік қалыптасады, өйткені біз оның бір бөлігі саналамыз. Экологиялық түрлер тапсырмасы арқылы оқушылар қоршаған дүниенің әсемдігін көруге мүмкіндік алады.

Осы тапсырмаларды шешкеннен кейін шағын түсіндірме немесе талқылауға арналған сұрақтар қойылғаны дұрыс, талқылау барысында оқушылардың экологиялық санасы, онымен бірге туған жерге деген сүйіспеншілігі қалыптасады.

Экологиялық мәселелерді шешудің табыстылығы балалардың экологиялық білім деңгейімен анықталады. Өйткені, экологиялық сауат деңгейіміздің шектеулі болуымен байланысты проблемалардың бәрі болмаса да, көп бөлігі әлі күнге шешімін таппай келеді.

Қазіргі уақытта экология кең ауқымды мәселелерді қарастыруда: табиғатты ұтымды пайдалану, қоршаған ортаның ластануы, гербицидтер мақсатқа сәкес пайдалану, қатты қалдықтарды кәдеге жарату, Каспий теңізінің тайыздануы, Солтүстік және Шығыс Қазақстанның орман екпелерінің жағдайы, топырақ жамылғысының деградациялық процестері және басқалар.

Бастауыш сыныптарда экологиялық мазмұндағы жобалармен айналысамын. Бұл әдіс көп уақытты қажет етпейді, бірақ оны дайындау барысында балалар жоспарлауды, ұйымдастыруды, өзін-өзі бақылауды үйренеді. Олар өзін және жолдастарын бағалауға, әдебиетпен жұмыс жасауға, алған білімдерін талдауға, жүйелеуге үйренеді. Олар адам әрекетінің оң және теріс салдарын біледі.

Экологиялық проблемалар бүгінде жаһандық деңгейде болып отыр. Біз өз өркениетімізге төніп тұрған қауіпті болдырмауға қауқарсызбыз, бірақ айналамыздағы ортаға қатысты әрекеттердің векторын өзгерте аламыз. Егер әркім бүгін өзінен бастаса, экологиялық апатты болдырмауға болады.

Осындай проблемаларды шешу барысында экологиялық білім, экологиялық мәдениет қалыптасады. Экология мәселелері туралы ойлау қабілеті, алған білімдерін өмірде қолдана білу икемдігі дамиды. Қойылған міндеттерді шешкеннен кейін балалар экологиялық мазмұндағы мәселелерді ойлап табуға, құрастыруға, жобалауға және шешуге ұмтылады. Көбінесе мұндай міндеттер мәселе тақырыбындағы суреттермен бірге жүреді.

Экологиялық мәселелерге: суды, қағазды, энергияны үнемдеу, қалдықтар, шу проблемасы, қоршаған ортаны қорғау, гигиена және салауатты өмір салты жатады. Экологиялық проблемаларды келесі белгілері бойынша жіктеуге болады:

I. Мазмұны бойынша

- Ақпараттық

- Іс жүзінде бағытталған
- Қолданбалы
- Зерттеу

II. Экологиялық мәдениетті қалыптастырудағы әсер ету тәсілі бойынш

- Демонстрациялық
 - Проблемалық
 - Сілтеуіш

Мәселелер тікелей қоршаған ортадан алынуы керек, содан кейін олар оқушылар үшін түсінікті және қызықты болады. Осы типтегі есептерді шешу математика пәніне қызығушылық тудырады.

Төменде жұмыста қолданатын кейбір тапсырмалардан мысал келтірмекпін.

1. 1 тонна қағаз шығару үшін 17 ағашты кесу керек. Бірақ тұрмыстағы қағаз қалдықтарының әрбір тоннасы бұл ағаштарды кесуден құтқарады. 34 ағашты сақтау үшін біздің мектеп оқушылары қанша қағаз қалдықтарын жинауы керек? Егер мектепте 500 бала болса, әр оқушы қанша килограмм қағаз қалдығын әкелуі керек?

2. Шағын жапырақты орман жылына шамамен 70 тонна шаңды, ал сондай қылқан жапырақты орман 35 тонна шаңды сүзеді. Жапырақты орман бір жылда қылқан жапырақтыға қарағанда шаңды қанша есе көп сүзеді?

3. Адам денсаулығына әртүрлі факторлар әсер етеді: экология және тұқым қуалаушылық - 20%. Денсаулық - 10%. Салауатты өмір салты - 50% және т.б. Осы факторлардың сіздің өміріңізге әсерінің салыстырмалы диаграммасын құрыңыз. Қандай қорытынды жасауға болады?

4. Біздің планетамызда жыл сайын 1,7 млрд. адам таза судан кемтарлық көреді; 3,6 млрд. адам антисанитарлық жағдайда өмір сүреді; шамамен 4,2 млн. - жыл сайын нашар суды пайдаланудан туындаған аурулардан өледі. Таза судың жетіспеушілігінен қанша адам зардап шегеді?

5. Бір айда (30 күн) сыйымдылығы 12 литр болатын қанша шелек су краннан (шүмектен) бекер ағып кетеді, егер бір күнде жуандығы бір сіріңкедей нашар жабылған кран (шүмек) арқылы 400 литр су ысырап болатыны белгілі болса?

6. Егер сыныптың әр оқушысы 5 данадан жұлып алса, қанша гүлді өсімдік өледі? Ал егер 10 данадан? Біз қандай қорытынды жасай аламыз?

7. Елді мекендерде улы өндірістік, ауылшаруашылық және тұрмыстық қалдықтардың көптеп жиналуы топырақтың ластануына әкеледі. Біздің климатта жерге тасталған банан қабығы 2 жылда шірйді. Ластанған темекі тұқылының шіруі 2 жылға ұзағырақ болады. Пластикалық пакеттердің (қаптама) шіруі банан қабығына қарағанда 4 есе көп уақыт алады. Қаптаманың шіруіне қанша жыл қажет? Бананның қабығы қанша жыл бұрын шіриді?

8. Автомобиль көлігі жылына 36 млн тонна зиянды заттар шығарады. Дизельді қозғалтқышы бар автомобильдер әсіресе қауіпті, бензопирен (канцероген) күйеге сіңеді. "КАМАЗ" қозғалтқышының бос жүрістегі 1 сағат жұмыс істеуінен 87 г көміртегі тотығы, 120 г азот оксиді, 7 г көмірсутек түзіледі. Кәсіпорын жанында тұрған автокөліктердің 100 қозғалтқышы жұмыс істемей тұрып қалса, 1 сағатта атмосфераға қанша зиянды заттар түсетінін анықтаңыз?

9. Жеңіл автокөлікке 1,4 литр бензин жағу үшін 2,5 кг оттегі қажет. 1 га аумақтағы орман жылына 280 кг оттегін шығарады. Бір автокөлік жыл бойына күніне 10 литр бензин жұмсауы үшін қанша гектар орман оттегін шығаруы керек екенін есептеңіз?

10. Сіздің алдыңызда сикырлы шаршы бар. Әр жолдан ең үлкен санды таңдаңыз. Осы үш санның қосындысы синица құсы тұқымдасының бір жылда қанша тонна зиянды жәндіктерді жейтінін көрсетеді.

2,8	4,5	1,7
7,3	2,4	1,2
3,7	5,2	4,5

Шешімі: $4,5+7,3+5,2=17$ (т)

Тұжырым: Синица тұқымдасы жылына 17 тонна зиянды жәндіктерді жейді.

11. Сандық әдіспен шешілетін экологиялық мәселелердің мысалы.

Тәулігіне орта есеппен адам терісінен 800 г, бүйректен 1600 г, өкпеден 400 г су бөлінеді.

Төмендегі өрнектермен есепті шығару үшін қандай сұрақтар қою керек?

- 1) $800+1600+400$
- 2) $1600-400$
- 3) $1600:400$
- 4) $1600:800$
- 5) $1600-(800-400)$

12. Энергия үнемдейтін бір шам ұзақ қызмет ету кезінде атмосфераға 200 кг-нан астам CO₂ бөлінуіне жол бермейді. Үш бөлмелі пәтердің әрбір бөлмесіне осындай бір шам қолданылса, атмосфераға зиянды заттардың шығарылуын қалай болдырмауға болады (ванна, дәліз және дәретхананы ескеруді ұмытпаңыз).

Қорытынды: Экология мен математика өте өзара байланысты ғылымдар. Математиканы экологияландыру оқушылардың қоршаған әлем және оның экологиялық проблемалары туралы білім алуына ықпал етеді, оқушылардың оқу іс-әрекетін ынталандыру және экологиялық білім беру мәселесін шешу, экологиялық мәселелерді шешудегі математиканың рөлі туралы түсінік қалыптастыру жүзеге асырылады. Тұлғаның интеллектуалды қасиеттері - құзыреттілік (мәселені көре білу, шешу тәсілдерін меңгеру және табысқа жету), қоршаған ортаға деген сүйіспеншілік, құрмет және патриоттық сана тәрбиеленеді.

Мәселелерді шешу кезінде оқушылар өмірде сандарды қолдану, экологиялық проблемалар туралы ойлау қабілеттерін дамытады. Мен қарастырған материал, әрине, экологиялық сипаттағы барлық міндеттер емес. Олар әлдеқайда көп. Мен оларды жинаққа (100 дана) жинап мектепте басып шығаруды жоспарлап отырмын.

Жинақ материалдарын мектеп мұғалімдері сынып сағаттарында және экологиялық сипаттағы мектептің сыныптан тыс шараларында пайдаланады деп үміттенемін.

Әдебиеттер

1. Метод-сборник. Журнал для работников образования.
2. Журнал "Современные проблемы науки и образования". – 2015. – № 1
3. Гирусов Э.В. Восхождение к экологической культуре: необходимость и сущность / Э.В. Гирусов // Библиотечное дело. – 2010. – № 3. – С.6-11.
4. Кушнир Т.И. Формирование творческой активности учащихся при решении математических задач // Вестник ТГСПА им. Д.И. Менделеева. – 2013. – № 5. – С. 49-57
5. Нефедова Н.Х. Дидактические условия формирования экологической культуры школьников на уроках математики//Журнал "Известия Самарского научного центра Российской академии наук". - 2010. - т.12, №5(3)
6. Акрстина Н.М. "Разработка заданий экологического характера, способствующих повышению интереса к экологии, мотивации к учению и познавательных способностей обучающихся в рамках курса математики в 5 классе средней общеобразовательной школы". -2014.-Москва
7. Интернет ресурс: <http://ru.wikipedia.org/wiki/экология>

БОЛАШАҚ ИНФОРМАТИКА МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ-БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫН ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІ НАҒАШЫБАЙ Данагүл Даниярқызы, АЛДАБЕРГЕНОВА А.О.

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті
Талдықорған, Қазақстан
Dana.nagashybay@mail.ru

Әр елдің ұлттық білім беру жүйесінің ауқымы, құрылымы және экономикасының, ғылымының, мәдениетінің өзара әсері әртүрлі болғандықтан, білім беру жүйесі де әртүрлі. XXI ғасыр – ақпараттық қоғам ғасыры, мәдениет технологиясының ғасыры, адам денсаулығы мен қоршаған ортаны қорғау ғасыры.

Тәуелсіз Қазақстанда орта білім мазмұнының жаңаруында оқушының функционалдық сауаттылығын арттырудың маңызы аса зор. Тәуелсіз елді өркениетті әлемге танытатын, дамыған елдер қатарында терезесін тең ететін күш – білім және білімді ұрпақ. Сондықтан да Елбасымыз Н.Назарбаев өзінің Жолдауларында білім саласына айрықша көңіл бөліп, «Еліміздің жарқын болашағы білікті де парасатты жастардың қолында екенін назардан тыс қалдырған емес. Президенттің бастамасымен өмірге келген функционалдық сауаттылықтың мақсаты – балалардың білімдерін өмірде тиімді қолдануға үйрету» деген еді. Сондықтанда, болашақ информатика мұғалімдерінің кәсіби қызметінде ақпараттық-білім беру ресурстарын жан-жақты дамыту, әртүрлі әдіс-тәсілдер жүйесін пайдалану ең маңызды мәселелердің бірі. Қазіргі уақытта білім беру саласын дамытудың маңызыд мәселелерінің бірі – жаңа әлеуметтік мәдени жағдайда жеке тұлғаны дамыту мен оның өзіндік дамуына жауап беретін, жаңа типті білім беруді қалыптастыратын ақпараттық коммуникациялық технология құралдарын оқу процесіне енгізу болып табылады.

Қазіргі білім жүйесіндегі өзгерістер жаңаша сипатқа ие болып отыр. Соңғы уақытта оқытудың тиімді жолдары қарастырылып, ұстаздар жаңа модельдегі оқыту жүйесіне көшуде. Әлемдік деңгейде роботан және робототехника бойынша нанотехнологияны дамыту қолға алынуда. Сол себепті, оқытуда АКТ-ны пайдалану оқытудың бір ажырамас бөлшегі болмақ.

Білікті мұғалім теориялық және тәжірибелік білімін өзара тығыз байланыстыра алуы керек[2]. Себебі, АКТ-ны енгізген кезде теориялық және тәжірибелік білімдері оларды ойланып қолдануды қамтамасыз етеді, ал бұл оқыту оқу үрдісін жақсартуға жағдай жасайды. Қазіргі қоғамдағы балалар мобильді балалар, ал мұғалім олардың ұсынысына жауап беру үшін кез келген техникалық заманауи құрылғыларды жетік білуі керек.

Информатиканы оқыту теориясы мен әдістемесі саласында бірқатар еңбектер жарық көрді. Оларда – университеттерде информатикамен ұштасқан профиль мамандарын информатикаға оқытудың әдістемелік жүйесін жетілдіру (Е.Ы.Бидайбеков), жалпы білім беретін орта мектептерде информатиканы оқытуды жетілдіру (С.Қариев), мектептер мен университеттерде информатика мен экономиканы біріктіріп оқыту жүйесін жетілдіру (Б.Бекзатов), мәліметтердің иерархиялық құрылымдары негізінде компьютерлендірілген оқытуды ұйымдастыру В.В.Гриншкун жан-жақты зерттеді.

Көптеген ғалымдар компьютерлік оқыту мәселесіне ерекше мән беріп келеді. Мысалы, Ж.А.Қараев оқытудың компьютерлік технологияларын пайдалану жағдайында оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру, А.Ә.Шәріпбаев компьютерлердің бағдарламалық және ақпараттық құралдарының дұрыстығын дәлелдеу, С.М.Кеңесбаев болашақ мұғалімдердің жаңа ақпараттық технология пайдалана білу мәселелерін, М.Ф.Баймұхамедов компьютерлік оқытудың бейімделген технологиясын құрастырудың модельдерін, әдістері мен құралдарын жасау мәселелерін Ж.Ж.Жаңабаев ақпараттық технологиялардың даму жағдайында мамандарды инженерлік-сызба дайындықтарын жетілдіру туралы қарастырған.

Жоғарыда аталған еңбектер елімізде информатиканы және информатикалық пәндерді оқыту теориясы мен әдістемесі бойынша ғылыми ізденістер негізін қалауға мүмкіндік береді. Алайда, бұл жұмыстарда болашақ мұғалімдерді ақпараттық-компьютерлік және математикалық модельдеу негізінде кәсіби дайындау жеткілікті зерделенбеген.

Білім беруді ақпараттандыру технологияларына білім беру қызметіне арналған ақпараттық ресурстарды дайындау әдістері мен сапасын бағалау, педагогтарды өзінің кәсіби іс-әрекетінде ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды тиімді қолдануға оқыту тәсілдері жатуы мүмкін.

Жалпы білім беретін орта білім беру саласында қолданылатын Ақпараттық-қатынастық технологиялар құралдарының негізінде перифериялық құрылғылармен жабдықталған дербес компьютер жатыр. Компьютердің мүмкіндіктері оған енгізілген программалық қамтамасыз етумен анықталады. Программалық құралдардың негізгі категориялары жүйелік программалар, қолданбалы программалар және аспаптық құралдар.

Жүйелік программаларға компьютердің жабдықтарымен және пайдаланушымен өзара әрекетін қамтамасыз ететін операциялық жүйелер, сонымен қатар түрлі қызметтік немесе сервистік программалар жатады.

Қолданбалы программаларға ақпараттық технологиялардың құрал-саймандары болатын программалық қамтамасыз етулер – мәтінмен, графикамен, кестелік мәліметтермен және т.б. жұмыс технологиялары жатады.

Құрал-саймандық программаларға программалық қамтамасыз етуді дайындауға арналған программалар жатады [2].

Ж.Қараевтің деңгейлеп саралап оқыту технологиясында төмендегідей 4 деңгей көрсетілген:

Бірінші деңгей - «үйренушілік». (Репродуктивтік) Оқушылардың жаңа тақырыптан алған білімдерін бекіту үшін, еске түсіріп, қайталау үшін және алған білімдерін практикада қолдана білуге жаттықтырады. Берілген есептер мен тапсырмалар өмірмен, қоршаған ортамен байланыстырылған болуы керек. Мұнда оқушының қызығушылығына, таным бірлігіне назар аударылады.

Екінші деңгей - «алгоритмдік». Мұнда кері байланысқан функцияларды орындау үшін тексеру тапсырмалары, іріленген материалдарды жүйеге келтіруге, реттеуге арналған, мазмұны өзгертілген жағдайға тапсырмалар беріледі. Сонымен қатар ұлттық негізде құрылған, көбінесе танымдық және үйренушілік мәні бар тапсырмалар, мысалы, сөзтізбектер, ребустар, ойлауға арналған тапсырмалар беріледі.

Үшінші деңгей - «эвристикалық». Бұл деңгейде оқушылар тақырып бойынша меңгерген білімдерін жетілдіріп, тереңдетумен қатар, ой қорытуға арналған, дағды қалыптастыратын, әртүрлі

әдіс-тәсілдермен орындалатын тапсырмалар орындайды. Оқушы өзі ізденіп, материалды саналы түрде меңгеруі керек.

Төртінші деңгей- «шығармашылық», Оқушы өзіндік шығармашылық деңгейін көрсетеді. Шығармашылық тапсырмалар – оқушылардың білімділігі мен дағдысын қалыптастыру және оны бағалау деңгейі болады. Өз бетімен талдау жасау арқылы шығармашылық тұрғыдан зерттеу жұмысын жүргізуге баулу [3].

Енді, жаңартылған білім беру мазмұнына сәйкес оқытудың әртүрлі әдіс-тәсілдеріне тоқтап өтсек. Дидактика мен жеке әдістерде оқытудың әдістерінің әртүрлі жіктелінуі бар. Қазіргі уақытта дидактикада біршама қабылданған топтастырулардың бірі - И.Я.Лернер ұсынған танымдық іс-әрекет сипаты бойынша әдістерді топтастыру болып табылады. Мұнда оқытудың бес әдісі бөлініп көрсетіледі [4]:

- 1) Түсіндермелік-иллюстративтік;
- 2) Репродуктивтік;
- 3) Проблемалық оқыту әдісі;
- 4) Эвристикалық;
- 5) Зерттеушілік.

Оқу-педагогикалық қызметтегі іс-әрекет тұрғысы негізінде Ю.К.Бабанский оқыту әдістерін үш топқа бөледі [5]:

1. оқу-танымдық іс-әрекеттерді ұйымдастырудың әдістері;
2. оқу іс-әрекетін ынталандыру әдістері;
3. іс-әрекетті бақылау әдістері.

Әдістердің бірінші тобына сөздік, көрнекілік және практикалық әдістер енеді. **Ынталандыру әдістерінің** тобына осы топқа тән әдістер: танымдық ойындар, пікірталас, мадақтау т.б. енеді.

Бақылау әдістері тобына ауызша және жазбаша тексерудің әр алуан әдістері – жеке және фронтальды сұрау, бақылау жұмыстары, диктанттар, рефераттар, дидактикалық карточкалармен жұмыс т.б. жатады.

Танымдық іс-әрекет сипаты, білім көзі, оқу-педагогикалық іс-әрекетті, ғылымның әдіснамалық тұрғыларының негізінде оқыту әдістерін кестеде көрсетілгендей топтастыруға болады:

Топтастыру негіздемесі	Әдіс топтары
Танымдық іс-әрекет сипаты	түсіндірмелік-иллюстративтік репродуктивтік проблемалық мазмұндау эвристикалық зерттеушілік
Білім көзі	сөздік көрнекілік практикалық
Оқу-педагогикалық іс-әрекет тұрғысынан	оқу-танымдық іс-әрекетті ұйымдастыру оқу-танымдық іс-әрекетті ынталандыру оқу-танымдық іс-әрекетті бақылау
Ғылым методологиясы	теориялық эмпирикалық

Оқушылар ақпаратты әртүрлі білім көздерінен алады (Мұғалімнің тақырып бойынша материалды жеткізуінен, кітаптан, бақылау кезінде, практикалық іс-әрекет нәтижесінде). Осы тұрғыдан білім көзіне байланысты барлық оқыту әдістерін 3 топқа бөлуге болады:

1. Сөздік
2. Көрнекілік
3. Практикалық

Сөздік әдісте басты білім көзі-сөз. Әңгімелеу, түсіндіру, әңгімелесу, лекция-сөздік әдістер. Сөздік әдіске оқушылардың кітаппен (оқулық, анықтамалықтар, ғылыми әдебиеттер) жұмыс істеуі де жатады.

Көрнекілік әдістер тобына білім көзі-бақылап, зерделеу болатын әдістер жатады. Оқушылар бақылап қарап, оның нәтижесіне эксперименттік фактыларға ой жүгіртіп, талдап, қорытынды жасап, жаңа білімге жетеді. Көрнекілік әдістер тобына демонстрациялық эксперимент пен иллюстрациялық әдіс (суреттер, сызбаларды, кестелерді, механикалық модельдерді, диапозитивтерді, кино-, теле-, видеофильмдерді т.б. көрсету) жатады. Бұл әдіске экскурсияны да жатқызуға болады.

Практикалық әдіс – информатика пәнінде берілген есептерді шығару мен оқушылардың жұмыстары (зертханалық жұмыстар мен ғылыми практикумдар, сайтпен жұмыс жүргізу, жаңа жоба жасап шығу). Осы әдісті қолдану барысында оқушыларда білімдерін есеп шығару үдерісінде қолдана білу білігі мен белгілі-бір экспериментальдық білім мен дағдылар (жан-жақты зерттеу жүргізген, жаңа

сайт ойлап тапқан т.б.) қалыптасады. Бұл жұмыстардың нәтижесі оқушылардың білімдері мен іскерліктерінің негізгі көзі болып табылады.

Информатика пәнін оқытуда «сыни тұрғыдан ойлау» жобасы стратегияларын қолдану тиімді болып табылады. Бұл – американдық ғалымдардың идеялары негізінде құрылған жоба. Сыни ойлау дегеніміз – оқушының қоршаған ортаға, ақпарат әлеміне, өзінің іс – әрекетіне сын тұрғысынан қарауын жетілдіру деген сөз.

«Сыни тұрғыдан ойлау» жобасының стратегияларын сабақтарда пайдалану тиімді, оқушылар бұдан өздерін бақылап, талдау жасап үйренеді. Білімді өз еңбектері арқылы ой елегінен өткізе отырып алады.

Бұл технологияны пайдаланудың тиімді тұстары мыналар:

- оқушының пәнге деген жеке қызығушылығын оятады;
- танымдық қабілеттілігін қалыптастырады;
- әлеуметтік мәдени тәрбие қалыптастырады;
- оқушыны шығармашылық жұмысқа баулиды;
- оқытушының уақытын үнемдейді;
- қосымша мәліметтер береді;
- оқушыларға сенімділік білдіріледі;
- талантты, қабілетті балалар өздерінің қабілеті мен икемділігін одан әрі бекіте түседі, әлсіздер оқуға ниет білдіріп, өзіне деген сенімсіздіктен арылады;
- білім дәрежесі бірдей оқу топтарында оқу жеңілдейді.

«Сыни тұрғыдан ойлау» технологиясын пайдаланудың мұғалімге де берері мол, атап айтқанда:

1. Барлық баланы оқыту.
2. Оқу тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруға көмектесу.
3. Білім берудің формасын оңайландыру міндеттерін атқару.
4. Оқушының жеке қабілетін айқындау, іздену.
5. Оқушы үнемі үй тапсырмасын оқып, орындауға дағдыланады.
6. Оқушыда жылдам ойлап шешу әрекетін қалыптастырады.
7. Сұрақтарға қысқа, нақты жауап беруге машықтанады.
8. Сынып оқушыларының білім сапасын неғұрлым тез айқындауға мүмкіндік береді.
9. Оқушының қай тақырыпты меңгере алмағанын анықтауға болады.

Бұл бағдарламаның ерекшелігі баланың өзі ізденіп, дәлелдеуі. Ол бұрын тыңдаушы болса, енді ізденуші, ойлаушы, өз ойын дәлелдеуші, ал мұғалім осы әрекетке бағыттаушы, ұйымдастырушы. Сын тұрғысынан ойлау – өз алдына сұрақтарға жауап іздеп, жан – жақты пікірлесу, қойылған мәселелерге талдау жасап отыру, яғни оқушы санасын сол тақырыпқа байланысты ояту, ой шақыру, ойын жеткізу оны дәлелдей алу. Сонымен қатар, қасындағы оқушының пікірін тыңдау, сол пікірлерді салыстыру.

Қорыта келгенде, аталмыш бағдарламаның мәні, баланың функционалды сауаттылығын қалыптастыру. Оқушы өзінің мектеп қабырғасында алған білімін өмірінде қажетке асыра білуі керек. Сол үшін де бұл бағдарламаның негізі оқушылардың бойына өмірдің барлық салаларында табысты болу үшін, қажетті біліктілік пен дағдыларды дарытуға бағытталған.

Болашақ мұғалімдерді кәсіби дайындауда ақпараттық-компьютерлік және математикалық модельдеу технологиясын қолдану арқылы олардың кәсіби қызметінде ақпараттық-компьютерлік біліктіліктер жүйесін қалыптастыру мәселесін шешуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ҚР Президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. «Қазақстан-2030» . - сайт:www.akorda.kz
2. Білімді ақпараттандыру және оқыту мәселелері: /Авторлар ұжымы: Е. Ы. Бидайбеков, В. В. Гриншкун, Г. Б. Камалова, Д. Н. Исабаева, Б. Ғ. Бостанов/ Оқулық. – Алматы, 2014. – 352 б.
3. «Ж.Қараев // « Деңгейлеп саралап оқыту технологиясы» // Алматы, 2006, - 311б.
4. И. Я. Лернер о процессе обучения: современное прочтение // Отечественная и зарубежная педагогика. 2017. Т.1, № 3 (39). С.31-41.
5. Бабанский Ю. К. // Избранные педагогические труды. - 1989

ПРИМЕНЕНИЕ МАТЕМАТИКИ В ОБЛАСТЯХ ХИМИИ И БИОЛОГИИ

ОТАНБЕКОВА Назерке, ТАУАСАР Жаннұр Әлімханқызы

Ғылыми жетекші: Жанғалиева Айман Тұрсынбековна

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ

Семей, Қазақстан

otanbekovan@mail.ru

Аннотация

Математика – точная дисциплина, которую называют царицей всех наук. Принято считать, что первые числа появились тысячи лет тому назад, вместе с речью. Математика – это ключ к познанию. Целью данной работы является рассмотрение использования теории вероятности в биологии и изучение алгоритма решения систем линейных алгебраических уравнений методом Гаусса для применения в химии.

Annotation

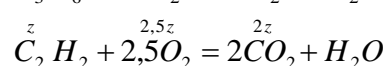
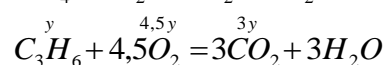
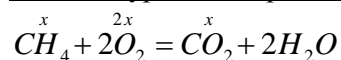
Mathematics is an exact discipline, which is called the queen of all sciences. It is generally believed that the first numbers appeared thousands of years ago, along with speech. Mathematics is the key to knowledge. The purpose of this work is to consider the use of probability theory in biology and to study the algorithm for solving systems of linear algebraic equations by the Gauss method for use in chemistry.

Математика – удивительная и жизненно необходимая наука. Математика – основа всему. Начиная с глубокой древности люди, не могли обходиться без нее существовать. Что на счет современного мира? Конечно, ничего не изменилось, а наоборот – математика стала неотъемлемой частью жизни каждого человека. Ученые древности построили математику как целостную науку, тем самым провозгласив, что законы природы постижными для человеческого разума, а математика – это ключ к их познанию. «Царица всех наук» имеет большие возможности воздействия на выработку научного мировоззрения и достижения необходимого общекультурного уровня. Биология широко использует математический аппарат при проведении тех или иных исследований. Любое исследование предполагает статистическую обработку результатов: ранжирование, построение графиков и диаграмм, подсчет среднего арифметического, среднеквадратичного отклонения, процентной доли, коэффициентов корреляции. Целью данной работы является рассмотрение использования теории вероятности в биологии и изучение алгоритма решения систем линейных алгебраических уравнений методом Гаусса для применения в химии.

Пример-1. Для полного сжигания 10-литрового объема смеси газов, который в состав входят газы метан, пропен, и ацетилен, расходуется 32,5 литра кислорода. Рассчитайте объемные доли каждого газа в смеси исходных газов, если в результате реакции образовалось 23 литра углекислого газа.

Решение:

Запишем уравнения реакции горения углеводородов:

Обозначив объем каждого газа в смеси исходных газов, соответственно, x, y и z литрами, исходя из условия задачи мы получим систему уравнение:

$$\left| \begin{array}{l} x + y + z = 10 \\ 2x + 4,5y + 2,5z = 32,5 \\ x + 3y + 2z = 23 \end{array} \right|$$

Вычеркиваем коэффициенты в системе уравнений перед x в строках 2 и 3. Для этого проведем математические операции со строками в предыдущей системе и приведем в новую систему:

1-строка: без изменения; 2-строка: 2-строка- 2·1-жол; 3-жол: 3-жол-1жол.

$$\begin{cases} x + y + z = 10 \\ 0x + 2,5y + 0,5z = 12,5 \\ 0x + 2y + z = 13 \end{cases} \Rightarrow$$

Умножим 2 строку на 2, строку 3 на 2,5:

$$\begin{cases} x + y + z = 10 \\ 5y + z = 25 \\ 5y + 2,5z = 32,5 \end{cases} \Rightarrow$$

Теперь из строки 3 убираем строку 2:

$$\begin{cases} x + y + z = 10 \\ 5y + z = 25 \\ 1,5z = 7,5 \end{cases} \Rightarrow$$

То есть решение исходной системы выглядит вот так:

$$z = \frac{7,5}{1,5} = 5; \quad y = \frac{25 - z}{5} = 4; \quad x = 10 - y - z = 1$$

Кратные объемные доли каждого газа, образующего смесь:

$$\varphi(CH_4) = \frac{V(CH_4)}{V(смесь)} = \frac{1л}{10л} = 0,1;$$

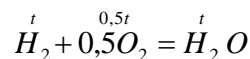
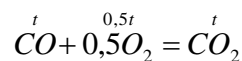
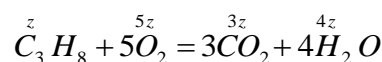
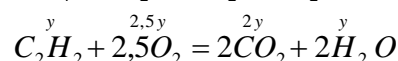
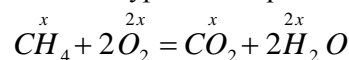
$$\varphi(C_2H_2) = \frac{V(C_2H_2)}{V(смесь)} = \frac{5л}{10л} = 0,5;$$

$$\varphi(C_3H_6) = \frac{V(C_3H_6)}{V(смесь)} = \frac{4л}{10л} = 0,4.$$

Пример-2. В состав смеси газов входят оксид углерода (II), водород, пропан, метан, и ацетиленовые газы. Содержание в смеси газов оксида углерода (II) и водорода равны. Для полного сжигания 2,3 моль веществ смеси газов расходовали 4,1 моль кислорода, в результате реакции образовалось 60,48 л углекислого газа и 61,2 грамма воды. Определить молярную массу смеси исходных газов ее относительную плотность по газу водоорода.

Решение:

Запишем уравнения реакции горения каждого газа, входящего в состав смеси исходных газов:

Находим количество вещества углекислого газа и воды, образующегося в результате реакции:

$$\nu(CO_2) = \frac{V(CO_2)}{V_m} = \frac{60,48л}{22,4 \frac{л}{моль}} = 2,7 моль;$$

$$\nu(H_2O) = \frac{m(H_2O)}{M(H_2O)} = \frac{62,2г}{18 \frac{г}{моль}} = 3,4 моль$$

Назовем количество вещества каждого газа в смеси исходных газов соответственно молями x, y, z и t, как показано в уравнении реакции. Поскольку количество вещества в смеси оксида углерода (II) и газообразного водорода равны, мы получили количество вещества обоих как t моль. Исходя из условия задачи и уравнений реакции, составим систему уравнений, как показано ниже:

$$\begin{cases} x + y + z + 2t = 2,3 \\ 2x + 2,5y + 5z + t = 4,1 \\ x + 2y + 3z + t = 2,7 \\ 2x + y + 4z + t = 3,4 \end{cases}$$

Вычеркиваем коэффициенты перед x в строках 2, 3 и 4 системы уравнений. Для этого проведем математические операции со строками предыдущей системы и приведем к новой системе:

1-строка: без изменений; 2-жол: 2-жол- $2 \cdot 1$ -жол; 3-жол: 3-жол-1-жол; 4-жол: $2 \cdot 1$ -жол-4-жол.

$$\begin{cases} x + y + z + 2t = 2,3 \\ 0x + 0,5y + 3z - 3t = -0,5 \\ 0x + y + 2z - t = 0,4 \\ 0x + y - 2z + 3t = 1,2 \end{cases} \Rightarrow$$

Теперь вычислим из коэффициентов перед y в строке 3 и 4. 1-жол: без изменени; 2 строка: без изменений; 3-строка:

$$\begin{cases} x + y + z + 2t = 2,3 \\ 0x + 0,5y + 3z - 3t = -0,5 \\ 0x + 0y + 4z - 5t = -1,4 \\ 0x + 0y + 0z + t = 0,6 \end{cases}$$

Теперь избавляемся от коэффициента перед z в строке 4: 1-строка: без изменений; 2-строка: без изменений; 3-строка: без изменений; 4-строка: 4-строка- $2 \cdot 3$ -жол.

$$\begin{cases} x + y + z + 2t = 2,3 \\ 0x + 0,5y + 3z - 3t = -0,5 \\ 0x + 0y + 4z - 5t = -1,4 \\ 0x + 0y + 0z + t = 0,6 \end{cases}$$

То есть решения исходной системы выглядит вот так:

$$t = 0,6; \quad z = \frac{-1,4 + 5t}{4} = 0,4; \quad y = \frac{-0,5 + 3t - 3z}{0,5} = 0,2;$$

$$x = 2,3 - y - z - 2t = 0,5$$

Как только мы найдем количество вещества каждого газа в смеси исходных газов, мы также можем легко найти их массу:

$$m(\text{CH}_4) = \nu(\text{CH}_4) \cdot M(\text{CH}_4) = 0,4 \text{ моль} \cdot 16 \frac{\text{г}}{\text{моль}} = 8 \text{ г};$$

$$m(\text{C}_2\text{H}_2) = \nu(\text{C}_2\text{H}_2) \cdot M(\text{C}_2\text{H}_2) = 0,2 \text{ моль} \cdot 26 \frac{\text{г}}{\text{моль}} = 5,2 \text{ г};$$

$$m(\text{C}_3\text{H}_8) = \nu(\text{C}_3\text{H}_8) \cdot M(\text{C}_3\text{H}_8) = 0,4 \text{ моль} \cdot 44 \frac{\text{г}}{\text{моль}} = 17,6 \text{ г};$$

$$m(\text{H}_2) = \nu(\text{H}_2) \cdot M(\text{H}_2) = 0,6 \text{ моль} \cdot 2 \frac{\text{г}}{\text{моль}} = 1,2 \text{ г};$$

$$m(\text{CO}) = \nu(\text{CO}) \cdot M(\text{CO}) = 0,6 \text{ моль} \cdot 28 \frac{\text{г}}{\text{моль}} = 16,8 \text{ г};$$

Масса смеси исходных газов равна сумме масс газов, образующих эту смесь газов:

$$m(\text{смесь}) = m(\text{CH}_4) + m(\text{C}_2\text{H}_2) + m(\text{C}_3\text{H}_8) + m(\text{H}_2) + m(\text{CO}) = 44,8 \text{ г}.$$

Молярная масса смеси исходных газов:

$$M(\text{смесь}) = \frac{m(\text{смесь})}{\nu(\text{смесь})} = \frac{44,8 \text{ г}}{2,3 \text{ моль}} = 19,48 \frac{\text{г}}{\text{моль}}$$

Относительность смеси этих газов по газу водороду:

$$D(H_2) = \frac{M(\text{смесь})}{M(H_2)} = \frac{21,22}{2} = 10,61$$

Теория вероятностей в биологии

Выборочные пространства и пространства равных вероятностей

Общей чертой всех ситуаций, включающих вероятности, является некое действие или явление, которое может происходить несколькими способами. Дождь может пойти завтра или нет. Мы анализируем эти ситуации, сравнивая правдоподобие осуществления различных альтернатив.

Теория вероятностей развивалась как изучение исходов испытаний в эксперименте. Эксперимент - это некое явление, которое мы должны наблюдать согласно четко определенной процедуре. Он может и столь же сложным, как выбор 1000 человек из большой популяции и проверка их на определенное заболевание.

Определение. Испытание: испытание - есть единичное исполнение эксперимента, а определение - выборочное пространство эксперимента. Выборочное пространство S эксперимента (или пространство выборок) есть множество всех возможных исходов $N = 6$ одного испытания. Если эксперимент имеет конечное число исходов, то выборочное пространство называется конечным.

В типичном эксперименте с конечным выборочным пространством имеется N возможных исходов. Например, при бросании одной шестигранной кости имеется возможных исходов. Здесь естественно допустить, что любой из шести возможных исходов одинаково правдоподобен. Это выражается словами: «вероятность каждого из исходов есть один из шести, или $1/6$ ».

Введем теперь некоторые дополнительные термины, которые будут полезны для определения вероятности в общем случае.

Определение. Элементарное событие. Элементарным событием в выборочном пространстве S называется любой из возможных исходов эксперимента. Иными словами, элементарное событие - это любой элемент множества S .

Определение. Событие. Событие E есть любое подмножество выборочного пространства S .

Поскольку элементарное событие является одноэлементным подмножеством S , можно дать альтернативное определение: событие E есть объединение элементарных событий.

Например, при бросании шестигранной кости типичным событием является событие $E = \{2,4,6\}$, состоящие в том, что выпадает четное число. Выборочное пространство S является событием, состоящим в том, что при бросании кости выпадает либо 1, либо 2, либо 3, либо 4, либо 5, либо 6. Разумеется, это происходит всегда, и по этой причине S называется *достоверным событием*. Другим особым событием является \emptyset , пустое подмножество S . Это событие соответствует исходу, который невозможен при испытании, и потому \emptyset называется *невозможным событием*.

Пример-3. Описать выборочные пространства следующих экспериментов.

- 1) Наблюдать, в какой последовательности подойдут к озеру архар, олень и лось.
- 2) Из плазмы, содержащей красные и белые кровяные клетки, выбрать четыре клетки и отметить, сколько из них оказалось красными.
- 3) Обследовать трех человек на рак и установить, у скольких из них кажется это заболевание.

1) Архар, лось и олень могут подойти к озеру в $3! = 6$ различных последовательностях. Выборочное пространство этого эксперимента есть $S = \{OLA, OAL, LOA, LAO, AOL, ALO\}$.

2) Возможны следующие исходы: 0, 1, 2, 3 и 4 (возможное число красных клеток). Пространством выборок служит $S = \{0,1,2,3,4\}$.

3) Число людей, у которых обнаружился рак, может быть равно 0, 1, 2 или 3. Выборочным пространством этого эксперимента является $S = \{0,1,2,3\}$.

Из выборочных пространств легче всего поддаются анализу с помощью вероятностей пространства равных вероятностей.

Определение. Пространство равных вероятностей. Если в эксперименте все элементарные события выборочного пространства S могут появиться с одинаковой вероятностью, то говорят, что S является пространством равных вероятностей. Пусть эксперимент имеет N исходов; тогда вероятность каждого элементарного события есть $1/N$. Это записывается как

$$P(A) = 1 / N$$

где А – любое элементарное событие в S.

Пример-4. Лабораторная крыса помещена в лабиринт и должна избрать один из шести возможных путей. Лишь один из них ведет к поощрению в виде пищи. В предположении, что крыса с одинаковой вероятностью избирает любой путь, какова вероятность выбора пути, ведущего к пище?

Пространство выборочных результатов этого эксперимента есть $S = \{\text{путь}1, \text{путь}2, \text{путь}3, \text{путь}4, \text{путь}5, \text{путь}6\}$, и вероятность выбора любого пути равна $1/6$. Так как лишь один ведет к пище, то $P(\text{крыса находит пищу}) = \frac{1}{6}$.

Итак, применение математики для биологии и химии состоит не только в практическом приложении, но и в возможности абстрактно подойти к решению сложнейших проблем и обнаружить связи между принципиально различными явлениями и процессами. Каждое явление реального мира можно исследовать математически. Математические методы анализа и синтеза, помогают изучать законы развития живой природы. История науки говорит о том, что именно на границах различных областей знания происходят очень интересные события, открытия. Отсюда можно сделать вывод, что область применения математики при изучении биологии и химии чрезвычайно велика.

Список литературы:

1. Химия есептерін математикалық теңдеулер мен теңсіздіктер арқылы шығару: оқу құралы. Бекішов Қ. Қарағанды: ЖК «АҚНҰР баспасы», 2013.-236б
2. Сидоров А.М. Математические вычисления в биологии. Учбн. Издание. М. Энтропос-2013г.
Stanley I. Grossman Department of Mathematics University of Montana, 1983

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ
ӨМІРБЕК Азамат Аманкелдіұлы, БАЙКЕНЖЕЕВА Айнур Турдыбаевна
Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті
Қызылорда қаласы,
omirbekazamat22@gmail.com

«Соңғы ағаш кесілген кезде, соңғы балық ауланған кезде, соңғы өзен уланған кезде ғана, сіз – банктегі шоттың байлық болмайтынын, ақшаның тамақ болмайтынын түсінесіз, бірақ ол кезде бәрі кеш болады»

Канадалық режиссер, сценарист Аланис Обомсавин

Экологиялық сауаттылық дегеніміз табиғатқа деген жанашырлықты адам бойына сіңіру. Қазіргі кезде кейбір көшелерде қоқыстан аяқ алып жүру мүмкін емес. Санаулы шақырым жерге жүріп барып қоқыс жәшігіне тастауға ерінетін адамдар көптеп кездеседі. Бұл экологиялық тәрбиенің нашар деңгейде дамуының кесірі. Қазіргі дамыған заманда экологиялық сауаттылықтың төмендеуі ол жалғыз біздің ғана елде емес, бүкіл әлемдегі болып жатқан жағдай. Оның себебін ғалымдар әр түрлі жағдаймен байланыстырады. Біздің мемлекетте ғалымдар, педагогтар осы мәселені шешу үшін түрлі амалдар жасауда. Президентіміз Қасым-Жомарт Кемелұлы да 2020жылғы жолдауында бұл мәселені де атап өткен. "Осы жыл ішінде біз адамдардың қоршаған ортаға және жануарларға деген жабайылық қатынастарының куәсі болдық. Өкінішке орай, Қазақстанның әлемдік экологиялық антирейтингте жетекші орынға ие" деп бұл мәселені дереу көтеру керек екенін көрсетті. Қазақстан Республикасының экология,геология және табиғи ресурстар министрі Брекешев Серікқали Аманғалиұлына да осы мәселені шешуді тапсырған болатын.

Қызылорда облысы Қармақшы ауданы Төретам кенті Темірбек Жүргенов атындағы №80 мектеп-гимназия география пәні мұғалімі С.У.Ниязовтың жүргізген сауалнамасы бойынша экологиялық мәдениеттіліктің деңгейін анықтады. Мектеп қызметкерлері мен оқушыларды «кейс-стади» әдісімен зерттеу жүргізіп, олардан алынған экологиялық мәдениеттілік деңгейін экологиялық сананы, экологиялық құндылықтар мен экологиялық білімді және экологиялық іс-әрекетті анықтауға бағытталған сұрақ-жауап арқылы экологиялық мәдениеттілікке жіктейміз. Бұл жіктеуде субъектінің экологиялық мәдениет деңгейін 3 типке: «Экологиялық мәдениеті жоғары тип», «Экологиялық

мәдениеті орташа тип» және «Экологиялық мәдениеті төмен тип» деп топтастырамыз. «Экологиялық мәдениеті жоғары тип» - өзі тұрып жатқан аймақтың экологиялық жағдайына қатты абыржытын, экологиялық білімі жоғары субъект, Олар табыстарының біраз бөлігін қоршаған ортаны қорғауға беруге, қоқыс жәшіктеріне әйнек, қағаз, пластик және т.б. бөліп салуға, сонымен қатар үнемі экологиялық сенбіліктер мен акцияларға қатысуға дайын субъектілер. «Экологиялық мәдениеті орташа тип» - тұрғылықты жердің экологиялық жағдайымен шамалы абыржыған, экологиялық білімі орташа субъект. Олар барлық көрсеткіштер бойынша жоғарыда берілген екі типтің араласып келуін көрсетеді. «Экологиялық мәдениеті төмен тип» - тұрғылықты жерінің экологиялық жағдайына мүлдем алаңдамайтын, экологиялық білімі төмен субъект. Олар қоршаған ортаны қорғау үшін өз қаражатының ешқандай бөлігін бөліп бермейтін, экологиялық мәдениет құрылымдарының барлық көрсеткіштері бойынша төменгі нәтиже көрсетеді. Жасыратына жоқ тек өз аулам, өз сыныбым таза тұрса сол экологиялық мәдениет деп ұғатын топтар көптеп кездесті. Сұралғандардың ішінде 220 адам, яғни 61 пайызы «Экологиялық мәдениеті жоғары типке», 82 адам, 36 пайызы «экологиялық мәдениеті орташа типке» және 18 адам, 3 пайызы «экологиялық мәдениеті төмен типке» жататыныны байқалды. Экологиялық мәдениетті қалай түсінесіз деген сұраққа сауалнама берушілердің көпшілігі тазалық (42,5%) деп жауап берсе, 30 пайызы жауап бере алмады. Оқушылардың аз бөлігі (5%) ғана «қоршаған ортамен мәдениетті түрде қарымқатынас жасау» деп, дұрыс жауап берді. Бұдан көретініміз, қоғам арасында экологиялық мәдениет түсінігі айтарлықтай деңгейде қалыптаспаған.

Экологияға байланысты ақпаратты қайдан аласыз деген сұрақ сауалнама барысында қойылды. Сұраққа жауап беру нәтижесінде сауалнамаға қатысушылар экологиялық мәліметті көбінесе бұқаралық ақпарат құралдарынан, әлеуметтік желіден алатындығы белгілі болды. Осы орайда Фейсбук әлеуметтік желісінде «Экологиялық мәдениет» тобына ашып экологиялық ақпараттандыру жұмыстарын жасаудамыз. Міне осындай жұмыстарды жасағанда еліміздегі азаматтарда экологиялық мәдениет қалыптаса бастайды. Сонда ғана бұл мәселе өзінің дұрыс шешімін таппақ. Адам тек табиғатпен үйлесімді өмір сүргенде ғана экологиялық мәдениетіміз ілгері басады деп айта аламыз.

Білім беру мәселесіне келсек, барлығымыздың ойымызда «білімді мектеп беру керек» деген ұғым қалыптасқан. Иә, расында мектептің білім берудегі орны өте үлкен. Дегенмен экологиялық білімді ерте жастан балаға ата-анасы берген жөн. Себебі жастайынан табиғатқа қамқор бола білген бала, болашақта саналы азамат болары сөзсіз. Сондықтан экологиялық сауаттылықты қалыптастыру ата-анадан басталғаны – жөн. Ал мектептің білім беру жүйесіне келсек, экологиялық білім тек теория жүзінде қалыптасқан. Сондықтан экологиялық сауаттылықты қалыптастырудың бірден бір жолы танымжорықтар ұйымдастырып, оқушылардың табиғатқа деген сүйіспеншілігін ояту. Экологиялық сауатты ұрпақ болашақтағы экологиялық проблемалардың алдын алары сөзсіз.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек
2. «Экологиялық мәдениет пен сананы қалыптастыру» атты республикалық ғылымтәжірибелік конференциясының материалдары Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, 2019
3. Қазақстанда экологиялық мәдениеттің қалыптасуы мен даму үрдістері мен негізгі бағыттары. Каупенбаева Самал Мухаметкалиевна Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН БАЛАЛАРДЫҢ ДИЗОРФОГРАФИЯСЫН ДИАГНОСТИКАЛАУ ЖӘНЕ ТҮЗЕТУ

ӨМІРБЕК Аружан Мұратбекқызы, БОРАНБАЕВА А.Р.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті
Шымкент, Қазақстан
aruzhan.omirbek.99@bk.ru

Аңдатпа

Мақалада психикалық дамуы тежелген балалардың дизорфографиясын диагностикалау және түзету мәселесі зерттелінген. Дизорфографияны жоюда жазу және жазбаша сөйлеу бұзылыстарын ерте анықтау жолдары мен салдары анықталынған. Дизорфографияны жеңу үшін логопедиялық түзетудің төрт кезеңіне сипаттама берілген.

Түйін сөздер: ПДТ, дизорфография, диагностика, түзету, орфография.

Аннотация

В статье исследуется проблема диагностики и прерывания дизорфографии у детей с задержкой психического развития. Выявлены пути и последствия раннего выявления нарушений письменной и письменной речи при ликвидации дизорфографии. Дана характеристика четырех этапов логопедической коррекции для преодоления дизорфографии.

Ключевые слова: ЗПР, дизорфография, диагностика, коррекция, орфография.

Abstract

The article examines the problem of diagnosis and discontinuation of dysorthography in children with mental retardation. Methods and consequences of early detection of writing and written speech disorders in the elimination of dysorthography have been identified. To overcome dysorthography, a description of four stages of speech therapy correction is given.

Keywords: Mental retardation, dysorthography, diagnosis, correction, spelling.

Бүгінгі күні баланың физиологиялық жетілмегендігі немесе әлеуметтік, педагогикалық немқұрайлылықтың салдарынан туындайтын жазбаша тіл дағдыларын қалыптастырудағы қиындықтармен қатар, дизорфографиясы бар оқушылардың саны өсуде. Психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушыларының көпшілігі (бұдан әрі – ПДТ) дизорфографиядан зардап шегеді. Дизорфографияны диагностикалау және түзету процесі бүгінгі күні логопед, дефектолог мамандары үшін өзекті мәселелердің бірі болып отыр [1, 87 б.].

Жазбаша тіл мидың өте күрделі құрылымдық және жүйелік ұйымдастырылуын талап етеді, сондықтан әртүрлі қолайсыз биологиялық және әлеуметтік факторлар балалардағы оқу және жазу дағдыларын қалыптастыруға теріс әсер етуі мүмкін.

Қазіргі жағдайда қолайсыз және патогендік факторлардың сандық құрамы артып, сәйкесінше балалардың дамуындағы ауытқулардың өзгеріштігі артып келе жатқанына қарамастан, жазбаша тіл қабілеті бұзылған төменгі сынып оқушыларымен түзету жұмыстарының маңызды қағидаларының бірі жеке жұмыс жасау принципі болып табылады. Оқу процесін ұйымдастыру оқушылардың ана тілін үйренудегі білімдерін, дағдыларын игеру сипатына, оқу-танымдық іс-әрекеттің негізгі бөлігі ретінде оқу және жазу дағдыларын қалыптастыруға әсер ететін жеке ерекшеліктерін ескеруді талап етеді.

Бастауыш буынның өзекті мәселелерінің бірі-қалыптасу қиындықтары мен жазбаша сөйлеу қабілеті бұзылған оқушылар санының тұрақты өсуі. Бастауыш сынып оқушыларының оқу және жазу дағдыларын игерудегі әртүрлі қиыншылықтарын өз жұмыстарында И.В. Прищепова, Р. И. Лалаева, А. В. Китикова, Е. А. Николаева, О. В. Елецкая, В. П. Смирнова, О. А. Хвостова, Н. С. Куликова және т. б. зерттеушілер көрсеткен.

ПДТ төмен сынып оқушыларында дербестіктің қалыптасуына бірқатар факторлар кедергі жасайды. Сонымен, сөйлеудің фонетикалық-фонемалық және лексикалық-грамматикалық құрылымының дамымауы, үйлесімді сөйлеу дағдыларының жеткіліксіз қалыптасуы коммуникативті белсенділікті қиындатады, бұл оқу және жазу дағдыларын игеруге кедергі келтіреді [2, 58 б.].

Жазбаша тілді меңгерудегі тұрақты қиындықтар, оқу және жазу процесінде тұрақты қателіктердің болуы жалпы мектептегі үлгерімге теріс әсер етеді, балалардың бейімделмеуіне әкелуі мүмкін - мұндай жағдайларда олар өздерін дәрменсіз сезінеді, көбінесе бастамашыл емес және жұмыс нәтижелеріне немқұрайлы қарайды. Сондай-ақ, балалардың осы санатының психикалық саласының дамымауы көбінесе олардың мотивациялық, эмоционалды-еріктік, өзін-өзі реттеу және өзін-өзі бақылау дағдыларының жеткіліксіз деңгейімен біріктірілетінін атап өткен жөн.

Ауызша және жазбаша сөйлеудің, ПДТ бар бастауыш сынып оқушыларының оқу-танымдық іс-әрекетінің аталған кемшіліктері белгілі бір дәрежеде әртүрлі сөйлеу, ақыл-ой және практикалық іс-әрекеттерді орындау кезінде балалардың дербестігінің көріністерін шектейді, себебі оқушылар үнемі өз жұмыстарының қанағаттанарлықсыз нәтижелеріне тап болады, бұл олардың іс-әрекеттерін бағалау сипатына теріс әсер етеді, ал кейде өздері, құрдастары, ата-аналары тарапынан да, өзін бағалаудың жеткіліксіздігіне әкеледі [3, 112 б.].

Дизорфографияны жоюда жазу және жазбаша сөйлеу бұзылыстарын ерте анықтау, сондай-ақ бастауыш сынып мұғалімі, логопед және ата-аналардың жақсы үйлестірілген, бірлескен жұмысы үлкен рөл атқарады. Уақытылы басталған, күрделі, жүйелі және нақты жоспарланған түзету процесі дизорфографияны жеңуге және мектеп бағдарламасының сәтті игеруіне ықпал етеді.

Логопедиялық сабақтарда орфографиялық зейінді белсендіру қажет. Ол үшін оқушыларды өз беттерінше қателерін табуға, қателері бар сөздерді тексеру нұсқаларын таңдауға және өзара тексерулер жүргізуге («Сен мұғалімсің» ойыны) тарту керек. Мұндай жұмыс түрлерінде ойын элементтері бар, шаршауға жол бермейді, танымдық қызығушылық пен орфографиялық қырағылықты арттырады. Өздеріңіз білетіндей, қызықты нәрсені есте сақтау оңайырақ.

Дизорфографияны түзетуде тиімділікке жету үшін когнитивтік функцияларды дамыту бойынша жұмыс істеу өте маңызды: сөйлеу, есту және көру жады, зейін, ойлау, аналитикалық және синтетикалық белсенділік. Бұл психикалық процестер оқу процесінің өзін-өзі бақылауын қалыптастыруға қатысатындықтан, жазудың негізгі принциптерін меңгеруге қатысады [4, 118 б.].

Дизорфографияны жеңу үшін түзету логопедиялық жұмыс төрт кезеңде жүзеге асырылады.

1 - ші кезең-диагностикалық:

1. Орыс тілі мұғалімдерінің көмегімен фронтальды диктанттар өткізу; қателерді тексеру және талдау.

2. Диктантта нақты қате жіберген балалар тобымен қайталап жазбаша жұмыс жасау, оның ішінде буындарды, сөздерді, сөйлемдер мен мәтіндерді көшіріп, диктант жазу; сюжетті суреттер тізбегіне негізделген тірек сөздерден ауызша әңгіме немесе эссе жазу.

3. Топтық тест әдісі арқылы сөйлеудің лексикалық-грамматикалық жағының жағдайын тексеру (жазбаша).

4. Біріктірілген сөйлеуді тексеру. Әңгімелесу түрінде әр оқушымен жеке жүргізіледі.

5. Зерттеу нәтижелерін талдау. Топтарды жинақтау.

2 - кезең-дайындық:

1. Бастауыш мектепте оқу процесінде құрылған орфографияны игерудің қарапайым алғышарттары нақтыланады (визуалды гнозис, мнезис, оптикалық - кеңістіктік бейнелер).

2. Жүргізілетін жұмыс:

- талдау, синтез, салыстыру, салыстыру сияқты ойлау операцияларын дамыту бойынша;

- зейінді, есте сақтауды дамыту бойынша;

- қолжазбаны түзету үшін (ұсақ қол моторикасын дамытуға бағытталған белгілі бір жасқа бейімделген жаттығуларды қолдану).

3. Баламен психолог қатар жұмыс жүргізу мүмкін болса, тапсырмалар мен жаттығулардың бір бөлігі "жазудан қорқуды", белгісіздікті, алаңдаушылықты, теріс реакцияларға бейімділікті жоюға бағытталған.

3 кезең - түзету:

Дизорфографиялық бұзушылықтарды еңсеру бойынша жұмыс жүргізілуде.

Ол фонетикалық, лексикалық және синтаксистік деңгейде қателердің негізгі түрлеріне сәйкес бағыттар бойынша жүзеге асырылады. Дизорфографияны түзетуге арналған бұл әдістеменің кешенді тәсілі қажет болған жағдайда дыбысты айту, оқу және жазу бұзылыстарын жоюға бағытталған бірқатар жұмысты қамтиды.

4 кезең - бағалау:

1. Түзету жұмыстарының тиімділігі бағаланады.

2. Жазу дағдыларын қайта тексеру жүргізіледі.

3. Балалардың жазбаша жұмыстарының әртүрлі түрлері талданады.

Егер оқушыларда дыбыстық айтылымның бұзылуы болса, осы жасқа бейімделген сөйлеу материалында жалпы қабылданған схема бойынша жеке және кіші топтық жұмыс жүргізіледі. Дизорфографтарда дисграфиялық сипаттағы қателер анықталған жағдайда түзету жұмыстары қатар жүргізіледі: «дисграфия-дизорфография» аралас диагнозының топтары қалыптастырылады, олар үшін ақаудың нысаны мен айқындылық дәрежесіне байланысты перспективалық және сабақ бойынша жұмыс жоспарлары құрастырылады [5, 87 б.].

Біздің ойымызша, жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, психикалық дамуы тежелген балалар үшін орфографиялық қателерді жою мәселесі айтарлықтай күрделі және оны шешудің жаңа жолдарын іздеуді талап етеді деген қорытынды жасауға болады.

Көптеген авторлардың еңбектерін талдау психикалық дамуы тежелген мектеп оқушыларының орфографиялық дағдыны меңгеру үшін сөйлеу функциясының қалыптасу деңгейінің жеткіліксіздігін көрсетеді, бұл бала сөздігінің шектеулі көлемінен көрінеді; сөздің дыбыстық және морфологиялық құрамы туралы түсініксіз ойлар; жалпылаудың жеткіліксіздігі, сөйлеуді талдаудың әртүрлі түрлерінің, салыстыру операцияларының қалыптаспауы және т.б.

Алайда, көптеген зерттеулер дизорфографиялық қателіктердің негізгі себептерінің бірі тілдің морфологиялық және лексикалық жүйелерінің қалыптасуының жеткіліксіздігі екенін көрсетеді. Морфологиялық жүйенің дамуы тілдік бірліктерді талдау, жалпылау және ажырата білуге негізделген сөзжасамдық механизмдерді қалыптастыруды қамтиды. Сөзжасамдық әдістерді қолдана алмау сөздермен әрекет ету мүмкіндіктерінің шектелуіне, соның салдарынан туынды сөздерді таңдауда қиындықтарға әкеп соқтырады, бұл жазудың морфологиялық принципін меңгерудің қажетті шарты болып табылады.

Осылайша, қазіргі заманның өткір мәселелерінің бірі - жазбаша сөйлеуді қалыптастыруда қиындықтар мен бұзылыстары бар балалар санының көбею тенденциясы болып табылады. Себептер мен қолайсыз факторлардың күрделі жиынтығы осындай қиындықтар мен бұзушылықтарды тудырады.

Экзогендік органикалық фактор дизорфографияның пайда болуының негізгі факторы болып табылады, бірақ биологиялық және әлеуметтік факторлардың тұтас жиынтығы психикалық дамуы тежелген оқушылардағы оқу және жазу кемшіліктерінің күрделі және өзгермелі құрылымын анықтайды.

Осыған байланысты дизорфографияны ерте анықтау және алдын-алу қажеттілігі, сондай-ақ оны бастауыш білім беру сатысында жеңудің кешенді тәсілін ұйымдастыру туралы мәселе туындайды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Власова Т.А. Задержка психического развития детей и пути ее преодоления. – М., 2016.
2. Кобзарева Л.Т., Резунова М.П., Юшина Т.Н. Коррекционная работа со школьниками с нерезко выраженным или общим недоразвитием речи на первом этапе обучения. - ТЦ «Учитель», 2001.
3. Козырева Л.М. Логопедическое пособие. - М.: Издат-Школа, 2000.
4. Певзнер М.С. Дети с временными задержками развития. – М., “Педагогика“, 2011.
5. Лалаева Р.И., Венедиктова Л.В. Дифференциальная диагностика и коррекция нарушения чтения и письма у младших школьников. - СПб.: Образование, 1997.

ТҰТЫҚПА ЖАЗЫЛМАЙТЫН ДЕРТ ЕМЕС

ПОЛАТ Әсем Бауыржанқызы, БОРАНБАЕВА А.Р.

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті

Шымкент, Қазақстан

polat.aseм@bk.ru

Аңдатпа

Мақалада қазіргі таңда тұтықпаның қандай кері әсерлері бар екендігі туралы айтылды. Жалпы заманауи аспектіде тұтықпаның пайда болу мен оның емдеу әдістері мен бағыттары қарастырылды. Мақалада тұтықпаның негізгі себептері қарастырылады. Сонымен қатар негізгі этиологиялық факторлардың сипаттамасы берілген.

Түйін сөздер: тұтықпа, заманауи аспект, әдіс, дидактикалық ойын, кері байланыс.

Аннотация

В статье рассматриваются негативные последствия заикания на сегодняшний день. В целом рассмотрено возникновение заикания в современном аспекте и методы и направления его лечения. В статье рассматриваются основные причины возникновения заикания. Дается характеристика основных этиологических факторов.

Ключевые слова: заикание, современный аспект, метод, дидактическая игра, обратная связь

Annotation

The article discusses the negative consequences of stuttering today. In general, the emergence of stuttering in the modern aspect and the methods and directions of its treatment are considered. The article discusses the main causes of stuttering. The characteristic of the main etiological factors is given.

Key words: stuttering, modern aspect, method, didactic game, feedback.

Қазіргі таңда тіл бұзылысы туралы ғылымның тарихында әрбір баланың тұтығып сөйлеу мәселелері ежелден орын алып келетіндігінде болып тұр. Тұтығу – сөйлеудегі ең ауыр тіл кемістігі деп айта кетсекте болады. Ол баланың ойлау қабілетін зақымдап ғана қоймай, оның дұрыс тәрбие алуында кешеуілдетіп, сонымен қатар қарым-қатынаста кедергі ұшырап, өзімен жасты балалармен және де қоршаған ортамен ортақ тіл табуында қиындатып, бірден келе қоймайтын тіл бұзылысы [1].

Жалпы тұтықпа дегеніміз – сөйлеу аппаратының бұлшық еттерінің тырысу салдарынан, сөйлеудің жылдамдығы мен ырғақтылығының бұзылуы. Әдетте бұл сырқат 2-6 жастар шамасында басталады. Тұтығу – сөйлеу қабілеті тез дамыған балаларда сөйлеу функциясына күш түсуден, жарақаттанудан немесе, сөздік дамуы тежелген балаларда орталық жүйке жүйесінің белгілі бір құрылымдарының зақымдануынан болады. Жалпы тұтықпа адамдардың сөйлеуі дыбыстардың, буындардың немесе сөздердің қайталануымен, дыбыстардың ұзартуымен немесе сөздер мен

дыбыстардың үзік-үзік болуымен, сондай-ақ сөз арасында қосымша дыбыстар мен сөздердің қысқартылуымен сипатталады. Тұтықпаның түйілген сөзі, әдетте, соған сәйкес түрлі қимылдарымен қосарласа жүреді.

Тұтығудың пайда болу себептеріне тоқтала кетсек. Тұтығудың этимологиялық белгілері бойынша екіге бөлінеді. Біріншісі [2]:

- Функционалды тұтығу. Бұл жиі кездеседі. Ол 2 жастан 5 жасқа дейінгі балаларда сөз тіркесінің байланыстырып сөйлеу тілі қалыптасу кезінде пайда болады. Көбінесе ашуланшақ, күйгелек және тағы да басқа осындай сипаты бар балаларда кездеседі. Жалпы тұтығудың бұл түрі орталық және перифериялық шеткі жүйке жүйесінде сөйлеу механизмінің органикалық зақымдануы болмаса да пайда болады.

- Ал екінші түрі бұл органикалық тұтығу орталық жүйке жүйесінің органикалық зақымдануынан жаракаттану, нейроинфекция т.б болады. Бұл барлық жастағы адамдарда кездесуі мүмкін.

Сонымен функционалды тұтығудың себептері әртүрлі болып келеді. Жиі тараған себептерінің бірі олар үшін әлі келмейтін сөйлеу жүктемесі, қиын сөздер мен түсініксіз сөздерді қайталау, көлемі үлкен, мазмұны ауыр өлеңдер, баланың жасы мен дамуына сәйкес келмейтін әңгімелер мен ережелерді есте сақтау болып табылады. Мұндай жағдайда баланың жүйке жүйесіне шамадан тыс салмақ түсіру және сөздерді қиындық пен айтылуы қосылып сөйлеуінің тосынан толуына немесе дыбыстар мен буындарды қайталауына әкеп соғады. Одан балаларда әрқашан солай болуы керек деген сенімділік пайда болады.

Жалпы тұтығудың байқалуы яғни білінуі бұл кейде аяқ астынан пайда болады, кейде білінбей жүріп, бірте-бірте күшейе береді. Баланың сөйлеу жағдайы жалпы денелік және эмоционалды ортасымен тығыз байланысты. Сөйлеу кезінде тыныс алу, дыбыстық немесе артикуляциялық аппаратында пайда болған тырысу тұтығудың негізгі сыртқа белгісі болып табылады [3].

Тұтығудың белгілеріне тоқтала кетсек. Бұл тұтығудың негізгі белгісі сөйлеу процесі кезінде тырысу болып табылады. Тырысу формасы бойынша клоникалық, тоникалық, аралас, таралуы бойынша дем алуы, дыбыс шығару, артикуляциялық, аралас және жиілігіне қарай сипатталады. Ал тоникалық тарауда бұлшықеттердің жиырылып тырысуының салдарынан сөз басында немесе ортасында ұзақ тоқтап қалуы байқалады.

Тұтығу күшейіп ауыр түріне айнала бастаған кезде ілеспелі жалғас қимылдар байқалады. Ілеспелі жалғас қимылдар дегеніміз – бұл баланың сөйлеу кезінде бет-әлпетінде, мойында, денеде, аяқ-қолда пайда болатын дірілдеп тырысу құбылыстары.

Баланың сөйлеу тілі толық жетілмеген болса, ол өз ойын айту үшін грамматикалық сөз тіркестері мен элементарлы сөздік қорының жетіспеушілігінен тұтығуы жиі көрініс табады. Сөйлеуі тез және тосынан болғандықтан да тұтығу болуы мүмкін, бұл баланың өз ойын тез жеткізуге асығуында, сөйтіп кейбір тыбыстарды кідіріп қалып, тұтығудың басталуына алып келеді. Ата-аналардың бала тәрбиесіндегі бұрыс жағдайлары, түрлі қатал жазалауы, сонымен қатар қорқытуы да тұтығуға душар етеді. Қазіргі таңда тұтығудың өзекті белгісі бұл – сөйлеу алдындағы қорқыныш пен үрейлену тән. Тұтығу кезінде адам өз ойын жеткізу үшін қиын сөздер мен дыбыстарды айтар алдында үрей пайда болады. Жалпы бұл құбылыс логофобия деп аталады. Сонымен қатар тұтығу 3 дәрежеде ажыратылады. Олар: жеңіл, орташа, ауыр түрі. Тез сөйлегенде немесе орташа сөйлеген кезде ғана тұтықса бұл – жеңіл түрі болып табылады. Ал тұтыққанның орташа дәрежесінде бала сөзіне таныс ортада жеңіл сөйлеп аз тұтығады. Ал балаға мүлдем таныс емес ортада тұтықпа көбейе түседі. Яғни тұтығудың ауыр дәрежесінде бала барлық сөйлеу түрінде тұтығады және де ылғи да қимыл-қозғалыстары көрініс береді [4].

Қазіргі таңда баланың тұтығуы пайда бола салысымен оны түзету ұсынылады. Себебі тұтығу басталған сәттен бастап, қанша уақыт өтседе, соншалықты дәрежеде баланың психологиясына әсер етіп, ауыр да тұрақты кемістікке айналатыны бәрімізге мәлім. Одан бөлек баланың қоршаған ортамен дұрыс қарым-қатынас жасай алуы мен оқу үлгеріміне де кері әсерін беретіндігінде. Сондықтан әрбір баланың тұтығуын мектепке дейін жою маңызды. Мұндай баланың тек қана сөйлеуінде ғана емес, жеке тұлғасы мен жалпы моторикасына ықпал ете білу қажет. Тұтығатын баламен жұмыс жүргізген түрлі ғалымдардың іс-тәжірибесі мен емдік педагогикалық комплекті ықпал ету әрекетіне қарай емдік сауықтыру және түзету тәрбиелеу деп екіге бөліп қарауды ұсынған болатын. Емдік-сауықтыру іс шараларына емдік процедуралар, дәрі-дәрмектер, емдік дене шынықтыру (ЕДШ) және тағы да басқалары жатады. Ал түзету тәрбиелеу процесіне – логопедиялық сабақтар, логоритмика, тәрбиешілік іс-шаралар жатады.

Емдік сауықтыру жұмысының негізгі мақсаты: тұтығатын баланың денсаулығы мен жүйке жүйесін сауықтыру мен оны нығайту, потологиялық белгілер мен ауытқуларды емдеу мен оны жою болып табылады.

Ал тұтығуды қалпына келтірудегі емдік педагогикалық әдістің ішінде түзету тәрбиелеу жұмысы өте маңызды. Бұл жұмыста негізгі орында логопед көрінеді. Қазіргі кезде тұтығуды жоюдың бірнеше логопедтік ықпал ету арқылы әдіс-тәсілдері бар. Әлбетте, оның барлығы баланың дұрыс та, емін-еркін тұтықпай сөйлеуін мақсат етеді. Баланың емін-еркін сөйлеуге тәрбиелеу үшін, алдымен оны асықтырмай, жаймен сөйлеуге үйретуге қажет. Жалпы асықпай сөйлеу темпі баланың барлық жағынан асықпай қимыл қозғалыс жасауымен бірге жасалады. Баланы дұрыс сөйлеуге тәрбиелеуде сөйлеу кезінде дұрыс тыныс алуды қалыптастыруы да маңызды.

Тұтықпа бұл емделмей кемістік емес. Тұтығуға кешенді әсер ету бағыттарына тоқталып өтсек:

Біріншісі бұл – дәрігерлік әсер ету. Бұл баланың жүйке жүйесін қалыпты жағдайда болуына үлкен мүмкіндік жасайды және психотерапия мен логопедиялық жұмыстар үшін қолайлы жағдай жасайды.

Екіншісі – психотерапиялық әсер ету барлық логопедиялық жұмыс кезінде жүргізіледі. Ол баланы тұтықпасызда сөйлей алатынына сендіру болып табылады.

Үшіншісі – логопедиялық тексеру. Бұл тексеру ұзақ уақыт бойына яғни 8-9 ай, жүргізілетін жүйелі сабақ болып табылады. Негізгі мақсаты – жай ғана тексеріп қана қоймай, өмірдің кез-келген жағдайында тұтығудың жеңіл түрінен бастап, күрделі, қиын түрлеріне дейін балаларды дұрыс және емін-еркін сөйлеуге дағдыландыру болып табылады. Әрбір сабақ барысында берілген тапсырмаларды оңайдан бірте-бірте күрделендіре отырып, балалардың дұрыс сөйлеу қабілетін қалыптастыруға болады.

Төртіншісі – логопедиялық ритмика (ырғақ) болып табылады. Бұл әр түрлі жаттығулар мен ырғақтар және де баланың сөйлеу қабілетіне байланысты қозғалыс ойындарынан тұрады. Бұл жаттығулар мен ойындар тек қана сөйлеу қабілетін ғана дамытып қоймай, баланың моторикасы және сигнал бойынша әрекет ете алуына, өзін-өзі меңгере білуге, ритмиканы сезінуге тәрбиелейді.

Бесіншісі – бұл тұтығатын баланың жеке басына қоршаған ортаның әсер етуі. Бұл түзету жұмысында – тәрбие жұмыстарының барлық кезеңдерінде жүзеге асырылады.

Енді бәрімізге белгіле болғандай тұтықпа сөйлеу кемістігінің ішінде ең күрделісі болғандықтан тексеруді жан-жақты, кешенді жүргізу маңызды. Олар тек қана дәрігерлік емес, сонымен қатар логопедиялық, психологиялық жағынан тексеру жүргізу керек.

Логопедиялық тексерудің өзіндік бағыттары да бар. Олар [5] :

Ең бірінші тұтығудың себептері мен түрін анықтау қажет (дәрежесі, түрі, логофобия, қимыл-қозғалыстың болуы, болмауы және т.б.).

Екіншісі – баланың сөйлеу жылдамдығын анықтау (баяу немесе шапшаң).

Үшіншісі – ата-анасымен сұхбат жүргізу барысында баланың сол қолымен істеуімен тиым салғаны, оң қолымен істеуге үйретуі туралы мәліметтер алу.

Төртіншісі – баланың сөйлеу тілі мен жалпы дамуының тарихын білу қажет.

Бесіншісі – баланың қоршаған ортасымен сөйлеу ортасын білу (жақындары, жанұясы, туысқандары, достары).

Алтыншысы – тұтығудың басталған мерзімін, дамуын, барысын анықтау.

Жалпы қорытындылай келе, баланың тұтығып сөйлеуі – бұл жазылмайтын дерт емес. Бірақ, әрбір баланың жекелеген ерекшеліктері мен дәрежесіне қарай тұтығу кезінде алғашқы сатысынан бастап рационалды жолды тандау өте маңызды болып табылады. Тұтығуды тек қана баланың өзі жояға алады деген қағидамен тоқтап қана қоймай, білікті мамандар мен бірлесе отырып, мақсатты жұмыстың нәтижесі ғана оңтайлы көрініс береді. Тұтықпасы бар баланың ары қарай қадам басуына ең бірінші ата-анасының себеп болатынын есте ұстаған жөн.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Айтбаева А. Коррекциялық педагогика негіздері оқу құрал – 2008 Алматы.
2. Тебеннова К.С Дамуында ауытқуы бар балалар, әдістемелік құрал. Қарағанды - 2003.
3. Основы специальной психологии / Л. В. Кузнецова, Л. И. Переслени, Л. И. Солнцева и др. М., 2005. - 480 с.
4. Өмірбекова Қ., Серкебаев Қ. Логопедия. – Алматы, 1996. – Б. 36.
5. Багель О. А. Индивидуальный подход при коррекции речевых нарушений у младших школьников // Школьный логопед. – 2007. – №1(16). – Б. 43-48.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЛИНГВОСТРАНОВЕДЧЕСКИХ МАТЕРИАЛОВ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ МОТИВАЦИИ ИЗУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА

РАЗИХОВА Асылжан Талгатовна

Научный руководитель - Л.Б. Алекешиова

Атырауский университет им.Х.Досмухамедова

Атырау, Казахстан

razikhova_asyzhan@mail.ru

Аннотация

Бұл мақалада орыс тілін үйренуге тұрақты оң уәжді қалыптастыру мен дамытудағы лингвистикалық және аймақтық материалдардың рөлі қарастырылады. "Лингвострантану"түсінігі ашылды. Оқу үрдісінде лингвострантану материалдарының пайдасы туралы түсініктеме берілді. Білім алушылармен жұмыс істеу нысандары тізбеленеді. Лингвострантану материалдарын қолдану. Мақсатты тілді лексикалық меңгеруді ғана емес, сонымен бірге орыс тілін мәдениетаралық қарым-қатынас құралы ретінде қолдануды қарастыруға баса назар аударылады.

Түйінді сөздер: лингвострантану, тарих, ғылым, орыс тілі, әдістеме.

Аннотация

В данной статье рассматривается рассмотрен вопрос о роли лингвострановедческих материалов в формировании и развитии устойчивой положительной мотивации к изучению русского языка. Раскрыто понятие «Лингвострановедение». Дано объяснение пользы лингвострановедческих материалов в учебном процессе. Перечисляются формы работы с обучающимися, в которых можно применять материалы лингвострановедения. Основное внимание уделено рассмотрению не только лексического владения целевым языком, но и использованию русского языка в качестве средства межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: лингвострановедение, история, наука, русский язык, методика.

Человеческий язык, представляя собой социальное явление, являясь важнейшим средством человеческого общения, вполне закономерно несет на себе отпечаток духовной и материальной культуры определенной нации. Поэтому для каждого языка характерны национально-культурные особенности, обусловленные жизнью и развитием конкретного общества, то есть то, что составляет его национально-культурное содержание.

История становления лингвострановедения имеет четко выраженные временные и авторские параметры: впервые эта проблема была заявлена в 1969-1971 гг. в публикациях Е. М. Верещагина и В. Г. Костомарова. Было очевидно, что знание русского языка невозможно без знакомства с его страной, в связи с этим во главу угла было поставлено изучение языка в связи с культурой страны, обслуживаемой этим языком, то есть было признано, что наряду с обучением русскому языку как таковому, необходимо формировать у учащихся культурологические знания и способность понимать ментальность носителей другого языка.

Лингвострановедение – это метод ознакомления обучаемого с современной действительностью страны языка, который он изучает. В ходе процесса данного метода на уроке русского языка обеспечивается развитие и формирование коммуникативной компетенции в актах межкультурной коммуникации. В результате обучаемым охватывается представление об обычаях и традициях страны. В практике преподавания русского языка необходимо обучить не только языковым структурам, но и тому, что "лежит за языком", т.е. культуру страны изучаемого языка. В научном понимании культурой называют совокупность результатов и процессов любой социальной деятельности человека и противопоставляют ее природе, т.е. совокупности внешних, не зависящих от человека условий его существования.

Таким образом, окружающая человека действительность дана в виде природы и культуры.

Первооткрывателями понятия лингвострановедения в России считаются В. Г. Костомаров и Е. М. Верещагин.

Термин «лингвострановедение» был впервые использован в работе упомянутых ученых «Лингвистическая проблематика страноведения в преподавании русского языка иностранцам».

Активно он начал использоваться после выхода книги В. Г. Костомарова и Е. М. Верещагина «Язык и культура». Речь в ней шла об использовании страноведческих фактов в процессе изучения языка и приемах ознакомления, учащихся с новой для них языковой культурой.

Первоначально лингвострановедение считали областью методики, которая связана с исследованием путей и способов ознакомления, учащихся с действительностью страны изучаемого языка в процессе изучения языка и через посредство этого языка. Позже произошло переосмысление и

уточнение содержания данного термина, и лингвострановедение стало трактоваться как методическая дисциплина, воспроизводящая в учебном процессе сведения о национально-культурной специфике речевого общения носителя языка с целью обеспечения коммуникативной компетенции студентов, изучающих русский язык. [1]

А. Н. Щукин определяет лингвострановедение как страноведчески ориентированную лингвистику, изучающую иностранный язык в сопоставлении с родным. При этом объектом рассмотрения выступает язык как носитель культуры изучаемого языка. [2]

Лингвострановедческие вопросы делятся на два вида: методические и лингвистические.

Лингвистические вопросы – это анализ языка, выявления национального смысла. К ним относятся, безэквивалентная лексика, невербальные средства общения, фоновые знания, характерные для говорящих на русском языке, языковая афористика и фразеология, которые рассматриваются с точки зрения отражения в них культуры и национальных особенностей людей, говорящих на изучаемом языке.

Методические вопросы касаются приемов введения, закрепления и активизации специфичных для русского языка единиц национально-культурного содержания, извлекаемых из изучаемых текстов.

В методике преподавания иностранных языков издавна существуют понятия «страноведческий материал», «страноведческие темы (тексты)», «страноведческие учебные пособия» и т.п.

Во многих высших учебных заведениях в настоящее время к курсу собственно языка прибавляются специальные курсы страноведения. В высших учебных заведениях большое внимание уделяется страноведческим темам: в ходе изучения языка студенты знакомятся с географией страны (или ряда стран, обслуживаемых данным языком), ее экономикой, историей, государственно-политическим строем, системой образования, культурой, бытом, нравами, обычаями. Рабочие программы по дисциплине в число целей обучения русскому языку на базовом уровне включает воспитание у учащихся «положительного отношения к иностранному языку, культуре народа, говорящего на этом языке. Образование средствами иностранного языка предполагает знание о культуре, истории, реалиях и традициях страны изучаемого языка (лингвострановедение, страноведение) включение студентов в диалог культур знакомство с достижениями национальных культур в развитии общечеловеческой культуры, осознание роли родного языка и культуры в зеркале культуры другого народа».

Обратимся к рассмотрению основных возможностей использования страноведческого материала в системе обучения русскому языку. Итак, его значение в учебно-воспитательном процессе заключается в том, что он:

- способствует раскрытию и расширению возможностей воспитательного воздействия преподавателя на студентов;
- обеспечивает адекватное ситуации и коммуникативным целям понимание и употребление русского языка;
- удовлетворяет информационные потребности иностранных учащихся и способствует использованию полученной информации в речевых высказываниях на русском языке;
- способствует адаптации студентов к жизни и учёбе в России;
- соответствует личным потребностям учащихся и усиливает мотивацию к изучению русского языка как иностранного;
- повышает эффективность учебно-воспитательного процесса.

Следует отметить, что для эффективного применения страноведческого материала в процессе обучения РКИ необходимо соблюдать ряд условий.

Во-первых, характер страноведческой информации, способы и методы формирования страноведческих знаний должны оптимально соответствовать индивидуальным особенностям, возможностям и потребностям, а также языковым знаниям иностранных учащихся. [3]

Во-вторых, необходимо, чтобы содержание страноведческого материала и способы его введения соответствовали целям обучения и воспитания иностранных студентов, развиваемым умениям и навыкам.

В-третьих, страноведческий материал должен преподноситься наглядно, конкретно, в соответствии с личностными особенностями иностранных учащихся, а также способствовать повышению их активности. Известно, что лишь активный характер взаимодействия учащегося с учебным материалом приводит к его усвоению, поэтому эвристические методы, проблемная постановка задач без заранее предложенных решений должны интенсифицировать развитие речевой инициативы студентов.

Кроме этого в процессе лингвострановедческой работы в системе обучения РКИ следует:

- учитывать родную культуру иностранных учащихся;

- семантизировать слова с культурным компонентом как языковые носители страноведческой информации;
- обеспечивать достоверность аудиовизуальной информации,
- использовать принципы системности и концентризма в формировании страноведческих знаний;
- соблюдать органическое единство аудиторной и внеаудиторной страноведческой работы. [4]

Использование страноведческой информации является успешным в учебном процессе. Создает в учебном процессе доверительные отношения с учениками, а также комфортные условия для повышения мотивации. Повышается мотивация к предмету. Основная цель - развитие личности учащегося в неразрывной связи с преподаванием культуры страны изучаемого языка, способствуя желанию участвовать в межкультурной коммуникации и самостоятельно совершенствоваться в овладеваемой деятельности. Основная функция учителя - корректировать процесс работы, контролировать, создавать комфортные условия для реализации, раскрытия способностей каждого ученика.

Этот предмет имеет собственный материал исследования, который, по мнению Г. Д. Томахина, является дисциплиной сугубо лингвистической, так как предметом лингвострановедения являются факты языка, отражающие особенности национальной культуры, которая изучается через язык, и для отбора, описания и презентации лингвострановедческого материала используются лингвистические методы.

Е.М.Верещагин и В.Г.Костомаров основоположники лингвострановедения. Они написали, что культуроведение ориентировано на задачи изучения иностранного языка.

Диалог культур позволяет студентам погрузиться в пространство и время, осмыслить формы одновременного бытия и общения людей различных культур и взаимопроникновение последних. [5]

Избирательность интересов студентов предьявляет особые требования к обеспечению мотивационной стороны обучения, которая определяет готовность студентов к восприятию материала и последующей работе на его основе. Помимо выбора материалов, соответствующих интересам и уровню языковой подготовленности, необходима соответствующая целевой установке система заданий, которые бы подкрепляли желание работать в данном направлении.

При проведении занятия по культуре страны изучаемого языка необходимо помнить, что их успешность определяется не только соблюдением таких требований, как необходимость, познавательность, современность, занимательность, связь с изучаемым по программе материалом, соответствие интересам учащихся и их уровню владения языком, но и их нравственной направленности. Помимо знакомства с городами и достопримечательностями, будоражащими воображение народными традициями и интересами, историями, культурами, ученики должны знать разные материалы. Именно какие? Материалы, которые заставляют их задуматься о жизни народа страны изучаемого языка, то есть материал связанный с культурой народов, и роль в современном мире.

На уроке можно использовать активные методы, соответствующие тематике «Путешествие в страну русского языка»: «группа студентов знакомится с жизнью сверстников за рубежом», «иностранцы рассказывают о своей стране и помогают составить наиболее интересный маршрут». Во время урока можно применить интересные задания. Например, задания связанные с расшифровкой географических реалий. Эти задания представлены в виде пословицы. И представлены в фразеологизмах и поговорках. Если урок интересный, то у них повышается мотивация к обучению. Во время практики мы поняли, что ученики бывают разными. Они различно усвоят тему.

Группирование учащихся хороший метод. И было выявлено, что учащиеся любят работать в группе, поэтому применение групповой работы будет эффективным в учебном процессе. Данный способ способствовал повышению мотивации учеников к предмету, во время работы, то есть в группе все ученики были активными,

Создание благодаря изучению литературы страны изучаемого языка культурно насыщенной среды втягивает активный познавательный процесс, ставит в позицию сотрудничества, соавторства.

Культ знаний, диалог с книгой, многократное прочтение, вдумчивое отношение к слову как средству связи характеризует ту среду. Культурологический подход к изучению темы личности дает возможность привлечения не только взглядов художников, философов, психологов, но и художественные произведения. [6]

Следует отметить, что обучение, построенное с применением лингвострановедческих и страноведческих материалов, повышает интерес учащихся к изучению русского языка, развивает внутреннюю мотивацию, способствует переносу учебного процесса с учителя на ученика, обеспечивая ученику возможность самостоятельной деятельности. Более того, можно с уверенностью утверждать,

что введение лингвострановедческой информации на уроках является беспроигрышным средством от однообразия и скуки и помогает развитию творческих способностей обучающихся.

Благодаря использованию лингвострановедческих и страноведческих материалов занятия по русскому языку отличаются коммуникативно-прагматической направленностью, самостоятельностью и творчеством учащихся, их высокой активностью и заинтересованностью в изучении языка, а также равно-партнерским сотрудничеством учащихся и учителя.

Итак, в наше время знание русского языка необходимо. А для того, чтобы хорошо знать русский язык, нужно знать базовые подходы культуры и строя страны, для которой данный язык является родным. Именно этим и занимается лингвострановедение. Эта дисциплина знакомит с историей и культурой народа.

Использованная литература:

1. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Лингвострановедение и принцип коммуникативности. М.: МОПИ им. Н. К. Крупской, 1983.
2. Щукин А. Н. Методика преподавания русского языка как иностранного. М., 1990, с. 32-35. 2003
3. Коростелева Ю. Е., Макарова Е. В. Введение лингвострановедческого аспекта в обучении иностранному языку // Молодой ученый. — 2016. — №7.5. — С. 51-52.
4. Миролубов, А.А. Культуроведческая направленность в обучении ИЯ // Иностранные языки в школе. – 2001. - №5.
5. Тынышбаева А., Нурмаханбетов А. К проблеме модели студента новой формации // Педагогика (РК). А., 2005. № 4 (3). С. 94-98.
6. Алексеева Л.Б. «Культуроведческий аспект обучения русскому языку в национальных группах вуза (содержание, пути реализации). Автореферат на соискание ученой степени к.п.н. –М., 1996.-24с.

ЛОГИСТИКАЛЫҚ ЖЕТКІЗУ МӘСЕЛЕЛЕРІН ШЕШУ ҮШІН КӨП АГЕНТТІ ИМИТАЦИЯЛЫҚ МОДЕЛЬДЕУДІ ҚОЛДАНУ

САДЫБАЕВ Әлихан Әбілханұлы, АБДУВАЛОВА Айнур Джумабаевна

М.Х.Дуллати атындағы Тараз өңірлік университеті

Тараз, Қазақстан

Abduvalova_AD@mail.ru, sadybayev_a@mail.ru

Аңдатпа

Мақалада көп агентті имитациялық модельдеуді әдістерін логистикалық мәселелерде қолдану қарастырылған. BPsim.MAS жүйесін пайдалана отырып, дүкендер желісінің логистикалық тізбегінің түзілуін зерттеген. Мақалада көп агентті имитациялық модельдеу әдістері мен қолдану мысалдары келтірілген.

Логистикалық мәселелерді шешу табысты бизнестің негізі болып табылады. Жолдардағы көліктер санының және жүк көлемінің артуы ең жақсы маршрутты анықтай алатын, жүкті жөнелту уақытын бөлетін, жүкті түсіру кезінде есептеп, кезектерді болдырмайтын тиімді шешім қабылдау жүйесін құрудың негізі болып табылады [1].

Барлық сауда желілері бір дәрежеде бұл проблемамен бетпе-бет келеді, бірақ ол саудамен айналысатын дүкендердің ортасында әсіресе өткір. Әдетте, дүкендер желілерінде қоймалардың үлестірілген жүйесі, бөлшек және көтерме сауда нүктелерінің кең ауқымы бар. Модельдің алдында тұрған негізгі міндет - жеткізу тізбегін имитациялау (дүкендер жасаған тапсырыс пункттеріне сәйкес жүк көлігіне қажетті тауарларды тиеу, жеткізуді орындау, содан кейін жүкті түсіру және автомобильді базаға қайтару).

Логистикалық бөлімшенің мультиагенттік моделі.

BPsim.MAS жүйесін [2] пайдалана отырып, дүкендер желісінің логистикалық тізбегінің жұмысы операциядан, ресурстар мен агенттерден тұрады. Модель мынадай параметрлерді қарастырмайды: тауарлардың толық ассортименті, сұраныстың маусымдылығы. Әртүрлі дүкендердегі сұраныс пен ассортимент желінің орташа сұранысы бойынша статистиканы талдау негізінде 5 кеңейтілген топқа бөлінеді.

Модельде қолданылатын қосымша фактор - қойманы өніммен толықтыру үшін, КамАЗ қоймаларының біріне келу және заттарды түсіру болып табылады. Оның үстіне КамАЗды түсіру операциясы қойманы толығымен жауып тастайды.

Логистика бөлімі қоймалардың, дүкендердің және көліктер паркінің жұмысын бақылайды. Тәжірибеге сүйенсек, 1 дүкен желісін жабдықтауға 1 жүк көлігі бөлінген. Орташа алғанда, өтінімнің ассортиментіне байланысты жүк көлігі оны орындау үшін 2 рейс жасайды, бұл көлік құралының жүк сыйымдылығына, өтінімнің жүк тасымалдауының орташа көлеміне және жүктерді тасымалдау, тауарлардың жекелеген санаттарына қойылатын талаптардың шектеулермен байланысты болады.

Модельге мынадай талаптар айқындалған: 1) жүк көлігінің тиелуін есепке алу; 2) уақытты бөлу – тапсырманы «терезелер» болмайтындай етіп жоспарлау, яғни жүкті тиеу және түсіруде кешігудің болмауы керек.

Жоспарды талдау және жетілдіру (тиімді жоспарды іздеу) үшін сауда индустриясында қолданылған көп агенттік жоспарлау әдісі [3] қолданылады. Келесі тәсілдерді біріктіруге негізделген: үрдістің көп агенттілігі, ресурстарды түрлендіру ықтималдық желілердің операциялық талдауы [4], қосалқы мердігерлік бағдарламалық агент технологиясы және критикалық жол әдісі.

Жүктерді тасымалдау бойынша жұмыстарды мультиагенттік имитациялық жоспарлау әдісін енгізу.

Жүктерді тасымалдау бойынша жұмысты мультиагенттік жоспарлау әдісі BPsim бағдарламалар тобының (BPsim.MAS, BPsim.DSS) көмегімен бағдарламалық қамтамасыз етілген. Әдіс көп агентті имитациялық модельге негізделген, бұл жағдайда модель жеткізу тізбегін және қойма терминалын қамтиды.

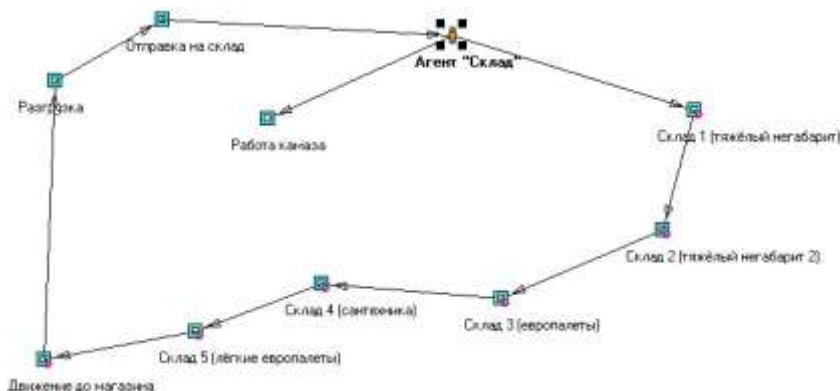
Модельде тапсырыстардың (транзакциялардың) бірнеше түрі қолданылады. Модельдік жұмыс процесінде шағымдардың бір түрінің даналары басқа шағымдарды жасайды. Осылайша, дүкеннен өтініш қабылдау жүк көлігінің қойма терминалында жұмыс істеуіне өтінімді, ал қоймадағы қажетті тауарларға өтінімді қалыптастырады. Терминалда тауарлардың 5 тобының әрқайсысы үшін (ерекшеліктері мен сақтау шарттарына байланысты) жеке қойма бөлінгендіктен, бұл қосымша қоймалар үшін 5-ке дейін қосымшаны құра алады. Бірқатар қойма терминалдарында дүкеннен тапсырыстарды «бөлу» қойма меңгерушілерімен жүзеге асырылады, ал тапсырысты «бөлу» және оны рейстерге (яғни жоспарлау) бөлудің орташа уақыты тапсырыс үшін 2 сағат болуы мүмкін. «Бөлінген» қойма сұраныстары жөнелтуге арналған тауарларды қалыптастыратын қоймашыларға беріледі.

Модель эксперименттің шарттары мен параметрлерін егжей-тегжейлі көрсетуді қарастырады: КАМАЗ-ның пайда болу ықтималдығы, жұмыс істейтін жүк көліктерінің саны, белгілі бір аймақтағы тауарларға сұранысты арттыру немесе азайту.

Қолдану технологиясы бойынша жасалған N-көлік құралдары арқылы жүк A нүктесінен B нүктесіне тасымалданатын екі мысалды қарастырайық. 1-суретте көлік құралының жұмысы және BPsim.MAS имитациялық жүйесіндегі тиеу нүктелерін айналып өту принципі көрсетілген (бірінші ауыр габаритті жүк тиелген кезде автомобильді тиеудің енгізілген ережелерінің бірі).

Қойманың 9 күн 14 сағат жұмыс істеуін имитациялау эксперименті жүргізілді. Қойма жүк көліктеріне таңғы сағат 6-дан кешкі 14-ке дейін қызмет көрсетеді - одан әрі жөнелтудің мағынасы жоқ, өйткені кейбір дүкендерге жеткізу жабылғаннан кейін болады. Мақсат 18 топтағы тапсырыстарды толтыру үшін қанша жүк көлігі қажет екенін анықтау болды. Көлік құралдарын тиеу нұсқаларының ерекшелігі екі ықтимал нұсқамен шектеледі: тиеу габаритті қоймалардан («1-қойма» және «2-қойма») басталады.

Сурет 1. «Қоймалар» функционалдық блогының декомпозициясы

Осылайша, қоймада бір тиеу посты болған кезде алғашқы рейсте екі жүк көлігіне артық параллель тиеуге болмайды. Ауыр габаритсіз жүк тиеу аяқталғаннан кейін машина басқа қоймаға жіберіледі. Қоймадағы орташа тиеу уақыты 1 сағатты құрайды. Эксперимент нәтижелері 1 кестеде берілген.

Кесте 1. Бір жүк тиеу посты

Жүк көліктерінің саны	Орындалған тапсырыстар	t _{жал} , сағ.	T _{жал} күту, сағ.	t ₁ / t _{күту} , сағ.	t ₂ / t _{күту} , сағ.	t ₃ / t _{күту} , сағ.	t ₄ / t _{күту} , сағ.	t ₅ / t _{күту} , сағ.	t ₆ /t _{күту} , сағ.
1	3	84	0	84/0	-	-	-	-	-
2	6	163	0	81/0	82/0	-	-	-	-
3	10	249	13	84/2	85/4	80/7	-	-	-
4	13	331	31	84/6	83/5	86/14	78/6	-	-
5	15	372	50	80/6	78/5	80/18	71/15	70/6	-
6	18	448	63	69/12	71/12	71/15	71/8	67/10	61/6

Мұндағы:

жүк көліктерінің саны – жұмыс істеп тұрған жүк көліктерінің саны; орындалған тапсырыстар – калалардан тапсырыстардың аяқталған топтары;

t_{жал}, сағ. – жүк көліктерінің тәжірибе кезінде жұмыс істеуінің жалпы уақыты;

T_{жал} күту, сағ. - жүктеуді күтудің жалпы уақыты;

t_n/ t_{күту}, сағ. - жүк көлігінің жұмыс уақыты / жүк тиеуді күту уақыты;

1-кестеден келесі қорытындыларды жасауға болады:

- жүк көліктерінің саны 2-ден асқанда тиеуді күту пайда болады;
- орындалған тапсырыстар саны жүк көліктерінің санына пропорционалды өседі;
- күту уақыты жүк көліктерінің саны 2-ден көп болғанда және барлық 18 тапсырыс орындалғанда, әрбір жүк көлігі үшін орташа есеппен 10 сағаттан асады;
- барлық тапсырыстарды орындау үшін 6 жүк көлігі қажет.

Әрбір қоймада екі жүк тиеу посты мен екі жүп тиегіштің параллель жұмыс істеуімен қойманың жұмысын көрсететін тәжірибе жүргізілді, нәтижелері 2 кестеде келтірілген.

Кесте 2. Екі жүк тиеу орны

Жүк көліктерінің саны	Орындалған тапсырыстар	t _{жал} , сағ.	T _{жал} күту, сағ.	t ₁ / t _{күту} , сағ.	t ₂ / t _{күту} , сағ.	t ₃ / t _{күту} , сағ.	t ₄ / t _{күту} , сағ.	t ₅ / t _{күту} , сағ.	t ₆ /t _{күту} , сағ.
1	3	82	0	82/0	-	-	-	-	-
2	6	159	0	79/0	80/0	-	-	-	-
3	11	259	0	90/0	89/0	80/0	-	-	-
4	14	352	0	89/0	94/0	86/0	83/0	-	-
5	16	366	31	82/6	77/5	66/9	69/3	72/8	-
6	18	435	35	79/1	76/5	72/8	72/10	72/6	64/5

2-кестеден келесі қорытындыларды жасауға болады:

- жүк тиеуге кезек күту жүк көліктерінің саны 4-тен асқанда басталады;
- 1-2 жүк көлігі жұмыс істегенде қойма өнімділігі бойынша алдыңғы тәжірибеден ерекшеленбейді;
- орындалған тапсырыстардың саны жүк көліктерінің санына пропорционалды өседі, бірақ олардың саны алдыңғы тәжірибеден жоғары;
- барлық тапсырыстарды орындау үшін 6 жүк көлігі қажет.
- күту уақыты жүк көліктерінің санына пропорционалды түрде ұлғаяды, олардың саны 4-тен көп болса, себебі тоқтап қалулар болады. Барлық тапсырыстар бойынша жүк тиеудің орташа күту уақыты әрбір жүк көлігі үшін орташа есеппен шамамен 6 сағатты құрайды, бұл бірінші тәжірибеге қарағанда айтарлықтай жақсырақ.

Қосымша жоспарлау стратегиясы - күту уақытын қысқартуға тырысу және күту уақытын қысқартуға тырысу үшін 5-ші жүк көлігінің қойма терминалында бір сағат ішінде, алғашқы төртеуін

жүктегеннен кейін жарты сағат ішінде пайда болу мүмкіндігімен алдыңғы қатардағы эксперименттердің шарттарын ұзарту және қойма жұмысының тиімділігін арттыруға болады. Тәжірибе нәтижелері 3 кестеде берілген.

Кесте 3. Екі жүк тиеу тірегі және қосымша көлік

Жүк көліктерінің саны	Орындалған тапсырыстар	tжал, сағ	tжал күту, сағ.	t1/ tkүту, сағ.	t2/ tkүту, сағ.	t3/ tkүту, сағ.	t4/ tkүту, сағ.	t5/ tkүту, сағ.	t6/ tkүту, сағ.
5	18	400	14	84/4	82/1	87/5	75/2	72/2	-
6	18	407	45	79/4	66/9	71/6	65/8	64/7	62/11

4 жүк көлігі бар қойманың өнімділігі бұрынғы режимнен ерекшеленбейтіндіктен, жұмысты 5 жүк көлігімен қарау туралы шешім қабылданды.

3-кестеден мынадай қорытынды жасауға болады:

- 5 жүк көлігі жұмыс істегенде тапсырыстар орындалады;
- 6 жүк көлігін пайдалану орташа күту уақытын бір жүк көлігіне 7,5 сағатқа дейін арттырады;
- 5 жүк көлігі үшін жүк тиеуді күту уақыты ең қысқасы, бір жүк көлігіне 3 сағаттан аз, бұл өнімділікті арттыру тұрғысынан шешімнің оңтайлылығын көрсетеді.

VPsim бағдарламалық пакеттері негізінде жүзеге асырылған логистикалық бөлімнің мультиагенттік имитациялық моделінің көмегімен қосымшаны өңдеуге арналған уақыт интервалында үш бағытталған эксперимент жүргізілді. Барлық 18 топтағы өтінімдерді толтыру үшін әр қоймада 1 посты бар 6 жүк көлігі қажет екені анықталды. Сонымен қатар, әрбір қоймадағы екі посттың қатарлас жұмыс істеуі тапсырыс топтарын орындауда өнімділікті айтарлықтай арттыруға мүмкіндік беретіні, сонымен қатар жүк көлігінің жалпы уақытын және жүк тиеу үшін күту уақытын қысқартатыны анықталды. Әр қоймадағы екі посттың және бір қосымша жүк көлігінің параллель жұмыс істеуі 5 жүк көлігінен тұратын паркпен тапсырыстардың бүкіл пулына қызмет көрсетуге мүмкіндік береді, ал соңғы 5-ші жүк көлігі 30 минут кешігумен кетеді, жүк тиеу үшін кезекте күту уақыты орта есеппен 3 сағатқа қысқарды.

Көп агентті имитациялық модельдеуді қолдану бағытталған эксперименттер жүргізу үшін икемді және оңай қондырылатын модельді жасауға мүмкіндік берді. Көлік құралдарының, қоймалар мен дүкендердің санын, нүктелер арасындағы қашықтықты өзгерту арқылы дүкендердің қолданыстағы желісін сипаттайтын және уақыт бойынша ең көп шығын болатын «әлсіз буындарды» нақты көрсетуге болады. өте келе пайда болады. Тәжірибе барысында алынған мәліметтер ең жақсы нәтижелерге 4 жүк көлігін және біреуін 30 минуттық кідіріспен бір мезгілде пайдалану арқылы қол жеткізілетінін көрсетті.

Әдебиеттер тізімі

1. Сергеев В. и. Логистика: Ақпараттық жүйелер және технологиялар : оқу-практикалық құрал / Сергеев В. И., Григорьев м. Н., Уваров С. А. – М.: "Альфа-Пресс" баспасы, 2008. – 608 б.
2. Аксенов К.А., Аксенова О.П., Ван Кай Планирование портфеля проектов в строительстве на основе мультиагентного имитационного моделирования // Научно-технические ведомости СПбГПУ № 6 (162) 2012. Информатика. Телекоммуникации. Управление. г.С.-Петербург С.171-174.
3. Ван Кай, Аксенов К.А., Аксенова О.П., Киселева М.В. Использование аппарата операционного анализа вероятностных сетей для определения среднего количества приборов обслуживания мультиагентной модели // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 3
4. Томашевский В., Жданова Е. Имитационное моделирование в среде GPSS. М.: Бестселлер. - 2003. - 416 с.

**ТОЛЫҚ ЕМЕС ОТБАСЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГ ҚЫЗМЕТІНІҢ
ҚҰРАМДАС БӨЛІГІ РЕТІНДЕ
САРКЕ Аружан Ибадуллақызы**

Ғылыми жетекшісі: п.ғ.д., профессор Каргин С.Т.
Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Қарағанды, Қазақстан
sarkeeva_aruzhan@mail.ru

Аңдатпа

Мақалада толық емес отбасы жайлы мағлұмат беріліп, оның пайда болу себептері қарастырылған, сонымен қатар отбасының осы түрімен жүргізілетін әлеуметтік педагогтың жұмыс барысы көрсетілген. Толық емес отбасына баланы тәрбиелеуде әлеуметтік-педагогикалық көмектің мақсаты баланың әлеуметтену процесіне көмектесу және оның қоғамда өзін-өзі жүзеге асыруына жағдай жасау болып табылатындығы айтылған. Әлеуметтік педагогтың толық емес отбасымен жұмыс кезіндегі мақсаты, міндеті және жұмыс барысында қолданылатын жұмыс әдістері жекеше талқыланды.

Аннотация

В статье представлена информация о неполной семье, рассмотрены причины ее возникновения, а также показан ход работы социального педагога с данным видом семьи. Отмечается, что целью социально-педагогической помощи в воспитании ребенка в неполной семье является содействие процессу социализации ребенка и создание условий для его самореализации в обществе. Обсуждались цели, задачи и методы работы социального педагога при работе с неполной семьей.

Отбасы – адам дамуының негізгі институты. Қоғамның моральдық, физикалық және психикалық кемелденуі көп жағдайда отбасы институтының кемелденуіне байланысты. Осыған байланысты үйлесімді, адамгершілігі жоғары, шығармашыл жеке тұлғаны қалыптастыратын дұрыс отбасы тәрбиесін дамытудың кезек күттірмес қажеттілігі туындап отыр.

Қазіргі уақытта заманауи отбасы институты дағдарыс жағдайында. Қазіргі қазақстандық қоғамның мәселесі отбасы құрылымын бұзуға немесе толық емес отбасылардың үлкен санын қалыптастыруға айналды. Қоғамдағы әлеуметтік қатынастардың өзгеруі отбасылық қатынастардың жаңа формаларын тудырады. Туудың жалпы үлесінде некесіз туылғандар саны өсуде, белсенді бала туатын, еңбекке жарамды жастағы ерлер арасындағы өлім-жітім көрсеткіштерінің жоғары болуына байланысты кейінгі некелермен өтелмейтін ажырасулар саны артуда. Отбасы ішілік қарым-қатынастың әлсіреуі, некеден тыс қарым-қатынастың кенеюі, бала туу деңгейінің төмендеуі, ажырасудың көбеюі толық емес отбасылардың өсуі болды.

Орын алған өзгерістер отбасының дәстүрлі функцияларын, отбасындағы міндеттерді бөлудегі жыныстық моральдың реттеуші сипатын әлсіретіп, әйелдің әлеуметтік жағдайына әсер етті, оның жауапкершілігін, тәуелсіздігін арттырды. Толық емес отбасындағы ана болу бірқатар өмірлік қиындықтармен байланысты, оларды жеңу көп жағдайда жалғызбасты аналардың әлеуметтік жағдайларына, жеке және рухани-адамгершілік қасиеттеріне байланысты. Жалғызбасты аналардың ерекше категориясын, әдетте, әлеуметтік және тұлғалық жағынан жетілмеген, білімі мен кәсібі жоқ, ана болудың әлеуметтік мақсаты туралы түсініктері, бала тәрбиелеу дағдылары жоқ жас әйелдер құрайды [1, 256]. Бұл әйелдердің мінез-құлқына және олардың балаларға деген көзқарасына айтарлықтай әсер етеді.

Қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдай туғызатын келеңсіз процестер, әсіресе, толық емес отбасы балаларын тәрбиелеуде айқын байқалады. Ата-аналардың ажырасуы, мұндай отбасылардағы тұрақсыз, қайшылықты қарым-қатынас стилі ерте әлеуметтену жағдайларын бұзады. Іс жүзінде толық емес отбасылардың барлығы мемлекеттің әлеуметтік қолдауына тәуелді және халықтың аз қамтылған топтарына жатады. Мұндай отбасылар тек мемлекеттік қолдауды ғана емес, әлеуметтік-педагогикалық көмекті де қажет етеді.

Толық емес отбасылар санының өсу себептеріне ажырасулар санының артуы, некесіз туылған балалар санының көбеюі және де ерлер өлімінің артуы жатады.

Толық емес отбасы қоғамда өмір сүретіндіктен, оның мәселелерін әлеуметтік-педагогикалық қолдау және әлеуметтік қорғау жүйесінде шешкен жөн. Бұл – толық емес отбасынан шыққан баланы қорғау мен қолдауды қамтамасыз ететін әлеуметтік педагог қызметінің саласы. Толық емес жанұясы бар әлеуметтік педагог қызметінің негізгі бағыттары отбасымен өзара әрекеттесудің тиімді жолдарын таңдау, сонымен қатар отбасына және отбасының осы санатында тәрбиеленген балаға тікелей әлеуметтік-педагогикалық қолдау көрсету болып табылады.

Толық емес отбасылардың мәселелері, олардың қалыптасу себептері, сондай-ақ толық емес отбасылармен жүргізілетін әлеуметтік-педагогикалық іс-шаралар Е.В. Андрушина, Т.А. Василькова, Ю.В. Василькова, С.И. Аштық, Т.А. Гурко, Н.Дружинина, И.Е. Калабихина, М.Киблицкая, Т.Лодкина, И.М. Марловская, Л.Е. Никитина, Б.Нусхаева, Н.В. Шакурова және т.б. еңбектерінде қарастырылады.

Бұл кең және жан-жақты қызметтің мәні – бір ата-анаға және оның баласына (балаларына) заң бойынша тиісті жәрдемақы алудан бастап, жұмысқа орналасуға көмектесуден бастап психологиялық, құқықтық, әлеуметтік және басқа да қызметтерді көрсетуге дейін олардың қызметінің кез-келген мәселелерін шешу үшін жеке деңгейде көмек көрсету. Әдетте, бұл қызметтерге қажеттілік дағдарыс кезеңінде, кез-келген қиындықтар туындаған кезде (отбасында, мектепте, жұмыста, жақын ортада), әртүрлі психологиялық мәселелер болған кезде туындайды.

Толық емес отбасының баланы тәрбиелеуде көрсетілетін әлеуметтік-педагогикалық көмектің мақсаты баланың әлеуметтену процесіне көмектесу және оның қоғамда өзін-өзі жүзеге асыруына жағдай жасау болып табылады.

Бұл мақсатқа жету үшін толық емес отбасылармен әлеуметтік-педагогикалық жұмысты жүзеге асыратын маман:

- баланың және оның айналасындағы адамдардың жеке басын зерттеу, бала тұлғасының қалыптасуына әлеуметтік ортаның әсерін талдау іс-шараларын жүргізу;
- баланы дамыту мен тәрбиелеу процесінде мәселенің дамуы мен оның шешімін болжау;
- толық емес отбасының барлық мүшелерінің өзара әрекетін диалог негізінде ұйымдастыру;
- бала тұлғасының дамуына кері әсерін тигізетін тәрбие қателерін түзетуге көмектесу;
- толық емес отбасынан шыққан ана мен балаға өзін табуға және жүзеге асыруға көмектесу;
- толық емес отбасын қорғаудың мүмкін болатын құқықтық шаралары туралы хабардар ету;
- эмоционалдық-психологиялық денсаулық саласында көмек көрсету;
- толық емес отбасы мүшелерінің моральдық-құқықтық тұрақтылығын қалыптастыру [2, 136].

Толық емес отбасылармен жұмыс істейтін маман ата-аналар мен балалардың өзара әрекеттесуінің маңыздылығы мен ықтимал жолдарын білуі керек. Толық емес отбасында әсер ету объектісі бала, ересек отбасы мүшелері және толық емес отбасының өзі, жалпы, ұжым болуы мүмкін. Бұл қызмет бағыттарының мазмұны табиғаты мен құрылымы жағынан өте алуан түрлі. Жалғызбасты ата-аналарды балаларды тәрбиелеудің типтік кемшіліктері туралы хабардар ету ата-ананың көз алдында баланың проблемаларын өзекті ету болып табылады. Ата-ананы мұндай ақпаратты адекватты қабылдауға дайындау, байланыс орнату үшін әлеуметтік педагог жұмысты ең алдымен сенім орнатудан, өз ұстанымын түсіндіруден бастайды.

Толық емес отбасына баланы тәрбиелеу, дамыту және әлеуметтендірудегі педагогикалық кемшіліктерді жоюға көмектесу әлеуметтік педагогтың келесі бағыттардағы жұмысында көрінеді:

1. жалғыз басты ата-аналарды бала тәрбиесіндегі типтік кемшіліктер туралы жан-жақты хабардар ету;
2. жалғызбасты анаға (әкеге) оқудағы қиындықтарды шешуге көмектесу (баланың жынысы, жас және жеке ерекшеліктері туралы хабардар болмауы, жалпы педагогикалық, ұйымдастырушылық қабілеттері мен дағдыларының қалыптаспауы);
3. ата-ана мен бала байланысын нығайту, толық емес отбасындағы қарым-қатынасты жақсарту [4, 52].

Отбасының толық еместігі сыртқы құрылымдық сипаттама ретінде баланың әлеуметтену нәтижесін анықтамайтынын мойындау орынды. Толық емес ана отбасында тәрбиелеу міндетті түрде баланың жеке басының деформациясына әкелмейді. Дегенмен, отбасының өмір сүруінің нәтижесінде туындайтын қолайсыз факторлармен үйлескенде, отбасының толық еместігі әлі де баланың әлеуметтенуі мен дамуына теріс әсер етеді.

Осыған байланысты әлеуметтік педагог жалғыз басты ата-ананы жасөспірім баланың дамуына әсер ететін жағымсыз факторлар туралы ақпараттың баланың мүддесі үшін қаншалықты маңызды екеніне сендіреді. Толық емес отбасындағы баланың жеке басының дамуына терең әсер ететін эмоционалдық факторларға да назар аудару керек. Сондықтан әлеуметтік педагог үшін екі функция шешуші болды: отбасының барлық мүшелеріне эмоционалды «арт» қамтамасыз ету және осы санаттағы отбасы балаларын қоғамда табысты әлеуметтенуге дайындау.

Отбасылық тәрбие процесінде баланың тұлғалық дамуына қолайлы жағдай жасау жолындағы әлеуметтік педагогтың келесі міндеті – жалғыз басты ата-анаға оның тәрбие мәселелерін шешуге көмектесу. Баланың немесе жасөспірімнің тәрбиесі, психикалық дамуы саласындағы ата-ананың білімін кеңейту үшін әлеуметтік педагог ата-анаға психологиялық-педагогикалық ағарту жұмыстарын жүргізуі керек болады. Бұл жұмыс үшін әлеуметтік педагог ата-аналар лекциялары, отбасылық тәрбие саласындағы білім алмасу бойынша тақырыптық конференциялар, диспуттар, пікірталастар, жеке консультациялар сияқты жұмыс түрлерін ұсынады. Отбасы тәрбиесіндегі кемшіліктерді жою үшін әлеуметтік педагог балаларды жалғыз тәрбиелеп отырған ата-аналарға мынадай қажетті дағдыларды қалыптастыруға көмектесуі керек:

1. толық емес отбасындағы баламен қарым-қатынасты өмірлік мәселелерді бірлесіп шешетіндей етіп ұйымдастыру;
2. жеткіншектермен сенімді қарым-қатынасты барлық мүмкін түрде сақтау;
3. баланың белсенді өмірлік ұстанымын қамтамасыз ету;
4. балада табысқа, жетістікке ұмтылуды қалыптастыру;
5. балалар мен ата-аналардың бірлескен бос уақытын ұйымдастыруға;
6. балаға талап қойып, оның орындалуына ұмтылу;
7. баланың кемшіліктеріне сыни көзқараспен қарау;
8. өзіндік коммуникативтік қасиеттерін дамыту;
9. баламен бірге оның болашағын жоспарлау;
10. баланың қоғамда оң әлеуметтенуін қамтамасыз ету үшін бірлескен іс-әрекеттер үшін мектеппен ынтымақтастықты қолдау [3, 43].

М.В. Шакурова, әлеуметтік педагог жұмысының негізгі бағыттарын қарастырды:

1. жалғыз әйел бір немесе бірнеше баланы тәрбиелеп отырған отбасыларды анықтау, осы отбасыларды бақылау, отбасы ішілік қарым-қатынастарды зерделеу, бұл ұсынылуы мүмкін көмек бағыттарын, оның ішінде басқа мамандар мен ұйымдарды тарту арқылы анықтауға мүмкіндік береді;
2. заңгерлік көмек көрсету: ана мен баланың мүдделерін қорғау, заңгерлік консультациялық қызметтердің әртүрлі түрлерін көрсету;
3. толық емес отбасыларға психологиялық және материалдық көмек көрсету;
4. толық емес аналық отбасының негізгі мәселелерін анықтау, әрбір нақты жағдайда ұсынылуы мүмкін көмек бағыттарын жобалау.

Осылайша, толық емес отбасылармен әлеуметтік педагог жұмысының ерекшелігі толық емес отбасылармен өзара әрекеттесу болып табылады, оның мақсаты жалғызбасты аналар мен олардың балалары арасындағы отбасылық қатынастарды оңтайландыру болып табылады.

Жалпы, әлеуметтік орталықтар мен кеңселер қолданатын барлық түрлер, формалар, әдістер мен технологиялар өте үлкен. Олар толық емес отбасылармен нақты практикалық әлеуметтік жұмыс жүргізеді. Әдетте, оларды пайдалану жергілікті ерекшелікке, шындыққа және нақты елді мекендер тұрғындарының нақты қажеттіліктеріне байланысты.

Әрбір нақты толық емес отбасы үшін әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың әртүрлі формалары мен әдістері қолданылады, бұл отбасылық мәселелердің сипатына, олардың күрделілігіне, өткірлігіне немесе немқұрайлығына байланысты: балалармен әлеуметтік-педагогикалық жұмыс, топтық (клубтық) әлеуметтік-педагогикалық жұмыс, отбасылық кеңес беру шеңберіндегі жұмыс (отбасылық терапия), әлеуметтік патронаж және баламен, оның ата-анасымен жеке жұмыс.

Толық емес отбасымен жұмыс істеуде тренингтер де қолданылуы мүмкін. Тренинг жеке және топтық жұмыстың көптеген әдістерінің жиынтығы болып табылады және ананың (әкенің) психологиялық-педагогикалық тәрбиесі мәселесін шешудің ең перспективалы әдістерінің бірі болып табылады. Білім беру тренингтері толық емес отбасыларға микроортаны басқаруды үйренуге, сындарлы өмірлік мақсаттарды таңдауға және конструктивті өзара әрекеттесуге әкелетін дағдыларды дамытуға бағытталуы керек. Ұзақ және қысқа мерзімді жұмыс түрлерінде консультативтік әңгіме және тәрбиелік оқыту қолданылады.

Әлеуметтік педагогтың толық емес отбасымен жұмысын психоәлеуметтік, мінез-құлық, жүйелік тұжырымдамаларға негізделген және құндылықтары бар кәсіби әлеуметтік педагогтың қызметі ретінде түсінуге болады; жеке адамдар мен отбасыларға психологиялық, тұлғааралық, әлеуметтік-экономикалық және даму мәселелерін шешуге көмектеседі. Бұл жұмыс клиентпен «бетпе-бет» немесе «жеке» жағдайда тікелей әрекеттесу арқылы жүзеге асырылады [5, 104].

Толық емес отбасылардағы балаларды тәрбиелеуді жақсартудың шарттарына мыналар жатады:

- ананың (әкенің) беделі және жеке үлгісі;
- ананың (әкенің) педагогикалық тактысы;

- толық емес отбасында өмір сүру мәдениеті;
- балалардың жас және жеке ерекшеліктерін білу;
- әкесімен (анасымен) эмоционалды қарым-қатынас қажеттілігін қанағаттандыру;
- ата-ананың өмірдің мәніне деген қажеттілігін өздері анықтауы;
- жетістікке жету қажеттілігін анықтау қажеттілігі;
- білім берудің белгілі бір жүйесін жүзеге асыруды сынға алу қажеттілігі;
- баланың белгілі бір жеке қасиеттерін қалыптастыру.

Қорытындылай келетін болсақ, толық емес отбасылармен әлеуметтік педагогтың жұмысы біртұтас жүйе болып табылады. Жалпы білім беру ұйымындағы әлеуметтік педагогтың отбасымен жұмысының мазмұны әрбір жеке жағдайда оның қиыншылық түріне, сондай-ақ осы отбасылық жағдайдың жеке ерекшеліктеріне байланысты анықталады. Әлеуметтік педагогтың жұмысы толық емес отбасының мәселелерін шешуге ғана емес, сонымен бірге оны нығайтуға және дамытуға, көптеген әлеуметтік маңызды отбасылық функцияларды орындау үшін ішкі әлеуетті қалпына келтіруге бағытталған. Әлеуметтік педагог өз жұмысын жақсы атқарып, мұқтаж жандарға көмек көрсетуі керек. Кейде ата-аналар балалардың өзінен гөрі көбірек көмекке мұқтаж. Балалар тәрбие жұмысының маңыздылығын, әдетте, өздері ата-ана болған кезде түсінеді.

Толық емес отбасымен әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың негізгі нәтижесі – клиенттің бойында әлеуметтік ортаның мүмкіндіктері мен ерекшеліктеріне сәйкес әлеуметтік өмірдің құрамдас бөліктері ретіндегі қасиеттердің, өзіндік сананың, өзін-өзі анықтаудың және өзін-өзі бекітудің белгілі бір деңгейін қалыптастыру.

Әдебиеттер тізімі:

1. Адлер А. Воспитание детей, взаимодействие полов. – Ростов н/Д., 2008. – 256б.
2. Андрушина Е.В. Семья и здоровье подростка // Народонаселение. 2008. №2. – 136б.
3. Гаврилова Т.П. О типичных ошибках родителей в воспитании детей // Вопросы психологии. – 2014. № 1. 43б.
4. Гурко Т.А. Программа социальной работы с неполными семьями. М., Департамент проблем семьи, женщин и детей, 2012, 52б.
5. Фирсов М.В. Технология социальной работы: учебное пособие для школ. М.: Академический проект, 2007. 104б.

КӘСІПОРЫННЫҢ БИЗНЕС ҮРДІСІНДЕ ИНТЕЛЛЕКТАУАЛЬДЫ ТАЛДАУДЫҢ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ

СЕЙДІЛДА Назерке Құдиярқызы, АБДУВАЛОВА Айнур Джумабаевна

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

Тараз, Қазақстан

Abduvalova_AD@mail.ru, seidildan@mail.ru

Аңдатпа

Мақалада деректерді интеллектуальды талдау Data Mining әдістеріне шолу болып табылады. Кәсіпорынның бизнес-үрдісінде пайдаланушының қалауы бойынша ұсыныстар жүйесін құру үшін тізбектелген үлгілерді іздеудің таңдалған әдісінің негізгі артықшылықтары – Argiogi алгоритмі көрсетілген. Мақалада ассоциативті ережелердің түзілу әдістері мен қолдану мысалдары келтірілген.

Деректерді интеллектуальды талдау (Data Mining) - қолданбалы статистика, жасанды интеллект, мәліметтер базасы теориясы және т.б. негізінде пайда болған және дамып келе жатқан көп салалы облыс. Атау екі ұғымнан шыққан: үлкен мәліметтер базасынан (Data) құнды ақпаратты іздеу және тау-кен өндірісі (Mining). Бұл термин деректерді "өндіру" немесе "қазу" деп аударылады. Деректерді интеллектуальды талдау дегеніміз - бұрын белгісіз, тривиалды емес, іс жүзінде пайдалы және қол жетімді мәліметтерді адам қызметінің әртүрлі салаларында шешім қабылдау үшін анықтау процесі. Data Mining-анық емес және тәжірибеде алынған заңдылықтардың үлкен көлемде деректерін іздеуге арналған технология [1].

Деректерді талдау әдістеріне шешім ағаштарын, жасанды нейрондық желілерді, генетикалық алгоритмдерді, эволюциялық бағдарламалауды, ассоциативті жадты және айқынсыз логиканы қолдануға негізделген жіктеу, модельдеу және болжаудың барлық түрлері жатады. Сондай-ақ,

статистикалық әдістер Data Mining әдістері болып саналады: сипаттамалық талдау, корреляциялық және регрессиялық талдау, факторлық талдау, дисперсиялық талдау, компонентті талдау, дискриминантты талдау, уақыттық серияларды талдау.

Деректерді интеллектуальды талдаудың негізгі міндеттері:

1. жіктеу (classification),
2. кластерлеу (clustering),
3. қауымдастық (associations),
4. болжау (forecasting),
5. бағалау (estimation),
6. визуализациялау (visualization, graph mining),
7. қорытынды шығару (summarization).

Data Mining қолдану саласы ештеңемен шектелмейді, ол статистикалық деректер бар адам қызметінің кез келген саласында қолданылады: бөлшек саудада, банк ісінде, телекоммуникацияда, сақтандыруда, медицинада, молекулалық генетикада, қолданбалы химияда және т. б.

Деректерді талдаудың ең танымал әдістерінің бірі-ассоциативті ережелерді іздеу әдісі. Бұл әдіс статистикадан алынған мәліметтер жиынтығы арасындағы қатынасты анықтауға арналған. Үлгілерді іздеу талданатын объектінің қасиеттері негізінде емес, бір уақытта болатын бірнеше оқиғалар арасында жүзеге асырылады. Ассоциативті ережелерді іздеу мәселесін шешудің ең танымал алгоритмі - Apriori алгоритмі [2].

Алғаш рет ассоциативті ережелерді іздеу міндеті (Association rule mining) супермаркеттерде сатып алудың әдеттегі үлгілерін табу үшін ұсынылды, сондықтан оны кейде нарықтық себетті талдау деп те атайды (market basket analysis). Көбінесе сатып алушылар бір өнімді емес, тауарлардың белгілі бір жиынтығын сатып алады. Көп жағдайда бұл тауарлар арасында байланыс бар. Ассоциативті ережелерді іздеу арқылы біз мәліметтер базасындағы оқиғалар арасындағы заңдылықтарды табамыз.

Жұмыста ассоциативті ережелерді іздеудің ең танымал екі алгоритмінің егжей-тегжейлі сипаттамасы берілген. Сондай-ақ, тауарларды сатып алудың нақты статистикасы негізінде ассоциативті ережелерді табудың практикалық мысалы шешіледі.

Деректерді интеллектуальды талдаудағы ассоциативті ережелердің негіздері.

Деректерді талдауда ассоциативті ережелер әдісінің алгоритмдерін қарастырайық. Біз осы әдіске байланысты негізгі ұғымдарды береміз.

Транзакция -бұл бір уақытта болған көптеген оқиғалар.

Транзакциялық (операциялық) деректер базасы-бұл транзакция нөмірінен (TID) және осы транзакция кезінде болатын оқиғалар тізімінен тұратын екі өлшемді кесте.

Қолдау-белгілі бір мәліметтер жиынтығын қамтитын транзакциялардың саны немесе пайызы.

Apriori алгоритмі

Алгоритмде қолданылатын белгілерді береміз:

L_k -k-элементтер жиынының жиынтығы, оның қолдауы пайдаланушы белгілегеннен кем емес.

C_k - ықтимал жиі кездесетін k-элементтер жиыны.

Ассоциативті apriori ережелерін іздеу алгоритмі келесідей:

1. $k=1$ тағайындап және Suppmin пайдаланушысы ұсынған ең аз қолдаудан көп болатын барлық 1 элементтік жиынтықтарды таңдау қажет.

2. $k = k + 1$.

3. Егер k - элементтер жиынтығын жасау мүмкін болмаса, онда алгоритмді аяқтау керек, әйтпесе келесі кадамды орындау қажет.

4. Дербес жиындардан көптеген k -элементтер жиынтығын жасау. Ол үшін k -элементтік ($k-1$)-элементтік дербес жиындарды біріктіру қажет. Әрбір үміткер ($k-1$) - элементтік жиынға-р элементін басқасынан ($k-1$) - элементтік дербес жиыннан-қ қосу арқылы қалыптасады. Сонымен қатар, q жиынының соңғы элементі қосылады, ол p жиынының соңғы элементінен жоғары. Яғни $k-2$ элементтерінің екі жиыны бірдей.

5. D жиынынан әрбір T транзакциясы үшін, T транзакциясында бар C_k жиынынан C_k кандидаттарын таңдау керек. Егер құрастырылған C_k жиынынан әрбір жиынтық үшін, егер оның ($k-1$) жиынының біреуі жиі кездеспесе, жиынтығын жою керек, яғни L_{k-1} жиынында жоқ.

6. Әрбір C_k үміткері үшін қолдаудың мәнін бір бірлікке көбейту керек.

7. Қолдау мәні пайдаланушы Suppmin-ден үлкен болатын көптеген C_k -ден тек L_k кандидаттарын таңдау керек. 2-қадамға оралу. Алгоритмнің нәтижесі барлық k үшін барлық L_k жиындарын біріктіру болып табылады.

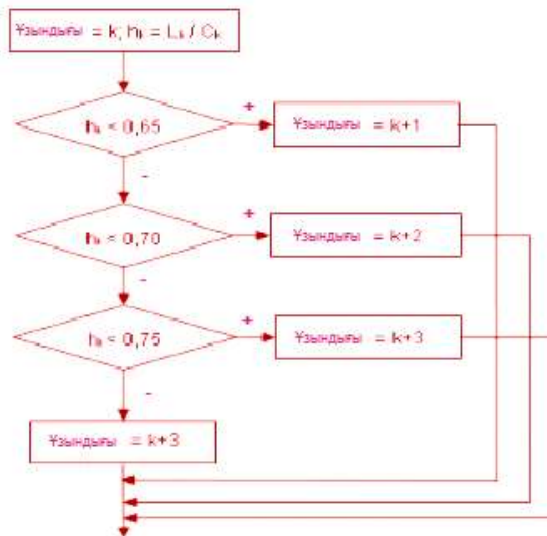
Ассоциативті ережелердің классикалық әдісіндегі заңдылықтарды іздеу бір уақытта болатын бірнеше оқиғалар арасында жүзеге асырылады.

AprioriSome алгоритмі

Apriori алгоритмі барлық мүмкін ұзындықтағы жиі кандидаттар тізбегін құрайды. Алайда, егер белгілі бір ұзындықтағы тізбектер санынан аз жиі тізбектер пайда болса, онда бұл ұзындықты өткізіп жіберуге болады. **AprioriSome** алгоритмі алдыңғы жолда талданатын тізбектің ұзындығын параметр ретінде қолданады және келесіде талданатын тізбектің ұзындығын қайтарады. Басқаша айтқанда, келесі жолда ізделетін тізбектің ұзындығы алдыңғы жолда табылған тізбектің ұзындығымен анықталады.

Егер сіз t айнымалысының өту нөмірін көрсетсеңіз, онда $k(T+1)=k(t)+p$ деп жазуға болады. Егер $p=1$ болса, онда алгоритм Apriori-ге ұқсас, яғни барлық тізбектер талданады. Тапсырма-тізбектің қандай ұзындығын өткізіп жіберуге болатындығын анықтау.

Біз жиі кездесетін k -тізбектер санының барлық k -үміткерлер тізбектерінің санына қатынасын белгілейміз, яғни $h_k = F_k / C_k$. Тізбектің ұзындығын таңдау үшін, 1.суретте көрсетілген алгоритмді қолданамыз.

Сурет 1. AprioriSome-да тізбек ұзындығын таңдау алгоритмі

Ассоциативті ережелерді табудың практикалық мысалы

Біз азық-түлік сатып алу статистикасында ассоциативті ережелерді табудың практикалық мәселелерін шешейік. Тараз қаласындағы азық-түлік дүкендерінің бірі 2021 жылдың қазан айында және 2022 жылдың ақпан айында азық-түлік сатып алу статистикасын ұсынылды. Жалпы, статистикада шамамен 1000 транзакция (сатып алу чектері) болды. Статистикада 50 түрлі тауарлар табылды: сүт, нан, қаймақ, сүзбе, ірімшік, жұмыртқа, шұжық, қант, әртүрлі ет түрлері, жартылай фабрикаттар және т. б. Статистика негізінде мәліметтер жиынтығындағы сатып алулар арасындағы заңдылықтарды табу қажет болды. Жоғарыда аталған тауарлар айнымалы болып белгіленді, 1-кестеде ең көп таралған 13 тауар көрсетілген [3].

Кесте 1. Сатып алу статистикасынан тауарлар тізімі

Атауы	Белгіленуі	Қолдау
сүт	a	100
қаймақ	b	32
қатты ірімшік	c	44
тауық еті	d	26
тауық жұмыртқасы	e	26
жартылау фабрикат	f	30
нан	g	124
конфеттер	h	33
газдалған сусын	i	27
жемістер	j	34
жидектер	k	52
консервілер	l	28
соустар	m	32
жарма	n	31

Берілген тапсырма үшін қолдау деңгейі анықталды $\text{Suppmin}=25$. Бірінші кезеңде бір элементті кандидаттардың қалыптасуы болды. Алгоритмге сәйкес бір элементті жиынтықтардың қолдау есептелді. Қолдау деңгейі орнатылған деңгейден аз жиынтықтар кесілді. Біздің мысалда бұл 25-тен аз қолдауға ие болған барлық өнімдер болды. Қалған тауарлар жиынтығы көбінесе бір элементті тауарлар жиынтығы болып саналады: олар a, b, c, d, e, \dots, n жиыны.

Келесі кезеңде екі элементті кандидаттарды қалыптастыру, олардың қолдауын санау және 25-тен төмен қолдау деңгейімен жиынтықтарды кесу жүзеге асырылды. Осы процестің нәтижесінде алгоритмнің әрі қарайғы жұмысына қатысатын алты екі элементті жинақ қалды. Бұл ac, ag, ak, bg, cg, gk жұптары.

Әрі қарай, үш элементті тауарлар жиынтығы құрылды. 25-тен асатын екі жиынтық алынды: acg және agk (сәйкесінше 25 және 26 қолдауымен).

Төрт элементті жиынтықтың қалыптасуы сәтсіз аяқталды, сондықтан алгоритм жұмысы тоқтатылды. Сонымен, *Apriori* алгоритмінің нәтижесінде екі ассоциативті ереже алынды: "сүт пен ірімшік сатып алғанда, сатып алушы нан сатып алуы мүмкін" және "сүт пен нан сатып алғанда, сатып алушы жеміс сатып алуы мүмкін".

Енді *AprioriSome* алгоритмінің тауарларды сатып алу статистикасындағы жұмысын қарастырайық.

Алгоритмнің мәліметтер базасынан алғашқы өтуі кезінде бірлік ұзындығы бар көптеген дербес тізбектер табылды. Екінші қадамда F_2 дербес реттілігін алу үшін C_2 үміткерлерінің жиынтығы анықталды. Келесі қадамда F_2 -ден C_3 алынды. Төртінші қадамда C_4 жиынтығы бос болды. Содан кейін бірінші кезең аяқталып, алгоритмнің кері кезеңі басталды. F_3 - тен ештеңе алынып тасталған жоқ, өйткені мәліметтер базасында ұзын тізбектер жоқ. Алгоритмнің нәтижесінде *Apriori* алгоритмінің жұмысында бірдей ассоциативті ережелер алынды.

Қорыта айтқанда, *AprioriSome* алгоритмінің *Apriori*-ге қарағанда басты артықшылығы-бұл көптеген максималды емес тізбектерді есептеуден аулақ болады. Алайда, бұл артықшылық азаяды. Мұның себебі, *Apriori*-дегі C_k кандидаттары L_{k-1} , ал *AprioriSome*-де C_{k-1} көмегімен қалыптасады. C_{k-1} L_{k-1} ішкі жиынтығы болғандықтан, *AprioriSome* алгоритмі құрған үміткерлер саны көп болуы мүмкін.

Осылайша, бірізділік негізгі рөл атқаратын байланысты оқиғалар тізбегі болған кезде дәйекті үлгілерді табу тапсырмасын пайдалану мағынасы бар. Бұл алгоритмдер әртүрлі салаларда, соның ішінде сауда да сұранысқа ие, атап айтқанда, пайдаланушының қалауы бойынша өнімдерді таңдау мәселесін шешу үшін. Бұл тапсырма үшін жоғарыда келтірілген алгоритм пайдаланушыға өзінің «идеалды» жолын табуға көмектеседі.

Әдебиеттер тізімі

1. Бариленко, В.И. Основы бизнес-анализа [Текст]: учеб. пособие/ В.И. Бариленко, В.В. Бердников, Р.П. Булыга; под ред. В.И. Бариленко. – М.: Кнорус. – 2014. – 272 с.
2. Барсегян, А.А. Методы и модели анализа данных: OLAP и Data Mining. [Текст]: учеб. пособие / А.А. Барсегян, М.С. Куприянов, В.В. Степаненко, И.И.Холод. – М.: ИНФРА-М, 2012. – 516 с.
3. Ильина, О.П. Информационные системы и технологии в экономике и управлении [Текст]: учеб. для вузов/ О.П. Ильина, В.И. Кияев, А.П., Приходченко, В.В. Трофимов; под ред. В.В. Трофимова. – М.: Издательство Юрайт. – 2015. – 542 с.

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫ ЖҮЗУГЕ ҮЙРЕТУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ СЕРІКҚЫЗЫ Толғанай, ЖҮНІСБЕК Динара Нұрғалықызы

Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан Университеті, Қазақ спорт және туризм академиясы
Өскемен, Алматы, Қазақстан
tolganay016@mail.ru

Аннотация

Мақала жүзудің церебралды сал ауруымен шалдыққан балаларға деген әсері туралы және жаңа методикалардың қолданылуы туралы болып келеді. Сонымен қатар, мақалада жүзудің және судағы реабилитацияның балалардың өміріндегі рөлі, сондай-ақ осы мәселенің өзектілігі және оның қажеттілігі туралы мәселелер қарастырылады.

Кілттік сөздер: жүзу, спорт, реабилитация, денсаулық .

Церебральды сал ауруы - бұл балалар мүгедектігінің себепкері болатын және ең көп таралған аурулардың бірі. Бұл ауру тірек-қимыл аппаратының статикасы мен моторикасының бұзылуымен сипатталады және бала өмірінің алғашқы кезеңдерінде мидың әртүрлі аймақтарына зақым келтіруден туындайды. [1].

Аурудың клиникалық көріністері ерікті қозғалыстардың күші мен амплитудасының төмендеуінен көрінеді. Сіңір және сүйек рефлекстері жоғарылайды, кейде бұлшықет қаттылығы және бұралу дистониясы байқалады. [2]. Тиісті және уақтылы емдеу шараларының болмауы ауыр асқынуларға, атап айтқанда өсіп келе жатқан ағза буындарының және сүйектерінің дұрыс қалыптаспауына әкелетінін білу маңызды.

Осы ауруға шалдыққан балаларды оңалтудың қазіргі уақытта көптеген әдістері мен тәсілдері бар, бірақ соның ішінде емдеудің тиімді әдістерінің бірі болып келетін - балаларға арналған судағы жүзу. Көптеген жылдар бойы жүзу церебральды сал ауруымен ауыратын балалардың моторикалық функцияларын қалпына келтіру үшін белсенді қолданылады. Жүзудің артықшылығына жататын жақтары тұстары: жүрек-тамыр жүйесін жаттықтыру, баланың қолдары мен аяқтарының тірек-қимыл функциясын тиімді қалыптастыру, қозғалыстардың ырғағы мен үйлесімділігі сезімінің пайда болуы, тепе-теңдік сезімін жақсарту, судың "дұрыс" температурасы бұлшықеттер мен буындардағы ауырсынуды жеңілдетеді, қан тамырлары мен дене терісіндегі қан айналымын жақсартады. [3].

Балаларға арналған жүзу әрқашан қуаныш сезіміне бөлейді сонымен қатар керемет медициналық тұрғыдан көптеген пайда әкеледі. Су және судағы жүзу бұл осы аурудан зардап шегетін балаларға әртүрлі жаттығулар өткізуге арналған ерекше орта болып табылады. Жүзу жаттықтырулары арқылы омыртқадан негізгі жүктемені жеңілдетуге және буындар мен бұлшықеттердегі кернеуді едәуір азайтуға мүмкіндік береді.

Баланың судағы әрбір қимылы оған тек қуаныш әкеліп, қозғалыстар ырғақтығына жеңілдік әсерін тигізеді. Суда болған кезде пайда болатын салмақсыздық сезімі қозғалтқыш функциялары бұзылған адамдарға және балаларға дұрыс жүру дағдыларын қалыптастыруға ықпал ететіні сөзсіз. Баланың суда болғанда қандай қуанышты сезімдерге бөленетіні және бөтен көмексіз өздерінің тұруы, өз бетімен қозғала алатындығы бала санасына үлкен әсер ететіні өте маңызды болып келеді.

Жалпы суда қозғалу әрекеттері су ортасының тығыздығына байланысты біршама ауыр екенін бәріміз білеміз. Су балаларға барлық қимылдарды баяу қарқынмен "сезінуге" мүмкіндік береді, сонымен қатар су ортасы қалпына келтіру жаттығуларының арсеналын әртараптандыруға қосымша мүмкіндік береді. Церебральды сал ауруымен ауыратын көптеген балаларға алдымен жүзуді үйрену, суда белгілі бір жаттығуларды орындау олардың бұлшық еттерін нығайтуға және кейіннен жүруді үйренуге ықпал ететіні белгілі. Жалпы су жаттықтырулары және гидромассаж балалардың бұлшық еттерінің қалыптасуының пайдалы факторларының бірі болып табылады. [4].

Балалар үшін қазіргі уақытта гидрореабилитацияның жаңа және тиімді әдістері үнемі жетілдірілу барысында. [5]. Білікті жаттықтырушылар және физиотерапевттер су ортасында дұрыс мінез-құлықты қалыптастыруға, денені суда ұстауға, дұрыс қозғалумен дем алуға, бір сөзбен айтқанда, балаларды үйренген моторикалық қимылдарын болашақта күнделікті өмірде қолдана білуге үйретеді.

Мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жасау барысында әр балаға жеке тәсілдерді пайдалану - міндетті шарт болып табылады. Балалардың денесінің осалдығы, психологиялық және физикалық дамуының толыққанды болмауы, олардың жеке ерекшеліктері мен бейімділіктерін және физикалық мүмкіндіктерін мұқият ескеруді талап етеді. Сонымен қатар, балалардың жыныстық және жас ерекшеліктерінің мүмкіншілігін, физикалық даму деңгейін, медициналық денсаулық жағдайын, тыныс алу органдарының ауруларына деген бейімділігін, су температурасының өзгеруіне байланысты болатын реакцияларын, судағы мінез-құлық ерекшеліктерін, физикалық белсенділікке деген жеке реакцияларын қатаң ескере отырып, балаларды жүзуге үйрету кезінде жаттықтырудың дұрыс әдістері мен тәсілдерін табуға болады [6].

Церебральды сал ауруы бар балаларды оңалту мәселесіндегі басты қағида - бала жүзу жаттықтыруларын және суда жүзіп үйренуді неғұрлым ертерек бастаса, сонда ғана қысқа мерзім ішінде айтарлықтай нәтижеге жету ықтималдығы жоғары болады. [7].

Жалпы су процедураларының тиімді артықшылықтары церебральды сал ауруымен ауыратын балаға өзіне деген сенімділікті нығайтады және қысқа мерзімде физиологиялық және психоэмоционалдық жағдайды қалпына келтіруге мүмкіндіктер береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Баранов В. А., Петрова Н. Л. Плавание. Начальное обучение с видеокурсом. Издательство "Человек" – 2013 г.-16 С. [3].
2. Бутович н. а. Тренировка юного пловца. - Г.-1992-34с. [5].

3. Гусман П. Плавание. Применение для обучения и совершенствования техники всех стилей. Издательство "Попурри" - 201с [7].
4. Карпман В. Л. Спортивная медицина. Учебное пособие для институтов Ф. К. М.: Физкультура и спорт. 1980. - 22с [1].
5. Карпман В. Л. Спортивная медицина. Учебное пособие для институтов Ф. К. М.: Физкультура и спорт. 1980. - 25 С. [2].
6. Маклауд Й. Анатомия плавания. Издательство "Попурри" – 2013 г.-148с. [4].
7. Русанов В. П., Беляков Н. И., Гончарова М. С. Здоровье и учебная активность – пути сохранения и совершенствования в школе. Сборник материалов республиканской научно-практической конференции студентов и молодых ученых «Новые ориентиры современного общества: молодежь и наука». Усть-Каменогорск, 2019.- С. 24-28. [6].

СӨЙЛЕУ ӘРЕКЕТІ ЖӘНЕ ТІЛДІК ҚАТЫНАС
СӘДУАҚАС Асия Қуанышбекқызы, БОРАНБАЕВА А.Р., МАСАЛИЕВА Ж. А.

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті
Шымкент, Қазақстан
guli_kz198855@mail.ru

Аңдатпа

Мақалада моторлы алалиядағы сөйлеудің дамымауына, фонетикалық-фонематикалық және лексикалық-грамматикалық жағына әсері туралы баяндалады. Сөйлеу бұл қатынас құралы, ал алалиясы бар мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу деңгейлері әр түрлі болады. Бала тек қана ойын барысында еркін өз ойын айтады. Сондықтанда алалиясы бар мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тілін түзету мен қолдау көрсету жолдары айтылған.

Түйін сөздер: моторлы алалия, психологиялық-педагогикалық түзету, сөйлеу, артикуляция, танымдық даму.

Аннотация

В статье рассказывается о влиянии моторной алалии на недоразвитие речи, фонетико-фонематическую и лексико-грамматическую сторону. Речь является средством общения, а уровни речи дошкольников с алалией различаются. Ребенок свободно высказывает свои мысли только во время игры. Поэтому были озвучены способы коррекции и поддержки речи дошкольников с алалией.

Ключевые слова: моторная алалия, психолого-педагогическая коррекция, речь, артикуляция, познавательное развитие.

Abstract

The article describes the influence of motor alalia on speech underdevelopment, phonetic-phonemic and lexical-grammatical side. Speech is a means of communication, and the speech levels of preschoolers with alalia vary. The child freely expresses his thoughts only during the game. Therefore, ways of correcting and supporting the speech of preschoolers with alalia were announced.

Keywords: motor alalia, psychological and pedagogical correction, speech, articulation, cognitive development.

Қазіргі заманауи логопедияның ең өзекті мәселелерінің бірі – моторлы алалия балалардың сөйлеу бұзылысының ауыр түрі болып қала береді. Ол әр түрлі деңгейдегі тілдік және тілдік емес бұзылыстардың күрделі кешені болып табылады. Өсіп келе жатқан баланың тілдік қарым-қатынасында ғана емес, сонымен бірге оның оқу процесіне де, қоғамға бейімделуіне де теріс әсер етеді.

Сөйлеу – баланың дамуын ынталандыратын ең күшті факторлардың бірі. Алайда, соңғы уақытта сөйлеу қабілеті бұзылған балалардың саны артып келеді. Статистика көрсеткендей, алалия халықтың 0,1%-ында байқалады, ал ер адамдарда бұл тіптен жиі кездеседі. Бұзылыстың бұл түрінің таралуы балалардың жасына байланысты көрсеткіш кеми түседі: алалиясы бар мектеп жасына дейінгі балалар 1,0%-ды, бастауыш мектеп жасында – 0,6%, орта және жоғары мектеп жасында – 0,2%-ды құрайды.

Сөйлеу әрекеті туралы қазіргі идеяларды ескере отырып, қолданыстағы әдістердің түзету-дамыту бағытындағы балалардағы сөйлеуді қалыптастыруда тілдік және тілдік емес белгілердің күрделі кешені іске асырылатындығы белгілі. Моторлы алалиядағы сөйлеудің дамымауы фонетикалық-фонематикалық және лексикалық-грамматикалық жақтарын қамтитын жүйелік сипатқа ие.

Баланың сөйлеуі – ойлау әрекетін зерттеудің мақсатына ие бола отырып, біз лексика мен грамматикалық құрылымды қажеттілігіне қарай сана элементтерін және олардың қалыптастыру процесінде ауызша білдіру моделін қолдана отырып жүргізілді. Қазіргі уақытта алалиясы бар балаларда психомоторлық және танымдық дамудың кемшіліктері бар деп айтуға мүмкіндік беретін мәліметтер алынды. Моторлы алалиясы бар балалардағы қозғалтқыш функцияларының кеш дамуы терең проприоцептивті сезімталдықтың жеткіліксіздігіне, артикуляциялық қозғалыстарды ұйымдастырудағы және саралаудағы қиындықтарға әкеледі.

Сөйлеу қабілеті бұзылған, оның ішінде алалиясы бар балалардың психикалық даму ерекшеліктерін психологиялық-педагогикалық түзетудің жолдары мен құралдары, жалпы және сөйлеу моторикасының өзара байланысы көптеген ғалымдардың зерттеулерімен расталды. Ұсақ моториканың даму деңгейі мен баланың интеллектуалды және сөйлеу дамуының арасындағы байланыс нақтыланды. Қол қимылдары психикалық шаршауды жеңілдетуге, көптеген дыбыстардың айтылуын жақсартуға, баланың сөйлеуін дамытуға көмектесетінін дәлелдеді.

Ғалымдардың біраз бөлігі сөйлеу қабілетінің моторлы жеткіліксіздігімен түсіндіреді. Көптеген авторлар моторлы алалияны кинетикалық немесе кинестетикалық апраксиямен байланыстырады. Р.А. Белова-Давид моторлы алалиясы бар балаларды зерттеп, тілдің моторлы анализаторының қай бөлігіне әсер еткеніне байланысты моторлы афференті мен моторлы эфферентті алалияны бөліп алды [1, 159 бб.].

Афферентті моторлы алалиямен кинестетикалық артикуляциялық апраксияны (немесе оның элементтерін) атап өтуге болатындығын айтады. Бала жекелеген артикуляциялық жағынан ұқсас дыбыстарды дыбыстауда қиындыққа тап болады. Бала сонымен қатар сөзді, сөз тіркесін қайталай алмайды. Сөйлеудегі артикуляция қиындықпен бекітіледі.

Эфферентті моторлы алалияда кинетикалық артикуляциялық апраксия (немесе оның элементтері) байқалуы мүмкін. Бұл жағдайда бала бір артикуляциядан екіншісіне ауысады, баланың қозғалысқа түсуі, бірқатар қозғалыстар жасауы қиын. Балалардың тілінде сөздердің буындық құрылымы өрескел бұрмаланады (бұл жағдайда дыбысты айтудың бұзылуы артта қалады), табандылық байқалуы мүмкін (тілдің бірдей элементтерінің патологиялық еріксіз қайталануы) [2, 121 б.].

А.Р. Лурияның зерттеулері көрсеткендей, моторлы алалиядағы жергілікті зақымданулар, жалпы аналитикалық және синтетикалық белсенділікті бұзбай, кейбір психикалық (кортикальды) функциялардың немесе мінез-құлық аспектілерінің селективті жеткіліксіздігін тудыруы мүмкін [3]. Осылайша, адамның іс-қимыл бағдарламаларын жасауға және сақтауға және жағдай өзгерген сайын оларды пластикалық түрде өзгертуге мүмкіндік беретін мидың фронтальды бөліктерінің зақымдануы берілген схемада әрекеттің сақталуын бұзуға, қарапайым қозғалыстарды бір уақытта немесе кезекпен орындаудағы қиындықтарға әкеледі.

Алайда, сөйлеу мен басқа психикалық процестер арасындағы тәуелділіктерді тереңірек талдау алалияны дәйекті түрде жөн жолын анықтауға мүмкіндік береді – тілдік емес бұзылыстардан сөйлеуге дейін – жекелей іске асыру мүмкін емес, өйткені бұл жағдайда сөйлеудің басқа психикалық процестерге тәуелділігінің бір ғана жолы ескеріледі және психикалық процестердің дамуының сөйлеудің дамуына тәуелділігі жеткілікті түрде ескерілмейді.

Сөздің қажетті буындық құрылымын қалыптастыру логопедиялық тәжірибені жетілдірудің маңызды мәселесі болып табылатын түзету-педагогикалық жұмыстың шарттары. Бұл мәселеге арналған А.К. Маркова еңбектерінде алалияның бұзылу құрылымында сөздің дыбыстық-буындық құрылымының бұзылуы бір-бірімен тығыз байланысты болатындығын атап өтті [4]. Сөздің дыбыстық құрылымында да, сөздің буындық құрылымында да қатар жұмыс істеген жөн.

А.К. Маркова алалияда сөзбен жұмыс істеу, қолжетімді сөздерді таңдау және бір уақытта мағыналық қолданысын арттру маңызды екенін айтады. Сөздер алдымен пассивті сөздікте, содан кейін белсенді сөздік қатарын құруы керек.

Сөздің буындық құрылымы бойынша жұмыс: шағын буынды сөздер көмегімен сөздік қорды байыту: *күн, түн* және т.б.; екі буынды сөздер: *бала, қала, дала* т.б.. Айта кету керек, буын құрылымымен жұмыс барысында грамматикалық формалармен жұмыс қатар жүреді. Әр түрлі сөйлеу деңгейлеріндегі жұмыс мазмұны:

- I деңгей – дауысты+дауыссыз/дауыссыз+дауысты;
- II деңгей – дауыссыз+дауысты/дауыссыз+дауысты+дауыссыз;
- III деңгей – күрделі құрылымдар.

Ж.Н. Кадыргужина биоэнергопластикамен артикуляциялық гимнастиканы қолдана отырып, ойын әдістерін кеңінен қолдануды ұсынады, сонымен қатар қолдары мен артикуляциялық аппараттармен жұмыс істейді [5].

Г.Б. Ибатова артикуляциялық, саусақ гимнастикасын, сөйлеу қимылымен бірге барлық қимылдарды пысықтауды ұсынады [6]. Балалардағы моторлы алалиада дыбыстардың айтылуы ғана емес, сонымен қатар дыбыстан дыбысқа ауысу қабілеті де зардап шегеді, дыбыстың айтылуының тазалығына қол жеткізу керек.

Ғ.А. Абаева тілдік емес материалдағы жұмысты баланың сөздердің ырғақты құрылымын игеруге дайындығы ретінде негіздейді, бұл кезеңде сөзді есту қабілеті мен сөйлеу моторикасының негіздері қаланады. Ол баланың назарын аударатын ойындарды қолдануды, содан кейін ырғақпен (қол шапалақтау, секіру және т.б.) жұмыс істеуді ұсынады [7]. Әрі қарай, бірінші қатарындағы *a, o, y, ы, і* дауысты дыбыстармен жұмыс жасау керек.

Кейінгі және байланыстыра сөйлеудің дамуы ономотопеядан сөзге және сөйлемге дейін жүреді және онтогенездегі тілдің даму сатысына сүйенеді.

Тілдің лексикалық және грамматикалық құрылымын дамыту бойынша жұмыста, ең алдымен, морфемаларды практикалық түрде бөлу дағдысы қалыптасады, осы негізде балаларды тілде ұйымдастыру тәсілдеріне бақылау жинақталады (сөзжасамның және сөзтүрленімнің грамматикалық стереотиптері игеріледі). Морфемалардың окшаулануы сөздердің фонологиялық құрамы туралы идеяларды нақтылауға да, сөздің дыбыстық құрамын саралау белгілеріне де ықпал етеді.

Синтаксистік және сөзжасамдық морфемаларды окшаулау тек сөзжасам мен сөзтүрленімнің грамматикалық жүйесін қалыптастыруға ғана емес, сонымен қатар сөздердің фонологиялық және морфологиялық құрамы туралы түсініктерге, демек сөздік қордың артуына ықпал етеді. Сондай-ақ, белгілі бір грамматикалық формадағы сөздерді белсендіру оның барлық фонетикалық және буындық құрамын қатаң белгіленген тәртіппен актуализациялауды қамтитыны белгілі, сондықтан сөздердің буындық құрылымдары туралы идеяларды шоғырландыруға ықпал етеді.

Бала кез-келген тәсілмен өз ойы мен тілегін жеткізу үшін тілдік қатынастағы ойын қызметіне жүгінеміз. Ойын барысында бала өзін еркін сезініп, қорықпай өз пікірін ашық айта алады. Бұл қарапайым шартты сақтау сөйлеудің жағымды эмоциялармен үйлесуіне қол жеткізуге мүмкіндік береді.

К.К. Өмірбекова Жалпы білім беру мектептерінің бастауыш сынып оқушыларының жазбаша сөйлеу тілі бұзылыстарын түзетудің педагогикалық шарттарын: «Сөйлеу импульсі ойын барысындағы ең табиғи жолымен іске асады. Логопедиялық түзетудің бастапқы кезеңдерінің негізгі міндеті – алалиасы бар балалардың сөйлеу тілін дамытуды және олардың тіл жүйесін тұтастай игеруін қамтамасыз ететін ынталандыру «механизмдерін іске қосады» анықтайды [8].

Сөйлемейтін баланың сөйлеу тілін моторлы ынталандырудың жаңа әдісін қолдануды ұсынады. Авторлар мектеп жасына дейінгі балалардағы моторлы алалиадағы сөйлеуді түзету үшін ойындар мен жаттығулар жүйесін жасады, бұл әдіс жағымды эмоциялар моторлы алалианы түзетудің үш негізгі бөлімінде сөйлеуге мүмкіндік береді. Түзету кезеңдері сөйлеудің онтогенетикалық дамуы аясында қарастырылады. Сөйлеуді графомоторлы ынталандыру кезінде алдымен дыбыстар мен дауыстық реакцияларда, содан кейін буындарда, сөздерде, фразаларда және байланыстыра сөйлеуде тілді дамыту механизмі іске қосылады. Этнопедагогикада баланың сөйлеу тілін дамыту тәжірибесі, ұсақ моториканың тілді дамыту процесіне әсері туралы мәліметтер, баланың моторлы саласы мен сөйлеу тілі арасындағы байланыс зерттеушілерге қозғалыс пен сурет салуды логопедиялық технологияның тиімді құралы ретінде біріктіретін кешенді әдістеме құруға мүмкіндік берген факторлар болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Белова-Давид Р.А. Клинические особенности детей дошкольного возраста с недоразвитием речи [Текст] // Логопедопсихология: учебное пособие для студентов / Под ред. Р.И. Лалаевой, С.Н. Шаховской. Р.А. Белова-Давид – М.: Владос, 2011. – 462с.
- 2 Бектаева К.Ж. Мүмкіндіктері шектеулі балаларды қазақ тіліне оқытудың әдістемесі. - Алматы: Қыздар университеті, 2016. - 200 б.
- 3 Лурия А.Р. Лекции по общей психологии [Текст] / А.Р. Лурия. – СПб.: Питер, 2006. - 320с.
- 4 Маркова А.К. Особенности усвоения слоговой структуры слова у детей, страдающих алалией А. К. Маркова // Логопедия. Методическое наследие в 5 кн. / под ред. Л. С. Волковой. – М.: ВЛАДОС, 2003. – Кн. III: Системные нарушения речи: Алалия. Афазия. – 2003. – С. 52–63.
- 5 Қдыргужина Ж.Н. Приемы формирования слухового внимания, восприятия и памяти у детей раннего возраста на логопедических занятиях // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Специальная педагогика», №3 (50), 2017. -82-89 стр.

6 Ибатова Г.Б. Фонематикалық талдау мен жинақтаудың бұзылу салдарынан болған жазбаша сөйлеу тілінің бұзылуын тексеру әдістемелері // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы, «Арнайы педагогика» сериясы, 11 (44), 2016, 52-57 бб

7 Абаева Ф.А., Шотыбаева Л.А. Мектеп жасына дейінгі сөйлеу тілі жалпы дамымаған балалардың сөйлеу тілінің ерекшеліктеріне сипаттама // Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршысы, «Арнайы педагогика» сериясы, №4 (51), 2017. -11-17 б.

8 Өмірбекова К.К. Жалпы білім беру мектептерінің бастауыш сынып оқушыларының жазбаша сөйлеу тілі бұзылыстарын түзетудің педагогикалық шарттары. Алматы: ЖШС «ӘБЕО орталығы», 2018. – 220 б.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДИКИ СРАВНИТЕЛЬНОГО АНАЛИЗА. НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ

СУПЫГАЛИЕВА Феруза

Научный руководитель - Алексеева Л.Б.

Атырауский университет им.Х.Досмухамедова

feruza..s94@inbox.ru

Атырау, Казахстан

Сравнительный анализ как приём изучения художественного произведения помогает анализу этого произведения, развивает логическое и критическое мышление школьника, делает его наблюдательным и внимательным, приглашает к творческому размышлению над прочитанным.

Одной из ведущих проблем современной школы является приобщение школьников к чтению. Как важно помочь им вырабатывать сознательное отношение к искусству слова! Одним из приемов, способствующих решению данной проблемы, может стать сравнительный анализ художественного текста.

Сравнительный анализ позволяет рассматривать литературу в контексте культуры; сопоставление литературных текстов с произведениями живописи или музыки дает уникальную возможность осваивать «диалог искусств».

Преимущество сравнительного анализа не только в том, что он обогащает мыслительную деятельность ученика. Погружение в творческую мастерскую того или иного автора помогает юному читателю и самому приблизиться к творческому процессу, увидеть, как слово преобразует смысл, развивает воображение, возвышает чувства.

Организовывая аналитическую беседу, учитель не должен пользоваться шаблонными схемами анализа. Перед словесником всегда открыты возможности разных подходов к анализу литературных произведений. Подвижность и вариативность путей анализа всегда зависит и от жизненного материала, положенного в основу произведения, и от особенностей историко-литературного процесса, и от неповторимой творческой индивидуальности художника слова, и от рода и жанра писательского создания, и от творческой истории произведения. Объектами анализа могут стать и стиль, и композиция, и система образов, и художественная деталь, тема и идея, изображение времени и пространства в литературном произведении. Но выбор пути анализа, прежде всего, определяется неповторимой спецификой конкретного произведения, особенностями его художественной формы и идейного содержания [1,45].

При любом подходе к анализу произведения проблемность является его основным и необходимым качеством. Суть проблемности школьного анализа состоит в выделении нравственных, эстетических и социально-философских проблем при разборе произведения (т.е. их включении в систему вопросов), существенных для развития ученика и его мировоззрения.

Виды анализа:

- анализ образов;
- анализ особенностей стиля произведения;
- анализ художественных особенностей романа;
- анализ языка произведений;
- анализ проблематики и поэтики;
- анализ проблематики и поэтики романа с помощью внетекстовых материалов (критических статей, литературных воспоминаний);
- анализ конфликта пьесы и способов создания образа;

-а.на.лиз произведений, на.прав.ленных на. углубление понятий, их соотношение и вза.имосвязь;

-а.на.лиз эпизода. эпического произведения;

-а.на.лиз лирических стихотворений;

-а.на.лиз художественного своеобра.зия творчества.;

-сра.внительный а.на.лиз обра.зов;

-сра.внительный а.на.лиз произведений русской кла.ссики;

-сра.внительный а.на.лиз литера.турных произведений и исторических и документа.льных источников;

-сра.внительный а.на.лиз ра.зличных интерпрета.ций пьес современными теа.тра.ми;

-сра.внительный а.на.лиз критических ста.тей;

-сра.внительный а.на.лиз языка. поэзии и языка. музыки в ходе зна.комства. с рома.нса.ми;

-а.на.лиз и система.тиза.ция художественных произведений и внетекстовых источников.

Выбор тех или иных приемов а.на.лиза. за.висит от жа.нрово-родовых особенностей произведения и от его художественного своеобра.зия: «Методические приемы диктуются природой произведения... Ба.лла.ду можно ра.зобра.ть с помощью пла.на., но вряд ли следует пла.нирова.ть лирическое стихотворение. Ма.ленький ра.ска.з чита.ется и ра.збира.ется в полном его объеме. Из рома.на. мы выбира.ем отдельные, ведущие гла.вы и одну из них чита.ем в кла.ссе, другую дома., третью тща.тельно ра.збира.ем и переска.зыва.ем близко к тексту, четвертую, пятую, шестую ра.збира.ем в более быстром темпе и переска.зыва.ем кра.тко, отрывки из седьмой и восьмой гла.в да.ются в форме художественного ра.ска.за. отдельными ученика.ми, эпилог ра.ска.зва.ет кла.ссу сам учитель. За.га.дка. отга.дыва.ется и повторяется на.изусть, пословица. obja.няется и сопровожда.ется житейскими примера.ми, ба.сня ра.збира.ется в ра.счете на. осозна.ние выра.женной в ней мора.ли» [2,58].

Путь а.на.лиза. (изучения) литерного произведения – это особа.я последова.тельность ра.збора., своеобра.зный, регла.ментирующийся пра.вила.ми ход ра.збора. литера.турного произведения. В за.висимости от родовой и художественной специфики литера.турного произведения можно использова.ть следующие пути а.на.лиза.: «вслед за. а.втором» (по ходу сюжета., композиционный), пообразный, проблемно-тема.тический и смеша.нный (смеша.нный, комплексный). Выбор пути а.на.лиза. литера.турного произведения в школе мотивируется художественной природой литера.турного произведения, целями, которые ста.вятся перед собой учителем, уровнем ра.звития уча.щихся. Определение пути а.на.лиза. является на.чальным эта.пом при пла.нирова.нии моногра.фической темы.

В основе пути «вслед за. а.втором» лежит сюжет произведения, а. основным звеном является эпизод, сцена., гла.ва.. «Гла.ва. за. гла.вой проходят здесь перед ученика.ми. Они следят за. течением сюжета., выделяя центра.льные эпизоды, психологически мотивируя поступки героев, вглядыва.ясь в художественную тка.нь произведения. Все это неоспоримо полезно» [3, 112].

Среди достоинств да.нного пути В.Г. Маранцман выделяет последова.тельность и естественность ра.збора., следова.ние за. ра.звитием мысли, эмоциона.льность, ра.ссмотрение литера.турного произведения во вза.имодействии формы и содержа.ния. Очень ча.сто этот путь используется при изучении пьес, где он увязыва.ется с постепенным ра.звитием конфликта., определяющего элемента. в произведениях этого рода.. Основные положения пути «вслед за. а.втором»:

1.Изучение произведения приближено к первичному чита.тельскому восприя.тию. Основная цель – усиление эмоциона.льного воздействия на. ученика..

2.Привлечение внима.ния к опорным момента.м текста., а.вторским отступлениям. Ка.ждый эта.п ра.сма.трива.ется ка.к ра.звитие а.вторского за.мысла..

3. В центре опорных моментов ста.вятся ха.рактеры героев литера.турного произведения, которые ра.скрыва.ются и прогрессируют в ходе ра.звития сюжета. произведения.

4.Пейза.жи, внутренние и внешние портреты героев, художественные дета.ли не отделяются от основного восприя.тия произведения – ра.сма.трива.ется попутно.

5.Проблемы философского типа., нра.вственного или эстетического типа. ра.сма.трива.ются в связи с конкретными ситуа.циями, которые их вызыва.ют.

6.Завершением изучения литературного текста становятся выводы о его актуальности и востребованности на. сегодняшний день [4, 221-227].

Однако следует помнить и про то, что у композиционного пути есть свои «ловушки»: велика вероятность «раствориться в тексте», в событиях и потерять основную мысль, или же превратить

разбор литературного произведения в учительский комментарий. Нельзя анализировать эпизоды вне связи со всем строем произведения.

Пообразный путь анализа литературного произведения основывается на разборе системы образов, для которого используется весь текст произведения. Основные положения есть пообразного весь пути:

1. При анализе охватывается произведение полностью, и его основная идея раскрывается через раскрытие судеб главных героев (главного героя).

2. Персонажи произведения группируются по отношению к главному герою (семья, друзья и т.д.).

3. Идеи и художественная стороны литературного произведения раскрываются через систему образов.

4. Выбор опорных героев и опорных моментов в художественном тексте.

5. Одним из положений этого пути является также самостоятельная работа с текстом – домашнее чтение [4, 227-230].

Проблемно-тематический путь анализа чаще используется в старших классах. Он основывается на разборе проблемных ситуаций, позволяющих рассмотреть произведение в целом. Проблемный анализ предполагает, что проблемная ситуация предшествует анализу всего произведения, не ограничивая рамками одного урока, обеспечивая тем самым непрерывность разбора литературного произведения. Проблемный анализ основывается на связи проблемных вопросов, каждый из которых разрешается только в поединке мнений. Ценность проблемного анализа заключается и в том, что учащиеся в ходе таких поединков учатся высказывать свое мнение и защищать свою позицию, при этом свободно обращаясь с текстом [4, 230-238].

Основные положения проблемно-тематического пути анализа:

1. Вычленение из содержания произведения той или иной социальной, нравственной или иных проблем в зависимости от того, насколько ярко она представлена в тексте.

2. Рассмотрение тематики и проблематики литературного текста в их взаимосвязи.

3. Выбор эпизодов, опираясь на выбранные темы или проблемы.

4. Анализ, опирающийся на проблематику и тематику, не означает отказ от анализа формы произведения [4, 230-238].

Суть комбинированного пути заключается в соединении двух или трех основных путей, это самый распространенный вариант, который, по мнению В.Г. Маранцмана привлекает «живым своеобразием, отказом от схемы» [4, 238].

Сравнительный анализ – прием, направленный на выявление образов, мотивов, художественных приемов, общих для анализируемых текстов, а также объяснение их различий, способствующее дальнейшей интерпретации произведения. При этом важно сохранять параллельность процесса, то есть отдельные моменты сравниваются поочередно. Прием сравнения помогает видеть предметы и явления с разных сторон, во всех связях и отношениях, проникать в сущность вещей, выявлять существенные признаки сопоставляемых предметов и явлений, позволяет выйти на определенный уровень обобщения, может способствовать созданию проблемной ситуации.

Например, текстуальное сопоставление I и VIII глав романа «Евгений Онегин» позволяет школьникам подойти к формулировке и решению проблемного вопроса урока: «Одинаков ли Онегин в начале и в конце романа? Когда автор более сочувственно относится к своему герою?» [4, 234].

Критерии сравнительного анализа:

- целенаправленность анализа;
- сопоставимость предметов и явлений;
- рассмотрение и сходства и различия между ними;
- соблюдение единого основания для сравнения;
- выделение существенных признаков;
- логическая последовательность;
- параллельное изложение материала;
- наличие обобщений, выводов [5,95].

Выделяют три содержательных направления сопоставительных заданий: внутри текстовые, межтекстовые и над текстовые.

К внутри текстовым относятся:

- сопоставление литературных героев по разным критериям: портрет; жизненные ценности, отражающиеся в поступках и отношении к людям; представления о духовно-нравственных понятиях;

- сопоставление разных чувств и устремлений в душе одного героя, его своеобразное внутреннее движение в рамках изображенного времени;
- сопоставление нескольких эпизодов для выявления эволюции литературного героя либо для обнаружения закономерностей движения сюжета.

К межтекстовым относится сопоставление произведения с другими художественными текстами по определенным критериям (чаще это общность темы, сходство проблематики или одинаковый тип героя).

К над текстовым относятся:

-сопоставление произведений разных видов искусства, чаще являющихся художественной интерпретацией литературного произведения;

-сопоставление художественного текста и вне текстового источника, необходимого для понимания произведения, например, исторического документа, фрагмента письма, заметок или дневника писателя, фрагмента евангельского текста и т.п.;

-сопоставление реальной ситуации и ее художественного воплощения в литературном произведении, сопоставление героя с прототипом.

Виды сравнений:

1.Внутритекстовые сравнения. Особенностью внутри текстового вида сравнения является замкнутость в рамках одного произведения. Объектами сравнения в зависимости от его цели могут быть образы, различные сцены и фрагменты текста, особенности повествовательной манеры рассказчиков, система мотивов и т.п.

2.Межтекстовые сравнения. При сравнении произведений одного автора анализируются эволюция взглядов, приверженность к теме, образу, приему, изменения, вносимые в развитие темы и т.п. Объектами сравнения произведений разных авторов могут быть образы, темы, мотивы, приемы, обращение к одному образу в разные исторические эпохи и т.д.

3.Интерпретационные сравнения. Особенностью данного вида является то, что в качестве объектов сравнения рассматриваются трактовки произведения в целом, образа и т.д. Основанием для сравнения является отношение интерпретирующего к идее произведения, образу в целом или к конкретному поступку героя и т.д.

4.Интеграционные сравнения – это сравнение произведений, принадлежащих к разным наукам и искусствам, использование методов одних наук и искусств в других, заимствование терминологии. Основанием для сравнения может являться соотнесение фактического материала, отобранного автором для своего произведения, с его художественным «преломлением».

При сравнении произведений разных жанров необходимо учитывать, что каждому конкретному жанру присущи специфические черты. При сравнении произведений разных жанров, принадлежащих к разным родам литературы, особое внимание обращается на родовую специфику, тексты рассматриваются с точки зрения присутствия или отсутствия сюжета, повествования, специфики художественного мира, особенностей предмета изображения, целостности систем, субъект и объект повествования.

Использованная литература:

1. Литература. 9 класс. Методическое пособие к учебнику-хрестоматии под ред. Т. Ф. Курдюмовой / Т. Ф. Курдюмова, Е. Н. Колокольцев, О. Б. Марьина, С. А. Леонов. М. : Дрофа, 2015.
- 2.Рыбникова М.А. «Избранные труды» 1958
3. Методика преподавания литературы: Учебник для пед. вузов. / Под ред. Богдановой О.Ю., Маранцмана В.Г. В 2 ч. М.: Просвещение, ВЛАДОС, 1994.
- 4.Зинин С.А. «Внутрипредметные связи в изучении школьного историко-литературного курса» Москва Русское слово 2018

“ОҚУШЫЛАРДЫҢ РЕФЛЕКСИЯСЫН ДАМУДЫ” ҰҒЫМЫНЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫН АНЫҚТАУ

ТАПАНОВА Аэлита Анатольевна

Ғылыми жетекшісі: Қ.О.Қазиев

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

Атырау, Қазақстан

aelita.tapanova@mail.ru

Аңдатпа

Мақалада оқушылардың рефлексиясын дамытудың маңыздылығы баяндалады. Өзін-өзі тану функцияларын дамытуының алты түрлі бағыты қарастырылады. Педагогикалық процесте рефлексияның функцияларына тоқталады.

Түйін сөздер: Рефлексия, өзін-өзі тану, өзін-өзі реттеу, бақылау, бағалау, ойлау тәсілі.

Тақырыптың өзектілігі қазіргі білім беруді дамыту оқыту тәсілдерінің сапалы өзгеруін талап етеді. Білім берудің жаңа парадигмасын қалыптастыру негізінде өзін-өзі тәрбиелеуге және бөлімін жетілдіруге дайын тұлғаны дамыту идеясы жатыр. Ол үшін біз оқушылардың рефлексиясының дамыту құрылымын түсінуіміз керек.

Рефлексия - энциклопедиялық сөздікте өзін-өзі реттеу, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі тану дегенді білдіреді. Психологияда бұл адамның өз істерінің мәнін түсінуге, олар туралы ойлануға бағытталған теориялық іс-әрекетінің бір түрі. Л.С.Выготскийдің пікірінше, рефлексия - бұл жасөспірімнің санасындағы өз процестерінің көрінісі. Рефлексия мен өзін-өзі танудың пайда болуы дамудың жаңа принципіне, яғни психикалық процестер мен тұтастай мінез-құлықтың ішкі реттелуін игеруіге көшуді білдіреді. Жасөспірімде рефлексияның дамуы жеке тұлғаның ішкі өзгерістерімен ғана шектелмейді, оның пайда болуына байланысты жасөспірім үшін басқа адамдарды тереңірек және кең түсіну мүмкін болады. Сонымен, рефлексия жеке тұлғаның күшті және әлсіз жақтарын тереңірек түсінуге, сондай-ақ өзін-өзі танудың дамуына ықпал ететін нақты нанымдар мен құндылықтарды анықтауға мүмкіндік береді. Рефлексия арқылы іс жүзінде жұмыс істейтін және де мақсатқа жетелейтін жолдар мен тәсілдерді табуға болады. Осылайша, рефлексия дегеніміз – иеленген сана, өз-өзіне көңіл тоқтату қабілеті және де өз-өзі менгеру қабілеті екенін түсінеміз.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, рефлексивті мәдениет келесі белгілермен сипатталады:

- адамның проблемалық-жанжалды жағдайларды шығармашылық тұрғыдан түсіну және жеңу қабілеті;
- жаңа мағыналар мен құндылықтарды иелене алуы;
- қарым-қатынастың ерекше тұлғааралық тақырыптарына бейімделу мүмкіндігі;
- ерекше практикалық міндеттерді қою және оларды шешу қабілеті.

Рефлексия бастан кешкенді түсінуге, байқалған, ойластырылған құбылыстарды жинақтауға бағытталған. Оның мақсаты - басына түскен сабақтан белгілі нәтижемен өту ғана емес, сонымен қатар мағыналық тізбек құру, басқалар қолданатын әдістер мен тәсілдерді өзінің тәсілдерімен салыстыру. Рефлексия оқушыға оқуға деген ықылас пен қабілетті қалыптастыруға, өз білімдеріндегі олқылықты анықтауға көмектеседі және де оқушының оқу іс-әрекетінің субъектісі ретіндегі белсенділігінің өзіндік көрсеткіші болып табылады. Бастапқы кезеңде өз іс-әрекеттерін бақылау және талдау мүмкіндігі оқушының өзін-өзі дамыту аймағының қалыптасуына негіз болып табылады.

Оқушылар өздерінің көңіл-күйін, сезімдерін, уайымдарын түсініп, бағалай білуі, іс-әрекеттері мен амалдарын бақылай, реттей білуі керек. ішкі әлемін дамытып, жетілдіруі керек. Сонымен қатар өмірдегі өте маңызды болып табылатын қарым-қатынас құру өнерін үйренуі керек.

Оқушының оқу дербестігі “мен мұны білемін және істей аламын”, “мен мұны әлі білмеймін, үйреніп алуым керек”, “мен мұны біраз білемін, бірақ әлі де үйренуім керек” деген тұжырымдамаларды ажырата білуден басталады. Бұл қабілет болмаса, студент өзінің оқу іс-әрекетінің шынайы субъектісі бола алмайды. Сондықтан бақылау мен бағалау әрекеттерін оқу іс-әрекетін қалыптастырудағы бастапқы әрекеттер деп атауға болады.

Л.С.Выготский А.Буземанның еңбектерін зерттей келе, мынандай фактілерге тоқтайды. Өзін-өзі тану - бұл бірден толық пайда болатын бекітілген және тұрақты қабілет емес. Ол өз кезегінде даму кезеңдерін бөлуге және осыған байланысты адамдарды салыстыруға мүмкіндік беретін әртүрлі сатылардан өтетін ұзақ мерзімді дамуға ұшырайды. Буземанның пікірінше, өзін-өзі тану функцияларын дамыту алты түрлі бағытта жүзеге асырылады, олардың ішінде жасөспірімнің өзін-өзі тану құрылымын сипаттайтын негізгі сәттер қалыптасады.

Бірінші бағыт - бұл өз имиджінің өсуі мен пайда болуы. Жасөспірім өзін-өзі тереңірек тани бастайды. Бұл білім уақыт өте келе негізделген және дәйекті бола бастайды. Өзін-өзі білмеу мен өзін терең деңгейде тану арасында бірнеше қадамдар бар.

Екінші бағыт - өзіндік сана сезімнің дамуында аталған процесстерді сырттан ішке дүниеге өткізеді. Буземанның айтуынша, бастапқыда балалар тек өз денелерін танып біледі. Тек 12-15 жас аралығында ғана басқа адамдардың да ішкі әлемі бар деген сана пайда болады.

Үшінші бағыт - сананың дамуын интегралдау. Жасөспірім өзін біртұтас тұлға ретінде тани бастайды. Жеке қасиеттер оның сана сезімінде мінез кескіні ретінде қабылданады. Ол өзін тұтас нәрсе ретінде, ал әрбір жеке көрініс — соның бір бөлігі ретінде қабылдай бастайды.

Төртінші бағыты - өзіндік жеке тұлғаның қоршаған әлемнен ажырату, жеке басының өзгелерден айырмашылығы және ерекшеліктерін түсіну. Өзін-өзі танудың осы бағытта шамадан тыс дамуы адамның оқшаулануына, алшақтаудың ауыр тәжірибелеріне әкеліп соғады және де бұл көбінесе өтпелі жаста көп кездеседі

Дамудың бесінші бағыты - бала мен жасөспірім өздерінің жеке басын рухани ауқымда бағалаудан тұрады. Буземанның айтуынша, 11 жасқа дейін бала өзін мынандай шкала бойынша бағалайды: күшті — әлсіз; дені сау — ауру; әдемі — жаман, т.с.с.

Дамудың келесі кезеңі ұжымдық моральға алып келеді және тек 17 жастағы жасөспірімдер ғана қол жеткізеді, тіпті бәрі де емес.

Алтыншы бағыт - жеке тұлғалар арасындағы айырмашылықтардың артуы, жеке тұлғаның өзгеруі. Осыған байланысты рефлексия қалған функциялардың үлесін ескереді. Бейімділік неғұрлым жетілген сайын адамдар соғұрлым бір-біріне ұқсамайды. 10 жасқа дейін біз қалалық және ауылдық баланың өзін-өзі тануында шамалы айырмашылықты табамыз, 11-12 жаста бұл дифференциация айқын болады, бірақ тек өтпелі жаста қоршаған ортаның айырмашылығы жеке құрылымда әр түрлі типтердің толық көрінуіне әкеледі.

Г.П.Щедровицкий рефлексияны жүзеге асыру үшін жеке тұлға "...бұрынғы орындаушы позициясынан шығып, жаңа сыртқы позицияға өту керек. Оны рефлексивті шығыс деп атаймыз..."

Осылайша, Г.П.Щедровицкий субъектінің екі психологиялық ұстанымын анықтайды - тұлға және рефлексия. Орындаушының позициясы іс-әрекет субъектісі өзінің санасындағы объектілермен әртүрлі нақты немесе ақыл-ой операцияларын жасай алатындығымен анықталады. Бұл заттар оның сезімдік қабылдауы арқылы оның санасына енеді және онда жағымсыз ойлар түрінде көрінеді. Басқа адамдар, дәлірек айтқанда, олардың ақыл-ой бейнелері, сондай-ақ объектілерге айналуы мүмкін және, тиісінше, субъект олармен жұмыс істеуге мүмкіндік алады. Щедровицкий ойлау процесін сана объектілері арасындағы қатынастарды талдау, оларды қайта ойлау және олардың арасындағы жаңа қатынастарды қалыптастыру ретінде сипаттайды. Сонымен қатар субъектіде жеке ойлау процесі және соның ішінде өз орны жөнінде жете түсінуі болмайды.

Рефлексиялық адамның позициясы субъектінің сана ағымынан рефлексивті шығуы кезінде пайда болады, бұл өз ойлау процесін талдау объектісіне айналдыруға мүмкіндік береді. Бұл жағдайда субъект үшін тек екі негізгі объект маңызды болады - субъектінің өзі және оның санасы. Ол ойлау процесін рефлексивті түрде түсініп, олардың арасындағы қатынасты зерттей бастайды. Щедровицкий мұндай рефлексия барысында субъект ойлаудың белгілі бір өзіндік стереотипінің себептерін түсінуге, оны қайта қарастыруға, ойлаудың жаңа тәсілін жасауға және өз кезегінде оны талдай отырып, болашақта осы жаңа ойлау стратегияларын қолдану перспективаларын түсінуге қабілетті деп санайды. Субъектінің рефлексивті позицияда дамытатын жаңа білімі орындаушы ретінде алған білімінен түбегейлі ерекшеленеді. Щедровицкий бұл жаңа білімді "рефлексивті білім" деп атайды.

Осылайша, Щедровицкий екі түрлі психологиялық ұстанымды сипаттады: орындаушы және рефлексиялық адам - және оларға сәйкес келетін әртүрлі білім түрлері болып табылатын екі түрлі ойлау процесі.

Рефлексия өзін-өзі дамытудың жаңа үлгілерін құру, әлем туралы неғұрлым адекватты білімді дамыту механизмі ретінде, сондай-ақ ақыл-ой дамуының көрсеткіштерінің бірі ретінде, ішкі күмән, ой тұжырымы, күйзеліс, бағалау тізбегі ретінде әрекет етеді. Бұл ойлаудың жүйелік сипаттамасы болып табылады.

Рефлексия белгілі бір функцияларды орындайды. Олар, біріншіден, адамға өзінің ойын саналы түрде жоспарлауға, реттеуге және басқаруға мүмкіндік береді (ойлаудың өзін - өзі реттеуімен байланысты); екіншіден, ол ойлардың ақиқатын ғана емес, сонымен бірге олардың логикалық дұрыстығын да бағалауға мүмкіндік береді; үшіншіден, рефлексия мәселелерді шешу нәтижелерін жақсартып қана қоймайды, сонымен қатар оның көмегінсіз жүзеге аспайтын мәселелерді шешуге мүмкіндік береді.

Педагогикалық процесте рефлексия келесі функцияларды орындайды:

- жобалау (педагогикалық процеске қатысушылардың қызметін жобалау және модельдеу);
- ұйымдастырушылық (бірлескен қызметте өзара әрекеттестіктің неғұрлым тиімді тәсілдерін ұйымдастыру);
- коммуникативті (педагогикалық процеске қатысушылардың өнімді қарым-қатынасының шарты ретінде);
- мағына тудыру (қызмет пен өзара әрекеттестіктің мағыналығын қалыптастыру);
- мотивациялық (педагогикалық процеске қатысушылардың бірлескен қызметінің нәтижеге бағытталуын анықтау);
- түзету (өзара іс-қимылда және қызметте өзгерістерге шақыру);
- ретроспективті (жинақталған білімді сыни талдау, жалпылау және жүйелеу);
- конструктивті (мақсаттарды, бағдарламаларды, қызмет құралдарын әзірлеу)

Оқушылардың рефлексиясын дамыту олармен жұмыс жасауда өте маңызды аспект болып табылады. Қазіргі білім беру жүйесі белгілі бір пәндер бойынша жақсы нәтижелерді ғана емес, сонымен бірге жеке тұлғаның дамуын да қажет ететіндіктен, осы қасиеттерді қалыптастыру кезінде рефлексияның дамуы басты орынға шығады. Рефлексия - бұл сәтті оқуға көмектесетін механизмдердің бірі. Рефлексия әсіресе жасөспірімдерде тез дамиды, бұл олардың психикалық процестерін де, адамдармен қарым-қатынаста және мінез-құлықта көрінетін жеке ерекшеліктерін де зерттеуге мүмкіндік береді. Оқушылардың әрқайсысын коммуникативті, әлеуметтік белсенді тұлға ретінде қалыптастыру үшін рефлексияның дамуы осы мәселені шешудің қажетті шартына айналады. Рефлексия дамыған адам ғана өз алдына қоғамдық маңызы бар мақсаттар қоя алады және оларға жетудің жеке жолдарын таба алады. Көптеген жағдайларда, бұл адамның айналасындағы әлемді және ондағы өзін-өзі түсіну қабілетін дамыту шарасы, оған қарым-қатынаста және белсенді Өмірде өзін-өзі жүзеге асырудың әлеуметтік құнды, жеке маңызды және нақты тәсілдерін табуға мүмкіндік береді. Көп жағдайларда қоршаған әлемді және өзін түсіну қабілетінің дамуы оқушыға әлеуметтік құнды, жеке маңызды және нақты жолдарын табуға мүмкіндік береді.

Осылайша, рефлексия - бұл теориялық іс-әрекеттің формасы, мақсаттарды, мазмұнды, өзіндік іс-әрекет тәсілдерін (интеллектуалды рефлексия) ашатын ойлау тәсілі, адамның ішкі жағдайын көрсететін және өзін-өзі тану құралы.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Выготский Л.С., Собрание сочинений, 4 том, Детская психология. – Москва, “Педагогика”, 1984
2. Выготский Л.С., Педагогическая психология. (Под редакцией В.В.Давыдова) – Москва, “Издательство Астрель”, 2005
3. Щедровицкий Г.П., Мышление, понимание, рефлексия. – Москва, “Наследие ММК”, 2005

ПРИМЕНЕНИЕ МАТЕМАТИКИ В ОБЛАСТЯХ ХИМИИ И БИОЛОГИИ

ОТАНБЕКОВА Назерке, ТАУАСАР Жаннұр Әлімханқызы

Ғылыми жетекші: Жанғалиева Айман Тұрсынбековна

Шәкәрім атындағы университеті КеАҚ

Семей, Қазақстан

otanbekovan@mail.ru

Аннотация

Математика – точная дисциплина, которую называют царицей всех наук. Принято считать, что первые числа появились тысячи лет тому назад, вместе с речью. Математика – это ключ к познанию. Целью данной работы является рассмотрение использования теории вероятности в биологии и изучение алгоритма решения систем линейных алгебраических уравнений методом Гаусса для применения в химии.

Annotation

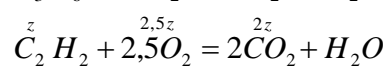
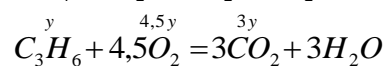
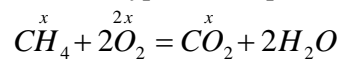
Mathematics is an exact discipline, which is called the queen of all sciences. It is generally believed that the first numbers appeared thousands of years ago, along with speech. Mathematics is the key to knowledge. The purpose of this work is to consider the use of probability theory in biology and to study the algorithm for solving systems of linear algebraic equations by the Gauss method for use in chemistry.

Математика – удивительная и жизненно необходимая наука. Математика – основа всему. Начиная с глубокой древности люди, не могли обходиться без нее существовать. Что на счет современного мира? Конечно, ничего не изменилось, а наоборот – математика стала неотъемлемой частью жизни каждого человека. Ученые древности построили математику как целостную науку, тем самым провозгласив, что законы природы постижными для человеческого разума, а математика – это ключ к их познанию. «Царица всех наук» имеет большие возможности воздействия на выработку научного мировоззрения и достижения необходимого общекультурного уровня. Биология широко использует математический аппарат при проведении тех или иных исследований. Любое исследование предполагает статистическую обработку результатов: ранжирование, построение графиков и диаграмм, подсчет среднего арифметического, среднеквадратичного отклонения, процентной доли, коэффициентов корреляции. Целью данной работы является рассмотрение использования теории вероятности в биологии и изучение алгоритма решения систем линейных алгебраических уравнений методом Гаусса для применения в химии.

Пример-1. Для полного сжигания 10-литрового объема смеси газов, который в состав входят газы метан, пропен, и ацетилен, расходуется 32,5 литра кислорода. Рассчитайте объемные доли каждого газа в смеси исходных газов, если в результате реакции образовалось 23 литра углекислого газа.

Решение:

Запишем уравнения реакции горения углеводородов:

Обозначив объем каждого газа в смеси исходных газов, соответственно, x, y и z литрами, исходя из условия задачи мы получим систему уравнение:

$$\begin{cases} x + y + z = 10 \\ 2x + 4,5y + 2,5z = 32,5 \\ x + 3y + 2z = 23 \end{cases}$$

Вычеркиваем коэффициенты в системе уравнений перед x в строках 2 и 3. Для этого проведем математические операции со строками в предыдущей системе и приведем в новцю систему:

1-строка: без изменения; 2-строка: 2-строка- 2·1-жол; 3-жол: 3-жол-1жол.

$$\begin{cases} x + y + z = 10 \\ 0x + 2,5y + 0,5z = 12,5 \\ 0x + 2y + z = 13 \end{cases} \Rightarrow$$

Умножим 2 строку на 2, строку 3 на 2,5:

$$\begin{cases} x + y + z = 10 \\ 5y + z = 25 \\ 5y + 2,5z = 32,5 \end{cases} \Rightarrow$$

Теперь из строки 3 убираем строку 2:

$$\begin{cases} x + y + z = 10 \\ 5y + z = 25 \\ 1,5z = 7,5 \end{cases} \Rightarrow$$

То есть решение исходной системы выглядит вот так:

$$z = \frac{7,5}{1,5} = 5; \quad y = \frac{25 - z}{5} = 4; \quad x = 10 - y - z = 1$$

Кратные объемные доли каждого газа, образующего смесь:

$$\varphi(CH_4) = \frac{V(CH_4)}{V(\text{смесь})} = \frac{1\text{л}}{10\text{л}} = 0,1;$$

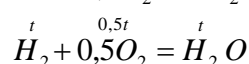
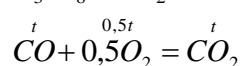
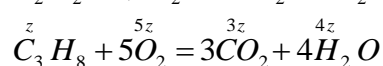
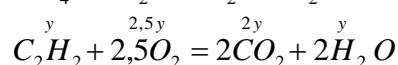
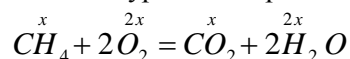
$$\varphi(C_2H_2) = \frac{V(C_2H_2)}{V(\text{смесь})} = \frac{5\text{л}}{10\text{л}} = 0,5;$$

$$\varphi(C_3H_6) = \frac{V(C_3H_6)}{V(\text{смесь})} = \frac{4\text{л}}{10\text{л}} = 0,4.$$

Пример-2. В состав смеси газов входят оксид углерода (II), водород, пропан, метан, и ацетиленовые газы. Содержание в смеси газов оксида углерода (II) и водорода равны. Для полного сжигания 2,3 моль веществ смеси газов расходовали 4,1 моль кислорода, в результате реакции образовалось 60,48 л углекислого газа и 61,2 грамма воды. Определить молярную массу смеси исходных газов ее относительную плотность по газу водоорода.

Решение:

Запишем уравнения реакции горения каждого газа, входящего в состав смеси исходных газов:

Находим количество вещества углекислого газа и воды, образующегося в результате реакции:

$$v(CO_2) = \frac{V(CO_2)}{V_m} = \frac{60,48\text{л}}{22,4 \frac{\text{л}}{\text{моль}}} = 2,7 \text{ моль};$$

$$v(H_2O) = \frac{m(H_2O)}{M(H_2O)} = \frac{62,2\text{г}}{18 \frac{\text{г}}{\text{моль}}} = 3,4 \text{ моль}$$

Назовем количество вещества каждого газа в смеси исходных газов соответственно молями x , y , z и t , как показано в уравнении реакции. Поскольку количество вещества в смеси оксида углерода (II) и газообразного водорода равны, мы получили количество вещества обоих как t моль. Исходя из условия задачи и уравнений реакции, составим систему уравнений, как показано ниже:

$$\begin{cases} x + y + z + 2t = 2,3 \\ 2x + 2,5y + 5z + t = 4,1 \\ x + 2y + 3z + t = 2,7 \\ 2x + y + 4z + t = 3,4 \end{cases}$$

Вычеркиваем коэффициенты перед x в строках 2, 3 и 4 системы уравнений. Для этого проведем математические операции со строками предыдущей системы и приведем к новой системе:

1-строка: без изменений; 2-жол: 2-жол- $2 \cdot 1$ -жол; 3-жол: 3-жол-1-жол; 4-жол: $2 \cdot 1$ -жол-4-жол.

$$\begin{cases} x + y + z + 2t = 2,3 \\ 0x + 0,5y + 3z - 3t = -0,5 \\ 0x + y + 2z - t = 0,4 \\ 0x + y - 2z + 3t = 1,2 \end{cases} \Rightarrow$$

Теперь вычислим из коэффициентов перед y в строке 3 и 4. 1-жол: без изменени; 2 строка: без изменений; 3-строка:

$$2 \cdot 2 -$$

$$\begin{cases} x + y + z + 2t = 2,3 \\ 0x + 0,5y + 3z - 3t = -0,5 \\ 0x + 0y + 4z - 5t = -1,4 \\ 0x + 0y + 0z + t = 0,6 \end{cases}$$

Теперь избавляемся от коэффициента перед z в строке 4: 1-строка: без изменений; 2-строка: без изменений; 3-строка: без изменений; 4-строка: 4-строка- $2 \cdot 3$ – жол.

$$\begin{cases} x + y + z + 2t = 2,3 \\ 0x + 0,5y + 3z - 3t = -0,5 \\ 0x + 0y + 4z - 5t = -1,4 \\ 0x + 0y + 0z + t = 0,6 \end{cases}$$

То есть решения исходной системы выглядит вот так:

$$t = 0,6; \quad z = \frac{-1,4 + 5t}{4} = 0,4; \quad y = \frac{-0,5 + 3t - 3z}{0,5} = 0,2;$$

$$x = 2,3 - y - z - 2t = 0,5$$

Как только мы найдем количество вещества каждого газа в смеси исходных газов, мы также можем легко найти их массу:

$$m(\text{CH}_4) = \nu(\text{CH}_4) \cdot M(\text{CH}_4) = 0,4 \text{ моль} \cdot 16 \frac{\text{г}}{\text{моль}} = 8 \text{ г};$$

$$m(\text{C}_2\text{H}_2) = \nu(\text{C}_2\text{H}_2) \cdot M(\text{C}_2\text{H}_2) = 0,2 \text{ моль} \cdot 26 \frac{\text{г}}{\text{моль}} = 5,2 \text{ г};$$

$$m(\text{C}_3\text{H}_8) = \nu(\text{C}_3\text{H}_8) \cdot M(\text{C}_3\text{H}_8) = 0,4 \text{ моль} \cdot 44 \frac{\text{г}}{\text{моль}} = 17,6 \text{ г};$$

$$m(\text{H}_2) = \nu(\text{H}_2) \cdot M(\text{H}_2) = 0,6 \text{ моль} \cdot 2 \frac{\text{г}}{\text{моль}} = 1,2 \text{ г};$$

$$m(\text{CO}) = \nu(\text{CO}) \cdot M(\text{CO}) = 0,6 \text{ моль} \cdot 28 \frac{\text{г}}{\text{моль}} = 16,8 \text{ г};$$

Масса смеси исходных газов равна сумме масс газов, образующих эту смесь газов:

$$m(\text{смесь}) = m(\text{CH}_4) + m(\text{C}_2\text{H}_2) + m(\text{C}_3\text{H}_8) + m(\text{H}_2) + m(\text{CO}) = 44,8 \text{ г}.$$

Молярная масса смеси исходных газов:

$$M(\text{смесь}) = \frac{m(\text{смесь})}{\nu(\text{смесь})} = \frac{44,8 \text{ г}}{2,3 \text{ моль}} = 19,48 \frac{\text{г}}{\text{моль}}$$

Относительность смеси этих газов по газу водороду:

$$D(\text{H}_2) = \frac{M(\text{смесь})}{M(\text{H}_2)} = \frac{19,48}{2} = 9,74$$

Теория вероятностей в биологии

Выборочные пространства и пространства равных вероятностей

Общей чертой всех ситуаций, включающих вероятности, является некое действие или явление, которое может происходить несколькими способами. Дождь может пойти завтра или нет. Мы анализируем эти ситуации, сравнивая правдоподобие осуществления различных альтернатив.

Теория вероятностей развивалась как изучение исходов испытаний в эксперименте. Эксперимент - это некое явление, которое мы должны наблюдать согласно четко определенной процедуре. Он может и столь же сложным, как выбор 1000 человек из большой популяции и проверка их на определенное заболевание.

Определение. Испытание: испытание - есть единичное исполнение эксперимента, а определение - выборочное пространство эксперимента. Выборочное пространство S эксперимента (или пространство выборок) есть множество всех возможных исходов $N = 6$ одного испытания. Если эксперимент имеет конечное число исходов, то выборочное пространство называется конечным.

В типичном эксперименте с конечным выборочным пространством имеется N возможных исходов. Например, при бросании одной шестигранной кости имеется возможных исходов. Здесь естественно допустить, что любой из шести возможных исходов одинаково правдоподобен. Это выражается словами: «вероятность каждого из исходов есть один из шести, или $1/6$ ».

Введем теперь некоторые дополнительные термины, которые будут полезны для определения вероятности в общем случае.

Определение. Элементарное событие. Элементарным событием в выборочном пространстве S называется любой из возможных исходов эксперимента. Иными словами, элементарное событие – это любой элемент множества S .

Определение. Событие. Событие E есть любое подмножество выборочного пространства S .

Поскольку элементарное событие является одноэлементным подмножеством S , можно дать альтернативное определение: событие E есть объединение элементарных событий.

Например, при бросании шестигранной кости типичным событием является событие $E = \{2, 4, 6\}$, состоящие в том, что выпадает четное число. Выборочное пространство S является событием, состоящим в том, что при бросании кости выпадает либо 1, либо 2, либо 3, либо 4, либо 5, либо 6. Разумеется, это происходит всегда, и по этой причине S называется *достоверным событием*. Другим особым событием является \emptyset , пустое подмножество S . Это событие соответствует исходу, который невозможен при испытании, и потому \emptyset называется *невозможным событием*.

Пример-3. Описать выборочные пространства следующих экспериментов.

4) Наблюдать, в какой последовательности подойдут к озеру архар, олень и лось.

5) Из плазмы, содержащей красные и белые кровяные клетки, выбрать четыре клетки и отметить, сколько из них оказалось красными.

6) Обследовать трех человек на рак и установить, у скольких из них кажется это заболевание.

4) Архар, лось и олень могут подойти к озеру в $3! = 6$ различных последовательностях.

Выборочное пространство этого эксперимента есть $S = \{OLA, OAL, LOA, LAO, AOL, ALO\}$.

5) Возможны следующие исходы: 0, 1, 2, 3 и 4 (возможное число красных клеток).

Пространством выборки служит $S = \{0, 1, 2, 3, 4\}$.

6) Число людей, у которых обнаружился рак, может быть равно 0, 1, 2 или 3. Выборочным пространством этого эксперимента является $S = \{0, 1, 2, 3\}$

Из выборочных пространств легче всего поддаются анализу с помощью вероятностей пространства равных вероятностей.

Определение. Пространство равных вероятностей. Если в эксперименте все элементарные события выборочного пространства S могут появиться с одинаковой вероятностью, то говорят, что S является пространством равных вероятностей. Пусть эксперимент имеет N исходов; тогда вероятность каждого элементарного события есть $1/N$. Это записывается как

$$P(A) = 1/N,$$

где A – любое элементарное событие в S .

Пример-4. Лабораторная крыса помещена в лабиринт и должна избрать один из шести возможных путей. Лишь один из них ведет к поощрению в виде пищи. В предположении, что крыса с одинаковой вероятностью избирает любой путь, какова вероятность выбора пути, ведущего к пище?

Пространство выборки этого эксперимента есть $S = \{\text{путь}_1, \text{путь}_2, \text{путь}_3, \text{путь}_4, \text{путь}_5, \text{путь}_6\}$, и вероятность выбора любого пути равна $1/6$. Так

как лишь один ведет к пище, то $P(\text{крыса находит пищу}) = \frac{1}{6}$.

Итак, применение математики для биологии и химии состоит не только в практическом приложении, но и в возможности абстрактно подойти к решению сложнейших проблем и обнаружить связи между принципиально различными явлениями и процессами. Каждое явление реального мира можно исследовать математически. Математические методы анализа и синтеза, помогают изучать законы развития живой природы. История науки говорит о том, что именно на границах различных областей знания происходят очень интересные события, открытия. Отсюда можно сделать вывод, что область применения математики при изучении биологии и химии чрезвычайно велика.

Список литературы:

1. Химия есептерін математикалық теңдеулер мен теңсіздіктер арқылы шығару: оқу құралы. Бекішов Қ. Қарағанды: ЖК «АҚНҰР баспасы», 2013.-236б
2. Сидоров А.М. Математические вычисления в биологии. Учбн. Издание. М. Энтропос-2013г.
3. Stanley I. Grossman Department of Mathematics University of Montana, 1983

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ XXI ВЕКА В МОДЕРНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

ТЕЗЕКБАЕВА Айгерим Маратовна

КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 43

Павлодар, Казахстан

tezekbaeva.aygerim@mail.ru

Түйіндеме

Оқу үрдісін жетілдіруде 21 ғасыр дағдыларын заманауи білім беру жүйесінде қолдану үлкен қадам бола алады. Білім беру жүйесі мен оқыту технологияларының қарқынды дамуына байланысты, 21 ғасыр дағдыларын оқу үрдісінде барынша сапалы қалыптастыру өте маңызды. Осылайша, бұл мақалада білім беру үрдісінде ХХІ ғасыр дағдыларын қалыптастыру мүмкіндіктеріне шолу жасалады. ХХІ ғасыр дағдыларын оқу үрдісінде қолдану, оқу материалдарын модельдеу, ұсыну және визуализациялау үшін орасан зор мүмкіндіктерге ие болуы мүмкін.

Негізгі сөздер: заманауи білім беру, 21 ғасыр дағдылары, soft skills, сын тұрғысынан ойлау және шығармашылық ойлау.

Аннотация

Применение навыков XXI века в системе современного образования может послужить большим шагом на пути к улучшению учебного процесса. Очень важно как можно качественнее формировать навыки XXI века в учебном процессе из-за стремительного развития системы образования и технологий обучения. Таким образом, в данной статье представлен обзор возможностей формирования навыков XXI века в учебном процессе. Применение навыков XXI века в учебном процессе может иметь огромные возможности для моделирования, презентации и визуализации учебных материалов.

Ключевые слова: современное образование, навыки XXI века, soft skills, критическое и креативное мышление.

Что значит быть успешным учеником или выпускником в современном мире? В прошлом критерием достижения успеха было прочное овладение тремя основными навыками: чтение, письмо, вычисление. ХХІ век требует расширения основных навыков. Чтобы эффективно взаимодействовать в обществе, понимать современную экономику, учащимся необходимо уметь критически мыслить, эффективно общаться, сотрудничать со сверстниками, решать сложные проблемы,

«Навыки XXI века — это инструменты, которые можно повсеместно применять для улучшения способов мышления, обучения, работы и жизни в мире. Они включают критическое мышление/рассуждения, креативность/творческое мышление, решение проблем, метапознание, сотрудничество, общение и глобальное гражданство. Навыки XXI-го века также включают ... грамотность чтения, грамотность письма, умение считать, ИКТ, цифровую грамотность, общение». [1]

Что такое soft skills?

Профессиональные навыки ориентированы на конкретную деятельность — например, финансист обязан уметь разбираться в денежных потоках, маркетологу нужно грамотно планировать рекламную кампанию. Мягкие навыки (soft skills) связаны с взаимодействием с другими людьми, они не зависят от рабочей специфики, но помогают строить карьеру. Такие навыки отличают хорошего профессионала от идеального. Специалист с глубокими техническими знаниями не востребован, если срывает сроки, конфликтует и не умеет презентовать результаты работы.

О важности мягких навыков для успешной карьеры говорили давно, более ста лет назад: фонд Карнеги в 1918 году провел исследование и показал, что успешность работы на 85% зависит от «общечеловеческих» навыков и лишь на 15% — от технических. А сам термин «soft skills» появился в конце 1960-х годов. [2]

Каждый год исследовательские организации публикуют топ-листы самых востребованных мягких навыков, которые помогают быть успешными в динамичном мире. Чаще всего упоминаются

следующие: умение работать в команде, лидерство, личная эффективность, креативность, критическое мышление, самопознание и саморазвитие.

Мартин Дьюхерст и Пол Виллмотт в 2014 году в статье «Менеджер и машина: новая формула лидерства» выделили шесть мягких навыков [3]:

- постановка вопросов;
- работа с исключениями;
- работа с неопределенностью;
- лидерство и мотивация окружающих;
- воля;
- энергия.

В 2021 году McKinsey Global Institute разделил все мягкие навыки на четыре большие категории.

1. Когнитивные навыки: критическое мышление, коммуникация, ментальная гибкость, способность планировать свою работу.
2. Навыки межличностного взаимодействия: эффективная работа в команде, организационная мобильность, способность выстраивать отношения.
3. Цифровые навыки: цифровая грамотность («цифровое гражданство»), использование и разработка цифровых решений, общее понимание работы цифровых систем.
4. Лидерство и личностное развитие: осознанность и способность управлять собой, предпринимательство, достижение целей.

По прогнозам всемирного экономического форума на 2025 год к вышеперечисленным мягким навыкам добавляются следующие:

- аналитическое мышление;
- активное обучение;
- лидерство и влияние;
- использование технологий;
- программирование;
- стрессоустойчивость;
- рассудительность.

Вывод. Можно с высокой точностью прогнозировать, что в ближайшем будущем самыми высокооплачиваемыми будут образовательные платформы (собственно, как и сейчас), потому что такие навыки, как, например, «программирование» и «стрессоустойчивость» не являются обязательными для каждого школьника в рамках общеобразовательной программы.

Перейдём к вопросу формирования навыков XXI века на уроках, а именно к применению некоторых компетенций «4К»:

Рис.1 По исследованию, проведённому в 152 странах, именно эти компетенции чаще других встречаются в стандартах компетенции [4]

Основой вышеуказанных компетенций являются способности и умения учеников: воображение, генерирование и формулирование собственных идей, построение аргументации, выделение дефицита информации и поиск, развитие чужих идей, оценка собственных предположений и суждений, принятие целей группы и оценка общего результата.

Если со времён школы, помимо hard skills, начать развивать soft skills, то в будущем велика вероятность стать успешным. Почему это важно? Сделаем выводы.

Во-первых, развитые soft skills пригодятся в любой сфере (школа, университет, работа), так как мы живём в социуме и нам необходимо взаимодействовать с другими людьми.

Во-вторых, люди с такими навыками ценятся у работодателей. Сотрудники, которые обладают soft skills, быстрее учатся, растут по карьерной лестнице, больше зарабатывают.

В-третьих, у эффективных управленцев всегда хорошо развиты soft skills. Люди, которые умеют качественно и грамотно руководить другими, всегда будут востребованы.

Однако есть вопросы, на которые нельзя однозначно ответить. Как формировать эти актуальные навыки, не умаляя значимости профильных, на основе содержания изучаемого предмета? Как их оценивать? Крайне важно определить процент заданий на формирование мягких навыков, чтобы не упустить сути знаниевых компетенций.

Урок – это отрезок учебного процесса, где создаются обстоятельства для освоения, теоретического обобщения и овладения учебным опытом.

Сфокусируемся на ключевых компетенциях «4К» и выделим в этом комплексе две: критическое и креативное мышление (креативность).

Критическое мышление	Креативное мышление
«Мы учимся на ошибках, а не посредством накопления данных» (К. Поппер)	Развитию креативности учащихся могут способствовать не только специально составленные задания, но и особая организация деятельности при их выполнении.
«Качественный диалог между учениками при поддержке учителя» (Д. Хетти)	Любознательность Создание идей Развитие предложенных идей

При разработке плана урока перед учителем стоит цель – создать пространство для формирования и развития критического и креативного мышления.

В связи с тем, что в общеобразовательных школах большая наполняемость классов (при изучении многих предметов класс не поделён на подгруппы), применение современных методик обучения, направленных на формирование навыков 21 века, объективно сложно. Например, в классе численностью 25-28 учеников при организации групповой работы возникают трудности. Так при комплектации групп из 4-5 человек образуется 5-7 команд, которые не только должны выполнить задание, но и представить его на общее обсуждение, что практически невозможно за 45 минут учебного времени.

Литература:

- 1 Assessment and Teaching of 21st Century Skills. Esther Care, Patrick Griffin, Mark Wilson.
- 2 Сила мягких навыков. Денис Конанчук, Арина Фурсова [Электронный ресурс] <https://hbr-russia.ru/karera/lichnye-kachestva-i-navyki/sila-myagkikh-navykov/> (дата обращения: 17.04.2022)
- 3 Manager and machine: The new leadership equation. Martin Dewhurst and Paul Willmott. [Электронный ресурс] <https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Featured%20Insights/Leading%20in%20the%2021st%20Century/Manager%20and%20machine/Manager%20and%20machine%20The%20new%20leadership%20equation.pdf> (дата обращения: 17.04.2022)
- 4 Education System Alignment for 21st century skills. Focus On Assessment. Care E., Kim H., Vista A., Anderson K. Brookings institution, 2018 [Электронный ресурс] <https://www.brookings.edu/research/education-system-alignment-for-21st-century-skills/> (дата обращения: 15.04.2022)

СОВРЕМЕННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ ИНФОРМАТИКИ

ТУЛЕГЕНОВА Элеонора Нагашибаевна, ТУХЕЕВА Гульнура Нугиметовна

КТУ «Средняя школа – гимназия №9»

Актобе, Казахстан

ten_1975@mail.ru, tuheeva@gmail.com

Аннотация

Бұл мақалада қазіргі информатиканы оқыту технологияларының кейбір сипаттамасы берілген. Өйткені білім берудегі жаңашылдық қазіргі оқу процесінің элементі ғана емес, ертеңгі күннің талабы. Мұғалім «озық» оқушылардан қалмауы керек; Дербес компьютердің айналасындағы бір-бірімен байланысты компоненттер үнемі жетілдірілуде және жаңалары пайда болады – олар мұғалімдердің

өзін-өзі жетілдірілуіне ғана емес, сонымен бірге жалпы оқу процесін жетілдіруге және информатиканы оқытудың тиімділігін арттыруға үлкен мүмкіндіктер береді.

Аннотация

В данной статье приводятся некоторые описания современных технологий обучения информатики. Так как новое в образовании – это не просто элемент современного образовательного процесса, но и требование завтрашнего дня. Учителю нельзя отставать от «продвинутых» учащихся; сопутствующие компоненты вокруг персонального компьютера постоянно совершенствуются и появляются новые – они дают огромные возможности не только для самообразования педагогов, но и для совершенствования учебного процесса в целом и повышения эффективности преподавания информатики.

«Если говорить об информатике, мы ежегодно увеличиваем количество классов, которые проходят информатику, то есть если условно в начале 2010-го года дети проходили информатику начиная с седьмого класса, потом начали проходить с пятого, далее с четвёртого, третьего, то уже с сентября 2021года цифровую грамотность дети начали изучать уже с первого класса» - министр образования Асхат Аймагамбетов. Цифровые навыки, в министерстве образования называют ключевыми в современном мире, такими как счет или письмо.

К настоящему времени сложилось значительное количество разнообразных образовательных технологий. В основе всех технологий лежит идея создания адаптивных условий для каждого ученика, т.е. адаптация к особенностям ученика содержания, методов, форм образования и максимальная ориентация на самостоятельную деятельность или работу школьника в малой группе.

Сегодня педагогически грамотный специалист, в том числе и учитель информатики, должен владеть всем обширным арсеналом образовательных технологий.

Для достижения выше сказанного на уроках применяются различные методы и формы обучения, современные технологии: это и обучение в сотрудничестве, и проблемное обучение, игровые технологии, технологии уровневой дифференциации, групповые технологии, технологии развивающего обучения, технология модульного обучения, технология проектного обучения, технология развития критического мышления учащихся. Специфика образовательной технологии развития критического мышления в том, что во-первых, учебный процесс строится на научно обоснованных закономерностях взаимодействия личности и информации. Во-вторых, фазы этой технологии (вызов, осмысление, рефлексия) инструментально обеспечены таким образом, что учитель может быть максимально гибким и адекватным каждой учебной ситуации в каждый момент времени (речь идет о разнообразных визуальных формах и стратегиях работы с текстом, организации дискуссий и процессах реализации проектов). В-третьих, рассматриваемая технология позволяет проводить все обучение на основе принципов сотрудничества, совместного планирования и осмысленности.[4]

Развитие техники и технологии идет очень быстрыми темпами, и востребованный современный специалист должен быть готов к самостоятельному, быстрому и экономному поиску и использованию новых научных данных, получаемых из всевозможных источников информации.

Самостоятельная работа учащихся над разрешением поставленной проблемы, получение конкретного результата и его публичное представление – это уже характер проектной деятельности. Разработка проектов – это путь к саморазвитию творческой личности через осознание собственных потребностей и реализацию в практической деятельности. А именно на этом акцентирует внимание компетентностный подход в обучении. В процессе творческой работы дети получают глубокое удовлетворение от сделанного, если работа ведётся по определённому плану, намечена последовательность различных этапов работы, ощущается видимый результат. При таком подходе определяется социальная позиция ребёнка, выясняется его эстетический вкус, развивается творческая активность.[1]

Для реализации познавательной и творческой активности школьника в учебном процессе используются современные образовательные технологии, дающие возможность повысить качество образования. Данные технологии ориентированы на индивидуализацию, вариативность образовательного процесса, прикладную направленность.

Одной из наиболее распространенных педагогических технологий является игровая технология и ее разновидность квест-технология. Практика показывает, что использование технологии проведения урока в форме квеста позволяет влиять на процесс получения новых знаний путем самостоятельного поиска, анализа и систематизации новой информации. Использование квестов способствует воспитанию и развитию качеств личности, отвечающих требованию информационного общества, раскрытию способностей и получению необходимых практических навыков. Но на уроке информатики

хочется, чтобы и квест был не совсем обычным. Для этого можно предложить провести квест с использованием гаджетов, которые в обычной практике на уроках не только не используются, но и находятся, как правило, под запретом. Но в ситуации квеста гаджет может быть использован для считывания закодированной информации, представленной, например, QR-кодом. И тогда тема учебного предмета «Кодирование информации» будет прочувствована учащимися на практике. Гаджеты помогут им проникнуть в тайны задания, проведут по ссылкам к нужным источникам информации при выполнении заданий. Квест, как правило - командная игра. И это позволяет, сочетая технологию игры и групповую форму работы, усилить эффект урока, направленный на формирование коммуникативных навыков и их развитие. Это отличная возможность вовлечь детей через сюжетные линии главных персонажей игр, упражнения и творческие задания, отражающие не только тематические разделы курсов информатики и математики, но и затрагивающие аспекты логического и алгоритмического мышления.[2]

Интерес к предмету можно повышать, используя разные методы, но самым привлекательным для детей является занимательность. Даже у самых слабых учеников можно вызвать интерес к предмету, используя на уроках занимательный материал. А особенно интересны детям игровые уроки. Вот тут-то мы и имеем возможность в увлекательной, игровой форме дать детям тот материал, который в традиционной форме усваивается очень слабо и без интереса, провести неординарно обобщающий урок по теме. В процессе игры можно выработать у детей умение сосредотачиваться, мыслить самостоятельно, развивать внимание и стремление к знаниям. Увлечшись, ребенок и не замечает, что учится — он познает, запоминает новое, ориентируется в необычной ситуации.[3]

К современным технологиям относятся и те, которые направлены на сохранение здоровья детей. Здоровье – это состояние полного физического, духовного и нравственного благополучия. Но, известный факт, что огромный процент обучающихся в образовательных учреждениях теряют своё здоровье, если процесс обучения организован неправильно или недостаточно органично. Поэтому, большое внимание, с моей точки зрения, следует уделять здоровьесберегающим технологиям. [1]

Также очень важны уроки-конференции, когда предлагаются вниманию одноклассников самостоятельно подготовленные доклады детей. При такой форме проведения уроков достигается их развивающая цель, а именно – самостоятельность мышления, умение выступать перед аудиторией, отделение от главного второстепенного, ответственность за свою работу. А это отражает коммуникативная образовательная компетенция. [1]

Сотрудничество учителя и ученика, их активность, творчество, сочетание современных педагогических и информационных технологий, позволит воспитать всесторонне развитого человека.

Электронные ресурсы:

1. Дзлиева Э.Х. Современные образовательные технологии на уроках информатики. <https://nsportal.ru/shkola/informatika-i-ikt/library/2016/01/08/statya>
2. Жебровская О.О. Международный вебинар «"Живые" квесты в образовании (современные образовательные технологии)» <http://ext.spb.ru/index.php/webinars/2209-22012013-qq-q-q.html>.
3. Никитичева А.С. Применение игровых технологий на различных этапах урока информатики. <http://liceum2.ru/index.php/metodicheskaya-rabota/95-stati/108-primeneniye-informatiki>
4. Попыванова О.А. Применение технологии критического мышления на уроках информатики. <https://e-koncept.ru/2013/53057.htm>

СУРЕТШІ – ГРАФИК И.ИСАБАЕВТЫҢ ГРАФИКАСЫНА ТӘН ПОЭТИКАЛЫҚ САРЫН БЕРІСТЕНОВ Жанарбек, ИСКАЛИЕВА Шолпан, ШАЛҚАР Бердикож

О.Таңсыкпаев ат. АСҚӨК, Т.Жүргенов атҚҰӨА

Алматы, Қазақстан

beristen@mail.ru

Түйіндеме

Мақалада суретші график Исатай Исабаев туралы кеңінен сараланады. Суретшінің жеке стильіне, техникасына, композициялық шешіміне, көркемдік әдісіне, ұлттық мәнерге, тарихқа көз жібере отырып зерттеу және жұмыстарына талдау жүргізілді.

Түйін сөздер: графика, сызық, түс, эстетика, эпос, кітап, сурет, метафора, стил, образ.

Аннотация

В статье подробно рассказывается о художнике-графике Исатае Исабаеве. Проведен анализ исследований и работ художника с оглядкой на его индивидуальный стиль, технику, композиционное решение, художественный метод, национальный стиль, историю.

Ключевые слова: графика, линия, цвет, эстетика, эпос, книга, рисунок, метафора, стиль, образ.

Annotation

The article is widely distributed about the artist graphic artist Isatai Isabayev. The research and analysis of the artist's work was carried out with an eye to the individual style, technique, compositional solution, artistic method, national style, and history.

Keywords: graphics, line, color, aesthetics, epic, book, Picture, metaphor, style, image.

Бейнелеу өнерінде, әр ғасырда өз жаңалығымен енгізген ұрпақтарымен танылады. Солардың ішінде қазақ графика өнерінде ХХ ғасырдың 80 – 90 жылдардың идеялық жаңалығымен танылған суретшілердің бірі -Исатай Исабаев[1].

Суретшінің жұмыстары эпикалық романтикалық стильде және ұлттық нақышта салынған. Суретшінің көптеген жұмыстарын монументалды шешімдегі шығарма деуге болады.

Солардың ішінде ерте дүние классиктерінің шығармаларын, қазақ эпостары орта ғасырдағы шығыс поэзиясы қазақ совет жазушыларының романдары мен повестері ерекше орын алады. Көркем шығарма табиғатын тап басып, оқығанынан алған әдемі әсерін образбен бейнелеу Исатай Исабаев тән ерекшелік еді. Суретші артына республика кітап өнерінің алтын қорына қосылған өшпес мұра қалдырды.

Графикалық өнердің табиғатына тән сызықтарды еркін де батыл түсуі суретшінің, әсіресе, кітабында анық ерекше байқалады. Әсем де әдемі суреттер осынау өлеңдер жинағына ғажап әр берген. Шығыстың жан тебіренер бұл тамаша туындылары суретші И.Исабаевтің графикасында жаңа қырынан жарқырай түсіп бүгінгі шығыс еліне тән ерекшелігімен дараланды. Сондай-ақ қазіргі заман ақындарының шығармаларын көркемдеуде безендіру тілінің бай метафорасын қолдана білген. Бүршік жарған ағаш, көктем лебінің самал желін әкеп, күн шарасының әлі қыза қоймаған, жарық сәулелері жерге қуаныш гүлін екендей. Графикада жиі қолдана берілмейтін, оның өз ерекшелігіне ғана тән метафоралары суретші шығармасының әлеміне өзіндік әуеніне еніп, етене жарасылымдық табады. Дәлірек айтқанда, графикшы И.Исабаевтің қолтаңбалары адамзат баласының өмір тіршілігіне, ұлттық мәнерге, халық мәдениетіне шығармаларында негізгі орын тепкен. Негізгі композициялық тақырыптарында ел – жер тағдырына, адамның аумалы – төкпелі әрекет тіршілігіне, тарихи оқиғаларға байланыстыра отырып ерекшелігін үйлестірген.

Суретші-график И.Исабаевтың графикалық туындыларының пластикалық-көркемдік шешімінің басты көрінісі екендігі талай зерттеулерде баса көрсетіліп айтылды. Оның жыр-эпостар мен линогравюралық сериялы жұмыстары пластикалық бейнелілігімен қатар көркем құрылымымен де қызықты. Ол негізінен суретшінің қазақ тұрмысына етене таныстығы және әдетте өзі де осы мәдениеттің өкілі болғандықтан туған елін асқақтата, сан қырлы бояумен жырлауды мақсат тұтқанынан байқауға болады. Бұдан да басқа көптеген кітаптарға сурет салып, бас суретшісі болған.

Суретші-график И.Исабаевтың кітаптарға жасалған иллюстрацияларына толықтай анализ жасай отырып, көптеген ерекшеліктерді аңғарамыз, кітапта суретші суперобложкадан бастап әрбір дастанның оқиғасына көркемдік бейнелер жасап шығады. Суретші еңбегінен Шығыс миниатюрасының көптеген ізденістері мен ұқсастықтарын көре аламыз. Тақырып пен сюжет шығармада біртұтас мағыналы шешіліп, көркем суреттелінеді. Әрбір тақырыпқа үлкен дайындықпен иллюстрацияларында өзіндік стиль қалыптастырып отыруға тырысып отырды. Әр ізденісінде графикасына тән поэтикалық сарын, лиризм ерекше көрінеді.

Салыстырып қарастырсақ, «Хан Кене», кітабының негізгі мазмұны тарих желісінде болса да, шығарманың сюжетінде екі түрлі көрініс беріледі. Ортақ бейнелер ғимарат ішіндегі көрініспенен жай сарындағы лирикаға үндескен батыр тұлғаларын атап өтуге болады. Иіріле түскен штрихтардың композицияларда қайталанып отыруы суретші шмуцтитулдерінде әрдайым оқиғаның кезекті бір бөлігін суреттеп, кейбірінде символық мәні бар бейнелер арқылы шешеді.

Абайдың "таңдамалы" жинағына жасалынған иллюстрацияларына қатаң сызылған композициялық құрылымдарды көреміз. Олардың динамикалық сюжетке сай орын алуы көркемдік шешімдегі жарық епн көлеңкенің контрастты түсуі оқиғалардағы зұлымдық күштерінің құлауы, бір-біріне ұқсас орындалып отырған (Сурет-1).

Абайдың бейнесуреті 1976. Сурет-1.

Суретші шығармасындағы Шығыс миниатюрасының күмбезді аркаларды, өрнектерді композицияларда жиі қолданып отырады. Сонымен қатар, Абай тұлғаларын салу барысында ерекше нәзіктікпен, штрихтың иірімдерімен әсемдеп отырған. Абай үсітіндегі киімдер, иілген кітап ұстаған саусақтар, әсем көзқарастар суретші назарынан тыс қалмаған дүниелер.

Суретші көріністің артқы планда, панорамалық көрініске бой алдырғанын байқауға болады. Бұл да шығарманың философиялық оты алаулаған ақын сезімдерін көрсеткендей символ екенін ұғамыз. Абайдың бейне суреті И.Исабаевтің үздік шығармаларының бірі. Дала көрінісі, ауыл мен бал бал тастар, мазарлар суретті ерекше сөйлетіп тұр. Абайдың терең шатқал ішінде қайғырыя тұрғанды бейнесінің шешімі өте сәтті шыққан.

И.Исабаевтың шығармашылығын «Абай» кітабын қорытындылай келсек, әр туынды ерекше көрінісіменен көрушісіне ой салары анық.

Сурет-2.

М.Әуезов кітабына жасаған иллюстрацияларына ұтымды шешілген композициялар, динамикаға толы қызықты іс-әрекеттері суретшінің өмірінің ең үздік еңбектері болды. (Сурет-2.)

Мұндағы кейіпкерлердің әрбірінің мінез құлқын ашуы оқиға мазмұнына тікелей еруге мүмкіндік береді. Ортада жазушы М.Әуезовтің өзі бейнеленген. Зерлі шапан киген жазушы кітабын қолына ұстап тұр. Бүкіл планда Абай жолы романының түрлі көріністерін аса ыждағаттылықпен бейнелеген. Тіпті Құнанбайдың бір көзін соқыр етіп те бейнелеген. Алдына жазаға тартылған Қамқа мен Қодар бейнеленген.

Абайдың жас шағындағы Зере әжесінің ақылдарын тындап тұрған көріністері оң жақ планда қамтылған. Сол жақ планда Абайдың ағарту жұмыстары мен шәкірттері көрсетілген. Сол замандағы Тұрмыстық көріністер суретшінің қазақ этнографиясын терең білетінін көрсетеді. Білген түйген білімді шеберлікпен көрсете білген. Бұл жұмыстың монументалдық сипаты басым. Үлкен панорамалық монументалды жұмыс ретінде талай уақыттар бойы үлгі болып келе жатқаны да шындық.

Барлық эпос жырларды бейнелегенде суретші И.Исабаев иллюстрациялардан қаһармандық, ерлік салттары бір-бірімен қиюласып, үндестік тапқанын көрсетіп келеді. Бұл әр шығармалар жинағы дүниетанымдық әрі жүйелік тұтастығымен суретшінің тақырыптық иллюстрациясының композициялық бірлігінде айқын көрініс береді. Асқан күш-қуатқа толы батырлар бейнесі арқылы

суретші қазақ жігіттерінің батылдығын, батырлығын, табандылығы мен ерлігін айрықша көрсетсе, ғашығын күткен жас арулар бейнелерінен, қазақ қыздарының хас сұлулығын, көркемдігін ерекше назар аударатындай шебер суреттей білген.

Шығармаларынан шығыстық мәнерді қазақ бейнелеу өнерімен ұштастырып отыруын атап өтуге болады. Қазақ кітап графика өнеріндегі И.Исабаевтың еңбектерін бірқатар суретшілер шығармашылығымен қатар зерттеуге тұрарлық туындылар жасағанын атап өту маңызды. Осы тұрғыда суретші-график Исатай Исабаев шығармашылық туындыларында халық ауыз әдебиетіндегі батырлар жырының мән-мазмұнын тереңінен толғап, ашуына мүмкіндік беретін иллюстрациялардан тұрды.

"Ат бұғаулау" жұмысы сондай стилде жасаған жұмыстардың бірі. Қарасаңыз формалық ізденістің қиялына таң қаласыз. Ерекше күшпен образ есіп тұрған жұмыстың жоғары шеберлікпен орындалғанын көресі. Кейін И.Исабаев Тәуелсіздік жылдарында кескіндеме саласымен айналысқанда осы кубистік стилдік бағытта бірқатар шығармалар жазды.

Сондай – ақ кешегі социалистік дәуірде 70 жыл бойы тар қоршауда баяндалып келген тарихи шежіреміз, дініміз, өнер тіліміз дәстүрлі - мәдениетіміз бүгінде еліміз егеменді, тәуелсіз алғаннан кейін қайта жаңғырып, «жаңашыл» стильде танылып жатқанын жергілікті музейлерде, жеке галереяларда өтілген көрмелерден куә болудамыз.

Суретші-график Исатай Исабаев өзінің мәдениетін жетік білгенін оның бейнеленген туындыларынан байқаймыз. Өзінің сансыз ойларын тамаша шығармалары бетіне маржандай төгілдірді, оның әрбір бетінен, әр жеке топтамасынан бізге ыстық, жақындық сезіледі. Бұл жақындық леп болып өткен заманның ұрпақтан – ұрпаққа қалдырған асыл мұрасы. Сондықтан кешегі өткен дүниенің соққан тынысын әртүрлі материалдық пен жүрегімізге қонымды лебінен жеткізіп отыр.

Суретші-график Исатай Исабаев кейінгі ұрпаққа беретіні замана тіршілігінің әдемі көркеюі ауыл тұрмысы мен еңбектің, жайылымның, көшіп – қонудың, табиғат тынысының көріністері, бала, ана және кәрілікті суреттеуге арналған мәңгілік графика туындыларынан айқындалады.

Шынайы өмірді, ежелден келе жатқан халықтың мәдени тарихты, сондай – ақ халықтың философияны көркемөнерде сипаттап, көркемдеп көрсету және оны композициялық шешімдегі көркемдік рәсіммен жүрекке жеткізу әрбір туындының мән – мағынасын түсіндіру өзіндік идеялық ізденістерінен және жалпы зерттеулерден айқындап барып жарыққа шығарады. Графика өнеріндегі суретші Исатай Исабаев шығармашылық өмірінің қай кезеңінде болмасын, жан дүниесінен шарықтатқан туындылары өзіндік сипатымен, идеялық ізденісімен, тақырыбымен, композициялық көркемдік шешімімен көрермендерін тамсандырып келеді. Қазіргі кезде суретшінің қолтаңбаларын біздер байқап жүрген өзгерістер шығармашылығының 1980 – 90 жылдар аралығының Қазақстан бейнелеу өнерінің барлық бағыттарының бастау кезі десек қателеспейміз.

Қорытындылай келе, қазақ көркемөнер мәдениетіндегі график Исатай Исабаев графикасының қазіргі таңдағы маңыздылығын саралай отырып, оның бүгінгі жаһандану жағдайындағы Қазақстан үшін рухани игілігі көрнекті болар деп есептейміз. Бұл бағытта графикалық сериялы туындылары назар аударуға лайық. Өнердегі ескерткіштер бір демдік сүйініш болып қалмай, қабылдаушы қауымның жан азығына айналары сөзсіз. Ата баба көркемөнер мәдениетіндегі адамның адамгершілік, әлеуметтік қадір-қасиетінің жалпы дүние құбылыстарымен сан-салалы сабақтастығы арқылы ғана өмірге көркем көзқарастың, табиғатты аялаудың үйлесімділігі мұратына жете алды.

Міне, осы мұратта бүкіл әлем тынысымен біртұтас, бірегей жарастықты көксеген әрбір тірі пенденің әмбебап ұлы мұратына жету жолындағы күллі талпыныс талабы жатыр. Исатай Исабаев графикасының ұлттық пластикалық өнерінде кездесетін әртүрлі саздағы элементтер шеберлік шыңында сұрыпталудан өтіп, әрі шебердің өзінше өзгеріс ендіруінің арқасында ерекше көркемдікке ауысып отырған Исатай Исабаев шығармашылығы қазіргі кезде Қазақстан графикасының жауһары десе де болады.

Бүгінгі таңда суретшінің жұмыстары Қазақстанның алтын қорына енгізілді. Сонымен қатар қазақ мәдениетін өзге елдерге көрсете білді. Исатай Исабаев графикалық сериялары қазақ халқының батырларына арналған. Сондай – ақ адам бейнелерін өзінің жан дүниесімен түсіне отырып сомдайды. Исатай Исабаев өзекті тақырыптарға дер кезінде үн қосып отыратын суреткер. Туындыларының сюжеті тарихқа толы, мәнерлі өзекке бай. Суреткер кесек туындыларында көркем бейнені психологиялық терең толғаныс үстінде шынайы мүсіндейді.

Әрбір туынды суретші үшін бірнеше жылға созылған ізденістердің жемісі. Сондықтан суретші кез – келген шығармашылық адамы секілді шабытты күндердің нәтижесін, жемісін көруге асығады. Суретші үшін әрбір туынды іштен шыққан перзент. Ертең оны суретшіге бақ әкелері, қажытар реніш әкелері белгісіз. Суретші де ана сияқты өз перзентіне өзі баға бере алмайды. Исатай Исабаев қай жұмысына мән беріп қараса да қазақ халқының тағдырына арналып салғанына көзіміз жетеді. График суретшінің өз қырынан келген туындыларына қарай отырып, олардың өткен өмір жұрнағын өз

шығармаларында ұтымды пайдалана білген. Суретші өз туындыларында тарихты, эстетиканы, этнографиялық аспектілерді, дүниетанымдық қасиеттерді, көркемдік құндылығын байланыстыра отырып, ондағы ой мен көзделген мақсатқа сүйенеді.

Исатай Исабаев мұрағияты өнер туындысында өз негізінен, шеберлік, тереңдік іргетасын қалаған бейнелеу құрал-тәсілдерін, көздеген мұратына жету жолында адамзат ұрпағы ғасырлар бойы жинақтаған сұлулық тәжірибесін, ізденіс үлгілерін кезең-кезеңге бөліп, кеңірек талдау, бұл еңбектің өзекті арқауы болып отырған ғылыми, көркемдік таным ерекшеліктерінің мәнісін қорыту біздің зерттеуіміздің басты нәтижесі болады.

Суретші график Исатай Исабаев туралы кеңінен дәріптелген ғылыми зерттеу еңбектерінің саны шамалы. Болғандықтан, суретшінің жеке стилине, техникасына, композициялық шешіміне, көркемдік әдісіне, ұлттық мәнерге, тарихқа көз жібере отырып зерттеу және жұмыстарына талдау жүргізілді.

Жалпы айтқанда, жұмыстың негізгі қорытындылары мен нәтижелерінің практикалық, теориялық маңыздылығы құнды деп айта аламыз. Суретші график Исатай Исабаев шығармашылығын қорытындылай келсек, әр туынды ерекше көрінісіменен көрушісіне ой салары анық. Мұндағы кейіпкерлердің әрбірінің мінез құлқын ашуы оқиға мазмұнына тікелей еруге мүмкіндік береді. Шығармаларынан шығыстық мәнерді қазақ бейнелеу өнерімен ұштастырып отыруын атап өтуге болады. Тақырыптық жағынан қарағанда туындылардың мазмұны шынайы көріністен алынған. Мұнда біріншіден, заман ағымына байланысты болса, екіншіден әрбір заман толқынысында дүниеге келеген композициясында ұлттық дүниетанымдылық байқалды[2].

Әлемдік мәдениеттің үздіксіз дамуының бір себепшісі болған қазақ ұлттық өнерінің ұлттық мәдениетте алар орны ерекше. Болашақта да дәстүрлі ұлттық өнердің көркемдік, әсемдік, қызығушылықты тудыратын сөзсіз. Бұл ұлттық өнерді, ұлттық мәдениетті бағалауға баулиды. Ал ұлттық өнер, ұлттық мәдениет – болашақтың күн шуағы, тілі, ділі, рухани байлығы.

Қазіргі уақытта халқымыздың өркендеп өскен мәдениетіне лайықты бейнелеу өнерінің соны элементтері аз десек те болады. Бұл жадай қазіргі заманда графикада да өзіндік құнын жойғаны емес, керісінше, жаңа өмірге лайық жаңа бағыталып, жаңаша өріс тапқанын көрсетеді.

Пайдаланған әдебиеттер.

1. Бердикова Ш. М. «И. Исабаев графикасының бейнелік пластикалық тілі» 6М041400 «Графика» мамандығы «Станоктік графика» мамандандыруы бойынша өнертану ғылымдарының магистрі дәрежесін алу үшін дайындалған магистрлік диссертация. 81 бет. 2019.

2. Берістен Ж. Буркитбаев Б, Бердикова Ш, Адильбек Д. Қазақстан көркем өнерінің графика саласының жаңа даму кезеңінде туындаған мәселелер. Хабаршы. Абай ат ҚҰПУ. "Көркем өнер білім беру" сериясы. №2(55) 2018. 54-593 бб.

ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҚҰЖАТТАРДЫҢ ҚҰЖАТАЙНАЛЫМЫ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ОРНЫ МЕН МАҢЫЗЫ ЖӘНЕ ДАМУ ЖОЛДАРЫ

ШОРМАНОВА Айгуль Ибрагимовна

Ғылыми жетекші: Т.Ә. Төлебаев

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Алматы, Қазақстан

nto_astana@mail.ru

Аннотация

Электрондық құжат айналымы мен архив ісі қызметінің заңнамалық негіздері, ғылымның теориялық түсініктеріне және электрондық құжаттармен жұмыс тәжірибесінің әдіснамалық нормаларына көзқарастар, электрондық құжаттық мұраны қорғау мен сақталуын қамтамасыз етуді ұйымдастыру мәселелері – құжаттанушылар мен архивтанушылар үшін ғана емес, құжатпен жұмыс жасайтын барлық мамандарға елеулі ғылыми және практикалық қызығушылық тудыруда. Электрондық құжаттарын, оның қалыптасуын, түрлерін және ерекшеліктерін зерттеу арқылы мемлекеттік органдарда электрондық құжатайналымы жүйесінің тиімділігін арттыру жолдарын, электрондық құжаттарды қалыптастыру, сақтау, есепке алу және пайдалануды қамтамасыз ету әдістерін, жүйедегі ақаулы не жағымсыз жағдайларды болдырмау үшін шешімдерін табуға мүмкіндік беретініне күмән жоқ.

Кілт сөздер: электрондық құжат, электрондық құжат айналымы, электрондық цифрлық қолтаңба, жүйе, ақпараттық технологиялар, ақпараттық жүйелер, мемлекеттік органдар, құжаттау, құжаттама.

Электронды түрде деректермен алмасу бүгінгі күннің шындығы болып табылады. Ол ақпараттық жүйелер, компьютерлік желілер, интернет, электронды пошта және басқа да көптеген ақпараттық құралдар арқылы жүзеге асырылады. Дегенмен, соңғы жиырма жылдың ішінде басқару процестерін тиімді қамтамасыз етудің жаңа құралдары - бағдарламалық қамтамасыз ету, атап айтқанда, электронды құжат, электронды цифрлық қолтаңба, электрондық құжатайналымы сияқты түсініктердің айналымға кіргені байқалады[1].

Электрондық құжатайналымы электронды түрде ұсынылған құжаттармен жұмыс процесінің, «қағазсыз іс жүргізу» тұжырымдамасын іске асырудың бірыңғай механизмі болып табылады. Электронды түрде ұсынылған құжат немесе электрондық құжат – бұл ақпаратты компьютерлік өңдеу құралдары көмегімен жасалған, электронды цифрлық қолтаңба қойылған және тиісті нысанындағы файл ретінде машина тасығышында сақталған құжат.

Электронды цифрлық қолтаңба (ЭЦҚ) – электронды құжаттың тұтастығын бақылау мен шынайылығын дәлелдеу мүмкіндігін беретін ақпаратты қорғау құралы болып табылатын қолжазба аналогы [2].

Биттің кибернетика саласында ақпарат бірлігі ретінде саналғандай, құжат құжатайналымы жүйелерінде ақпарат бірлігі болып табылады. Құжатайналымы жүйесі құжаттарды сақтайды, олардың тарихын жүргізеді, ұйым бойынша қозғалысын қамтамасыз етеді, құжаттарға қатысты процестердің орындалуын қадағалауға мүмкіндік береді [3]. Қазіргі қоғамда ақпарат өндірістің толыққанды ресурсына, қоғамның әлеуметтік-саяси өмірінің маңызды элементіне айналды. Ақпараттың сапасы басқару сапасын анықтайды. Осы жағдайда басқару сапасын арттыру үшін құжаттармен жұмысты жақсартуға жеткілікті көңіл бөлу қажет, өйткені басқару шешімі әрқашан тасымалдаушы әртүрлі негіздегі құжат болып табылатын ақпаратқа негізделеді [4].

Қазақстан Республикасында «электрондық құжат» термині 2000-жылдары ғана белсенді түрде қолданыла бастады. Бұған дейін «машинада оқылатын құжат», «машинадағы (магниттік) ортадағы құжат», «машина-бағытталған құжат» және «машинограмма» жалпы қабылданған терминдер қолданылды. Ақпараттық технологиялардың дамуы нәтижесінде өмірінің барлық кезеңдерінен (жасалуынан жойылуына немесе тұрақты архивтік сақтауға ауысуына дейін) электронды түрде өтетін құжаттарға қатысты жаңа тұжырымдамаға қажеттілік туындады. Осылайша, «электрондық құжат» термині пайда болды. Оның нормативтік анықтамасы алғаш рет «Электрондық құжат және электрондық цифрлық қолтаңба туралы» Қазақстан Республикасының Заңында берілді: «электрондық құжат - өзіндегі ақпарат электрондық-цифрлық нысанда табыс етілген және электрондық цифрлық қолтаңба арқылы куәландырылған құжат». Осы анықтамада басты назар ақпаратты ұсыну тәсіліне аударылды. Электрондық құжат электронды түрде, яғни электрондық есептеу машиналарды қолдану көмегімен адамның қабылдауы үшін, сондай-ақ ақпараттық-телекоммуникациялық желілер арқылы тарату және ақпараттық жүйелерде өңдеу үшін қолайлы нысанда ұсынылған құжатталған ақпарат ретінде қабылданады.

Осы түсініктерге орай электрондық құжаттарға:

өмірлік циклі тек электронды түрде өтетін нақты электрондық құжаттарды;

қағаз және басқа да ұқсас құжаттардың электрондық көшірмелерін;

күрделі құжаттар түріндегі мәліметтер қорын (тізімдер, кадастрлар

және т.б.);

Интернет құжаттарын (әлеуметтік желілердің, веб-сайттардың құжаттамасы және т.б.) жатқызуға болады.

Электрондық құжаттар технологиялық тұрғыдан ерекше. Олардағы ақпаратты адам материалды тасымалдағышта жазылған физикалық түрде қабылдай алмайды. Тек декодтаудан кейін бұл ақпарат пайдаланушыға түсінікті пішінді алады (монитор экранындағы сурет, принтердің басып шығарылуы және т.б.).

Бұл ерекшелік «электрондық құжат» ұғымы төңірегінде пікірталастар туғызады. Бұл терминнің өзі әлі Мемлекеттік стандартта жоқ екені кездейсоқ емес. Оның орнына СТ РК 1037-2001 «Іс жүргізу және мұрағаттық іс. Терминдер мен анықтамалар» мемлекеттік стандартында бұрынғы термині сақталды – «машина тасығыштағы құжат», ол «ақпаратты өңдеуін электронды-есептеу машинасының көмегімен қамтамасыз ететін тасымалдаушылар мен жазу әдістерін қолдану арқылы жасалған құжат» ретінде анықталады.

Ұйымдардың көпшілігі электронды құжатайналымының келесі артықшылықтарын мойындайды:

құжаттарды көпөлшемшартты іздеу;
құжаттардың орындалуын бақылау;
құжаттарды тіркеу;
құжаттарға қарарларды енгізу;
желідегі құжаттарды үлестірілген өңдеу;
әртүрлі құжаттар мен жүйелер функцияларына қол жеткізу құқықтарын бөлу;
құжаттардың бірнеше картотекасын жүргізу;
құжаттардың жобаларымен жұмыс істеу;
құжаттың орындалу сатысына байланысты қабылданған, орындауда, бақылауда және басқа «папкалар» бойынша орындауындағы құжаттарды үйлестіру;
стандартты есептерді қалыптастыру;
электрондық пошта арқылы құжаттар алмасу;
құжаттарды іске есептен шығару;
құжаттардың қағаз түпнұсқалары мен көшірмелерінің қозғалысын қадағалау, құжаттарды ішкі тарату тізілімдерін жүргізу;
лауазымды тұлғалардың, ұйымдардың, тақырыптық айдарлардың, құжаттар топтарының пайдаланушы тізімдерін жүргізу;
шығарылатын баспа нысандарының үлгілерін өңдеу [5].

Біздің ойымызша, электронды құжатайналымын енгізу құжаттармен жұмыс істеуге қатысты қызметтердің санын (курьерлер, кеңсе қызметкерлері және т.б.) қысқартуға мүмкіндік береді. Қағаз негізіндегі процесті цифрлық нысанға ауыстыру кезінде құжаттармен жұмыстың жекелеген кезеңдерінің уақыты қысқартатыны байқалады.

А.Сабановтың айтуынша: «Электрондық құжат ақпаратты жасау, өңдеу, сақтау тарату және қабылдау үшін қажетті бағдарламалық және техникалық құралдар қолданылатын қызметтің барлық салаларында пайдаланылады. Электрондық құжаттар арқылы мәмілелер жасалатыны, есеп айырысулар жүргізілетіні, хат алмасу жүргізілетіні және құжаттарды және басқа ақпаратты таратылатыны мүмкін».

Алайда, электрондық құжатайналымының барлық артықшылықтарына қарамастан, кейде электрондық және қағаз құжат айналымы жүйелерінің өзара әрекеттесуін, құжаттарды электронды түрден қағаз түрге және керісінше түрлендіруін ұйымдастыру қажет болады. Классикалық мысалды А.Сабанов келтіреді: «...электрондық цифрлық қолтаңбаны пайдалана отырып, ұйымдық-әкімшілік құжат айналымын электронды түрде жүзеге асырайтын ұйым... Егер кез келген құжатты қызметкерге қолға немесе уәкілетті мемлекеттік органның талабы бойынша беру, сондай-ақ қағазды құжатты ұйымның электрондық құжат айналымы жүйесіне енгізу қажет болса, мұны қалай жасауға болады деген сұрақ туындайды».

Техникалық тұрғыдан алғанда, айтарлықтай проблемалар жоқ, өйткені тапсырма мәтінді басып шығару/сканерлеу арқылы шешіледі. Бірақ мәселенің техникалық жағымен қатар, тағы заңды жағы бар. Құжатайналымының қатысушылары үшін құжат бір түрден екіншісіне өткеннен кейін ол өзінің заңды күшін сақтап қалатыны маңызды [6].

Электронды құжаттардың қасиеттері қағаз құжаттардың қасиеттерінен айтарлықтай ерекшеленеді.

1. Электрондық құжат бір жерге байланбайды. Телекоммуникациялық байланысты қолдана отырып, электрондық құжат кез келген кітапханадан, архивтен сұрауға болады, ал пайдаланушы сұралған құжаттың қай жерде орналасқанына мән бермейді.

2. Бір мәліметтер қорын бір уақытта көптеген адамдар қолдана алады. Кез келген желіге қосылған компьютерден, егер құжат шифры белгілі болса, оған кіруге, қарауға, ақпаратты компьютерге жүктеуге және онымен жұмыс жасауға болады.

3. Электрондық құжатты көшіруге оңай.

4. Электронды түрде жазылған құжаттарға өзгерістер енгізуге болады. Оларды өңдеуге, қайта форматтауға, басқа құжаттармен біріктіруге болады.

5. Электронды түрдегі мәтіндер жинағы баспа басылымдарына қарағанда әлдеқайда аз орын алады, сондықтан жинақы болады.

Электрондық құжаттың бар болуы мен қолданылуы компьютерлік технологиямен байланысты. Бір жағынан, компьютерлік желілердің дамуы қағаз ақпаратының ағынын азайтуға мүмкіндік береді. Алайда, қазіргі уақытта керісінше жағдай байқалады: компьютер құжатты құру процесін едәуір жеңілдетті - шаблонның болуы және оған өзгертілетін деректерді енгізу жеткілікті, бірақ сонымен бірге

үштен беске дейінгі кез келген хабарлама. жолдар қағазға көшіріледі. Осылайша, жағдайдың парадоксы қағаз құжаттарының көлемі азаймай қана қоймай, керісінше ұлғаюында. Электрондық құжаттаманың кәдімгі қағаз тасығыштан артықшылығы - оны сақтаудың қарапайымдылығы: архивтерге арналған бөлек бөлмелердің орнына жадының сәйкес көлемі бар бір немесе екі компьютерді немесе дискілер жиынтығын қолдануға болады. Мұндай архивтендірудің жағымсыз жағы – осындай ақпарат тасығыштардың сенімсізділігі, әлсіздігі және, демек, деректердің едәуір көлемін бірден жоғалту ықтималдығы. Осылайша, электрондық құжаттарды қолдану, бір жағынан, құжаттаудың ыңғайлы және заманауи құралы болса, екінші жағынан, оның бірқатар маңызды кемшіліктері де бар. Интернеттің мағынасыз чаттар, қарақшылық фильмдер мен музыкалық шығармалар кеңістігі ретіндегі түсінігі электрондық құжаттардың сенімсіз екендігіне әкеледі. Ұйым үшін электронды құжаттаманы қолданудың артықшылықтары мынада: салыстырмалы түрде төмен (қағаз құжаттармен салыстырғанда) тарату құны; қалпына келтірудің жоғары жылдамдығы; іздеу жылдамдығы және нәтижесінде ұйымдардағы ішкі және сыртқы байланыс тиімділігінің артуы. Алайда электрондық құжаттарды қолданудың таралуына, біріншіден, мұндай құжаттармен жұмыс істеу мәдениетінің жоқтығы, екіншіден, олардың құқықтық және құқықтық мәртебесінің түсініксіздігі кедергі келтіруде. Осындай жағымсыз жағдайларды болдырмау, жоққа шығару мақсатында Қазақстан Республикасында талай шаралар жоспарланып, көп іс атқарылды.

2000 жылдардан бастап Қазақстанда «электрондық үкімет» қалыптастыруға, мемлекеттік басқару жүйесіне ақпараттық технологияларды енгізу және мемлекеттік органдардың түрлі ақпараттық жүйелерін құруға бағытталған мемлекеттік бағдарламалардың қатары жүзеге асырылды. 2017 жылы басты мақсаты экономиканың негізгі салаларының цифрлық трансформациясы, мобильді мемлекетті дамыту, креативті қоғам қалыптастыру және жаңа инфрақұрылымды құру болып табылатын «Цифрлық Қазақстан» Мемлекеттік бағдарламасы бекітілді. «Электрондық үкімет» порталы арқылы 2019 жылы мемлекеттік қызмет көрсетудің 82 %-ы автоматтандырылған, қызмет көрсетудің 54 млн-нан астамы халыққа электронды түрде ұсынылды.

Мемлекеттік органдардың интернет-ресурстарының бірыңғай платформасы, «Smart City», «Smart Data Ukimet» және тағы басқа секілді жобалар жүзеге асыруда. 2005 жылдан бастап республикада мемлекеттік органдардың Бірыңғай электрондық құжат айналымы жүйесі қосылған. 2013 жылы қағаз жеткізгішке шығармай қалыптастырылған құжаттардың 50,86 %-ы электронды түрде дайындалып, 2015 жылы бұл көрсеткіш 62 %-ға, 2019 жылы – 76 %-ға жетті. Электрондық цифрлық қолтаңбаны пайдалану кең таралды. Соңғы он жыл ішінде электрондық құжаттар ақпаратты сақтау мен алмастырудың маңызды құралына айналды.

Электрондық құжаттарды қолдану аясының тез кеңеюі оларды сақтауды ұйымдастыру мәселелерін және келесі пайдалану мүмкіндіктерін, әсіресе тиісті нормативтік базасының қалыптастыру бөлігінде шешу басымдылығын айқындайды.

Бүгінгі таңда Қазақстанда электрондық құжатты және электрондық құжат айналымын пайдаланумен байланысты қарым-қатынастар іс жүзінде ұлттық заңнаманың барлық салаларының (әкімшілік, азаматтық, банк, салық, қаржы, кеден, экология, қылмыстық, қылмыстық-әрекеттік, т.б.) нормативтік құқықтық актілерде бекітілген. Сонымен, электрондық сот ісін жүргізу мен сот қызметінде ақпараттық технологияларды пайдалану тәртібі реттелген, азаматтық-құқықтық қарым-қатынастарда қағаз жеткігіштегі құжаттармен тең электрондық құжаттарды және электрондық цифрлық қолтаңбаны пайдалану заңдастырылды, электрондық сайлау жүйесінің жұмыс тәртібі нақтыланды, және т.б.

Электрондық құжаттарды басқару және сақтауға байланысты қарым-қатынастар «Электрондық құжат және электрондық цифрлық қолтаңба туралы», «Ұлттық архив қоры және архивтер туралы», «Ақпараттандыру туралы» үш заңнамалық актінің негізгі мәселесі болып табылады.

Әрине, электрондық құжаттармен жұмыс үдерістерін стандарттау аса маңызды мәнге ие. Соңғы жылдары республикада мемлекеттік стандарттардың бірқатары қабылданды, олардың арасында:

ИСО 690-2-2007 «Ақпарат және құжаттама. Библиографиялық сілтемелер. Бөлім 2. Электрондық құжаттар және оның бөліктері» ҚР СТ;

ГОСТ Р ИСО 23081-1-2010 «Ақпарат және құжаттама. Жазбаларды басқару үдерістері. Жазбалар үшін метадеректері. Бөлім 1» ҚР СТ;

ИСО 19005-1-2016 «Құжаттаманы басқару. Ұзақ мерзімді сақтауға арналған электрондық құжаттар файлдарының форматы. 1-бөлік. PDF 1.4. (PDF/A-1) пайдалану» ҚР СТ;

ИСО 11799-2018 «Ақпарат және құжаттама. Архивтік және кітапханалық материалдар үшін құжаттарды сақтауға талаптар» ҚР СТ;

ИСО 14641-1-2018 «Электрондық архивтеу. Бөлім 1. Электрондық құжаттарды консервациялау үшін ақпараттық жүйені жобалауға және іске қосуға қатысты техникалық шарттар» ҚР СТ;

ИСО ТР 18492-2018 «Электрондық құжаттардың ұзақмерзімді сақталуын қамтамасыз ету» ҚР СТ және т.б. [7].

Жалпы айтқанда, бүгінгі таңда электрондық құжатты жасаудың, пайдаланудың және сақтаудың бірыңғай тәртібі заңнамамен бекітілгенін атап өту жөн. Алайда, технологиялардың екпіндей дамуы орнатылған шындықтан заңнамалық базасының тұрақты кешеуілдеуі байқалуда. Терминология мәселесі ашық талқылауда, және бұл түсініктеме аппаратын қолдануда белгілі бір қиындықтарға әкеліп соқтырады. Ең бастысы, 2003 жылдан бастап, «Электрондық құжат және электрондық цифрлық қолтаңба туралы» Заңының қабылдауынан бері «электрондық құжат» анықтамасының өзгеріссіз қалуы. Сол мезетте ақпараттандыру және электрондық құжатайналымы саласындағы заңнама айтарлықтай өзгерістерге ұшырады.

Қолданыстағы архивтік заңнамасының негізіне қағаз құжаттармен дәстүрлі жұмыс принциптері енгізілген. «Электрондық құжаттардың бірыңғай архиві» ақпараттық жүйесінің тәжірибелік іске қосуы қолданыстағы заңнамамен бекітілген электрондық құжаттардың жедел және ведомстволық сақтау мерзімдерін қайта қарастыруды талап етілетінін көрсетті. Екпінді ақпараттық және және коммуникациялық даму жағдайында 15 жылдық мерзім – ұзақ мерзім, бұл уақытта технологиялардың бір емес өзгеруі, енді істен шығарылған жүйелерде қалыптастырылған деректер топтамасын мемлекеттік сақтауға қабылдау едәуір қиындататыны байқалуда. Электрондық құжаттарды тікелей сақтау үдерістерін қарастыру және егжей-тегжейлі реттеу қажеттілігі туындалды. Өйткені қолданыстағы заңнамалардың көбі үстіртін.

Күн тәртібіне әртүрлі жүйелерде автоматты түрде тудырылатын ақпаратты, веб-ресурстардың мәліметтерін және деректер базасын басқару, сақтау және келесі пайдалану, блокчейн технологияларын ендіру және пайдалану, BigData, жасанды интеллект және т.б. сияқты мәселелер талқылауға қойылуда. Мемлекет тарапынан белсенді жүргізілетін экономиканы цифрлық трансформациялау саясаты архивтердің инновациялық технологияларды ендіру мен пайдалануына негізделген цифрлық ақпаратпен жұмыс жасауының жаңа тәсілдерін және әдістерін талап етілетіні айқын.

Пайдалынған әдебиеттер тізімі:

1. Леонтьев, К.Б. Комментарий к Федеральному закону «Об электронной цифровой подписи» (постатейный). М.: – ООО «ТК Велби», 2003. – 64 с.
2. Баласанян, В.Э. Электронный документооборот – основа эффективного управления современным предприятием / В.Э. Баласанян // Секретарское дело. – 2002.— №2. – С. 46—48.
3. Бобылева, М.П. Вопросы использования элементов электронного документооборота внутри организации / М.П. Бобылева // Секретарское дело. – 2003. – №2. – С. 15–17.
4. Бобылева, М.П. Эффективный документооборот: от традиционного к электронному / М.П. Бобылева. – М.: Издательство МЭИ, 2004—49 с.
5. Баласанян, В.Э. Электронный документооборот – основа эффективного управления современным предприятием / В.Э. Баласанян // Секретарское дело. – 2002.— №2. – С. 46—48.
6. Сабанов, А. Как управлять закрытыми ключами // А.Сабанов, А.Крячков, К.Демченко, С.Белов // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.DIRECTUM-Journal.ru/docs/Kak-upravljat-zakrytymi-kljuchami.aspx>.
7. Мустафина А. Нормативное регулирование хранения электронных документов в Казахстане. Құжат айналымы мәселелері. Вопросы документооборота. № 11 (131), ноябрь 2020.

МАЗМҰНЫ/СОДЕРЖАНИЕ

№	ФИО	стр
1.	KADIROVA Saida, M. KURBANİYAZOV	3
2.	ҚАЙЫР Д.А., ХАМИТОВА Г.А.	5
3.	DUKEMBAU G.N., TLEUMAGAMBETOVA B.M., AVAZBAKIYEVA R.F., SYZDYKOVA A.M.	10
4.	АЙМАКОВ Бекзат Еркинулы, МАНАПОВА Диана Умиралиевна	15
5.	АСКАРБЕКОВА Кенжегүл Бауыржановна, РАХМАНОВА Н.Б., ШАГАЙБАЕВА Р.Б., КУСМОЛДАНОВА О.Б., БАЙГУТОВА Н.Б., КАССЕНОВ Д.Э.	19
6.	АТЫМТАЕВА Айгерим Мейрамханқызы, АЛДАБЕРГЕНОВА А.О.	22
7.	АУБАКИРОВА Сабина Сейпиль-Маликовна, ЕСКЕНДИРОВА М.Ж.	26
8.	АХМЕТОВА Айша Нуржановна, А.О.АЛДАБЕРГЕНОВА	30
9.	АЯПОВА Гульзира Борамбаевна, АЛПЫСБАЙ Ақнұр Марысбекқызы	34
10.	БЕКБАЕВ Даурен Капашевич	37
11.	БОШАНОВ Қуаныш Серикжанович	40
12.	ЖҰМАНОВ Қайрат Тоқсанбайұлы, ДҮЙСЕНАЛИНА Жансая	42
13.	ЕРҒАЛИЙҰЛЫ Ернат, ДОШИМБЕКОВ Айдын Бағдатович	44
14.	ЕРМЕКОВА Набира Сагидуллаевна, АЙТАН Динар	46
15.	ЕРҒАЛИЙҰЛЫ Ернат, ДОШИМБЕКОВ Айдын Бағдатович	48
16.	ЕРСАЙЫНОВА Шолпан Талғатқызы, ЛАЙСХАНОВ Ш.У	50
17.	ЖАЛҒАСОВА Ақдария Құттымұратқызы, НИЯЗОВА Айгүл Есенгельдиевна	53
18.	ЖАППАШЕВА Айгүл, МАХМУТОВА К.И	56
19.	ЖАСЫБАЕВА Гаухар Бактыкенқызы, А.О.АЛДАБЕРГЕНОВА	61
20.	ЖИЕМБАЕВ Жомарт Тумарбекович, СЕЙЛІБЕКОВ Н.Т.	65
21.	ЖУКЕНОВА Махабат Тулетаевна	68
22.	ЖҮГІНІС Айша Сарбайқызы	70
23.	ҚАБАТАЕВ Сырым Қатыспекұлы, ЖҮНІСБЕК Динара Нұрғалықызы	73
24.	ҚАБАТАЕВ Сырым Қатыспекұлы, ЖҮНІСБЕК Динара Нұрғалықызы	76
25.	ҚАБДЫЛАШЫМҚЫЗЫ Нуржамила, АЛДАБЕРГЕНОВА А.О.	80
26.	МОЛДАГАЖИЕВА Кенжегүл Даулетбековна	82
27.	НАҒАШЫБАЙ Данагүл Даниярқызы, АЛДАБЕРГЕНОВА А.О.	85
28.	ОТАНБЕКОВА Назерке, ТАУАСАР Жаннұр Әлімханқызы	88
29.	ӨМІРБЕК Азамат Аманкелдіұлы, БАЙКЕНЖЕЕВА Айнур Турдыбаевна	93
30.	ӨМІРБЕК Аружан Мұратбекқызы, БОРАНБАЕВА А.Р.	94
31.	ПОЛАТ Әсем Бауыржанқызы, БОРАНБАЕВА А.Р.	97
32.	РАЗИХОВА Асылжан Талғатовна	100
33.	САДЫБАЕВ Әлихан Әбілханұлы, АБДУВАЛОВА Айнур Джумабаевна	103
34.	САРКЕ Аружан Ибадуллақызы	107
35.	СЕЙДІЛДА Назерке Құдиярқызы, АБДУВАЛОВА Айнур Джумабаевна	110
36.	СЕРІКҚЫЗЫ Толғанай, ЖҮНІСБЕК Динара Нұрғалықызы	113
37.	СӘДУАҚАС Асия Қуанышбекқызы, БОРАНБАЕВА А.Р., МАСАЛИЕВА Ж. А.	115
38.	СУПЫГАЛИЕВА Феруза	118
39.	ТАПАНОВА Аэлита Анатольевна	122
40.	ОТАНБЕКОВА Назерке, ТАУАСАР Жаннұр Әлімханқызы	124
41.	ТЕЗЕКБАЕВА Айгерим Маратовна	129
42.	ТҮЛЕГЕНОВА Элеонора Нағашыбаевна, ТУХЕЕВА Гульнура Нугиметовна	131
43.	БЕРІСТЕНОВ Жанарбек, ИСКАЛИЕВА Шолпан, ШАЛҚАР Бердикож	133
44.	ШОРМАНОВА Айгүл Ибрагимовна	137

Қолжазбалар өңделеді және қайтарылмайды. Авторлардың көзқарасы, ұстанымы сақталады. Жинақтағы деректердің нақтылығына авторлар жауапты. Олардың байлам-тұжырымдары редакция көзқарасымен сәйкеспеуі де мүмкін. Ғылыми басылымда жарияланған материалдар көшіріп басылған жағдайда сілтеме жасалуы тиіс.

**Халықаралық Білім және Ғылым Академиясы
International Academy of Education and Science
Международная Академия Образования и Науки**

2022